ALBERT SOREL

ALBERT SOREL

ON SEKİZİNCİ ASIRDA MESELE-İ ŞARKIYYE VE KAYNARCA MUÂHEDESİ

ALBERT SOREL

ON SEKİZİNCİ ASIRDA MESELE-İ ŞARKIYYE VE KAYNARCA MUÂHEDESİ

ideal
kültür&yayıncılık

ALBERT SOREL

ON SEKİZİNCİ ASIRDA MESELE-İ ŞARKIYYE VE KAYNARCA MUÂHEDESİ

İdeal Kültür Yayıncılık
Reklam ve Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok: No:31/1 Fatih - İsta
Tel: +90 212 528 85 41 Faks: +90 212 528 85 47
www.idealkultur.com bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

© İdeal Kültür Yayıncılık
1. Baskı: İstanbul, 2016
ISBN: 978-605-5729-51-6

Mütercim: *Yusuf Ziya*
Yayına Hazırlayan: *Eyyub Şimşek*
Yayın Koordinatörü: *Ahmet Dündar*
Sayfa Düzeni: *Mehmet Ali Çelik*

Baskı: *Birlik Ozalit*
Nispetiye Mah. Birlik Sok. No: 2 Zemin Kat
Nevin Arıcan Plaza - Levent Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 212 269 30 00 Sertifika No: 20179

Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölüm
izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınama
taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.

Yusuf Ziya

On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi

Muallim Albert Sorel'in
Question d'Orient au XVIIIme siècle
Unvânlı Eser-i Meşhûrînin Tercüme-i
Kâmilesidir.

İstanbul
Matbaa-yı Hayriyye ve Şürekâsı
1911

ideal
kültür&yayıncılık

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ I
Müellif Hakkında I
Mütercim Hakkında II
Eser Hakkında III
Şark Meselesi Hakkında IV
Çeviriyazı Hakkında XII
GİRİŞ İÇİN KAYNAKÇA XIV

İfâde-i Mütercim 21
Mukaddime-i Müellif 22
Birinci Fasıl Prusya ve Rusya İttifâkı (1756-1764) 24
Fasl-ı Sânî Lehistan İhtilâli ve Şark Muhârebesi 1764-1768 37
Üçüncü Fasıl Avusturya ve Prusya Mukârebeti 1768 Teşrînievvel-1769 Kânûnusânî 47
Dördüncü Fasıl "Büyük Frederik'in Menviyâtı" İttifâk-ı Müselles Tasavvuru (Şubat ve Mayıs 1769) 56
Beşinci Fasıl Şark Muhârebesi ve Avusturya'nın Tedârikât-ı Askeriyyesi Kânûnuevvel-Ağustos 1769 63
Altıncı Fasıl "Niesse'de Frederik ve Joseph'in Mülâkâtı Ağustos 1769 70
Yedinci Fasıl Büyük Frederik'in Diplomatlığı ve Felsefe-i Târîhiyyesi (Teşrînievvel 1769-Kanûnusânî 1770) 82
Sekizinci Fasıl İngiltere ve Şark Meselesi 1769-1770 87
Dokuzuncu Fasıl Ruslar'ın Gâlibiyeti ve Tavassut Talebi Kânûnusâni-Ağustos 1770 94
Onuncu Fasıl Neustadt Mülâkâtı Eylül 1770 103

On Birinci Fasıl Tavassut Eylül 1770-Kânûnusânî 1771........... 110
On İkinci Fasıl Lehistan Taksîmâtının Mukaddemâtı Teşrînisânî 1770-Kânûnuevvel 1771 121
On Üçüncü Fasıl Sulh ve Taksîm Müzâkerât-ı Resmiyyesi Kânûnusânî-Haziran 1771 132
On Dördüncü Fasıl Avusturya ve Türkiye İttifâkı ve Türkiye'nin Taksîmi Projesi Kânûnusâni-Teşrînievvel 1771 146
On Beşinci Fasıl Avusturya'nın Müşkilâtı Teşrînievvel 1771-Kânûnusânî 1772 158
On Altıncı Fasıl İttifâk-ı Müsellesin Mübânesi Hisselerde Müsâvât Kânûnusânî-Şubat 1772 176
On Yedinci Fasıl Hisselerin Taksîmi Kânûnusânî Mayıs 1772 190
On Sekizinci Fasıl Takdîs-i İttifâk: Taksîm Muâhedesi Mayıs-Ağustos 1772 198
On Dokuzuncu Fasıl Focktchany ve Bükreş Kongresi Mayıs 1772-Mart 1773 208
Yirminci Fasıl Kaynarca Muâhedesi Haziran 1773-Eylül 1774 221
Yirmi Birinci Fasıl Bukovine'nın İlhâkı Eylül 1774-Temmuz 1776 231
Yirmi İkinci Fasıl İttifâk-ı Müselles 236

KAYNAKÇA 245
İNDEKS 246

GİRİŞ

Müellif Hakkında

1842 yılında dünyaya gelen ve eğitimine Paris'te hukuk alanında başlayan Norman asıllı Fransız tarihçi Albert Sorel, 1866'da Hariciye'ye girdi. 1870'te M. de Chaudordy'nin sekreterliğine getirilerek ilk diplomatlık deneyimini yaşadı. 1870'deki Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra 1872'de diplomasi tarihi dersleri vermek üzere *École libre des sciences politique*'e atandı. Burada büyük bir üne kavuşan Sorel'in verdiği bazı dersler kitap haline getirildi. 1875'te Hariciye'den Senato'ya geçen Sorel, *Avrupa ve Fransız İhtilali*[1] adlı meşhur eserini buradaki görevi esnasında yayımlama fırsatını buldu. Sorel, 1885'te yayımlanan ve sekiz ciltten oluşan bu eserini vücuda getirmek için 30 seneden fazla uğraşmıştı. *Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande* adlı eseri ile 1887'de, *Avrupa ve Fransız İhtilali* adlı eseri ile de 1888'de Fransız Akademisi tarafından "Grand Prix Gobert" ödülüne iki defa layık görüldü. Eserleri, onu Fransa'da diplomasi tarihinin kurucularından birisi yapmış ve 19. yüzyılın en önemli Fransız tarihçilerinden birisi haline getirmiştir. Yapıtlarında klasik tarihçi yaklaşımından farklı bir şekilde, ele aldığı tarihsel karakterlere ilişkin yapmış olduğu psikolojik analizler onun nev-i şahsına münhasır özelliği idi. 1889'da Fransız Akademisi üyesi seçilen Sorel, 1906'da öldü.[2] *Sorel'in bazı önemli eserleri şunlardır:*

Le traité de Paris du 20 novembre 1815 (1872); Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande, 2 vol (1875); La question d'Orient au XVIIIe siècle: le partage de la Pologne, le traité de Kaïnardji (1877); Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis la paix de Westphalie jusqu'à la Révolution française: Autriche (1884); L'Europe et la Révolution

---

1 Bu eser, 1949 yılında Maarif Vekâleti tarafından, Nahid Sırrı Örik tercümesiyle 14 cilt olarak yayınlanmıştır.

2 *The Encyclopedia Britannica*, Eleventh Edition, V. XXV, New York 1911, ss. 432-433; *Dictionnaire national des contemporains: contenant les notices des membres de l'Institut de France, du gouvernement et du parlement français, de l'Académie de médecine...*, t. 4, sous la dir. de C.-E. Curinier, Office général d'éd. de librairie et d'impr., Paris, 1899-1919, s.124-125.

française - 8 vol (1885); Montesquieu (1887); Bonaparte et Hoche en 1797 (1896);Études de littérature et d'histoire (1901).[3]

Mütercim Hakkında

Yusuf Ziya (Özer), 1870'de Yozgat'ta dünyaya geldi. Hukuk alanındaki eğitiminden sonra Malatya Bidâyet Mahkemesi Savcı Yardımcısı, Serez Bidâyet Mahkemesi Üyesi, Adliye Nezâreti Mezhepler Müdür Yardımcısı, Adalet Müfettişi, Hukuk İşleri Umûm Müdürü, İstanbul İstinaf Mahkemesi Üyesi, Deniz Ticaret Mahkemesi Başkanı olarak çeşitli görevleri ifa etmiştir. Ayrıca 1920-1938 yılları arasında, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Bu alanda *Mukayeseli Hukuk-ı Esasiyye* adlı bir de eseri bulunmaktadır. Eskişehir Milletvekili olarak TBMM'de de görev alan Yusuf Ziya, aynı zamanda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Kurucu Üyesi idi.[4] Yusuf Ziya yapmış olduğu tercümelerle de tanınmıştır. Albert Sorel'in bu eserinden başka, Charles Veley'in *Anadolu'nun İstikbâli ve Akdeniz Meselesi* adlı kitabını Türkçe'ye kazandırmıştır.[5] Bazı kaynaklarda[6] Yusuf Ziya'nın, yine Albert Sorel'e ait olan *Anadolu'nun Taksîmi* adlı eserini çevirdiği ifade edilse de Albert Sorel'in böyle bir eseri mevcut değildir. Anadolu'nun Taksîmi adlı eser, E.E. Adamoff tarafından kaleme alınmış olup, Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından çevrilmiştir.[7] Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya atılan Türk Tarih Tezi'nin önemli savunucularından olan Yusuf Ziya, bu konuda 1928'de Yunan'dan Evvel Türk Medeniyeti ve 1932'de Almanca Arier und Turanier adlı telif eserler vücuda getirmiştir.[8] Yusuf Ziya, 1947 yılında vefat etmiştir.

---

3 http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/albert-sorel, 14.02.2015.

4 *TBMM Albümü*, C.1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s.259; Abdullah İslamoğlu, "Bir Ceza Hukukçusu Perspektifiyle Türk Hukuk Tarihi Anlatımına Bir Örnek: Yusuf Ziya Özer", İstanbul *Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 70, S.1, s.465-466.

5 Charles Veley, *Anadolu'nun İstikbâli ve Akdeniz Meselesi*, Terc. Yusuf Ziya, Matbaa-yı Hayriyye ve Şürekâsı, Dersa'âdet, 1329.

6 İslamoğlu, a.g.m., s.465.

7 Bkz. E.E. Adamoff, *Cihân Harbi Esnâsında Avrupa Hükûmetleriyle Türkiye: Anadolu'nun Taksîmi*, Terc. Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Ahmed İhsân Matba'ası, İstanbul 1926.

8 İslamoğlu, a.g.m., s.465.

Eser Hakkında

Albert Sorel'in kaleme aldığı eserin orijinal adı "La question d'Orient au XVIIIe siècle, le partage de la Pologne et le traité de Kaïnardji" (*Onsekizinci Asırda Şark Meselesi, Polonyanın Taksimi ve Kaynarca Muahedesi*) şeklindedir. Eserin ilk baskısı 1887'de yapılmış, gördüğü büyük ilgi üzerine 1889'da ikinci baskı piyasa sürülmüştür. 1902'de üçüncü baskı yapılmış ve Yusuf Ziya da muhtemelen eseri bu baskıdan tercüme etmiştir. Her şeyden evvel Albert Sorel'in bu çalışmasının bir *Avrupa Tarihi* eseri olduğunu belirtmek gerekir. Eserin ismine bakıldığında, Sorel'in kurgusunun baş aktörlerinden birisinin Osmanlı İmparatorluğu olması gerektiği düşünülebilir. Mamafih eserde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında izlemiş olduğu siyasete dair pek bilgi bulunmaz. Belki de bu sebeple Sorel'in bu yapıtı, çağdaş araştırmacıların ilgisini çekmemiş ve günümüz Türkçesi'ne aktarılmamıştır. Zaten eser, Sorel'in mukaddimesinde yeralan "Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark Meselesi zuhûr etti." ifadesinin dışında günümüz tarihçileri tarafından pek de anılmaz. Halbûki Sorel kitabında, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonrasında yaklaşık olarak bir asır boyunca Avrupa'da sürecek olan konjonktürel yapının temel sütunlarının nasıl oluşturulduğunu ve bu yapı içerisinde Şark Meselesi'nin Avrupalı büyük güçlerin çıkar-çatışma paradoksu ekseninde hangi şartlarda doğduğunu izah etmektedir. Müellif, Rusya'nın düvel-i muazzama arasındaki çıkar çatışmalarından nasıl yararlandığını, bu esnada Fransa'yı yalnızlığa mahkûm ederek ve Prusya ile Avusturya'yı kendi yanına çekerek, Kıta Avrupası'nda başat rol üstlenmeye başlamasını anlatır. Eserin en özgün taraflarından birisi Avrupa politikasına yön veren ülke liderlerinin psikolojik analizlerine girişilmesidir. Öyle ki eser, bir yerde, Avrupalı liderlerin gayr-i ahlaki politik anlayışlarının rasyonalize edilmesinin hikâyesi olarak da görülebilir. Avrupa devletlerinin hem birbirleri hem de Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde bir taraftan resmi, diğer taraftan gayr-ı resmi ya da gizli politikalarının ikiyüzlü özelliği, bu arada Voltaire gibi ünlü filozofların siyasetin çarpık ilişkilerinde kendilerine yer edinme çabası etkili ve hayret verici bir şekilde kurgulanmıştır. Eser, Avrupa devletlerinin politik

çatışma arenasında Osmanlı Devleti'ni nasıl algıladıklarını ve Şark Meselesi'nin Avrupa devletlerinin bir sorunu olarak nasıl ortaya çıktığını anlatır. Sorel'in kurgusu, Avrupalı aktörlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları giderme adına giriştikleri ahlaktan yoksun, faydacı olmaktan öte hırs ve ihtirasla yoğrulmuş politikalarının aslında yeni ve daha karmaşık bir takım problemleri de beraberinde getirdiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Şark Meselesi de işte tam bu noktada kendisini gösterir.

Şark Meselesi Hakkında

Şark Meselesi'ni daha iyi anlayabilmek için evvela Şark'ı mesele eden Avrupa/Batı kavramı üzerinde durmak gerekir. Avrupa kavramına ilişkin zaman-mekân boyutlarını tümüyle içeren kapsamlı bir tanım ve tarif ortaya koymak kolay değildir. Evrensel ya da değişmeyen bir Avrupa düşüncesi yerine farklı zamanlarda din, dil, kültür, coğrafya, siyaset veya medeniyet unsurlarından birini ya da birkaçını merkeze alan tanımlarla karşılaşmak mümkündür. Batı bilincinde Avrupa'nın bir tarih, kimlik ya da medeniyet bileşeni olarak kökeni Yunan mitolojisine dayanır.[9] Efsaneye göre; bugünkü Lübnan'da yaşamış olan Fenike Kralı Agenor'un dillere destan güzel kızı Europe, Kıta Avrupası'na ismini vermiştir.[10]

Avrupa kelimesini Yunanlılar, Ege'nin batısı için kullanmışlardı. Kelimenin bugünkü coğrafyayı tanımlaması ise geç dönemlere rast gelir.[11] Bir medeniyet temsilcisi olarak Avrupa kavramının ortaya çıkışı ise; daha ziyade ideolojiktir. Kavram, özellikle 18. yy'ın sonlarından itibaren Hristiyanlığın zayıflayan birleştirici özelliği yerine, kıta devletlerini bir arada tutabilecek

---

9 Aslında bu efsane bir Fenike eseridir. Dolayısıyla "Europa" Sami, yani Avrupalıların anlayışına göre "Doğu"ludur. Efsaneyi Yunan'a dayandırmak ise; Avrupalıların Doğu kökenlerinden kurtulmaya çalışma çabalarından başka bir şey değildir. Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, (Çev. Hüsamettin İnanç) Adres, İstanbul 2005, s.27-28.

10 Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, (Çev. B. Çığman-E.Topçugil-K. Emiroğlu-S. Kaya), İmge Kitabevi, Ankara 2011, s.14-15; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s.109; Ahmet Ertek, "Avrupa", *DİA*, C.4, TDV Yay., İstanbul 1991, s.132; Haluk Özdemir, "Ulusal Dış Politikalar ve Jeostrateji Bağlamında "Avrupa"nın Anlamı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.7, No.1, 2007, s.94-96.

11 Davies, *a.g.e.*, s.14-15; Ertek, a.g.m., s.132; Özdemir, a.g.m., s.94-96.

yeni bir harç, bir üst-kimlik olarak kullanılmaya başlanmıştır.[12] Ünlü Fransız tarihçi Lucien Febvre'in dediği gibi; "kıta kültürü, dünyevileştikçe Avrupalılaşmaktaydı."[13] Kavram, içerisinde coğrafya, kültür ve medeniyet bilincini beraberinde barındıracak kadar geniş; lakin bir o kadar da girift bir yapıya sahiptir. Esasında Roma sınırları içerisinde yer alan ve Yunan mirasını sürdüren çizgiye sahip Hristiyan milletler ve devletler Avrupalı ya da Batılı olarak algılanmışlardır. Kavramın bu üç sacayağı yani, Yunan kültürü, Roma ve Hristiyanlık, zamanın şartlarına göre bir takım değişiklikler geçirmiştir. Bu sebeple ironik bir paradoks ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Avrupa ile Hristiyanlığı bir tutmak isabetli bir yorum olamayacaktır. Çünkü Rusya, Hristiyan olmasına rağmen hiçbir zaman Avrupa ya da Batı Medeniyeti içerisinde kendisine sağlam bir yer edinememiştir. Avrupa kavramı, yeni üretilen referanslarla donatılmıştır. Nihayetinde Avrupa kavramı, *iyi* ve *ileri* olan ile birebir özdeşleştirilmiştir. Bu sebeple Doğu Roma ya da Bizans, Avrupa'nın Rönesans ve Reform ile yakaladığı üstünlük ve ilericilik anlayışından uzak olması sebebiyle de *öteki* içerisindeki yerini alır. Yine bu çizgiden uzak olan Polonya, Macaristan, Finlandiya hatta İspanya gibi devletler de Batı çizgisinde yeralsalar da Rusya ve Bizans'ın kaderini paylaşmaktan kaçamazlar. Yunanistan meselesi ise daha hayret verici bir vakadır. Avrupa, özgürlüğün savunucu olarak algıladığı Antik dönem Yunanlıları kendi kimliğinin merkezine almıştır. Fakat Yunanlılar daha sonra Ortodoks mezhebi içerisinde ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olarak modern zamanlara erişmiştir. Her iki özellik de Batı'nın ayırt edici unsurlarına terstir. Buna rağmen, Yunanistan Avrupa'nın önemli bir parçası olarak algılanmaktadır.[14]

Europe mitolojosi Avrupa'ya sadece isim bahşetmekle kalmamış, asırlarca devam edecek olan Batı'nın dünya görüşünün de temellerini atmıştır. Yunanlılar'ın Persler ile olan mücadeleleri Doğu-Batı ayrımının kökeni olarak kabul edilir. "Pers teh-

---

12 Davies, *a.g.e.*, s.25-26; Corm, *a.g.e.*, s.32.
13 Le Goff, *a.g.e.*, s.2.
14 Davies, *a.g.e.*, s.25-26.

didiyle yüz yüze gelince, Yunanlılar kimliklerini keşfetmişti."[15] Efsaneye göre; Yunanlı Davut, Persli Calut'u perişan etmişti. Özgürlük uğruna ölümü göze alan cevval savaşçılar, köleliği rahatlığa tercih edebilecek kadar korkak olan barbar rakiplerini yenerek; varislerine, yani Avrupalılar'a, büyük bir miras bırakmışlardı.[16] Barbarlar, Yunanca'yı düzgün konuşamayan, sanki kekeliyormuşcasına ağzından birşeyler dökülen, cahil *ötekiler*di.[17] İşin ilginç tarafı Aristoteles'e göre Yunanlı olmayan Persler kadar Avrupalılar da barbardı ve bu ayrımda açıkça ırkçı bakış açısı hâkimdi.[18] Edward Said, Yunanlılar'ın bu algısnın kesintiye uğramadan devam ettiğini ve Avrupa tarafından muhafaza edildiğini ifade etse de bu konuda sert eleştirilere maruz kalmıştır. Helenistik çalışmaları, bu algının 18. Yüzyıl Aydınlanma hareketi içerisinde klasik eserlere dönüş çerçevesinde Avrupa'nın gündemine geldiğini ifade eder.[19] Fakat Batı'nın Doğu algısını sadece Yunan mitolojisine bağlamak yetersiz bir açıklama olacaktır. Roma ve Hristiyanlık mirası da Avrupa'nın Doğu imajını şekillendirmiştir. Her ne kadar Avrupa'nın coğrafi sınırları, hiçbir zaman net bir şekilde çizilememişse de Antik Yunan coğrafyacılarının Asya sınırını belirlediği Tanias ve Don Nehirleri ki bugünkü Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı kapsar, Avrupa'nın Asya ile olan doğal sınırı olarak kabul görür. Roma'nın sınırları ise, Batı'nın nüfuz alanı olarak görülmüştür. Hristiyanlığa gelince; Avrupa kültürünün temel dinamiklerinden biri olarak görülmek zorundadır.[20] Kısacası efsaneden doğan bir kahramandı Avrupa

---

15 Josep Fontana, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna, Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Literatür, İstanbul 2003, s.3.

16 William H. McNeill, *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, Çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul 2008, s.10; Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, Çev. Timuçin Binder, Literatür, İstanbul 2008, s.9.

17 Georges Ossin, "Grèce et Orient", *Revue belge de philologie et d'histoire*, T. 49 fasc. 1, 1971, s.5; Fontana, *a.g.e.*, s.3.

18 Delanty, *a.g.e.*, s. 28; Dante A. Puzzo, "Racism and the Western Tradition", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 25, No. 4 (Oct. - Dec., 1964), s.580.

19 Edward Said, *Oryantalizm*, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1999, s.80-81; Phiroze Vasunia, "Helenizm ve İmparatorluk: Edward Said'i Okumak", *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Ed. Aytaç Yıldız, Doğu-Batı, Ankara 2014, s.199-216.

20 Le Goff, *a.g.e.*, s.8-13.

ve doğal olarak bir düşmana ihtiyacı vardı. Hem antik Yunan hem de Kitab-ı Mukaddes bu düşmanı işaret etmişti: Doğu. Habil ile Kabil'in hikâyesi, Ortaçağ'da Avrupa'nın Doğu imajının ilahi meşruiyeti idi. Doğu; felaketlerin kaynağı, Deccal'in, Yecüc ve Mecüc'ün ortaya çıkacağı bölge idi. Avrupa, uğursuz ve tehlikeli olanla mücadeleye her zaman devam etmeliydi.[21]

Avrupa'nın Doğu algısı, genelllikle oryantalizm kavramı içerisinde değerlendirilir. Muhayyile ile çepeçevre sarılmışsa da oryantalizmin bir entellektüel çaba olduğu unutulmaması gereken önemli bir noktadır.[22] Özellikle Aydınlanma sonrası Leibniz'le başlayarak, Voltaire, Kant, Heder, Hegel, Marx ve Engels gibi aydınlar, Doğu'ya ilişkin olarak modern bakış açısının yeniden inşası sürecinde felsefi altyapıyı oluşturma adına yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Böylece daha önce ifade edildiği gibi antik Yunan bakış açısı, sömürgecilik bağlamında daha geniş şekilde ele alınmış oldu. "Doğu Kaderciliği, Muhammedanizm ve Avrupalı akıl üstündür" kavramları üzerine bina edilen bu oryantalistik anlayış, Hegel tarafından Avrupa merkezciliği çerçevesinde felsefi bir kuram olarak yeniden kurgulanmıştır.[23] Yani Oryantalizm, Batı'nın sömürgecilik anlayışının entellektüel yüzünü oluşturmaktaydı. Muhakim olma arzusu, Batı'ya "öteki"yi yaratmayı zorunlu kılmış; neticede yarı hayali, yarı bilimsel ama hep ikircikli bir dil ile inşa edilen metinler oryantalizmin kurucu retoriği olmuştur.[24] İlk oryantalist çalışmalar, Batılı din adamlarının Endülüs Medreseleri'nde Arapça ve İslam dinini öğrenmeleri ile başlar. Hatta İtalya'da Arapça öğrenimi için XI. yy'da Padua Üniversitesi kurulmuştur.[25] Oryantalizmin

---

21 Georges Corm, *Avrupa ve Batı Miti, Bir Tarihin İnşası*, Çev. Melike Işık Durmaz, İletişim, Ankara 2011, s.44-49.

22 Said, *a.g.e.*, s. 14; Thierry Henstch, *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Hayali Bakışı*, Çev. Aysel Bora, Metis, İstanbul 2008.

23 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesi'nde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.XVIII, 4-5.

24 Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim, İstanbul 2015, s.7-25; Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka, İstanbul 2003, s.67.

25 Mustafa Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler, Yararları-Zararları*, Çev. Mücteba Uğur, Beyan, İstanbul 1993, s.34-35.

bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı ise; XIV. yy'da Doğu dilleri ve kültürlerinin öğrenilmesi saikiyle Viyana'da Kilise'nin öncülüğünde başlamıştır.[26] 1784 tarihi ise Şark Meselesi'nde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Hint Edebiyatı'ndan yapılan çeviriler, oryantalizme önemli bir ivme kazandırmıştır. Doğu klasikleri Avrupa hümanizmine yeni bir soluk katarken; edebiyat, din ve felsefe çevreleri ile siyaset dünyası bu yeni akımın etkisine kapılmışlardı. İngiltere ve Fransa'dan sonra Alman fikir ve edebiyat camiası oryantalizm ile ilgili olarak yoğun bir mesaiye başlamıştı.[27] Dolayısıyla 1815'te Metternich'in "Şark Meselesi" ni siyaset dünyasına sunması pek de tesadüf sayılmamalıdır. 19. yy, Avrupalı devletlerin sömürgecilik politikalarının zirveye ulaştığı dönemdi. "Avrupa'nın ürettiği değerler, tarihte eşi benzeri görülmemiş bir kültürün yansımalarıydı"; "öteki"ne saygı duymak, modası geçmiş bir şeydi.[28] Ve bu, Avrupa emperyalizminin yeniçağının obsesif yanıydı. Politik arenada ise oryantalizm, Osmanlı Devleti'ne karşı kendisini "Şark Meselesi" kavramı üzerinden göstermeye başlayacaktı. Yani Şark Meselesi; oryantalizmin Doğu algısı serüveninde belli bir dönem ve alanı ifade etmekle birlikte daha ziyade diplomatik ve pragmatik yönleri ile ön plana çıkar.

Şark Meselesi aslında Batılı Devletlerin sorunuydu. Her devlet, kavramı kendi açısından ele almaktaydı. Bu sebeple Şark Meselesi'nin ne olduğuna ve ne zamandan beri varolduğuna dair hem Avrupa'nın entelektüel dünyasında hem de siyasi platformunda yekpare bir fikir bulmak mümkün değildir. Sorun bazen, dinler ve milletler üstü bir hadise olarak algılanıp, jeopolitik açıdan ele alınmış,[29] bazen de İslam ile bağlantılarına dikkat çekilerek tanımlanmıştır. Bu anlayışa göre, İslam'ın doğuşu[30] ya da Av-

26 Turner, *a.g.e.*, s.67; Said, *a.g.e.*, s.73.
27 Parla, *a.g.e.*, s.18-20.
28 J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp, 2010, s.501.
29 Mesela Edouard Driault, Doğu Sorunu'nu Roma Dönemi ile başlatmış ve Doğu Roma'nın ortaya çıkışını sorunun miladı olarak görmüştür. Bkz. Edouard Driault, Şark *Mes'elesi, Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza Kadar*, (Çev. Nâfiz; Haz. Emine Erdoğan), Berikan, Ankara 2003.
30 J.P. Wethee, *The Eastern Question, in Its Various Phases*, J.L. Trauger, Ohio 1887, s.1-28.

rupa'ya sirayeti, sorunun başlangıç noktasını teşkil etmektedir.[31] Kimi zaman da Doğu'ya ilişkin sözkonusu Batı algısı, Türkler'in Avrupa'daki varlığını[32] ya da Osmanlı Devleti'nin bir dünya devleti haline gelmesini, temel bir sorunsal olarak kabul etmiştir.[33]

Bu yaklaşımların ötesinde Şark Meselesi'ni, Avrupa diplomasisinin bir sorunu olarak görmek gerekir. Çünkü kavram, ortaya çıktığı dönem ile sonrasında ilginç bir şekilde yön değiştirmiştir. İlk defa Avusturya Başbakanı Metternich tarafından 1815 Viyana Kongresi[34] esnasında kullanılan terimin içeriği ve ifade ettiği anlam, zamanla farklılaşmaya başlamıştır. Metternich, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da hızla yayılmaya başlayan milliyetçilik akımının ve Rus yayılmacılığının önünde önemli bir bariyer olarak görmekteydi. Kavramı kullanırken de Metternich, Osmanlı Devleti'nin zayıflığı kadar, Rusya'nın da büyüyen gücüne dikkat çekmekteydi.[35] Metternich'in ne anlatmak istediğini dönemin ünlü siyasetçilerinden Fransız Lamartine, 1 Temmuz 1839'da Meclis'te yaptığı konuşmada gayet iyi şekilde

---

31 Mesela Bkz. J.A.R. Marriott, *The Eastern Question, an Historical Study in European Diplomacy*, The Clarendon Press, Oxford 1917, s.1-2.

32 Vicomte de Eugène Guichen, *La crise d'Orient de 1839 à 1841 et l'Europe*, Émile-Paul Frères, Paris 1921, s.VII; Elizabeth Wormeley Latimer, *Russia and Turkey in the Nineteenth Century*, McClurg and Company, Chicago 1893, s.42.

33 François Joseph Francisque Bouvet, *La Turquie et les cabinets de l'Europe depuis le XVe siècle: ou, La question d'Orient*, D. Giraud, Paris 1853, s.1-5.

34 Napolyon Savaşları'ndan sonra Avrupa'da diplomasi alanında yeni bir dönem başladı. İngiltere ve Avusturya'nın öncülüğünde 1815 Viyana Anlaşmasıyla Avrupa'da güçler dengesi yeniden kurulmaya çalışıldı. 1815 Viyana Kongresi ile başlayan ve Avrupa'daki sorunların bundan böyle kongre yoluyla ile çözülmesi yönündeki ortak fikirle meydana getirilen "Kongre Sistemi", yüzyılın yarısına kadar gayet iyi şekilde işlemişti. Avrupa uyumunu oluşturmak için yapılması gereken, ortak hareketle sorunların kongre yoluyla halledilmesiydi. Gerçekten de Avrupa'da Viyana düzeninden Kırım Savaşı'na kadar olan süre zarfında büyük güçlerin birbirleriyle savaşmamasında kongre yöntemi son derece etkili oldu. Fakat bakıldığında İngilizler ve Ruslar, bu dönemde Avrupa'nın diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında siyasi arenada önemli bir üstünlük sağladılar. Paul Schroeder'in de ifade ettiği gibi bu sistem zamanla "güçler dengesizliğine" dönüştü. Paul W. Schroeder, "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", *The American Historical Review*, 97 (3), (1992), s.688; Richard B. Elrod, "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System", *World Politics*, 28 (2), (1976), s.159-174; Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, s.28-34.

35 Miroslav Sedivy, *Metternich, Great Powers and the Eastern Question*, The University of West Bohemia, Pilsen 2013, s.33-44.

özetlemişti. Lamartine, Doğu Sorunu'nun Osmanlı sisteminin Rus ve İngilizler lehine bozulmasıyla ortaya çıktığını ifade etmişti.[36] Her iki devlet adamı da statükonun bozulmasına özenle dikkat çekmekteydiler. Osmanlı dönemi müelliflerinden Ahmed Saib de bu noktaya değinir: "Şark *Meselesi denildiği zaman, İslam tarihinin ve bilhassa Osmanlılar'ın ezeli düşmanı olan Rusya ile iki asırdan beri yaptığımız savaş, devletimizin bu yüzden düştüğü zayiat ve İslamiyet'in geleceği bu önemli mesele ile irtibatlı görülür.*"[37] Zaten Şark Meselesi kavramının ilk ortaya çıktığı dönemlerde kaleme alınan eserlerde, Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde yayılmasının oluşturabileceği sorunlar üzerine odaklanılmıştı.[38] Rusya'nın, özellikle 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra, Osmanlı topraklarında yayılışı ve Avrupa'nın zaman zaman bu istila karşısındaki zayıflığı, Şark Meselesi'nin daha şumullü bir hal almasına neden olmuştur.[39] Rusya'nın Boğazlar ve Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurma amacıyla Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yönelik politikaları, meselenin giderek karmaşık bir hal almasına neden oldu.[40] Hatta bir dönem, Fransa'nın dış politikasının en temel dinamiği, Şark Meselesi bağlamında

---

36 Alphonse de Lamartine, *Vues, discours et articles sur la question d'Orient*, C. Gosselin, Paris 1840, s.36-48.

37 Ahmed Saib, Şark *Meselesi*, Haz. Saaddettin Yağmur Gömeç, Berikan, Ankara 2014, s.17.

38 M. Fourcade, *Notice sur la question d'Orient et sur la possession d'Alger*, Delaunay, Paris 1836, s.5-14; J. Holland Rose, "Büyük Britanya ve Doğu Sorunu", (Çev. Taner Bulut), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012 Güz, s.245-255. Rusya'nın 19. yüzyılda Doğu Sorunu'nun başkalaşmasında oynadığı role ilişkin olarak bkz. Lawrence P. Mariage, "The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question", *Slavic Review*, Vol. 37, No. 3 (Sep., 1978), s. 421-439. Bu konuda son dönemde önemli bir çalışma yayınlanmıştır: *Russian-Ottoman Borderlands: The Eastern Question Reconsidered*, Ed. Lucien J. Farry-Mara Kozelsy, The University of Wisconsin Press, London 2014.

39 Harold Temperley, *England and Near East, Crimea*, Longmans, London 1936; Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu: 1774-1923*, (Çev. İdil Eser), YKY, İstanbul 2001.

40 Alan Bodger, "Russia and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Ed. Marian Kent, Frank Cass, London 1996, s.74; Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, Terc. Macar İskender-Ali Reşat; Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-İshak Keskin, Ötüken, İstanbul 2006; Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, 2009 Güz, s.231.

Rusya'nın Doğu'daki yerini almaktı.[41] 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Panslavizm ile Doğu Sorunu birbirinin yerine kullanılır hale gelmişti.[42]

Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine Avrupa'da ilerlemeye başlamasının doğuracağı tehlikeler üzerine ortaya çıkan bu kavram, ironik bir şekilde Ruslar tarafından anlam değişikliğine uğratılmıştır. Ruslar, bu kavramı uzun zamandır dile getirdikleri "Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması" projesinin en önemli vasıtası haline getirdiler.[43] Böylece Şark Meselesi, Avrupalı devletlerin diplomatik ilişkilerinin en önemli ihtilaf noktalarından biri haline geldi. Şark Meselesi, her ne kadar anlam değişimine uğrasa da, aslında ortada hemfikir olunan çok önemli bir nokta var idi. O da 19. yüzyıldan önce Avrupa'nın en güçlü devletlerinden birisi olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesinde etken konumdan edilgen hale geldiğiydi. Osmanlı Devleti artık, Avrupa güç dengesinde dikkate alınması gereken bir oyuncu rolünü üstlenemeyecekti.[44] Yeni Avrupa düzeninde Osmanlı Devleti'nin tasfiyesinin nasıl gerçekleştirileceği ise anlaşmazlığın odak noktası idi[45] ki işte Şark Meselesi tam da bu noktayı ifade etmektedir. Kavramın İn-

---

41 *Analyse d'un mémoire de M. Pitzipios sur la question d'Orient considérée par rapport aux Chrétiens habitants de l'Empire Ottoman 1855,* Ministère des Affaires Etrangères-Affaires Diverses Politiques, Turquie No. 8 (1853–1857).

42 James Philips, *The Eastern Crisis 1875 -1878 in British and Russian Press and Society*, (Unpublished Doctoral Dissertation, University of Nottingam), 2012, s.34.

43 Rusya, bu projeyi hayata geçirme adına ilk ciddi teklifini Fransa'ya yapmıştı. Fakat Fransa, paylaşımın Rusya'ya telafisi mümkün olmayacak derecede güç katacağını gayet iyi bidiği için bu teklifi reddetmişti. Öyle ki Napolyon, İngilizler'e esir düştükten sonra götürüldüğü Atlantik'teki St. Helena Adası'nda 14 Şubat 1817'de Dr. O'Meara ile yaptığı bir mülakatta Çar Aleksander'ın Osmanlı'yı paylaşma planını doğruladıktan sonra, bu teklifi kabul etmeyiş nedenini kısaca şöyle izah eder: "*...İlk başta* çarın *teklifinden dolayı memnun kalmıştım. Çünkü böylece yabani Türkler'in Avrupa* dışına atılacağı bütün dünyaya gösterilmiş olunacaktı. Fakat bu hadisenin sonuçlarını düşününce gördüm ki bu durum Rusya'ya inanılmaz bir güç sağlayacaktı... Özellikle İstanbul*'un Ruslar'ın eline geçmesi demek Avrupa'daki dengenin alt üst olması demekti...*" John S. C. Abbott, *The History of Napoleon III Emperor of the French*, B.B. Russell, Boston 1868, s.529-531; ayrıca bkz. Eyyub Şimşek, *Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)*, (Basılmamış Doktora Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Trabzon 2013, s.81.

44 Cristoph K. Neumann, "Political and Diplomatic Developments", *The Cambridge History of Turkey*, Ed. Suraiya Faroqhi, V. 3, *The Later Ottoman Empire 1603-1839*, Cambridge University Press, New York 2006, s.57-58.

45 Kemal Beydilli, "Şark Meselesi", *DİA*, C.38, İstanbul 2010, s.352-357.

giltere ve Fransa'da 1821 Yunan İsyanı'ndan sonra yaygınlaşmaya başlaması[46] da bu durum ile alakalıdır. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde ise bu kavram, Osmanlı'nın parçalanması, Türkler'in Avrupa'dan atılması noktasına gelmiştir.[47]

Sonuç olarak Avrupa için Doğu; Persler (İranlılar), Müslüman Araplar, Türkler, Hintliler ve hatta günümüzde Çinliler olmuştur. Yani din, dil, ırk, kültür hatta coğrafyadan ziyade, rakip olmak; Batının kollektif zihniyetinde Doğulu olmak için daha geçerli bir sebep olarak algılanmıştır. Şark Meselesi ise doğrudan Osmanlı Devleti ile alakalı bir kavramdır.

Çeviriyazı Hakkında

Maalesef Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan eserlerin günümüz Türkçesi'ne aktarılmasında hemfikir olunan bir yöntem bulunmamaktadır. Bu sebeple eserin çeviriyazımında standart bir yol kendi tarafımızdan izlenmeye çalışılmıştır: Arapça ve Farsça kelimelerin orijinal yapıları aynen korunmuştur. Uzun sesliler için uzatma (^) işareti, "Ayn" harfi için de apostrof (') ve ters apostrof (') işaretleri kullanılmıştır. Fakat günümüzde sıkça kullanılan bazı kelimelerde "tire"nin yanında "apostrof" da kaldırılmıştır: Bilhâssa, bilâkis, fîlhakîkâ, bittabi vb. Yine "Ayn" harfinin başta kullanıldığı kelimelerde (âid, âile gibi) ve kelime ortasında bulunan "Hemze" (memûr, mesele gibi) için herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Türkçe kelimeler ise günümüzde kullanıldıkları şekilde yazılmıştır. Mesela "itdiği" yerine "ettiği" ifadesi kullanılmıştır. Keza, "şarkda" yerine "şarkta" olduğu gibi Türkçe ekler de yine günümüz şekliyle aktrarılmıştır. Arapça ve Farsça ekler ve tamlamalarda da birtakım uyarlamalara gidilmiştir. Arapça tamlamalarda "tire" kaldırıldığı gibi kelimeler bitişik yazılmıştır. Mesela müşevveşülkalb, münâzaunfîhâ gibi. Frasça izafet tamlaması "sûret-i telakkî" örneğinde olduğu gibi aynen

---

46 J.A.R. Marriott, *The Eastern Question, an Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1917, s.2; Georges, Bengesco, *Essai d'une notice bibliographique sur la question d'Orient. Orient européen, 1821-1897*, H. Le Soudier, Paris 1897, s.1.
47 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.48-49.

akratılmıştır. Yine ayları yazarken "Kânûnusânî" örneğinde olduğu gibi bitişik yazılmıştır. Arapça ve Farsça dışında yabancı kelimelere gelince; isimlerden ve unvanlardan Türkçe'ye geçmiş ya da uzun zamandır kullanılanlar aynen yazılmıştır. Katerina, Lui; Kont, Dük vb.Tercümede kullanılan imla günümüz kurallarına göre yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Çok uzun cümlelere nokta veya virgül ile ekleme yapılmış; "ve", "veya" gibi bağlaçlardan önce gelen virgüller kaldırılmıştır. Metin içerisinde tırnak içine alınmış olan ifadeler, çeviriyazıda da korunmuştur.

Çeviriyazıya dair belirtilmesi gereken bir diğer husus da dipnotlara ilişkindir. Eserin bütünlüğünü koruma adına tercüme ile orijinal kitaplar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Yapılan bu karşılaştırma sonucunda metin içerisinde, bir iki yerde gözden kaçtığını düşündüğümüz bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Bu eksiklikler tarafımızdan giderilmiş ve bu müdahaleler dipnotlar ile okuyucuya gösterilmiştir. Yine Yusuf Ziya, eserin tercümesini yaparken, nedenini bilemediğimiz bir şekilde, bazı dipnotları çevirmemiştir. Bu dipnotlar da tarafımızdan, eserin dil bütünlüğünü koruma adına, o dönemki dil ve kelime yapısına uygun bir şekilde çevrilmeye çalışılmıştır. Bunlar, tercümeden farklı olarak köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Metin içerisinde geçen bazı şahıs ve hadiselere ilişkin olarak bir takım bilgilerin eserin akışını bozmadan verilmesinin katkı sağlıyacağı düşünülmüş ve bu bu müdahale de, verilen bilginin sonunda (h.n.) şeklinde gösterilmiştir. Eser için hazırlanan giriş kısmında ve metin içerisinde verilen dipnotlarda kullanılan kaynaklar "Giriş İçin Kaynakça" başlığı ile transkripsiyon kısmından önce verilmiştir. Ayrıca orijinal eserde mevcut olup da tercümede bulunmayan "kaynakça" kısmı çeviriyazının sonuna eklenmiş ve okuyuculara kolaylık sağlanması açısından esere bir "dizin" oluşturularak kitabın sonuna eklenmiştir.

Bu kitabın hazırlanması aşamasında özellikle Giriş kısmının yazımında fikirlerini ve teşviklerini esirgemeyen Doç.Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ'a en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Yine eserin hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Öğr. Gör. Hüsamettin Hayri Şener ile sevgili eşim Şerife Hanım'a da müteşekkirim.

GİRİŞ İÇİN KAYNAKÇA

Abbott, John S. C. *The History of Napoleon III Emperor of the French*, B.B. Russell, Boston 1868.

Adamoff, E.E. *Cihân Harbi Esnâsında Avrupa Hükûmetleriyle Türkiye: Anadolu'nun Taksîmi*, Terc. Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Ahmed İhsân Matba'ası, İstanbul 1926.

Ahmed Saib, Şark *Meselesi*, Haz. Saaddettin Yağmur Gömeç, Berikan, Ankara 2014.

Analyse d'un mémoire de M. Pitzipios sur la question d'Orient considérée par rapport aux Chrétiens habitants de l'Empire Ottoman 1855, Ministère des Affaires Etrangères-Affaires Diverses Politiques, Turquie No. 8 (1853–1857).

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu: 1774-1923*, Çev. İdil Eser, YKY, İstanbul 2001.

Bengesco, Georges, *Essai d'une notice bibliographique sur la question d'Orient. Orient européen, 1821-1897*, H. Le Soudier, Paris 1897.

Beydilli, Kemal, "Şark Meselesi", *DİA*, C.38, İstanbul 2010, s.352-357.

Bodger, Alan, "Russia and the End of the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Ed. Marian Kent, Frank Cass, London 1996, ss.73-106.

Bouvet, François Joseph Francisque, *La Turquie et les cabinets de l'Europe depuis le XVe siècle: ou, La question d'Orient*, D. Giraud, Paris 1853.

Corm, Georges, *Avrupa ve Batı Miti, Bir Tarihin İnşası*,

Çev. Melike Işık Durmaz, İletişim, Ankara 2011.

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev. B. Çığman-E.Topçugil-K. Emiroğlu-S. Kaya, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

Delanty, Gerard, *Avrupa'nın İcadı*, Çev. Hüsamettin İnanç, Adres, İstanbul 2005.

Dictionnaire national des contemporains: contenant les notices des membres de l'Institut de France, du gouvernement et du parlement français, de l'Académie de médecine..., t. 4, sous la dir. de C.-E. Curinier, Office général d'éd. de librairie et d'impr., Paris, 1899-1919.

Driault, Edouard Şark *Mes'elesi, Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza Kadar*, Çev. Nâfiz; Haz. Emine Erdoğan, Berikan, Ankara 2003.

Dyck, Harvey L. "Pondering the Russian Fact: Kaunitz and the Catherinian Empire in the 1770s", *Canadian Slavonic Papers (Revue Canadienne des Slavistes)*, Vol. 22, No. 4 (December 1980), pp.451-469.

Elrod, Richard B., "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System", *World Politics*, 28 (2), (1976), pp.159-174.

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

Ertek, Ahmet, "Avrupa", *DİA*, C.4, TDV Yay., İstanbul 1991, ss.127-132.

Fontana, Josep, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna, Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Literatür, İstanbul 2003.

Fourcade, M., *Notice sur la question d'Orient et sur la possession d'Alger*, Delaunay, Paris 1836.

Fulbrook, Mary, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011.

Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, Terc. Macar İskender-Ali Reşat; Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-İshak Keskin, Ötüken, İstanbul 2006.

Guichen, Vicomte de Eugène, *La crise d'Orient de 1839 à 1841 et l'Europe*, Émile-Paul Frères, Paris 1921.

Henstch, Thierry, *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Hayali Bakışı*, Çev. Aysel Bora, Metis, İstanbul 2008.

http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/albert-sorel, 14.02.2015.

İslamoğlu, Abdullah, "Bir Ceza Hukukçusu Perspektifiyle Türk Hukuk Tarihi Anlatımına Bir Örnek: Yusuf Ziya Özer", İstanbul *Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.70, S.1, ss.465-472.

Johnson, Barbara *A World of Difference*, The Johns Hopkins University Press, London, 1987.

Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Anlaşması*, TTK, Ankara 2006.

Kula, Onur Bilge, *Batı Felsefesi'nde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Kurat, Akdes Nimet *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara 2010.

Lamartine, Alphonse de, *Vues, discours et articles sur la question d'Orient*, C. Gosselin, Paris 1840.

Latimer, Elizabeth Wormeley, *Russia and Turkey in the Nineteenth Century*, McClurg and Company, Chicago 1893.

Le Goff, Jacques, *Avrupa'nın Doğuşu*, Çev. Timuçin Binder, Literatür, İstanbul 2008.

Mariage, Lawrence P., "The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question", *Slavic Review*, Vol. 37, No. 3 (Sep., 1978), pp. 421-439.

Marriott, J.A.R., *The Eastern Question, an Historical Study in European Diplomacy*, The Clarendon Press, Oxford 1917.

McNeill, William H., *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, Çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul 2008.

Neumann, Cristoph K., "Political and Diplomatic Developments", *The Cambridge History of Turkey*, Ed. Suraiya Faroqhi, V. 3, *The Later Ottoman Empire 1603-1839*, Cambridge University Press, New York 2006, ss.44-62.

Neuss, Alfred, *Römische Geschichte*, Georg Westermann Verlag, Braunschweig 1960.

Ossin, Georges, "Grèce et Orient", *Revue belge de philologie et d'histoire*, T. 49 fasc. 1, 1971, pp.5-13.

Özdemir, Haluk, "Ulusal Dış Politikalar ve Jeostrateji Bağlamında "Avrupa"nın Anlamı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.7, No.1, 2007, ss.91-112.

Parla, Jale, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim, İstanbul 2015.

Philips, James, *The Eastern Crisis 1875 -1878 in British and Russian Press and Society*, (Unpublished Doctoral Dissertation, University of Nottingam), 2012.

Puzzo, Dante A., "Racism and the Western Tradition", *Journal of the History of Ideas,* Vol. 25, No. 4 (Oct.-Dec., 1964), pp. 579-586.

Roberts, J.M., *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp, 2010.

Rose, J. Holland, "Büyük Britanya ve Doğu Sorunu", Çev. Taner Bulut, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012 Güz, s.245-255.

Russian-Ottoman Borderlands: The Eastern Question Reconsidered, Ed. Lucien J. Farry-Mara Kozelsy, The University of Wisconsin Press, London 2014.

Said, Edward, *Oryantalizm*, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1999.

Schroeder, Paul W., "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", *The American Historical Review*, 97 (3), (1992), pp.683-706.

Sedivy, Miroslav, *Metternich, Great Powers and the Eastern Question*, The University of West Bohemia, Pilsen 2013.

Sibai, Mustafa, *Oryantalizm ve Oryantalistler, Yararları-Zararları,* Çev. Mücteba Uğur, Beyan, İstanbul 1993.

Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaâdet, 1318.

Şimşek, Eyyub, *Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)*, (Basılmamış Doktora Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Trabzon 2013.

Tacitus, *Annalen*. Lat.-dt. hg. und übers. von Erich Heller, 5. Aufl., Artemis und Winkler, München/Zürich 2005.

TBMM Albümü, C.1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010.

Temperley, Harold, *England and Near East, Crimea*, Longmans, London 1936.

The *Encyclopaedia Britannica*, Eleventh Edition, V. XI-XV-XVII-XXV, New York 1911.

The Molière Encyclopedia, Ed. James F. Gaines, Greenword Press, 2002.

Tuncer, Hüner, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.

Turner, Bryan S., *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka, İstanbul 2003.

Uçarol, Rıfat *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Ulusan, Şayan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, 2009 Güz, s.229-256.

Vasunia, Phiroze, "Helenizm ve İmparatorluk: Edward Said'i Okumak", *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Ed. Aytaç Yıldız, Doğu-Batı, Ankara 2014, s.199-216.

Veley, Charles, *Anadolu'nun İstikbâli ve Akdeniz Meselesi*, Terc. Yusuf Ziya, Matbaa-yı Hayriyye ve Şürekâsı, Dersa'âdet, 1329.

Wethee, J.P., *The Eastern Question, in Its Various Phases*, J.L. Trauger, Ohio 1887.

İfâde-i Mütercim

Bu eser, Şark Meselesi'nin ilk defa olarak sûret-i ciddiyyede diplomasi müzâkerâtına nasıl zemîn olduğunu îzâh eder. Avrupa'da Şark Meselesi'ne dâir pek çok eser meydâna getirilmiş ise de bunların ekserî hâdisâtın bir mesele-i târîhiyye ile nakl ve hikâyesinden ibâret kalırlar. Hâlbûki hâdisât-ı zâhire, bir takım esbâb-ı hafîyye ve bâtıniyyede merbûttur ki bunlar bilinmedikçe vekâyiin hikmeti sûret-i makûlede keşf ü idrâk olunamaz. İşte bu eser, o esbâb-ı hafîyye-i Şark Meselesi'nin illet-i asliyyesini ihtivâ eyler.

Müellif, asr-ı hâzırın en büyük en âlî müverrihlerinden biridir. Fransa Akademisinin güzîde azâsından olup, ulûm-ı siyâsiyye mektebiyle Sorbon Dârülfünûnuna şân u şeref bahşeden azam-ı muallliminden idi. Sekiz büyük cildden ibâret olan "Fransa İnkılâbı ve Avrupa" nâmındaki eser-i muazzamı, diplomasi târîhinin en zengîn en hikmetâmûz bir âbidesidir. İki sene evvel vukû bulan irtihâli, Fransa ve bütün âlem târîhi için büyük zâyiâttan madûddur.

İşte bu zât, son zamânlarda Rusya ve Prusya ve Avusturya hazâin-i evrâkının sâhe-i matbuâta döktüğü vesâîk-i hafîyye ve mahremiyyeyi amîk bir nüfûz-ı nazarla tedkîk ederek hacminin küçüklüğü nisbetinde kıymeti büyük olan bu eseri meydâna getirmiştir. Eser akademyaca o nisbette takdîr edilmiştir ki bilmem ne münâsebetiyle üç defa mazhar-ı mükâfât olmuştur.

Kitâb, baştanbaşa vesâîkle mâlî olub müellif bunda Rusya-Prusya-Avusturya sarâylarının menviyât-ı hafîyyelerini bütün hakîkatiyle bütün vuzûhıyla meydâna çıkarmış, bu menviyâtı hayyiz-i fiile getirmek için ne gibi vesâit-i sefîleye mürâcaat olunacağını ne gibi desâis-i siyâsiyye istimâl edildiğini bir sûret-i sarihede göstermiştir.

İddiâ olunabiliyor ki bir buçuk asırdan beri bütün cihân-ı siyâseti işgâl eden Şark Meselesi'nin ne esâslar takîb ettiğini, zamân zamân muhtelif devletler siyâsetlerinde görülen renksizlikler neden neşet edildiğini makûl ve mantıkî bir sûrette anlamak için bu eser âdetâ münevver bir rehberdir. Zîrâ Şark Meselesi ilk devrinde aldığı vaz' ve şekli son devrine kadar muhâfaza etmiş ve âdetâ bir mecrâyı takib edegelmiştir. Bunda en ziyâde şâyân-ı merâk olan cihet, bizim bütün cehl ve âczimiz ve bütün

basîretsizliğimizle berâber Rusya-Avusturya sarâylarının yekdiğerine karşı aldıkları vaziyyettir: Rusya, dâimâ kuvvetle hall-i meseleye çalışmış Avusturya dâimâ diplomasi ile ânı men' etmek istemiş ve buna muvaffak olamayınca bilâkülfet metrûkâtımızdan istifâde tarîkini bulmuştur.

Bizi ikâz edecek, gözlerimizi perdedâr eden zâlimât-ı cehli ref' eyleyecek, hakâyık-ı târîhiyyedir. Hele bir buçuk asırlık târîhimizin niceden niceye tedkîkidir ki bizi cidden intibâha getirecektir. Binâenaleyh milletimizin tenvîr-i efkârına ve târîhimizin vuzûh ve inkişâfına bir hıdmet olmak üzere şu eseri tercüme ettim. Ümîd ederim ki okuyanlar mesâîmin beyhûde olmadığına hükmedeceklerdir.

Mukaddime-i Müellif

Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark Meselesi zuhûr etti ve Rusya, bir Avrupa hükûmeti olalı bu meseleyi kendi menfaatine halletmek iddiâsında bulundu. Rusya, bir Avrupa hükûmeti olmak için Prusya'ya istinâd etmek ve Şark Meselesi'ni halletmek için Avusturya'yı hesâba katmak iktizâ etti ve bundan dolayı Prusya, mesâil-i şarkıyyede doğrudan doğruya alâkadâr olmamakla berâber, ekseriyâ fâik bir rol oynamağa sevk edilmiş ve Avusturya, Avrupa'nın bilcümle uzemâsına karışmış olduğu için hiçbir Avrupa meselesi olmadı ki Şark İşleri'nde hâiz-i tesîr olmasın veyâhûd iğtişâşât-ı şarkıyyeden müteessir bulunmasın.

Prusya ve Rusya'nın ihtirâsât ve âmâlı yekdiğerine aslâ zıd ve muhâlif değil idi. Binâenaleyh bu iki hükûmet ittifâk ettiler ve bir asırdan ziyâde müddet-i hemende sûret-i müstemirrede müttefik kaldılar. Avusturya ile Prusya ârasında Almanya'da, Avusturya ile Prusya ârasında Şark İşleri'nde zıddiyet ve rekâbet var idi. Bunun için Avusturya'nın nevbet benevbet bu iki rakibin emel-i ihtirâslarıyla mücadelede bulunduğu ve kendi ihtirâsâtını onların emeline teşrîk eylediği görüldü. İşte Prusya-Rusya ârasında hemen de mütemâdi ve bazan Avusturya ile Rusya ve bazan her üç hükûmet beyninde ara sıra münkati ittifâklar bundan neşet etti. Bu eserde Prusya ile Rusya ârasında 1764 ittifâkının nasıl vücûd bulduğunu

ve Avusturya evvel emirde buna muârız olduktan sonra bu ittifâka nasıl duhûle sevk edildiğini göstermek isterim.

Bu vekâyi ve hâdisâtın zuhûra geldiği ahvâl ve şerâit içinde bu ahvâle en ziyâde faâliyyetle ihtilât eden eşhâsın ahlâk ve tabâyi celb ve dikkâte şâyân olacak kadar garibdir. Bâhusûs bu ahlâk ve tabâyi göstermekle Fransa İnkılâbının makbûlünde bu inkılâba karşı hükûmetlerin teşebbüs ettiği mahûd ehl-i salîb ittifâkında bir mevki-i mühim ihrâz etmiş olan üç sarâyın ahlâk-ı siyâsiyyesinin neden ibâret olduğunu vâzıhan ta'yin etmeği fâidesiz gördüm. Bu üç hükûmetten Rusya, bu muhârebe-i salîbiyyeyi teşvîkte en gayretlisi, Prusya bu harbe teşebbüste en şitâbkârı, Avusturya bunu idâmede en sebâtlısı idi. Fransa İnkılâbının ve Birinci Napolyon'un tarz-ı atîk-i hukûk-ı düvelini zir ü zeber ettiği ve diplomasinin bir nevi altın devri yerine kuvvetin bütün hakka galebesinden ibâret olan bir demir devri küşâd eylediği yolunda memâlik-i ecnebiyyede ve hattâ Fransa'da birçok şeyler söylendi. Fransa İnkılâbının ve Napolyon'un âsârına âdilâne hükmetmek ve bunların ne dereceye kadar tahrîb, tahdîd, taklîd, ifrâd etmiş olduklarını takdîr eylemek için tarz-ı atîkin nihâyetlerine doğru bunun en ziyâde temsil eden hükûmetlerin kendi beynlerinde bu tarzı ne yolda istimâl etmekte olduklarını ve gerek muhâsımlarına ve gerek müttefiklerine karşı onlarca hakkın sûret-i telakkîsi ve diplomasinin sûret-i tatbîki neden ibâret bulunduğunu bilmek katiyyen lâzımdır. Zannederim ki bu kitâbda izâh edilecek vekâyi ve hâdisât bu bâbda bir fikr-i katî tesisine en ziyâde hass olan hâdisâttandır.

Kâriîn,[1] temhîdâtımın tamâmıyla muhâberât ve vesâîk-i diplomatikiyyeden mürekkeb bulunduğunu göreceklerdir. Hazâin-i evrâktan çıkarılan en ziyâde mahremâne ve esrârâmîz ve belki en ziyâde hayretengîz olan bu vesâîk son senelerde gerek Viyana ve Petersburg'da ve gerek Berlin'de neşr edilmiştir. Denilebilir ki on sekizinci asırda Şark Meselesi'nin birinci ve başlıca menkıbesi hakkında Avusturya ve Prusya ve Rusya'nın hafâyâ-yı mektûmesi elimizdedir.

---

1 Tercümede فارئين yazılmışsa da *kâriîn* قارئين (okuyucular) olması gerekir. Nitekim orijinal metinde de "*Le lecteur verra que*" ifadesi yer almaktadır. Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.8; Sorel, *a.g.e.*, s.111. (h.n.)

Birinci Fasıl Prusya ve Rusya İttifâkı (1756-1764)

1756 senesi Avrupa aheng-i düveliyesinde bir inkılâb-ı tâmm vukû buldu. Avusturya Başvekili "Kont Kaunitz"in[2] bihakkın eser-i nefis-i siyâsiyyesi olmak üzere telakkî ettiği 1 Mayıs Muâhedesi, Fransa Hânedân-ı Kraliyyesi ile Avusturya Hânedân-ı Kraliyyesi beyninde asırlardan beri mevcûd olan rekâbeti tevkîf etmiş ve bunun yerine iki hânedânın İngiltere ve Prusya'dan ibâret olan muhâsımîn-i mütekâbilesi aleyhine bir ittifâk ikâme eylemiş idi. O sırada Prusya, İngiltere tarafını tutmuş idi. İngiltere'nin Fransa ve İspanya'ya[3] karşı muhârebesinde âna muâvenet etti. Rusya, Prusya aleyhine teveccüh etti. İki imparatoriçe; Elizabeth[4] ile Marie-Tehérèse,[5] İkinci Frederik[6] aleyhine

---

2 Kaunitz-Rietburg, Wenzel Anton (1711-1794): Slav kökenli Avusturyalı diplomat. Köklü ve soylu bir aileye mensup olan Kaunitz, 1740 yılında VI. Charles'ın ölümünden sonra Marie-Tehérèse'i desteklemeye başlamış ve 1742-1744 yılları arasında Turin'de Nazırlık görevinde bulunmuştur. 1748'deki Aix-la-Chapelle Kongresine Avusturya temsilcisi olarak katıldı. Kongredeki kararlılığı ve becerisi onun bir diplomat olarak ün kazanmasına vesile oldu. Prusya'nın yükselişiyle ortaya çıkan yeni konjonktürde Avusturya'nın izleyeceği politikalar için Marie-Tehérèse, Kaunitz'e çok güveniyordu. 18. yy'ın ikinci yarısında Avusturya'nın izlediği dış politika, Kaunitz'in eseridir. Bkz. *The Encyclopaedia Britannica*, Eleventh Edition, V. XV, New York 1911, ss.699-700; Harvey L. Dyck, "Pondering the Russian Fact: Kaunitz and the Catherinian Empire in the 1770s", *Canadian Slavonic Papers (Revue Canadienne des Slavistes)*, Vol. 22, No. 4 (December 1980), s.451-469. (h.n.)

3 Tercümede "...İngiltere'nin Fransa İspanya'ya karşı..." bkz.Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.9.

4 Elizabeth Yelisavet olarak da bilinen, I. Katerina'nın kızı, 1741-1761 yılları arasındaki Rusya Çariçesi. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara 2010, s.277. (h.n.)

5 Marie-Tehérèse (1717-1780); I. Francesco'nun eşi, II. Joseph'in annesidir. Macaristan ve Bohemya Kraliçesi unvanını da elinde bulundurmuş olan Marie-Tehérèse, Habsburg Hanedanı'na mensup olup, 1740'da babası VI. Charles'ın ölümünden sonra 40 yıl süre ile Avrupa'nın en önemli politik şahsiyetlerinden birisi olmuştur. Dürüstlüğü ile tanınan Marie-Tehérèse, toprak reformu ve serfliğin kaldırılması yönündeki çabaları ile tanınır. Davies, *a.g.e.*, s.693; *The Encyclopaedia Britannica*, Eleventh Edition, V. XVII, New York 1911, ss.708-709. (h.n.)

6 İkinci Frederik (1712-1786), Büyük Frederik olarak da bilinir. Frederik William'ın en küçük oğludur. Babasının etkisiyle sıkı ve disiplinli bir eğitim almıştır. 1740 yılında Prusya tahtına oturan II. Frederik, işkenceyi yürürlükten kaldırdığı gibi dinsel manada da hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiştir. Tahta geçtikten sonra Prusya için sağlam bir ordu ve güçlü bir hazinenin devletin bekâsı için en önemli hususlar olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu düşünce onun zamanla saldırgan bir politikaya yönlendirmiş ve Avusturya'nın elindeki Silezya'yı işgal etmiştir. Daha sonra 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşları'nda askeri açıdan büyük başarılara imza atmıştır. Frederik'in bu başarısı, ekonomik olarak zayıf olsa da Almanya'nın siyasi manada Avrupa'daki güçler dengesinde önemli bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Edebiyat düşkünü olan Frederik, kendi ülkesinin yazarlarını hor görürken; Fransız edebiyatçılarına büyük bir hayranlık beslemekteydi. *The Encyclopaedia Britannica*, Eleventh Edition, V. XI, New York 1911, ss.52-56; Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011, s.88. (h.n.)

ittifâk ettiler: "Prusya Kralı'ndan vesâit-i ihlâliyye ref' olunmadıkça Avrupa asâyîşi katiyyen temîn olunamaz. Zât-ı Haşmetmeâbîleri nev-i insâniyye bu hıdmeti îfâ için her türlü mesâîde bulunacaklardır."[7] diyorlardı.

Prusya'nın hâl-i âcize tenzîli kararlaştı ve metrûkâtından öyle pazarlıklara girişildi ki hayyiz-i fi'ile gelse Avrupa harîtası tebeddül edecekti. 15. Lui, Silésie ve Glatz Kontluğu'nu Marie-Tehérèse'e vaddediyordu. Saksonya Hükûmeti, Magdebourg, Halberstadt'ı; İsveç Hükûmeti, Poméranie'yi alıyordu. Avusturya, Felemenk'in bir kısmını Fransa'ya bâkîsini gâib edeceği arâzîye mukâbil Parme Dukası Velîahdı'na vaddediyor ve buna ivaz olarak Parme'ı kendisi alıyordu. 1757'de inikâd eden bu sûret-i tesviyye, 1758'de ibtâl edildi. Her iki müttefik, yekdiğerine ancak fethedecekleri yerleri temîn ettiler. Avusturya eğer Prusya Kralı'nın zararına mühimce bir intifâda bulunacak olur ise Fransa'ya bazı ivaz vücûda getirmeği ta'ahhüd etti. Rusya'ya gelince: Şarkî Prusya'nın yanî devlete ismini ilm olarak veren kıtanın Rusya'ya terkine Avusturya'dan vadd aldı.[8]

Avrupa-ı Berrî'nin en muazzam üç hükûmeti, Frederik aleyhine ittifâk etmişlerdi. O ise fırtınaya karşı durdu. O vakte kadar cüretkâr, bahtiyâr ve mâhir idi. Fakat ıztırâb-ı vicdândan ârî bu fâtihte bir nevi yeni yetişmelik iddiâ olunuyor ve tâclı filosof, bir nevi ahlâksızlıkla ithâm olunuyordu. Mağlubiyetindeki sebât ve metâneti ve üç devlet-i muazzamaya karşı yedi sene[9] devâm eden muhârebe-i meyûsânede zekâ-yı hârikulâdenin vücuda ge-

---

7 Avusturya-Rusya Ârasında 16 Kânûnuevvel 1757 Muâhedesi'nin Altıncı Mâddesi, [Tercümede Dördüncü Madde], Martens, C.1, s.228.

8 Fransa-Avusturya Ârasında 1 Mayıs 1757 Muâhedesi, *Bernis'in Hâtırâtı*, C.1, Fransa-Avusturya Ârasında 30 Kânûnuevvel 1758 Muâhedesi [Tercümede 1858], Martens, *Rusya Muâhedesi*, C.1, s.226, Fransa-Avusturya Ârasında 31 Kânûnuevvel 1753 Muâhedesi, *Avusturya Tâlimâtı*, s.388, Rusya ve Avusturya Ârasında 21 Mart 1760 Muâhedesi, Martens, C.1, s.253.

9 Yedi Sene Savaşları (1756-1763), Prusya-İngiltere ittifakına karşı, Avusturya-Fransa-Rusya-Saksonya-İsveç ittifakının verdiği mücadeledir. Avrupa tarihinin dönüm noktalarından birisi olan bu savaş neticesinde en karlı çıkan devlet İngiltere olmuştur. 1763 tarihindeki Paris Anlaşması ile İngiltere, Hindistan ve Amerika'daki Fransız kolonilerini ele geçirerek ilk defa bir dünya gücü olmayı başarmıştır. Fransa eski gücünü yitirirken; Prusya, Avrupa güçler dengesinde sağlam bir şekilde yerini almaya başladı. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, C.1 İlkçağlardan Günümüze, Ankara 2000, s.129-132. (h.n.)

tirdiği hayretefzâ vesâit ve menâbi ile Prusya Kralı, dostunun düşmanının ister istemez hayret ve takdîrini celb ederek "Büyük Frederik" oldu. Maahazâ bir zamân gelmiş idi ki mahvolduğunu hissetmiş idi. Rusya, Şarkî Prusya'yı yanî taksîmde hissesine düşen kıtayı zabt ve fethetmiş idi. Frederik'in yalnız otuz bin askeri kalmış idi. Birâderi Prens Henri'nin kumandasındaki ordu dahi bundan ziyâde değildi. Memleket ise âdamca, pârece, erzâk ve hayvânâtça baştan başa harâb idi. 1762 Kânûnusânîsi'nin 9'u târîhiyle Frederik, birâderi Prens Henri'ye yazdığı mektûbunda "Eğer memûl olan muâvenet bütün ümîdlerime rağmen zuhur etmeyecek olur ise itirâf ederim ki mahvımızı uzaklaştıracak veyâ tehîr edecek hiçbir şey görmüyorum." diyordu.

Taşıdığı ümîd, Türkiye'nin bir hareket-i taarruziyyesi idi. Fakat aldanıyordu. O vakit Fransa'nın Bâb-ı Âlî nezdinde sefîri Mösyö Vergennes[10] onun aleyhine çalışıyordu ve Bâb-ı Âlî hareket etmedi. Muâvenet başka taraftan Frederik'in hiç ummadığı bir yerden zuhur etti. Bu mektûb-ı yeis-i âlûdı yazdıktan on gün sonra Rusya İmparatoriçesi Elizabeth'in vefâtı haberini aldı. Yerine câlis-i taht olan Üçüncü Petro, Frederik'in perestişkâr ve hayrânı idi. Hükûmeti ele alır almaz askerini dâire-i ittifâktan çekti ve Elizabeth tarafından feth ve zabtedilen yerleri Frederik'e iâde etti ve ânınla bir sulh ve muhâlasat ahdnâmesi imzâ etti ki bunda ittifâk vaddi dahi dâhil idi.[11] 5 Mayıs 1762.[12]

Üçüncü Petro'nun işten çekilmesi Frederik'i kurtarmıştı. Arasıra ufak rekâbetler ve muvakkat ihtilâflar müstesnâ olarak bir asırdan ziyâde Prusya ile Rusya'yı birleştiren ittifâkın esâsı bu sûretle vaz' olunmuş idi. Bu ittifâkın bir hükümdârın keyfinden ve bir terkîb-i siyâsînin icâbât-ı zâilesinden daha ciddî sebebleri var idi. Her iki tarafın hırs ve tamaının Romanof ve Hohenzollern âile-i saltanatına ilhâm ettiği tasavvûrât-ı vâsîanın muvaffakıyyetine bu ittifâk şart-ı esâsî idi. Binâenaleyh hayâlperver

10 Hariciye Nazırlığı da yapmış olan Charles Gravier, Comte de Vergennes, 1755-1768 tarihleri arasında Maslahatgüzar ve Büyükelçi olarak aralıksız olarak 13 yıl boyunca İstanbul'da görev yaptı. (h.n.)
11 Martens, *Rusya Muâhedâtı*, C.6, s.367.
12 Tercümede "1362" Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.12; Sorel, *a.g.e.*, s.3. (h.n.)

bir prensin yaptığı işi siyâset muhâfaza etmek mecbûriyetinde bulundu ve bunun delîli pek çabuk görüldü.

Petersburg Sarâyı'nda bir sû-i kasd veyâhûd o vakit denildiği vechle bir ihtilâl vukû buldu. Üçüncü Petro, çariçenin emri ile tutuldu habs olundu. Saltanattan nez' edildi ve şürekâ-yı cürmî tarafından katl olundu.[13] Bu sû-i kasdın haberi Viyana'da pek büyük meserretlerle telakkî olundu. Marie-Tehérèse, Rusya'daki sefîrine 29 Temmuz 1762 târîhiyle yazdığı mektûbda "Avusturya'yı ve Rusya İmparatorluğu'nu ve Hristiyanlığı siyânet eden kudret-i ilâhiyye'ye secde bir[14] olurum." diyordu. Bilakis Prusya Kralı için "Bu havâdis bir yıldırım darbesi" idi. Fîlvâki çariçe, Prusya ittifakına pek muhâsım görünüyordu. Lakin her iki taraf ihtisâsâtında pek isti'câl gösteriyor ve İkinci Katerina hesaba katılmayarak düşünülüyordu. Katerina, Marie-Tehérèse'in tebrikât-ı dindârânesine pek nezâketle cevâb verdi. Fakat Üçüncü Petro'nun Prusya Kralıyla olan muâhedesince katiyyen bir tebeddül vücuda getirmedi.[15] Çünkü kendisine pek büyük bir devre-i saltanat hâzırlayan Katerina, Avrupa'da muhtâc olduğu nokta-ı istinâdî Prusya'dan başka bir yerde bulamayacağını pek çabuk keşfetmiş idi.

Yedi Sene Muhârebesi hitâm bulmuş idi: Fransa, İngiltere ile Paris'te 1763[16] Şubat'ının onunda ahdnâme-i sulhü imzâladı. Avusturya, Prusya ile Huberstbourg'da aynı mâhın on beşinci günü muâhede-i sulhiyyeyi kararlaştırdı. Bu kanlı melhame Avrupa'yı en amîk teşevvüş içinde bırakmış idi. On Beşinci Lui "Akdettiğimiz sulh ne iyi ne de şânlı bir şeydir." diyordu. Fransa kendinin zaîfletilmiş ve tezlîl edilmiş olduğunu hissediyordu.

---

13 III. Petro, Ocak 1762 tarihinde Rusya tahtına oturmuş, aynı yılın temmuz ayında eşi II. Katerina tarafından bir kumpas ile tahttan indirilmiştir. Frederik'e olan hayranlığının yanında zevke olan düşkünlüğü ile de bilinirdi. Kurat, *a.g.e.*, s.278. (h.n.)

14 "سجده بر" Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.13; orijinal metinde "Je m'incline devant...", Sorel, *a.g.e.*, s.4. (h.n.)

15 Martens, C.6, s.2.

16 Yedi Yıl Savaşları'nı sona erdiren Paris Anlaşması 10 Şubat 1763'te imzalanmıştı. Mütercim, bu tarihi 1762 olarak vermektedir. Bkz. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.5. Fakat bu hatanın Sorel'in eserindeki basım hatasından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Çünkü eserin 1889'daki ikinci baskısında 1763 tarihi verilirken; 1902'deki üçüncü baskısında 1762 tarihi verilmiştir. (h.n.)

Nâkâbil-i zevâl bir teneffür On Beşinci Lui'yi Prusya Kralı'ndan uzaklaştırmakta idi. İngiltere ile dâimâ açık bir rekâbet-i millîye, dâimâ bir hâhiş-i intikâm; izzet-i nefsin cerîhalarıyla lâyenkati işleyen bir kîn-i kadîm var idi. İngiltere Fransa için bir hasm-ı ırsî idi. Zamânın muharrirleri onun Fransa ile münâsebetini Roma ile Kartaca'nın münâsebetine benzetirlerdi: "Limanlarımızı destigâhlarımızı, tersânelerimizi, dâimâ gözaltında bulundurmak; projelerimizi, hazırlıklarımızı, en cüzî harekâtımızı gizlice tefahhus etmek ve bunları tebligât-ı mağrûrâne veyâ nümâyiş-i tehdîdkârâne ile derhâl tevkîf eylemek sûretiyle bizi itilâ ve terkîden men' için aynı kavâidi kabûl etmiştir." diyorlardı.[17]

Rusya ile nezâket-i resmiyye-i hâriciyye ile mestûr bir husûmet-i mektûme var idi. Hâriciye Nâzırı Choiseul,[18] Katerina'dan bahsederken "Bu prenses, asrın hacâletini üzerinde taşıyan, en işitilmemiş fezâyihten rahatça ve küstâhâne bir tarzda bir imparatorluğu idâre etmekte bulunan bu prenses gerek ittifâklarıyla ve gerek şahsî itibârıyla bizim yeminli düşmanımızdır. Hükûmetlerimizin yekdiğerinden budiyyet-i muhâsamât-ı mütekâbilenin açıktan açığa tezâhürünü men' için yegâne sebebdir."[19] diyordu.

1756 Muâhedesi Fransa ile İngiltere ârasında bir muhârebe-i bahriyye vukûunda Avusturya'nın bîtaraflığını temîn ediyordu. Şübhesiz bu oldukça bir şey idi. Fakat görüleceği üzere kâfî bir şey değildi. Başka cihetlerde, Almanya'da, İtalya'da, Felemenk'te, Lehistan'da, şarkta yanî en büyük mesâlih-i berrîde Fransa'yı Avusturya menâfiyle i'tilâfa mecbûr tutarak, Fransa'ya ikinci derecede bir rol tevcîh ediyordu. Şu hâlde muâhede kâmilen Avusturya menâfiine hâdım idi. Buna mukâbil Avusturya Sarâyı, Fransa'ya karşı müstemlekât müddeîyatında

---

17 Favier tarafından tanzim olunup Kont Broglie tarafından 1773'te [Tercümede 1763, Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.14, dipnot 1] krala takdîm olunan lâyiha, *On Beşinci Lui'nin Muhâberât-ı Hafiyyesi*, C.2, s.183.

18 Étienne-François de Choiseul ya da Comte de Stainville, 15. Louis zamanında 1758-1770 yılları arasında Hariciye Nazırlığı görevini üstlenmiştir. 1784-1791 yılları arasında İstanbul'da Fransız Büyükelçiliği görevini ifa eden Choiseul Gouffier ile karıştırılmamalıdır. (h.n.)

19 Choiseul'ün 18 Temmuz 1766'da Kaunitz'e yazdığı tahrirât, Arneth, C.8, s.539.

İngiltere'ye zahîr olmaktan ferâgat ediyor, On Beşinci Lui'yi iki ummân üzerinde mehâlik ve izmihlâl için yalnız başına terk ederek âdetâ istihzâdan ibâret olan bu imtiyâz mukâbilinde Avrupa'nın mütebâkîsinden bir hürriyet-i tâmme-i hareket iktisâb eyliyordu. Fransa, onun aleyhine bir harekete iştirâk etmemeği vaddediyor ve bir tecâvüze uğradığı takdîrde salâhıyla müdâfaayı bile taahhüd eyliyordu. Yedd-i idâresinde bulunan memâlikten emîn ve teşebbüssâtında Fransa politikasının muârız-ı cedîdesine hedef olmayacağından mutmain olarak Viyana Sarâyı, bu 1756 Muâhedesi'nde kemâl-i istirahâtla ve büyük bir ümîd-i muvaffakıyyetle müddet-i medîdeden beri takîb edegeldiği hâkimiyet-i âlem politikasını yeniden ele almağa bir vâsıta gördü.

Yedi Sene Muhârebesi'nden Prusya, muzaffer ve tânım olarak çıktı. Onu muzmahill etmek üzere teşkil eden heyet-i müttefikâ neticede ona Avrupa hûkûk-ı mülkiyyesini sûret-i katiyyede temîn etmekten başka bir şey elde edemedi. Vüsat-ı arâzî ve menâbi-i servet itibârıyla her ne kadar henüz ikinci derecede hükûmet idiyse de salâhının imtiyâzı ve siyasetinin muvaffakıyyetiyle düvel-i muazzama derecesine irtikâl etmiş idi. Lakin Prusya binâsı zâhirde o kadar yüksek olmakla berâber henüz bir çatıdan ibâret idi. Dâhildeki tertibâtı, yangın ile tahrîb edilmiş idi. Frederik diyordu ki "Bu devleti yaralarla buruşmuş ve kan ziyâıyla zaîflemiş ve âlâm ve ıztırâbâtı altında ezilmekte bulunmuş bir âdem sûretinden başka bir şeyle tasvîr kâbil değildir. Kendine gelmek için bir usûl, iâde-i kuvvet için bir devâ ve yaralarını sarmak için bir sargı lâzımdır." Frederik harbin intâc ettiği mesâibi tamîr, kânûnları ıslâh, hükûmeti takrîr etmek ve bilhâssa metânet ve itâatını gâib eden orduyu tekrâr vücuda getirmek istiyordu. Kardeşine "Eğer ordu ihmâl ediliyorsa memleket ihmâl edilmiş olur." diye yazıyordu. Muzaffer idi. Fakat yalnız idi. Fransa ve İngiltere'nin müstemlekât mücadelesine artık karışmayacağını kararlaştırmıştı. "Bu milletlere alâkadâr olmamaktan ve kendi hâllerine terk etmekten başka çâre yoktur. Merluche veyâ Breton burnundan bize ne?"[20] diyordu.

---

20 Frederik'ten birâderi Prens Henri'ye mektub, *Büyük Frederik'in Âsârı*, C.16.

Bu [illegible] şübhesiz âkılâne idi. Fakat Avrupa'nın o zamân bulunduğu hâl-i şûrişte Frederik dostsuz kalamazdı. İşte o vakit idi ki Rusya ona elini uzattı ve o da onu tuttu.[21] En lüzûmlu ve yegâne kâbil olan bu ittifâk o büyük siyâsetşinâsa hem râhatça ıslâhât-ı dâhiliyyesini ikmâle hem de Prusya'yı öyle bir derece-i ulyâya azimet ve iktidâra îsâle müsâid oldu ki vesîyülemel hükümdârları bile o derece irtikâyı hâtır ve hayâle getiremezlerdi.

Rusya, Yedi Sene Muhârebesi'nde darbe-i katiyyeyi vurmuştu.[22] Avrupa, o asrın mebâdîsinden berî bu imparatorluğun terakkîsini gayr-ı mütenezzilâne bir dikkatle takîb ediyordu. Fîmâbaad Rusya'nın genç melekesini hesâba katmağa mecbûr idi. O meleke ki vekâyi ve hâdisât, onun dehâ-yı garîbine lâyık bir rol hâzırlamakta idi. Müteferrik, muhtel, kuvvetten düşkün Avrupa karşısında Rusya ittifâk-ı intihâb edecekti. Otuz üç yaşında, aslen Alman, pek kadîm bir nesle mensûb olmakla berâber Almanya İmparatorluğu'nu teşkîl eden prensler mehâfilinde tâmm bir reyi bile gayr-ı hâiz ufacık bir prensin kızı bulunan bir kadın, ismiyle bütün Avrupa'yı dolduracak ve düvel-i hâzıra târîhlerini herc ü merc eden mesâil-i uzemâdan bir kısmını vaz-ı mevki tezekkür eyleyecekti. Katerina, Rusya'yı idâre etmek ve onu, Avrupa-ı Berrîyi idâre eden kuvâ-yı muazzamadan biri hâline koymak istiyordu. Öyle geldi ki aynı vesâit, hem Ruslar'ı yeni hükümdârlarına ısındırdı hem de Rusya'yı Katerina'nın düvel-i muazzama miyânında tahsîs ettiği derece-i ulyâya irtikâ ettirdi. Rus Sarâyı'nda fırka-ı siyâsiyye[23] yok idi. Ancak tarafdârlık var idi. Bu henüz barbar bir sarây idi ki başka yerlerde mevcûd olan fırkalara muâdil orada rekâbet-i şahsiyye mevki tutuyordu. Genç, güzel, cevvâl, kibâr, ahlâk-ı husûsiyye mebhasında pek serbest mülahâzalı, hassâsiyyet-i nefsiyyesine gayr-ı hâkim olmakla berâber dâimâ kalb ve fikrine hâkim olan imparatoriçe, insânları pek kolaylıkla kendisine cezb edebilecek, onları yek-

---

21 Martens, C.6, s.213.

22 *Avrupa ve İnkılâb*, C.1. Kitâb 3, Fasıl 8, Rusya, İsveç, Lehistan ve Şark Meselesi.

23 Tercümede فرقه yazılmışsa da, bu kelime "fırka" olsa gerek. Zira orijinal metinde "...Il n'y avait point de partis à la cour de Russie..." ifadesi geçmektedir. Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.18; Sorel, *a.g.e.*, s.8. (h.n.)

diğerine rakîb ve muârız haline koyacak ve nefsine kadar irtikâ ettirmek sûretiyle onları tezlîl ve tenzîl edebilecek, müstağrak ettiği teveccühâtın şaşaasıyla onlara hükmedebilecekti.

Müştehiyât-ı nefsiyyesinde bile vakûr ve temkînli idi. Fakat müştehiyâtî çapkınlığın cârî olduğu bir asırda bile pek mefrat idi. "Çok Kleopatralık etti hem de uzun müddet..." İşte bundan dolayı idi ki On Beşinci Lui'nin sarâyı az incelikle, açıktan açığa, nezâketsizce onu terzîle kalkışıyordu. Lakin eğer fesâd-ı ahlâk Petersburg'da dahâ mezelletâlûd idiyse hiç olmazsa maskaralıktan ârî idi. Versay'da kadınlaşmış bir hükümdârın devleti metreslerine terk ettiği bir sırada, Rusya'da erkek rûhlu bir kadının aşk ve hevesâtını hikmet-i devlete merbût kılmakta olduğu görülüyordu.

Asilzâdegânı itâat ettirmek, Katerina için kolay oldu. Fakat ahâlîyi kazanmak, o kadar kolay değildi. Onu keşfetti. O hissetti ki henüz teşekkül eden bu kabataslak millette ihtirâsât-ı dîniyye sâir her şeyi bel' etmekte her şeye hükm eylemektedir. Vatanperverlik, Ortodokslukla memzûcdur. Halk, bu iki fikri yekdiğerinden tefrîk etmiyordu. Neşr-i dîn ve tevsî-i hükûmet! Katerina kalben ve Voltaire fikirli olmakla berâber kendisini en a'lâ bir Ortodoks hükümdârı yaptı. Elinde Yunan salîbi olduğu halde bu halkı selefleri tarafından hâzırlanan ve ikmâli Katerina nazarında çarların bir vazîfe-i târîhiyyesi hükmünde bulunan iki büyük teşebbüse davet etti ki bunlardan biri şehrâh-ı medeniyyet-i Avrupaiyyeyi küşâd edecek olan Lehistan'ın fethi, diğeri Bizans İmparatorluğu'nun yolunu açacak olan Karadeniz limanlarının zabtıdır. Bu ikincisine yanî Bizans İmparatorluğu'nun tecdîd-i azimetine hurâfât-ı ahâlî ile menâfi-i siyâsiyye, mukaddes Rusya'yı davet ediyordu.

Katerina, zemîni müheyyâ, efkârı âmâde bulmuş idi. Osmanlıların zîr-i hâkimiyyetinde bulunan ve Yunan diyânetini taşıyan akvâm andında[24] "Türk İmparatorluğu'nun kavm-i asfar tarafından tahrîb edileceği" yolunda bir anane-i münteşire mevcûd idi. Bu akvâm, Moskofları tanıdıkları zamândan beri

---

24 Maksad bütün Ortodoks Mezhebine salik olan akvâmdır.

selâmetlerini ondan beklediler. Ruslar yükselmeğe başlayalı beri gözlerini oraya tevcîh ettiler. Rum Papazlarıyla Bizans firârîleri idi ki Rusya'ya Hristiyanlıkla berâber medeniyetin inkâz-ı ibtidâiyyesini getirmişlerdi. Rusya'yı Şark Rumları'na rabt eden rişte demek ki küçük yaştan teşekkül etmiş idi. Rusya büyüdükçe, bu râbıta kuvvetleşti. Ve Rusya kavî olduğunu hissettiği günden beri akrabâsının dağılmış mîrâsını toplamağı bir vazîfe bildi. Bizantinler onu vaftiz etmekle ona bir tâli vermiş oldular. Dahâ Birinci Katerina'nın zamân-ı hükûmetinde Türkiye'nin Rum Papazları, Rusya'nın himâye ve ihsânını tazarru ettiği görüldü. Rusya onları kabûl etti. Ve ceblerini dolu gönderdi. Çok geçmeden Rus memûrları Karadağ vâdîlerine kadar giderek, kiliselere beyâz çarın hediyesini götürdükleri ve Türkler'e kîn ve husûmet telkîn ettikleri görüldü. Yalçın dağlar arkasına siper alan ve Venedik Hükûmeti tarafından mazhar-ı muâvenet olan Karadağlılar, istiklâllerini bir derece muhâfaza etmişlerdi. Derhâl Rusya ile münâsabât-ı mütevâliyyeye giriştiler. Papazlar Petersburg'a tahsîle gidiyor, Metropolidleri Rus Metropolidlerinden takdîs alıyordu. Avdette Ortodoks kardeşlerine ümîdli sözler getiriyor ve anlar ârasına Rusya'nın nâmını neşr ediyordu ki bu hâller ebâtîl-i avâm ile hurâfât-ı nâsın vüsûk-ı kâhinânesini teyîd eyliyordu.

Vaktâ ki Rusya ile Türkiye ârasında 1725 Muhârebesi başladı. Mareşal Münih, Rumların bu ümîdinden istifâde etmek isteyerek bu akvâmı salâha davet etti. Kırım'ın ve Moldavya'nın fethini tasavvur ediyor ve Yunan diyânetini taşıyan akvâmın salâhbedest oluşunda Türkler aleyhine kuvvetli bir vâsıta-ı tarruz görüyordu. İmparatoriçe Anne'a yazdığı raporda "Bütün Rumlar, çariçeyi hükümdâr-ı meşrûları nazarıyla bakıyorlar. Bu akvâmın vaziyyet-i hâzırası itibârıyla Rusya Hükûmeti, hâiz olduğu kadarından ziyâde bunlar beyninde ihrâz-ı şöhret etmiştir. Onların şevk ve ümîdlerinin bu ilk dakîkalarından istifâde ederek İstanbul üzerine yürümelidir. Efkâr ve âmâlde bu nevi vaziyyet belki de âtiyyen aslâ ele geçmeyecektir." demiş idi. Çariçe, tasvîb etti ve 1729 bahârında Münih, Moldavya'yı fethetti. Ahâlî onu bir halâskâr olarak kabûl ettiler. Tuna'yı geçmeğe ve harbi Türkiye'nin kalbgâhına sevk etmeğe hazırlanıyor iken

Belgrad Musâlahanâmesi (19 Eylül 1739) onu yolda tevkîf etti.[25] Birkaç sene sonra Rus tahtını Elizabeth'e tefvîz eden ihtilâl, onun Sibirya'ya nefyini mûceb oldu. Yeni imparatoriçe kiliselere hediye göndermekle iktifâ etti. Memûrları Aynoroz tepelerine kadar girdiler ve Keşîş Dağlarında bir Rus Papazı görüldü, böylece Rum ananesi vücûd bulmağa başlıyor ve Ruslarla Şark Hristiyanları ârasında revâbıt-ı hafiyye teşekkül ediyordu.

Üçüncü Petro saltanata gelince, Münih'i menfâsından celb etti. Bu general mârüzzikr sarây ihtilâlinde Katerina'ya karşı çarın tarafını tuttu. Katerina ise onu afv etti ve ona ameliyyât-ı azîme-i askeriyyeyi tevdî ederek tecrübesinden istifâde eyledi. Münih, Şark Rumları'nı isyân ettirerek Türkler'i Avrupa'dan tard etmek husûsundaki tasavvurâtını Katerina'ya dâimâ anlatıyordu. Müşavir bu menviyâtını izhâr etmekte olduğu sırada bunu mevki-i fiile koyacak bir âdam meydâna çıktı. Teselya'nın Yenişehri'nden Papazoğlu Yorgi nâmında bir Rum, Rusya'ya taharrî-yi tâli gelmiş ve 1762 sû-i kasdında Grégoire Orlof'un kumanda ettiği topçu alayının yüzbaşılığı vazîfesini îfâ etmekte bulunmuş idi. Papazoğlu muharrik, harîs idi, tâli ve servet arıyordu. Şübhesiz Katerina'nın temâyülâtından ve Münih planlarının mazhar olduğu hüsn-i kabûlden haberdâr olarak Yunanlıları ayaklandırmak için hâiz olduğu vesâitten bahisle keyfiyeti Orlof'a açtı. Orlof, hükümdârının gurûr ve azimetini okşayarak kendisine bir mevki-i itibâr temîn edecek ve Rusya'yı dünyânın en büyük bir imparatorluğu derecesine ilâ eyleyecek böyle bir projeyi teşnelikle dinledi. Başvekîl Panine, bütün bu tasavvurâtı nâbemevsim ve hayâlî buluyordu. Lakin Tophâne Müşîrliğine irtikâ eden ve çariçe tarafından hafiyyen teşcî olunan Orlof taht-ı emrinde bulunan Papazoğluna esbâb-ı sıhhiyye ve mesâlih-i husûsiyye bahânesiyle üç sene Yunanistan'da seyâhat etmeğe mezûniyyet verdi. Bu projelerin kâbiliyyet-i tatbîkiyyesini Yunanistan kendi kendine temîn edecekti.

"Büyüklüğe ve şân ve şöhrete o kadar harîs" olan Katerina bu kadar azîm ve vâsi teşebbüsâta atılmak için kendini henüz

25 *Marquis de Villeneuve'ün İstanbul'daki Memûriyeti* unvânıyla Albert Vandal'ın eserine mürâcaat.

taht ve tâcının kâfî derecede sâhibi addetmiyor ve Avrupa'dan lüzûmu derecede emîn olmuyordu. Şimdilik yalnız planlar düşünmekle, ismi şöhretten ârî âdamlar vâsıtasıyla bunların gizliden gizliye zemîn-i tatbîkini tehiyye ettirmekle iktifâ ediyordu.[26] Fransa Sefîrine "Görüyorsunuz! Şimdi Avrupa gözlerini benim üzerime dikti. Fîlhakikâ Rusya dikkate sezâvâr olmalıdır. Ancak beni birkaç seneden evvel anlayamayacaklardır. Takrîr-i intizâm için bana lâakall beş sene lâzımdır. O vakte kadar bütün bu hükümdârlara karşı mâhir bir koket[27] hâlindeyim." diyordu.

Her şeyden evvel, ona kuvvetli ve hâtrı sayılır bir dost lâzım idi ki ânınla ittifâkı hâlinde siyâsetine yardımı olsun. Tereddüde mahal yoktu bu ittifâkı hangi tarafta arayıp bulmak lâzım geleceğine hükm için muhtelif sarâyların vaziyyetini nazar-ı dikkate almak ve onların temayülâtını bilmek kifâyet ederdi. Bu ittifâk İngiltere ile olamazdı, Katerina'nın İngiliz milletine sûret-i mahsûsada hürmeti var idi, fakat Britanya Hükûmeti'nin adem-i istimrârından korkardı. Kaldı ki her iki hükûmetin siyâseti kabineler beynindeki hüsn-i münâsebâtı temîn için yekdiğere bahş-i müsâadâta mâil olmakla berâber öyle muhtelif zemînlere düşüyordu ki İngiltere ile esâslı ve devâmlı bir ittifâk Katerina nazarında fâideli addolunacak hâlde değildi.

Fransa, On Beşinci Lui'nin iki imparatoriçe ile ittifâkı zamânında Lehistan'ı Avusturya ile Rusya'nın ihtimâmına terk etmiş idi. Fransa, o vakit bu Lehistan Cumhuriyeti'nin muhâfazasını eskiden kalma bir âdet-i bâtıla kabîlinden görüyordu. Fakat Rusya, Prusya'ya takarrub ettiği günden itibâren Fransa, eski müttefikinin alâkadârlığını yeniden gütmeğe başlıyordu. Hattâ hiç olmazsa nazarî olarak ve muhâberât-ı siyâsiyyede Osmanlı İmparatorluğuna tevcîh olunan teşebbüsâta karşı dahi mücâdelede devâm ediyordu.[28] Binâenaleyh Katerina, On Beşinci Lui'yi tasavvurâtına muârız buluyor ve bu hükümdâr ile metreslerine ve nezârîne hakâret ile karışık husûmet ibrâzı için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

---

26 Rulhière, *Lehistan Târîh-i İhtilâli*, 3-9-11.ci Kitâblar.

27 Coquette: Nazlı, cilveli kadın. (h.n.)

28 Farges, *Lehistan Ta'lîmâtı*, C.1, s.76. *Marquis Paulmy'ye Ta'lîmât*, 1760, 2. Cild, s.117 ve 231. Dük de Broglie, *Kralın Esrârı*, C.2, s.222 ve onu takîb eden sahîfeler.

Avusturya politikası ise Rus politikasına Fransa gibi zıddiyet-i mutlaka hâlinde değil idi. Lakin Katerina, tasavvurâtına karşı Viyana Sarâyı'nda açıktan açığa muhâlefete uğrayacağını biliyordu. Rusya gibi Avusturya dahi Lehistan Hükûmeti'ni inhilâl ettirmekte bulunan anarşinin devâmını ârzû etse de Lehistan'ın bir Rus emâreti hâline gelmesini aslâ kabûl etmeyecekti. Türk İmparatorluğu'nun taksîmi esâs itibârıyla, Viyana diplomasisince nâhôş bir telakkîye uğramasa bile, bu telakkî en güzel parçayı kendisine kapmak için olacaktı. Yoksa Tuna boyu ticâretini ve Şark Hristiyanları vesâyetini Rusya'ya teslîm için olamazdı.

Sâir devletlerden Rusya'yı teb'îd eden her şey onu, Prusya'ya takrîb ediyordu. Rusya gibi Prusya dahi dünyâ sahne-i uzemâsına yeni çıkanlardan idi. Kendisine bir istikbâl temîn etmek isterdi ve Katerina dahi vesâit-i azîme ve istihzârât-ı cesîme ile bu fikir ve emelde idi. Rusya'nın şarkta tevessüü Berlin Kabinesi'ne zıddiyyet teşkil edemezdi. Ve Prusya bundan Avusturya için tevellüd edecek telâş ve endîşeyi memnuniyetle telakkî ederdi. Lehistan'da ise Avusturya nüfûzunu imhâ etmek ve orada kendi emir ve ârzûlarına münkâd bir kral tutarak, Lehistan usûl-i idâre-i esâsiyyesini muhâfaza perdesi altında, bu bedbaht cumhûriyet üzerinde nüfûz ve tesîrlerini temîn edecek anarşiyi idâme eylemek, her iki hükûmet için mühim ve fâideli idi.

Prusya'nın 1761 senesinden beri Petersburg Sefîri bulunan Kont Solms, efendîsinin itimâd-ı tâmmını hâiz idi. Rusya'da mazhar-ı teveccüh oldu. Ve çok geçmeden iki hükümdâr ârasında samîmî ve husûsî muhâberât ve mükâtebâta ibtidâr olundu.

1763 Teşrînievvel'inin beşinde Üçüncü Auguste'un[29] vefâtı ve halefinin tarz-ı intihâbı için teâtî-yi efkârın lüzumu Frederik ile Katerina'yı münâsebât-ı vedâdiye-i mevcûdelerini tedâfüî ve kefâlet-i mülkiyyeyi hâvî olarak bir ittifâk ile tahkim etmeğe vesîle-i bahş oldu.[30] 1764 Nisan'ının on beşinci günü imzâ olunan bu muâhede sekiz sene imtidâd edecekti. Tarafeyn memlekete kefâlet-i mütekâbile ile berâber tarafeynin rızâsı munzam olmaksızın ne sulh ne mütâreke yapılamamak ve Prusya Kralı'nın Ren Vâdîsi'nde

29 1734-1763 yılları arasında Lehistan Kralı idi. (h.n.)
30 Martens, C.6, s.11 ve devâmı.

veyâhûd Rusya İmparatoru'nun Türkiye ve Kırım'da bir muhârebesi vukûunda on bin asker ve iki bin hayvânla yekdiğerine muâvenet etmek cümle-i ahkâmından idi. Bu muâvenet, senevî dört yüz bin ruble veyâ dört yüz seksen bin Talyere tahvil olabilecekti. Lehistan'a gelince; oraya Frederik'in bir hüsn-i tabîr-i kibârânesi vech ile "öteden beri Rusya İmparatoriçesi tarafından tanınıp, şahsı hôş görülen" Stanislas-Auguste Poniatowski'nin kral intihâb ettirilmesi kararlaştırıldı. Mesele şu idi ki: Poniatowski, dahâ İmparator Üçüncü Petro'nun hayâtında Katerina'nın ilk değilse bile en sevdiği âşıklarından biri ve kendisine tahsîs olunan memûriyet rolünün her türlü şerâiti câmi idi. Lakin Lehistan'ı alâya gayr-ı muktedir bir kral intihâb ettirilmesi kâfî değil, bizzât Lehlileri dahi bir gün olup da fikir ve nazarlarını vatanperverlik hissi tenvîr ederek, nifâk ve şikâklarına nihâyet vermek isteyecek olurlarsa anları dahi men' etmek ve işlerine müdâhale için bir vesîle bulundurmak lâzım idi. Binâenaleyh Rusya ve Prusya ne "veto" hakkının ilgâsı ne de usûl-ı intihâbiyye-i kraliyenin usûl-ı verâsete tahvîli kabûl edilmeyeceğinde i'tilâf ve ittifâk ettiler ve "Komşu hükûmetlere karşı bu mertebe haksız ve tehlikeli olan kavâid"in keenlemyekün hâline vazı için ledelhâce istimâl-ı silâhı taahhüd eylediler. Vesîle-i müdâhaleye gelince: O bulunmuş idi. Hükûmet ettiği milletin sevk-i tabîî-yi amîkiyle hâkimiyet ve fütûhât projesini dîn perdesi altında gizleyen Katerina için bu vesîle her yerde aynı tarzda zuhûr ediyordu. Lehistan'da Ortodokslar ve Luteryen Protestanlar var idi ki bunlar "muhâlefeyn" nâmıyla yâd olunuyordu. 1563 târîhinde bunlarla kavminin kısm-ı mütebâkîsinin hâiz olduğu hukuk ve imtiyâzâta kabûl olundular. O vakitten sonra jezüitlerin taht-ı hükmünde kalan Katoliklerin tefevvuk ve rüchânı onları bu haktan mahrûm etti. 1736'da bütün hükûmet memûriyetlerinden çıkarıldılar. Rumlar Rusya'ya Protestanlar Prusya'ya mürâcaat ettiler. Katerina ile Frederik bu "muhâlefeyn"in hukûk ve imtiyâzâta mazhariyetlerini temîn için tevhîd-i mesâiyi taahhüd etmiş bulunuyorlardı.[31]

---

31 Angeberg, *Lehistan Muâhedâtı*, 1762 ve 11 Nisan 1764 Muâhedâtı; Frederik, *Hâtırat;* Beer, C.1, s.100-101, Martens, *22 Temmuz 1764 Beyânnâmesi*, C.6, s.33. [Mütercim, bu dipnotu biraz da karmaşık bir şekilde bölümün sonuna koymuşsa da metinde dipnotun nereye atıldığı belli değildir. Orijinal metine bakılarak yapılan düzeltme ile dipnot buraya atılmıştır.]

İmparatoriçe, maksadına vâsıl olmuş idi. Bu muâhede muhtâc olduğu her türlü temînâtı muhtevî idi. İstihsâl-i menâfi için artık dakîka fevt etmedi. Kral intihâbı için toplanan Lehlilere müttefikler tarafından verilecek nasâyihi ve "muhâlifeyn"in menfaatine yapılacak tebligâtı temîn ve takviye için Rus orduları Lehistan hudûdunda tecemmua başladılar. Aynı zamânda Rusya ve Prusya'nın İstanbul sefirleri, Poniatowski'nin intihâbına muârız olan ve "vetonun" ilgâsını Diyet Meclisi'nden taleb etmekte bulunan Leh vatanperverlerinin himâye edilmemesi için Dîvân-ı Hümayûn'un tazyîk olunması emrini aldılar. İstanbul'daki bu hareket-i müştereke imzâ olunan muâhedâtın netîce-i tabîiyyesi idi. Diğer taraftan Üçüncü Auguste'un vefâtıyla berâber Lehistan'ı Rus tefevvukundan ve anarşiden kurtarmak isteyenlerin mesâîsi dahi Bâb-ı Âlî'ye müteveccih olmuş idi.

Fasl-ı Sânî Lehistan İhtilâli ve Şark Muhârebesi 1764-1768

Leh vatanperverlerinin korktuğu şey; cumhûriyetin yalnız taht-ı kahır ve tahakküme alınması değil, Lehistan'ın tahrîb ve taksîmi idi. Bu vâsıta ile rahatsız bir komşudan kurtulmak ve muhârebât ile müzâkerât ile hall ve hasm edilemeyen hırs ve tama ihtilâfâtını bir devlet diğerin hasârıyla tasviye eylemek yeni bir fikir değil idi. Bir devletin taksîmi harbin netâyic-i meşrûsundan addolunurdu. Çünkü fütûhât harbin mevzû-i aslîsi idi.[32] Muvâzene-i umûmiyye düstûru ki: O vaktin hukûk-ı beynelmilelinin assülesâsı idi, kavî bir mantık ile mîrâsları taksîm ve kuvvetlerin doğru bir mîzânı ile sulh ve asâyişi temîn etmek için mülkleri sâhiblerinin elinden almağa sevk ediyordu. Hudûdsuz bir hükûmet hâlinde olup, Avusturya, Prusya, Rusya ârasındaki azîm ve vâsi sahrâlara doğru uzanıp giden Lehistan, bu tertîbât-ı siyâsiyye için tabîat tarafından hazırlanmış bir meydân hâlinde idi. Su-i tesîsâtı ve dâhilinde kendini dûçâr-ı şikâk eden fark-ı muhtelifesi bu hesâbları okşuyor ve Avrupa muvâzenesi bir düstûr-ı siyâset haline gelmeden evvel

32 [*Avrupa ve İnkılâb*'a mürâcaat, C.1, Kitâb 1, Fasıl 1: Usûl-i Muvâzene, Mukâsemât, s.30 ve müteâkîbi.]

bile kâide-i mezkûrenin bir cumhûriyete tatbîki düşünülmüş bulunuyordu.

Lehistan tahtına Henri ve Valois'nın ikâdı mevzû-i bahs olduğu zamân bu nâmzedi ârzû etmeyen İmparator İkinci Maximilien ile Moskof Çarı ânı men' için ittihâd ettiler. İmparator o fikirde idi ki bu müzic ihtilâfâta nihâyet verecek en iyi ve en emîn çâre mevzû-i ihtilâfın zabt ve musâderesi ve bir kere bu rekâbet ortadan kalktıktan sonra Türkler'in Avrupa'dan tarr u teb'îdine ittihâd ve ittifâk edilmesidir. "1573 senesinin bir protokolünde imparator kraliyetin (yanî Lehistan'ın) taksîm edilmesi ve Lehistan tâcı imparatora ve Litvanya Büyük Emâreti, Moskof Çarı'na verilmesi ve bade her ikisi Türk hâkimiyeti ve Tatar Hükûmeti aleyhlerine ittifâk edilmeleri ârzûsunda bulundu."[33] deniliyordu. Bin altı yüz elli yedi senesinde Onuncu Şarl dahi bu tasavvurâtı kendi hesâbına fiile koymak istedi. Fakat muvaffak olmadı. Lionne, On Dördüncü Lui'nin murahhasına yazıyordu ki "Vatanını hakîkaten seven Lehliler endîşeden hâlî değildirler. Ve bu endîşeleri de cüdâ esâslıdır." Kralın vefâtından sonra Lehistan'ın taksîmi için İmparator ile Brandebourg Elektörü ve Çar beyninde derhâl bir i'tilâf hâsıl olacağı ve belki de şimdiden bir muâhede-i mahsûsa mevcûd olduğu ve badelvefât kraliyet ve grandukalığın herkes kendine hemhudûd olan bir parçasını temellük edeceği zehâbındadırlar.[34] On Birinci Şarl, 1667 senesinde aynı emel takîb ederek, Lehistan arâzîsini istedikleri gibi aralarında taksîm için imparatorla Brandebourg Margrave'ına teklîfte bulundu. 1710 senesinde bazılarınca Prusya Nâzırı Ugen ve bazılarınca Rus ricâlinden birine atfolunan bir taksîm planı, Büyük Petro ile Brandebourg Margrave'ı Birinci Frederik ârasında mevzû-i bahs olduğu söylendi. On sekizinci asırda bu keyfiyet, menviyât-ı siyâsiyyeye bir zemîn-i müşterek halinde idi. Jagellon Hânedânının sonuncusu, 1661 târîhinde

33 Martens, C.1, Fasıl 12. [Tercümede bu dipnotun yeri orijinal eserden farklı *şekilde* gösterilmiştir. Bu nedenle bu dipnot, orijnal esere bakılarak buraya alındı.]
34 1664 Kânûnuevvel'inde Bonsy'ye Talîmât, *Lehistan*, C.1, s.81 [Tercümede bu dipnotun yeri orijinal eserden farklı *şekilde* gösterilmiştir. Bu nedenle bu dipnot, orijnal esere bakılarak buraya alındı.]

bu taksîm ihtimâlini söylemiş idi. Stanislas Leczinski, bu hiss-i kablelvukûu 1749 târîhinde tekrâr ederek "Bir fâtihin şikârı olacağız. Belki de komşu hükûmetler, devletimizi taksîm için ittifâk edeceklerdir." demişti. Maamâfîh Lehlilerin korkusu yalnız harîs ve tamakâr düşmanlar tarafından vatanlarının fethi ve istîlâsı değil, bir de bizzât kendi hükümdârları veyâ reîs-i hükûmetleri tarafından bir kasd-ı menfaate fedâ edilmeleri endîşesi var idi.

1733 senesinde İkinci Auguste, Lehistan Tâcını Saxe Hânedânı'na ırsî yapmağı düşünmüş ve Büyük Frederik'in beyânına göre "Bu maksada vusûl için komşu hükûmetlerin hiss-i rekâbet ve hasedlerini teskîn niyetiyle bu hükûmetin taksîmini tasavvur etmiş idi." Prusya Kralı Birinci Frederik-Guillaume'a mürâcaatla müzâkerâta girişti. Auguste'un vefâtı bu müzâkerâtı tevkîf etti. O vakit velîahd olan Frederik, pederini Lehistan Prusya'sının zabtına şiddetle tazyîk ediyordu ki Brandebourg Prusya'sından ayrılan bu kıtanın hem zabtı hem muhâfazası kolay görünüyordu. İşte bu tertîb, onun ilk efkâr-ı siyâsiyyesinin biri idi.[35] Bin yedi yüz otuz bir senesinden beri *Prusya'nın Siyâset-i Hâzırası* unvânıyla bir mülâhazanâme tertîb ederek mektûb şeklinde M. de Natzmer'e göndermişti.[36] Onda Hohenzollern Hânedânı'nın vazîfe-i târîhiyyesinin mevzû-i hakîkiyyesi şâyân-ı dikkat bir katiyyetle tasvîr olunan şu satırlar okunuyordu: "Yukarıda denildiği vechle Prusya memâliki, ötesinden berisinden o kadar kesik ve yekdiğerinden müfteriktir ki zannıma göre yapılacak en lüzûmlu proje, mâlik olduğumuz aksâm-ı arâzîye âid olan bu müfterik parçaların ilhâk ve ilsâkıdır. Meselâ Lehistan Prusya'sı gibi." Vistule Nehrinin aşağı kısmını Prusya'ya tefvîz edecek olan bu memleket eline geçince ticâreti vâsıtasıyla Lehistan'a istediği gibi hükmettirebilecek idi. Frederik, bu kıtanın eski zamânlarda Prusya'ya âid olmuş bulunduğunu hâtıra kabîlinden tezkâr ediyordu. Fakat kavâid-i hakkâniyyet meselesi onun için ikinci ve üçüncü derece mesâilden idi: "Sadedden çok çıkmış olmamak için esbâb-ı hukûkiyyeyi şöyle bırakarak mahz-ı siyâsete binâ-yı esbâb etmeği kâfî görürüm." diyordu. Frederik, kral olduktan

35 "...Ce fut une de ses premières idées politiques..." Sorel, *a.g.e.*, s.19. (h.n.)
36 *Büyük Frederik Âsârı*, 16. Cild.

sonra bu nevi nazariyât-ı hukûkiyyeyi dâimâ mâlâyaniyyâttan ve malûmâtfürûşluktan addeylemiştir.

Lehistan Prusya'sı hakkındaki âmâlını pek az gizliyordu. 1763 ve 1764 senelerinde Rusya ile akd-ı muâhedât ettiği vakit, herkes bu iki devletçe Lehistan'ın taksîmini müzâkere olunduğuna kanâat etti. Katerina, bir tahrîrât-ı umûmiyye ile mağrûrâne ile bunu tekzîb eyledi: "Hudûd-ı mülkiyemizi tevsîye ne ihtiyâcımız ne de niyetimiz vardır. Zîrâ vüsat itibârıyla mülkümüz küre-i arzın zâten bir büyük kısmını teşkîl etmektedir."[37] dedi. Frederik dahi 1764 Mayıs'ında Avusturya Sefîri'ne diyordu ki "Emînim ki mensûb olduğunuz sarây, bu muâhededen tedhîş etmiş ve Lehistan'ı taksîm ettiğimize Viyana'ca şimdiden kanâat gelmiştir. Fakat aksini göreceksiniz".[38]

Fransa da şübheye mahal yok idi. On Beşinci Lui'nin Varşova'daki Sefîri Marquis de Paulmy, 1763 Mayıs'ının dördü târîhiyle "Bir gün gelecek ki-onun şimdiye kadar gelmesi dâîyi taaccübdür-Lehistan Hükûmeti'nin şikâk-ı dâhiliyyesinden, zaafı yetinden ve şûrişinden istifâde etmek isteyen bazı ecnebî hükûmetler bu cumhûriyeti taksîm için muvâfık ve sâil bulacaklardır." diye yazıyordu. O vakit Hâriciye Nâzırı bulunan Mösyö de Praslin, böyle bir taksîm ihtimâlinde şimâl muvâzenesi için bir tehlike görüyor ve Lehistan'ın Vatanperverler Fırkası'nı âlâ ve takviyeye çalışıyordu. On Beşinci Lui de ayrıca kendi husûsî ve hafî diplomasisi ile ona gayret ediyordu. Biri resmî, diğeri hafî olan bu iki diplomasi Stanislas-Auguste'un intihâbı aleyhine hareket için müttefik idiler. Fakat yalnız bu noktada müttefik olup, nikât-ı sâirede yekdiğerine maâkîseden başka bir şey yapamadılar. O vakit Fransa'nın fikir ve tedbirden ziyâde memûrları, itibâr ve haysiyetten ziyâde murahhasları var idi.

Varşova'da üçe kadar murahhas bulunuyordu ki bunların ikisi kralın hafî siyâsetkârânı idi. Müşevveş ve mütenâkıs hareketleriyle herkesi tahrîs ve bütün fırkaları tebrîd ettiler. Ve efkâra itimâdsızlık vermekten ve Fransa'nın henüz muhâfaza ettiği cüzî itibârı dahi imhâ eylemekten başka bir işe yaramadılar. Stanis-

37 11 Teşrînisânî [1763], Martens, [C.6], s.9.
38 Ried'den 25 Mayıs 1764 raporu, Arneth C.8, s.545.

las'ın intihâbından sonra hükûmet bütün bu memûrları tard etti ve Fransa'nın bu cumhûriyette artık bir sefîri bile kalmadı. Bundan sonra Lehistan'ı muhâfaza edebilmek için yapabileceği şey; Türkler'i tahrîkten ibâret idi. Bu iş dahi öyle kolay bir mesele değildi. Zîrâ Varşova'da olduğu gibi İstanbul'da dahi On Beşinci Lui'nin resmî ve hafî diplomasisi her türlü tarîki kendine kapamaktan başka bir şeye muvaffak olmamıştı!

Bilhâssa Türkiye'dedir ki 1756 Muâhedesi, Fransa diplomasisini çığırından çıkarmış idi. Fransa'nın İstanbul Sefîri bulunan Mösyö Vergennes, bu muâhededen evvel Türkler'i Avusturya ve Rusya aleyhine tahrîke çalışıyor ve bilhâssa Ruslar'ın Lehistan'dan geçerek Almanya'ya duhûlünü men' için Türkler'de taahhüd istihsâline gayret ediyordu. Bu muâhededen sonra lisânı değiştirmek lâzım geldi. Türkler'i tahdîş ve tedhîş yerine artık tatmîn ve teskîn etmek ve Avusturya'ya mu'âvin olan Ruslar'ın Lehistan'dan geçmesi fîmâbaad kendi iyilikleri için olduğunu isbât etmek iktizâ etti. Fransa ile kâide-i münâsebâtını Avusturya Hânedânıyla Fransa Sarây-ı Kraliyyesi ârasındaki rekâbet-i asriyyeye ibtinâ ettirmeğe alışmış olan Türkler bundan tamâmıyla mebhût ve mütehayyir kaldılar.[39] Mösyö Vergennes yazıyordu ki "Muâhedenâmenin sûreti teblîğ olunduğu vakit, Fransa'nın yeni müttefikine muâvenete mecbûr olduğu ahvâl ve husûsâttan kendileri istisnâ edilmemiş olduğunu görerek, beht ve hayretleri gitgide mütezâyid bir tekeddür ve huşûnete münkalib oldu."

Mösyö Vergennes, bu fikri cerh için emr-i mahsûs aldı ve kısmen muvaffak dahi oldu. Fakat zunûn ve şübühâtı tamâmıyla izâle için Avusturya'dan bir beyânnâme tahrîri almak iktizâ ederdi. Fransa ise bunu istihsâl edebilecek hâlde değildi.[40] Üçüncü Petro'nun Yedi Sene Muhârebesi'nden çekilmesi üzerine eski politikaya avdet etmek ve İstanbul Dîvânı'nı tekrâr Ruslar aleyhine tahrîk eylemek lâzım geldi. Yekdiğerini takîb eden bu döneklikler, Fransa Sefîrinin itibârını sarsmaktan hâlî değildi. Fazla ola-

---

39 Vergennes'in On Beşinci Lui'ye Lâyihası [Tercümede dipnot eksik ve yeri belli değildir. Orijinal metine bakılarak, buraya dipnot atılmıştır.]
40 *Kralın Esrârı*, C. 2, s.222-259, *Lehistan Ta'limâtı*, General Lone'ye Ta'limât, C.2, s.242 ve müte'âkibi.

rak Vergennes'in karşısında mâhir olduğu kadar fa'âl olan Prusya Sefîri dahi muhâsım bulunuyordu.

1757 senesinden beri taht-ı Osmânî'de hükümrân olan Sultân Mustafa, Voltaire'in Katerina'ya dalkavukluk devrinde tarîf ettiği gibi kaba bir âdam aslâ değildi. Muktesıd, mülâhazakâr, harîsşân ve bir dereceye kadar sâhib-i vukûf ve malûmât olup, hükûmetin ıslâhına meyyâl idi. Hâiz olduğu bu evsâf ile Prusya Kralı'nı takdîr etmesi kâbil değildi. Yedi Sene Muhârebesi'nin hitâmından sonra ona bazı hedâyâ ile bir sefîr gönderdi. Türkler Berlin'den gelip geçtiler. Fakat Frederik o vakitten itibâren İstanbul'da bir sefîr-i dâimî ikâme etmiş idi. Prusyalılar'ın şark sahnesine duhûlü ve Frederik'in Türk İşleri'ne müdâhalesi Yedi Sene Muhârebesi'nin netâyic-i garîbesinden birisi idi ki netâyic-i mezkûre, bu harbi tertîb ile Prusya'nın izmihlâlini ümîd edenlerin her şeyden ve her yerde menviyâtı aleyhine dönüyordu.

Dîvân'da ayağı yer tutar tutmaz, Frederik mu'tâdı olan âzim ve mahâretiyle hareket etti. O vakit Prusya memûru ile Rus memûrunun İstanbul'da gizlice bir siyâset-i müttehide kararlaştırarak, sûretâ yekdiğere maâkis ve zâhirde muhtelif yollardan gelmeğe berâber aynı maksada vusûl buldukları görüldü. Prusya alâkasız ve menfaatsiz bir lisân kullanarak ve bugün istimâl ettikleri vechle "nâmuslu dellâllık" vazîfesini îfâ ederek, Rusya müzicâne ve bazan mütekebbirâne ve dâimâ şarkın marûf olan zaaf ve ihtirâsâtını-ki Slavların kendi nefslerinde şark ahâlîsinden dahâ ziyâde vâki olduğu için herkesten dahâ iyi biliyorlar-okşayarak aynı maksada vâsıl oluyorlardı.

Bu sûretle Vergennes Avusturya Sefîri Türkler'i Lehistan'a kral intihâbında alâkadâr etmeğe teşebbüs ettikleri vakit intihâb-ı mezkûrun kendilerine âid bir ciheti olmadığına Türkler'i kanâat etmiş buldular. 1764 Eylül'ünün yedisinde Stanislas-Auguste Poniatowski kral intihâb olundu. 25 Teşrînievvel'de Rusya ile Prusya Murahhasları, muârızîn için serbestî-yi mezâhib ve müsâvât-ı siyâsiyye talebiyle berâber veto hakkının ilgâsına katiyyen muhâlif bulunduklarını Lehistan'a teblîğ ettiler. Diyet Meclisi reddetti. Muârızlar iddiâlarını silâhla teyîd için

bir heyet-i müctemia teşkîl ettiler. Rusya onları himâye etti. 20 Mart 1767 târîhiyle Frederik, Voltaire'e yazdığı mektûbda "İmparatoriçe, muârızîn tarafından muâvenet ve himâye taleb edilmesine mebnî bunların istedikleri hukûka Leh Piskoposlarını iknâ etmek için toplar ve süngülerle mücehhez berâhîn sevk etti." diyordu. Rusya Sefîri Repnine, şiddet-i muhâlefet gösteren piskoposlarla mebûsları tutturdu, nefy ettirdi ve 19 Teşrînisânî 1767'de Diyet Meclisi, sefîrin istediğini kabûl etti. 1768 Şubatı'nın yirmi dördünde akd olunan bir muâhede ile de cumhûriyetin mahkûmiyeti tamâma erdi. Rusya, cumhûriyetin muhâfazasını ve tamâmiyyetinin müdâfaa ve temînini taahhüd ediyordu, Lehistan ise, teşkilât-ı esâsiyyesini yanî veto usûlünü, Rusya'nın taht-ı zamânına vaz' eyliyordu. Katerina, takîb ettiği gâyeye gelmişti; Lehistan ona karşı anarşi içinde yaşamağa ve ölmeğe yemin ediyordu.

Avrupa, bu zafer-i "müsâadekâr"ı filosofları marifetiyle alkış salladı. Voltaire'in âdamlarından biri "Hükümdârımız sulh getirmek, insânları yekdiğere fenâlıktan men' etmek ve birbirine takarruba mecbûr kılmak için ordular[41] gönderdi. Ve bunların elindeki sancaklar ahâlînin i'tilâf bayrağı idi."[42] diyordu. Bu bir roman idi, hakîkat Rus askeri çehresi altında arz-ı dîdâr ediyordu. Bu askerlerin telkîn ettikleri müsâadekârlığa Lehliler henüz kâbiliyet kesb etmemişti ve bunların şahıslarından nev-i insânînin istihsâl ettiği hayr ve menfaat onları öyle bir dehşetli ihtilâl uçurumuna attı ki nihâyet Lehistan'ın inkırâzını tecîle sebeb oldu. Katolikler, husûsuyla küçük asilzâdegân, haşîn, sâf, mutasıb olan bu âdamlar kıyâm ettiler ve 1768 Şubatı'nın yirmi sekizinde Podolya Eyâleti'nin Bar Kasabasında bir heyet-i müttefika teşkîl ettiler. Çok geçmeden Lehistan âteşler içinde kaldı.[43] 1768 Ağustos'unun üçünde Prusya Sefîri "Hemen de bütün Lehistan ittifâk etmiştir." diye yazıyordu. Köylüler haşyetengîz bir

---

41 Tercümede, رورلر Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.40. Fransızca metinden anlaşıldığına göre bu kelimenin "ordular" olması gerekiyor. Bkz. "...Notre souveraine, dit un personnage de Voltaire, fait marcher ses armées pour apporter la paix..." Sorel, *a.g.e.*, s.24. (h.n.)

42 *Babil Prensesi* nâm eserde, 1768'de yazılmıştır.

43 *Kralın Esrârı*, C.2, s.292.

mukâteleye giriştiler, Rusya ve Prusya, muârızîni himâye ediyordu, Fransa ise Katolik Heyet-i Müctemiasını Müslümân silâhıyla muhâfaza etmeğe teşebbüs etti.

Katerina'nın en âteşîn zamânından olup filosoflarıyla letâif sırasında Katerina tarafından "Sultân Mustafa'nın suflörü" nâmıyla yâd olunan Choiseul, 1766 Nisan'ından beri Fransa Hâriciye Nezâreti Umûru'nu deruhde etmiş bulunuyordu. Fransa zaîflemiş, münferid kalmış, itibârdan düşmüş idi. Eski müttefikler kendisinden ayrılmış, yeni müttefikleri ânı terk etmeği kurmuş olup, Paris Muâhedesiyle hâkimiyyet-i tecrübeyi terk ettikten sonra Avrupa'nın nısf-ı berrîsinden tamâmıyla gâib olmağa başlamış idi. Choiseul, büyük ittifâklar, büyük siyâsetler arkasına düşerek netîcede inhizâm ve mağlubiyetten başka bir şey elde edemedi. O vakit fikrinde bir tahavvül hâsıl oldu ve birden bire o zamâna kadar ihmâl ettiği siyâsete avdet eyledi ki o da ikinci derecede hükûmetlerden bir heyet-i müttefika vücûda getirmekti.[44] Lakin çok geçmemiş idi; bâhusûs takîb ve tedbîre muhtâc olan böyle bir meselede Choiseul'ün acûl ve mütereddid fikri netâyic-i matlûbe hâsıl edemezdi. Büyük şeyler tasavvur ediyor; fakat bunlar için ufak vesâit istimâl eyliyordu. Hareket etmek istiyor; fakat kımıldanmaktan başka bir şey yapamıyordu. Kendi fikrine asıl hâkim olan şey; İngiltere'den, Yedi Sene Muhârebesi'nin intikâmını almak idi. Bunun için Avrupa-ı Berrîyi yanî Rusya ve Prusya'yı bîtaraf hâle koymak lâzım idi. Prusya'yı tutmak için Avusturya'ya istinâd ediyordu. Rusya'yı tutmak için ânâ düşman taharrî etti. Meselâ Lehistan'da Bar Heyet-i Müctemia-ı İhtilâliyyesi'ne pâre ve zâbıt gönderiyor, İsveç'te kral tarafını iltizâm ediyor ve nihâyet Türkiye'de Türkler'i tahrîse çalışarak, Sefîr Vergennes'e yazdığı mektûbda "Akde noktâsını Rusya teşkîl eden bu zincîri kırmak ve İkinci Katerina'nın bin türlü ahvâl-i mulâhazasıyla tasavvur ve takîb olunan ve belki de taht-ı mağzûbunun elden çıkmasına sebeb olacak olan teşebbüsât-ı cesimeyi devirmek için her şeyi yapmalıdır. Fîlhakikâ Türkler'in her nokta-ı nazardan değişmiş olan ahvâli iti-

44 *Kralın Esrârı*, s.92'de, 69'da, 96'da.[Böyle bir dipnot, Sorel'in eserinde mevcut değildir.]

bârıyla bu tecrübe-i kuvâ kendileri için dâimî felâket olabilir ise de bunun bizce ehemmiyyeti yoktur. El verir ki bir inkılâb ânı vukû bulsun."[45] diyordu. Sefîrin tebligât ve beyânâtını teyîd ve Türkler'in nazarını tenvîr eylemek ve Rus memûrlarına atfedilen teşebbüsât-ı irşâiyye mukâbele etmek için Choiseul, sefîre mezûniyyet-i kâmile veriyor ve işe girişmek üzere de üç milyonluk bir nakd gönderiyordu. Vergennes bu nakd-ı hafînin tesîr hâsıl edebileceğine inanmıyordu. O, bihakkın düşünüyordu ki "Türkler hediyeyi maalmemnûniyye alırlar ise de kendilerine hediyesiz dahi takîb edecekleri bir yol teklîf ediliyorsa alırlar." Binâenaleyh onları daldıkları hâb-ı âmîk-i gafletten îkâz için dahâ doğru ve dahâ mukni berâhîn îrâdı lâzımdır. Bu berâhîni Rusya kendisi izhâr etmekte gecikmedi. 1766 senesinden beri Rus ajansları Yunanistan'da, Girid'de, Karadağ'da münteşir idiler. Yunanistan'da bir takım sû-i kasd tertîbâtından başka bir şey yapamadılar. Birçok mevâîdde bulundular, birçok mevâîd aldılar. Ve Petersburg'a tantanalı raporlar gönderilmekle iktifâ olundu.[46] Karadağ'da iş dahâ ciddiyet peydâ etti. 1750 senesinden beri çariçenin resmini göğsünden metropolidlik salîbiyle berâber taşıyan Metropolid, Yunanîler'in zamân-ı muayyen halâsı artık hulûl etmiş olduğunu ilân ediyordu. Bir nevi rûhânî entrikacıdan ibâret olan Stefano Piccolo nâmında bir Papaz, 1767 Teşrînievvel'inde ahâlîyi selâha davet etti. Ve bir fırka-ı âsiyyenin başında olarak dağdan indi. Şûriş, Slavlarla sâkin olan kıtâtı istîlâ etti. Bosna bile kıyâm tehdîdinde idi.

Rusya'nın Lehistan'da istediğini yaptırmakta olduğu bir zamânda zuhûr eden bu isyân, Türkler'in nazar-ı dikkatlerini açmağa kifâyet etti. Vergennes, lâyenkati onların endîşesini teşdîd ediyordu. Artık Bâb-ı Âlî ile Rus Sefîri Obreskof ârasında Karadağ Meselesi'ne dâir huşûnetkârâne müzâkerâta ibtidâr olundu. Türkler, Rus askerinin Lehistan'ı derhâl tahliye etmesini taleb ettiler. Prusya Sefîri Zegelin, 1768 Temmuz'unun yirmi altısında "İşler burada öyle bir buhrân-ı azîm içindedir ki: Eğer Rusya, Bâb-ı Âlî'nin Lehistan'ı tahliyeye müteallik olan metâlibini isâf

---

45 *Kralın Esrârı*, s.272-278 ve ânı müte'âkib sahîfe.
46 *Kralın Esrârı*, C.2, s.295, 296.

etmeyecek olursa Rusya ile Bâb-ı Âlî ârasında harb gayr-ı kâbil-i taharrüzdür. Ve ahvâl-i hâzırâya nazaran biraz vakit kazanmak bile büyük bir şey kazanmaktır. Şekl-i hükûmet her ne kadar müstebidâne ise de ahâlî galeyâna geldiği vakit hükûmet artık hâkim-i mutlak değildir, seylâbe tâbi olmağa mecbûrdur." diye yazıyordu. Balta'da Türk hudûdunun tecâvüzü ve Cracovie'nin Rusya tarafından zabtı netîceyi tecîl etti. 1768 Teşrînievvel'inin altıncı günü Türk vükelâsıyla gürültülü bir müzâkere[47] netîcesinde Rusya Sefîri tevkîf olundu ve Yedi Kule Habshânesi'ne gönderildi. Bu hâl, Türkiye hukûk-ı devletçe ilân-ı harbin merâsim-i müdebdebesinden idi. Vergennes, Vükelâ-yı Osmâniyye'ye Avrupa'ya karşı bir beyânnâme neşr ve teblîğini tavsiye etti. Bâb-ı Âlî, Lehistan'ın istiklâlinin müdâfaası için silâha sarıldığını ilân ediyordu. Teşrînievvel'in otuzunda neşr edilen bu beyânnâmede "Rusya, Lehistan'ın imhâ-yı hürriyetine cüret ve Lehlileri ne Hânedân-ı Kralî'den olan ne de ârzû-yı umûmî-yi millîye muvâfık bulunan bir şahsı kral tanımağa icbâr ve tanımayanları katl ve emvâl ve arâzîlerini yağma ve gâret hususlarına cesâret ettiği için ilân-ı harb edilmiştir." deniliyordu. Hâriciye nezâretlerinin sanâyi-i edebiyyesi, Ruslar'ı hürriyet-i vicdân müdâfiî yapmış ve Türkler'i de hürriyet-i siyâsiyye nâsır ve hâmîsi kılmıştı. Vergennes, birkaç ay sonra "Harb ilân olundu. İrâde-i kralîyi noktası noktasına îfâ ettim. Bana gönderilen üç milyonu iâde ediyorum. Ânı istimâle ihtiyâcım olmadı." diyordu.

---

47 Bu müzâkerâtın merâkengîz tafsîlâtı Rulhière, Herrmann ve Zinkeisen'de görülmelidir.

Üçüncü Fasıl Avusturya ve Prusya Mukârebeti 1768 Teşrînievvel-1769 Kânûnusânî

İlân-ı harb, bütün âlemi mebhût ve mütehayyir etti. Türkler ki harbi ilân ettiler, Ruslar ki ânı davet eylediler, Fransızlar ki ânı tahrîk ettiler, Prusyalılar ki ânın adem-i vukûunu tavsiye eylediler, Avusturyalılar ki harbden mütedehhiş eylediler, hattâ İngiltereliler ki bîtaraf kalmak iddiâsında bulunuyorlardı. Cümlesi, mebhût idi. Sebebi şu idi ki hiçbir taraf, ne muhârebeyn ne de bîtarafeyn hâzırlıklı değildi. Gâyet betâetle hiddet eden Türkler, lüzûmundan altı ay evvel tehevvür etmiş idiler. Onlar için bahârdan evvel muhârebe etmek mümkün değildi. Bu sûretle Rusya'ya hâzırlanmak için zamân verdiler. Katerina, muhârebeye hâzırlıksız idi. Türkler'in işi bu dereceye götüreceklerini tahayyül etmiyordu. Onları ilân-ı harbden men' için diplomasiye güveniyor idi. Lehistan muhârebesi, ânın bütün kuvâ-yı askeriyyesini bel' ediyor ve ıslâhât-ı medeniyye ve ictimâiyye ile meşgûl olduğundan, orduyu ihmâl etmiş bulunuyordu. Teşkilât-ı askeriyye, Prusya'ya taklîd edilmiş olmakla berâber Rus askeri, Frederik'in askerlerine yalnız zâhiren benzerdi. İntizâm, malûmât ve emr-i kumanda nokta-ı nazarından pek aşağı idi. Ne erzâk-ı askeriyye anbârları ne hazâin-i harbiyye mevcûd idi. Zâhirde Türklerle Ruslar aynı zaaf ve intizâmsızlıkta bulunuyorlardı. Lakin Türklerdeki bu intizâmsızlık nâkâbil-i devâ bir inkırâzın alâmeti idi. Ruslar da ise bilakis yükselmekte bulunan bir milletin râbıtasız cehdinin netîce-i tabîiyyesi idi. Katerina bunu hesâba katıyordu. Ve hasta âdam telmîh-i meşhûru, ânın için dahâ o zamândan bir kâide-i hükûmet olmuştu. Amiral sıfatıyla Rusya'da müstahdem bulunan İngiliz Elphinston, bir gün St. Petersburg'da gördüğü şeyleri ancak Türkiye bahriyesinin inhitât ve adem-i mahâret-i kâmilesiyle tavsîf edebileceğini söylediği vakit, cevâben "Ruslardaki cehâlet ilk gençlik cehâleti, Türkler de ise, ahmak bir ihtiyârlık cehâletidir" dedi.

Çariçe, Hollanda'da bir istikrâz akdetti. Asker toplanmasını emreyledi. Ve bütün mesâîsini tehiyyât-ı harbiyyeye hasr etti. Bu zamân tâmm Yunanistan'ın kıyâm zamânı idi. Alexis ve Théodore Orlof'u Venedik'e gönderdi. Alexis, beş kardeşin en

güzeli, en kuvvetlisi, en âteşîni olup, Rulhière'in inceden inceye telmîhî vechle gözdeler cem'îyyetinin reîsi unvânına her vechle liyâkat peydâ etmiş idi. Théodore, dahâ mâlûmâtlı ve dahâ zekî ve cesûr olup bir ansiklopediyi andırır sûrette Yunan târîhinin bütün menâkıb-ı hurâfâtkârîsiyle dimâğı mumlu ve efkâr-ı hayâlperverânesi hürriyet-i atîkenin şarka mahsûs merâkengîz masâllarıyla meşhûn idi. Eğer Yunanîlerde kâbiliyet olsa idi; Yunanistan'ı îkâz ve tahlîse her ikisi de pekâlâ müstaidd âdamlar idi. Lakin Yunanistan vâsıtasıyla Türkiye'yi arkadan yakalamağa hâzırlanmakla berâber Katerina için bilâifâte-i vakt Türkler'i hudûd başında karşılamak tedâbîrini istihsâl lâzımdı. Rus donanması, Akdeniz'e gelebilmek için lâakall bir, bir buçuk sene isterdi. Ve Türkler ise bahârda Lehistan dâhilinde bulunabilirlerdi.

İşte o vakit Frederik'e mürâcaat etmek ve ahkâm-ı ahdiyyenin icrâsını taleb eylemek zamânı gelmiş olacaktı. Buna mukaddema olmak üzere çariçe, 1768 Teşrînisânî'sinin on dördü târîhiyle Frederik'e bir mektûb yazdı. "Türkler'e karşı muhârebeye hâzırlanmağa mecbûrum. Zât-ı Haşmetmeâbîleri'nin ittifâkımıza sâdık kalacaklarına emîn olmuş bulunuyorum." dedi.

Frederik, bu talebe muntazır; fakat vukûunu hâhişker değildi. Bu adem-i ârzû, Türklerle Ruslar beynindeki bir muhârebeden ledelhâce Prusya'nın istihsâl edebileceği menâfi-i uzemâyı teyekkun etmemiş olmasından değildi. Bu büyük siyâsetşinâs, hükûmetinin hâl-i hâzırı hakkında hâiz olduğu kemâl-i dirâyeti derecesinde menâfi-i âtiyyesi hakkında dahi rûşennazarlık hâssasına mâlik idi. O âdamdır ki sonraları Prusya'nın vazîfe-i târîhiyyesi olmak üzere tavsîf edilen bilcümle tasavvûrât-ı tevsîyye-i azîmeyi bütün anâsır-ı asliyyesiyle berâber tertîb ve ihzâr etmiştir. Haleflerinin küşâd edecekleri bilcümle şâhrâh üzerinde o rehnümâlar rekz etmiştir. Tasavvûrâtında, ifâlinde onu hayâ ve hacâlet aslâ tevkîf eylememiştir. Selâmet-i umûmiyye, ânın bütün hukûk-ı düvelinin yegâne esâsını teşkîl etmiştir. O, hükümdârların harekâtının nizâmı menfaat-i devlet olmasıdır, kâidesini vaz' etmekle berâber mütemmilâne hareket dahi onca bir düstûr idi.

1769 Temmuzu'nda birâderi Prens Henri'ye yazdığı mektûbda "Bana münâsib olan mevkiyi işgâl etmeği bilirim. Başka-

ları üzerine hakîkatte hâiz olmadığım bir tefevvuk ve rüchânı kendime isnâd edecek kadar beyhûde cinnet taşımam. Fakat dâimâ göreceksiniz ki büyük harekât içinde bulunanlar ve Avrupa'nın kuvâ-yı azîmesini tahrîk edenler, hareketsiz bulunanlardan dahâ büyük ahmaklık yaparlar. Zîrâ mâdem, îkâ-yı hatâ her insân içindir ne kadar çok iş yaparsa o kadar hatâ eder." diyordu.

Şarkta buhrân başladığı vakit Frederik, Sans-Souci Şatosunda idi ve orada Prusya târîhinin felsefesi üzerine istediği gibi tahayyülâta dalıyordu. 1768 Teşrînisânî'sinin yedinci günü bir vasiyetnâme-i siyâsî yazıyor idi. Orada haleflerinin vezâifini tayîn etti. Bu vezâifin nikât-ı mühimmesinden biri Vistule Nehrinin bazı mevâkiinin işgâli olup, bu hâl, Şarkî Prusya'nın Rusya'ya karşı müdâfaâsına müsâid olur, diyordu. Bazı mevâkiin işgâli demek Danzig ve Thorn'un fethi hülâsa, Lehistan Prusya'sının[48] ilhâkı demek idi. Bu ilhâkı hülyâ ve hayâl faslına geçirmiş olmağla berâber onu az bir vuzûhla tahrîr etmiş değildi. O, tahayyülâtında bile vâzıh, sarîh ve katî idi. "Lehistan Prusya'sına gelince zannediyordum ki: Bu cihetçe en büyük mukâvemet Rusya'dan gelecektir. Bu memleketi, müzâkerât ile parça parça kazanmak hakk-ı feth ile zabtetmeğe müreccahtır. Rusya'nın bizim muâvenetimize şiddetle muhtâc olacağı bir zamânda Thorn ve Elbing'i ve dahâ bazı parçayı bize terk ettirmek ve böylece Poméranie'nin Vistule ile irtibâtını tesîs etmek o vakit belki mümkün olur."[49] diyordu. Bu satırları yazarken ahfâdına terk ettiği bu fütûhâtın bizzât kendisi tarafından ikmâl olunacağı zamân takarrub etmiş olduğunu ihtimâl ki zannetmiyordu. Tamâmıyla meyyâl-i sulh idi ve bîtaraflığı muhâfazadan başka bir şey düşünmüyordu. 1768 Teşrînisânî'sinin dokuzunda Bâb-ı Âlî'ye tavassut arz etmesini ve harbi men' için her türlü mesâîde bulunmasını sefîri Zegelin'e işâr etti.

Politikası bu noktada Avusturya politikasıyla tevâfuk ediyordu. Avusturya Başvekîli "Kaunitz", İstanbul'da Fransız siyâsetine zahîr olmak şöyle dursun, elinden geldiği kadar âna muhâ-

48 Tercümede "...Lehistan Prusya'nın..." Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.50; orijinal metinde "la Prusse polonaise" (Lehistan Prusya'sı) Sorel, *a.g.e.*, s.32. (h.n.)
49 [Duncker, s.176.]

lefet etmişti. Choiseul'ün Avusturya'yı Avrupa iğtişâşâtı içine sürüklemesinden korkuyordu. O biliyordu ki Fransa ile İngiltere ârasında harb zuhûr edecek olursa, Avusturya'nın vazîfesi Prusya'yı alargo[50] durdurmak olacaktır. Ve böyle bir hâlde diplomasi vesâitinden başka bir şey istimâl etmemeği karârlaştırmıştı. Böylece gerek Prusya ve gerek Avusturya ki-her birinin birer müttefiki vardı-bunlara hıdmet etmek yolunda kendilerini tehlikeye koymaktan tehâşî ediyorlardı. Frederik, 1766 senesinde bir hareket-i müsâbakatkâride bulundu. Kendisine hayrân olanlardan ve hattâ şân ve şerefine hased edenlerden birisi olan İkinci Joseph ile tesâdüfî bir mülâkât yapmağa çalıştı. Marie-Thérèse'in adem-i temâyülü bu mesâîyi tevkîf etti. Joseph'in tabîri vechle hiss-i merâkını şiddetle tahrîk eden bir âdamı görmek ve tanımak fırsatını gâib eyledi. Lehistan işleri ve şark hâdisâtı, imparatoriçenin vesvesesini izâle etti. "Kaunitz", Prusya Kralı'na Avusturya'nın efkâr ve âmâline dâir teminât itâsını ve ânı yakından görmeği lâzımadan addediyordu. Müşavirleri, Marie-Thérèse'i iknâ ettiler. 1768 senesi Teşrînievvel'inin on dördünde Avusturya'nın Berlin Sefîri "Nugent", kralı görerek arz-ı ihtirâmât etmesi ve Avusturya'nın Silésie Kıtasından katiyyen ferâgat etmiş olduğunu beyân eylemesi emrini aldı. "Nugent", On Beş Teşrînisânî'de Frederik'i gördü. Ona Almanya'nın bîtaraflığı iki devlet ârasında bir zemîn-i i'tilâf olacağını ve imparatorla bir mülâkât bu i'tilâf temîni vesâitinden bulunduğunu ve bu noktaya vusûl için şekil itibârıyla nâmeler teâtîsi pek münâsib olacağını arz eyledi. Frederik cevâben: "Zât-ı Haşmetmeâbîleri'nin Almanya'da sükûn-ı umûmîyi temîn etmek gibi en mühim bir noktada benimle hemfikir bulunduklarını kemâl-i memnuniyyetle görüyorum. Size safvetle itirâf ederim ki Rusya ile olan muâhedâtım beni pek de değeri olmayan bir kaç gurûş nakd tediyesinden başka şeye mecbûr etmez. Lehistan'da istedikleri kadar boğaz boğaza gelsinler şübhesiz karışmayacağım, yalnız bir hâl müstesnâ ki o da Lehistan Kralı ortadan kaldırılmak istenildiği vakit..." Nu-

50 الارغه: Açık deniz, engin manalarına gelip, uzaklaştırma anlamını da içeren İtalyanca bir kelimedir. Bkz. Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaâdet, 1318, s.48. (h.n.)

gent, Avrupa'nın ve bilhassa Almanya'nın sulh ve sükûnu Prusya ile Avusturya ârasında hüsn-i i'tilâfın vücûduna vâbeste olduğu ve âtiyyen her iki sarây ârasında yekdiğere karşı itimâdsızlıktan eser kalmamak lâzım geleceği fikrinde ısrar etti. Frederik, bu tarz beyânı harâretle tasdîk etti ve "Biz Almanız, Fransa ile İngiltere'nin Kanada veyâ Amerika Adaları için harb etmesinden bize ne? Varsın Paoli Korsika'da Fransızları istediği kadar işgâl etsin, Türklerle Ruslar birbirlerinin saçından yakalasın. İmparatoriçe ile müddet-i medîde harâbengîz muhârebâtta devâm ettik. Nihâyette ne kazandık?" dedi. Nugent, Silésie'yı kazanmış olduğu cevâbını verebilir idiyse de sükût etmeği dahâ makûl buldu. Kral devâm ederek "Almanya'ya bîtaraflık temîn edersek, bundan daha âkılâne bir iş yapmış olmayız." dedi. Teâtî-yi nâme bahsine gelince: İlk nâmeyi kendisi yazmayacağından bahisle ilerisinde sükût etti. Fakat yazın bir mülâkât fikrini memnûniyetle kabûl eyledi. Bu nevi mülâkâtlardan hâsıl olacak fevâidden bahsetti. Ne Fransa tarafından ne de başka taraftan âtiyyen bir tevsî-yi ârâzî meselesi bu mülâkâtta mevzû-i bahs olmamak kayd ve mütâlaasını dermiyân eyledi. İşte bilhassa bu fasla müteallik idi ki Avusturya ve Prusya yekdiğeriyle anlaşmağa hâzırlanıyordu. Kezâlik ittifâkât-ı mütekâbileleri müttefiklerinin menâfiine müteveccih olmaması dahi aynı derecede ârzû olunuyor idi. Nugent, telmîhi anladı ve kralın bu "diğer taraftan" kelimeleriyle Rusya'yı kasd ettiğini istidlâl etti. "Bu diğer taraftan ibâresiyle Zât-ı Haşmetmeâbîleri, bizden ziyâde açığa vurdunuz." dedi. Kral "Sahîh", dedi. "Rus efendîler, Karadeniz cihetinden ve kendi meşhûr sahrâlarının ötesinden istedikleri kadar tevsî etsinler. Fakat Avrupa cihetinden..." bu kelimeler üzerinde tevakkuf etti ve imparatordan ve ânın ahlâk ve evsâfından bahse koyuldu. Nugent, bilmek istediği şeyi biliyordu. Artık fazla bir şey istemedi.[51]

Frederik, Rusya ile olan muâhedâtın sûret-i icrâsı bahsinde Nugent'e gösterdiği derecede emîn değildi. Hâzırlanmamış olduğunu zannettiği Katerina'nın para yerine asker istemesinden tehâşî ediyordu. 1768 Kânûnuevvel'inin üçünde birâderine

---

51 Nugent 26 Teşrînisânî 1768 târîhli raporu, Arneth, C.8, s.562.

"Öyle bir buhrân-ı azîm içindeyiz ki bundan kurtulmak büyük bir bahtiyârlık olacaktır. İlân-ı harb haberi Ruslar'ı mütehayyir ve meftûr etti. Çünkü hiç muntazır değillerdi. Bunların şimdiki kadar bir lisân-ı nezâket istimâl ettikleri aslâ görülmemiştir. Maahazâ çok şeyler taleb ediyorlar, ben ise bize taalluk etmeyen ve semeresi başkasına âid olacak olan bir harbe müdâhale etmemeğe katiyyen azim ettim." diye yazıyordu. Maamâfîh çariçeye cevâb vermek lâzım idi. Frederik iâde-i sulh veyâ tahdîd-i harb çârelerine yine tevessül etmekle berâber Prusya işe müdâhaleye mecbûr olduğu takdîrde buna mukâbil bazı nevi ivaz ve mükâfât temîn etmek istiyordu. 1768 Kânûnuevvel'inin on beşi târîhiyle çariçeye taahhüdâtını îfâ husûsundaki sadâkâtine itimâd etmekte haklı bulunduğu ve 1772 senesinde hitâm bulacak olan muâhede-i ittifâkiyyeyi temdîd ve muktezâ-yı zamân ile dahâ ziyâde tevfîke âmâde bulunduğu yolunda bir mektûb yazdı. Bu, bir menfaat istihsâl etmeksizin harbe sürüklenmeye nefsini terk etmeyeceğini Katerina'ya ihsâs etmek ve Prusya hakkındaki efkâr ve nîyetinden izâhât itâsına ânı davet eylemek demek idi.

İstihsâl-i menfaat meselesi Berlin'de olduğu kadar Viyana'da dahi efkârı tahdîş ediyordu. Avrupa'nın şarkını tehdîd eden muhârebe karşısında bu iki sarâyın ilk fikri, evvel emirde kendilerini muhâfaza ve ikinci derecede bundan cer-i menfaat olmuştur. Vergennes, Türk muhârebesi hakkında ihtisâsâtını On Beşinci Lui'ye hülâsa ederken pek ziyâde nüfûz-ı nazar göstermiş ve demişti ki: "Kim bilir Lehistan'ın taksîmi belki de tarafeyn-i muhârebeynin müsâlemetnâmesinin imzâsını teşkîl edebiliyor." Frederik, Lehistan Prusya'sının iktisâbını Prusya için zarûri görüyor; Kaunitz, Silésie'ya esefhân olmaktan kendini alamıyor ve bunun istirdâdı için dâimâ çâre düşünüyordu. Her iki mesele her ikisi[52] için fikr-i hâkim idi. Şark buhrânı, bittabi her ikisini de o noktaya getiriyordu. Şübhesiz, insânların en az hülyâkârı olan Frederik, tasvîrini "hayâl" faslına geçirdi. Bir diplomat için memûlün fevkinde müşevveşülefkâr olan Kaunitz 1768 Kânûnuevvel'inin üçünde büyük bir lâyiha tertîb ederek hükümdâ-

52 Tercümede "...her ikisini...", Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.55. (h.n.)

rına takdîm eyledi: "Rum İmparatorluğu'nun[53] başına Ruslar'ın geçmek istemesi Büyük Petro zamânından beri malûm bir fikirdir. Şimdiki imparatoriçenin teşebbüsâtı ise dimâğında vâsi-i tasavvurât mevcûd olduğunu isbât etmektedir. Az kaldı Lehistan da Courlande gibi bir Rus eyâleti hâline ifrâğ olunsun. Bunun komşuluğu hânedân-ı imparatorîleri için mâlik olduğunuz Rum tebânın adedi derecesinde tehlikelidir.[54] Öyle zannolunur ki gerek bizim menfaatimiz, gerekse Prusya'nın menfaati işe müdâhale ederek, tarafeyn-i muhârebeyni münâsib bir sulhe sevk eylemektir. Bunlar mühim olmağla berâber hepsinden dahâ mühimi Zât-ı Haşmetmeâbîleri'nin bu vâsıta ile büyük bir teklife muhtâc olmaksızın ve Bâb-ı Âlî'nin muâveneti ile tamâmen olmasa bile kısmen Silésie'yı istirdâd edebilmelerinin imkânıdır. Türkler vâsıtasıyla ve Prusya Kralı'nın muvâfakatiyle Silésie'nın istirdâdı fikri o kadar fevkâlaâde ve hayâli görünüyor ki bunu Zât-ı Haşmetpenâhîleri'ne arz ettiğim takdîrde kendime celb-i hande edip etmeyeceğimi düşünmeğe mecbûr oldum." diyordu. Maamâfih Kaunitz'e göre tasavvur ne gayr-ı mümkün ve ne de gayr-ı mükârin-i hakîkat idi. Hazirân ayından beri Türkler kendilerinden bu yolda bir müzâkereye girişmişler idi. Prusya Kralı'na gelince; ona Courlande ile Lehistan Prusya'sının büyük bir kısmı verilecek idi. Courlande için Rusya ile işini becermek ona âid olacaktı. Rusya'nın terkiyâtından Frederik ziyâdece mütedehhiş olduğunu zannetmeğe mahal var idi. Bâhusûs Türkler tarafından tediye olunacak yirmi milyon Frank tertîbâtı teshîl edebilecekti. Prusya Kralı'nı memnûn etmek sûretiyle huzûr ve istiklâllerinin temîni, menfaatleri muktezâsından olduğu Lehistan'a anlatılacaktı. Kaunitz, Bâb-ı Âlî'yi kendiliğinden Prusya Kralı ile bâb-ı müzâkerâtı açmağa gizlice memûr etmeği netîce olarak beyân ediyordu. Joseph, projeyi tedkîk etti ve mühim itirâzlar dermiyân eyledi. İmparatoriçe, Frederik'in Silésie'yı terke râzı olmayacağını bihakkın teemmül ile reddetti. Bu acâib teklîf, az bir kıymeti hâiz değildi. Bu, isbât eder ki bin yedi yüz

53 l'empire grec (h.n.)

54 On sekizinci asırda mezâhibin işgâl ettiği mevkiyi bugün milletler ihrâz etmiş olduğundan şimdi (Slav) tebâsı denilir.

altmış sekız senesi Kânûnuevvelinden beri Avusturya Başvekâleti, Lehistan taksîmi fikrini katiyyen nâhôş görmüyor.

Kaunitz, projeyi çantası içine attı ve iki hükümdârın mülâkâtı müzâkeresiyle iktifâ etti. Kânûnusânînin sekizinde, mülâkâtın ağustosta icrası karârgîr oldu. Frederik, sulh ve sükûna olan meyil ve muhâlasatından bahisle iâde-i sulh için her şeyi yapacağını ve yalnız teşebbüsât ve mesâîsine bir taraftan muhâlefet edilmesini Nugent'e söylüyordu. Bu, Fransa'ya bir telmîh idi. Fîlvâki Choiseul'ü Küçük Nâzır Efendî[55] diye tavsîf ederek ve Türkler'i filhakîka harbe sevk etmekle ithâm ve Fransa'nın bunları ilân-ı harbe iknâ için bir kaç milyon sarf ettiğini iddiâ eyleyerek pek çok şikâyet eyliyordu. Mösyö Chosieul'ü hiç sevmeyen ve kendi tarz-ı siyâsetini kabûl etmiş olduğu hâlde başa çıkaramayacağına kâil olan Kont Broglie "Mösyö Choiseul, gemi azıya alıyor." diyordu. Choiseul büyük ittifâklar peşinde dolaşarak Fransa'nın etrâfını boş bırakmakta büyük medhali olmuştu. O, boşluğu hissediyordu. Ve boşluk içinde netâyicden ziyâde ihtirâsî ve hevesle çabalıyordu. Altmış Sekiz Nisan'ında Şövalye Taulès'i, birkaç para ve birçok vadd ile Lehistan Heyet-i Müctemiası nezdine gönderdi. Taulès bunları gördü, zaaflarını anladı ve sözlerinin beyhûde olacağını idrâk ederek pâreyi geri getirdi. Choiseul Altmış Dokuz Kânûnusânîsi'nde Taulès'in yapamadığı işi yapmak için Şövalye Châteaufort'u gönderdi. Belki Bâb-ı Âlî ittifâkından mütebâid bir kaç mutaassıb bulunur diyordu, Châteaufort bu efkâr-ı bâtılayı izâle için mümkün olanı yapacak, "Hürriyet ve muhâfaza-ı vatan mevzû-i bahs olduğu vakit ihtilâf-ı dîni nazar-ı dikkate almak zamânı değildi, Katolik dîni için Türkler'den ihtirâz edecek[56] hiçbir sebeb yoktur, bilakis Ruslar'dan korkmak için esbâb-ı adîde vardır." diyecekti. Türk muhârebesi filhakîka Choiseul terkîbâtının esâsını teşkîl ediyordu.

Nihâyet bu harbin ilân olunduğunu öğrendi. Ve fakat bunda gördüğü ahvâl-i mütereddidâneden dolayı harbi ilân

---

55 [Choiseul'e iftirâ ve takrîr ile dolu olan *la Choiseullade* nâm küçük, mizâhâmîz şiir için Frederik'in Âsârı, C. 14'e mürâcaat.]

56 Tercümede اختراز ایده Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.58. (h.n.)

ettiren Vergennes'i geri çağırdı. Bu sefîrin yerine Kont Saint-Priest tayîn olundu, Choiseul aynı zamânda son derece çâlâk ve serseri bir vaziyyet dahâ alıyordu, Büyük Frederik'e bir davetnâme gönderdi.[57]

Choiseul, Prusya ile bir ticâret muâhedesi akdetmek bahânesiyle tecdîd-i münâsebâta vesîle arıyordu. Zannediyordu ki onu Rusya'dan ayırabilir ve memnûn olmadığı Viyana Sarâyına karşı da bir oyun oynamış olur. Bu takrîbi ârzû eden ve el atından dostları olan filosoflar ve edîbler vâsıtasıyla onu hâzırlayan Frederik bundan memnûniyet gösterdi. O da Choiseul'ün aradığı menâfii arıyordu. Bir taraftan müttefîki olan Rusya'nın nazar-ı tecessüsünü davet etmek istiyor ve diğer taraftan Avusturya'nın bundan endîşnâk olacağını ve Prusya ile muvâfakat-i efkârda henüz mütereddid ise Fransa tarafından mevki zabtolunmak korkusuyla tereddüdüne bir nihâyet vereceğini hesâb ediyordu. Pek doğru keşfetti. Ve giriştiği bu kurnazlık müsâbakasında o kazandı. Finckenstein'a "Fransızlar pâ-yı azim ile geliyorlar. Buna temâyülüm tasavvûrlarını keşfetmek, Choiseul'ün dimâğında dönüp dolaşan bütün müzevvirâtı anlamak içindir. Eğer kazanılacak bir şey var ise bundan kendi hesâbımıza cerr-i menfaat edebiliyoruz, yoksa bütün bu entrikaları kısa kesmekten dahâ kolayı yoktur." diyor idi. Berlin'e Fransa Sefîri tayîn olunan Kont de Guines, 1769 senesi Kânûnusânisi'nde, yanî Frederik'in Rusya ile tecdîd-i muâhede ve İmparator Joseph'le icrâ-yı mülâkât müzâkeresinde bulunduğu zamân, oraya vâsıl oldu. Frederik'in Fransa Sefîriyle giriştiği "vakit geçirmek müzâkeresi" Viyana ve Petersburg'da takîb ettiği asıl ciddî müzâkerâtın muvaffakıyyetpezîr olmasına pek çok yardım etti.[58]

Muâhede-i ittifâkiyyenin tecdîdi ve icâbât-ı hâzıra-ı zamân ile tevfîki fikrini çariçe şitâbkârâne kabûl etmiş idi. Kral, Türkiye'de ve İsveç Meselesi'nde kendisiyle hemfikir olmak şartıyla bunun tecdîdine hâzır olduğu cevabını verdi. Çariçe tara-

---

57 *Lehistan Talîmâtı*, [Taulès'e Talîmât, 17 Nisan 1769, Châteaufort'a Talîmât, 18 Kânûnusânî 1769, C.2, s.271 ve 283.]; *Kral'ın Esrârı* [C.2, s.295-299], *Lehistan Taksîmi* [Fasıl 3], Flassan'ın *Diplomasi Târîhi* [C.6, Fasıl 5]

58 Revue historique, C.25 s.96.

fından Ansbach ve Beyrut Margraflığı Brandebourg Hânedânına (Prusya'ya) temîn edilmek şartıyla Frederik bu teklîfi kabûl etti. Aynı zamânda (1769 Kânûnusânî) müddeayâtını teyîd için Lehistan ihtilâlcilerinin tecâvüzâtına karşı kendi memleketini muhâfaza bahânesiyle Lehistan hududunda "Birçok müfreze teşkîli ve gayet kavî ve sıkı bir askerî kordon çekilmesini"[59] emretti.

Hakîkatte bu tedâbîr-i askeriyyenin çok mühim mevzûları var idi. Ve Frederik'in o vakit zihnine koyduğu bir plana merbût idi ki müzâkerât-ı resmiyye perdesi tahtında Frederik bunun icrâsını takîb ediyordu.

Dördüncü Fasıl "Büyük Frederik'in Menviyâtı" İttifâk-ı Müselles Tasavvuru (Şubat ve Mayıs 1769)

Türklerle Ruslar ârasındaki muhârebenin menini Frederik gayr-ı kâbil görüyordu ve artık bunu kendi menâfiine tedvîr etmekten başka bir şey düşünmüyordu. Hâtırâtında der ki "Bu harb, Avrupa'nın bütün kavâid-i siyâsetini tagyîr etti. Yeni bir meslek[60] açılmak üzere bulunduğundan bu kadar fâideli bir fırsattan istifâde etmemek için ya çolpa ya büdelâ olmak iktizâ ederdi." Rusya, Avusturya âna mürâcaat ediyorlar ve ânı siyâsetin hakemi yapıyorlardı. Hakemlik kolay değildi. Cerr-i menfaat mümkün olmağla berâber, tehlikeye düşmek dahi mümkün idi. Rus kudretinin terkîsi Frederik'i son derece de düşündürüyordu. 1769 Mart'ının sekizinde birâderi Henri'ye "Bu öyle dehşetli bir hükûmettir ki yarım asır zarfında Avrupa'yı lerzân edecektir. Şark İmparatorluğu'nu mahv ve munkarız eden Hunlarla Gepidlerin[61] ensâli olan bu âdamlar çok geçmeden Garb İmparatorluğu'nun dahi tahrîbine teşebbüs edecek ve bu barbar milleti Almanya'ya davet etmek ve harbi öğretmek sûretiyle yaptığı hatâ-yı siyâsetten dolayı Avus-

---

59 Nugent Raporu, 14 Kânûnusânî 1769; Arneth, C.8, s.160.

60 Tercümede مسلك, orijinal metinde "...une nouvelle **carrière** venant à s'ouvrir..." Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.62; Sorel, *a.g.e.*, s.42. (h.n.)

61 Gepidler: Atilla ile mücedele etmiş, Ortaçağ'ın savaşçı Cermen kabilelerinden birisidir. (h.n.)

turya'ya hiss-i ıztırâb ve nedâmet verecektir. Bu seyl-i müdhişe[62] mukâvemet edebilmek için ilerde en büyük hükûmetlerden mürekkeb bir ittifâk vücûda getirmekten başka bir çâre görmüyorum." diye yazıyordu. Bu ittifâkın zamânı hulül etmemiş, hattâ takarrub bile eylememişti. Bu seyli tutmak dahi mümkün olamayacağından hiç olmazsa onun mecrâsını tebdîl etmek ve âna seddler yaparak Prusya Hükûmeti'nin menâfi-i uzemâsı için o cereyânın kuvvetinden istifâde etmek münâsib idi. O, mektûbunda devâm ederek diyordu ki: "Takîb olunacak iki tarîk vardır. Ya Rusya'yı fütûhât-ı azîmesi mecrâsında tevkîf etmek, yâhûd dahâ makûlü mahâretle ândan cerr-i menfaat eylemektir." Frederik'in halefleri de müddet-i medide kendi gibi düşündüler. Ve Prusya nehri sularının kabarmasına bu seyl-i mühlikin fevkâlaâde hıdmeti olduğunu söylemek tamâmıyla hakk ve hakîkat olur. Ve işte bilhâssa bu şekil altındadır ki Avrupa onu tanımağa ve ondan tedhiş etmeği öğrendi.

Frederik teyakkun ediyordu ki Rusya tevakkuf etmeyecektir. İşin içinde Avusturya'nın ne yapacağını[63] bilmek kalıyordu. Ya Fransa ile olan ittifâkına sâdık kalacak ve bu takdîrde Türkiye ve Lehistan tarafını iltizâma mecbûr olarak Rusya'ya bağlı olan Prusya ihtimâl ki bir kere dahâ kolları üzerinde Fransa ile Avusturya'yı görecek, ya şarktaki yağlı çörekten bir parça vaddiyle Rusya tarafından isticlâb olunacak ve o takdîrde de Prusya Hükûmeti, Avusturya ve Rusya kitle-i muazzaması ârasında kalacak ki kendisine istediğini yaptıracaklar. Bu iki girdâbdan çıkmak hem de Prusya'nın fâidemend olmasıyla berâber çıkmak için Türkler'e karşı muhârebenin masrafı olarak Rusya'ya zarar ve ziyânını tazmîn etmenin Avusturya'yı Fransa'dan ayırmanın ve bununla berâber gerek Rusya'ya bağlanmak ve gerek Rusya fütûhâtına muârıza etmek teşebbüsâtını ref' edecek surette Viyana Sarâyı'nı memnûn eylemenin çâresini düşünmek ve nihâyet Avusturya ile Rusya harbe girişecek olurlarsa Prusya'yı bunlar-

62 Tercümede bu kelime tam olarak çıkmamışsa da Fransızca metne bakıldığında, *pour s'opposer à ce torrent dangereux*, ifadesinden hareketle kelimenin *müdhiş* olabileceği düşünülmüştür. Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.63; Sorel, *a.g.e.*, s.42. (h.n.)
63 Tercümede "یاپاجغنی Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.64. (h.n.)

dan birisini iltizâma mecbûr veyâhûd ittifâk edecek olurlarsa aralarında ezilmeğe mahkûm edecek yerde ânı bu iki rakîb ârasında bir hat vasıl yapmanın ve her üç hükûmetin menfaatine muvaffak bir ittifâk-ı müselles vücûda getirmenin tertîbât vesâitini bulmak lâzım geliyordu. Eğer Lehistan kendi bedbahtlığı muktezâsı olarak meydânda bulunmaya idi, mesele nâkâbil-i hall idi. Lehistan'da herkes için yer var idi. Bu kadar az zahmetle, aranılan menfaati yanı başında bulmak kâbil iken; o kadar külfet ve masrafla ta uzaklarda harb etmek ne için? Birkaç hafta evvel istikbâle âid hülya diye telakkî ettiği tasavvurât, Frederik'in nazarında hakîkat görünmeğe başladı. Hukûk meselesi, Prusya Kralı'nı pek az düşündürürdü. Lakin bazı esâsları var idi. Ezcümle kavâid-i hukûkiyyenin ihlâline başkaları tarafından celb ve davet olunmağı isterdi. Bunun için "mukaddes, haşmetli tesâdüf" diye telkîb ettiği fırsatı terakkub etti.

Frederik hâtırâtında der ki: "Boiardo'nun (Bir İtalyan şâiri) güzel felsefesini okudum. Binâenaleyh intihâz edilen fırsatın saçından yakaladım. Ve müzâkerât ile entrikaya devâm ede ede Lehistan Prusya'sı ile diğer bir eyâleti, zamîme-i memâlik ederek hükûmetimin zâyiât-ı mâziyyesini tazmîne muvaffak oldum." Entrika ve desâisin birinci faslı dahi, az müellimî değildir. Frederik, Lehistan'ın birkaç eyâletinin Avusturya-Rusya-Prusya beyninde taksîmi için bir plan tertîb etti. "Rusya nokta-ı nazarından bu taksîmin fâidesi Türklerle olan muhârebesinde Avusturya İmparatoriçesinin bir hareket-i taarruziyyesiyle tevkîf olunmak endîşesinden kâmilen azâde kalarak mezkûr muhârebeyi râhat râhat devâm olunabilmesidir." diyordu. Teklîf, çariçeyi ne müteaccib ne de mütekeddir edebilirdi; ancak ona nâbehengâm görünebilirdi. Şu kadar ki Frederik, bizzât mesûliyeti deruhde etmek istemiyordu. Bu tasavvurâtını Yedi Sene Muhârebesi'nde kendisini tanıtmış Kont Lynar isminde bir zâta isnâd etmeği kurdu. 1769 Şubatı'nın ikisinde[64] Solms'e yazdı ki: "Kont Lynar kerîmesini, Kont Kamecke'ye tezvîc için Berlin'e geldi. Bu âdam,

---

64 Tercümede "1769 Şubat'ının yirmi dokuzunda" Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.66; orijinal metinde "...Il écrivit le 2 février 1769 à Solms..." Sorel, *a.g.e.*, s.45.(h.n.)

Closter-Seven Sulhnâmesi'ni[65] akdeden zâttır. Kendisi pek büyük bir siyâsîdir. Velyevm uzletgâhı olan köyceğizden Avrupa'yı tedvîr etmektedir. Bu âdam Rusya lehinde bütün hükümdârların menâfiini tevhîd edecek ve Avrupa musâlahına birdenbire başka bir renk ve safha verecek garîb bir fikir ortaya koymak istiyor ki Türk mûhârebesinde vukû bulacak muâvenet ve müzâherâtına mukâbil Rusya Léopol Beldesiyle nevâhîsini ve Zips Kıtasını Avusturya'ya ve Lehistan Prusya'sıyla Warmie'yi, Dantzig üzerinde hakk-ı himâye ile berâber Prusya'ya versin ve Rusya, mesârif-i harbiyyesini tazmîn etmek için Lehistan'ın herzesinden[66] isterse beğendiği yeri alsın, o vakit Avusturya-Prusya ârasında rekâbet mündefi olacağından hükûmât-ı mezkûre Türkler aleyhinde yekdiğerine müsâbakat edercesine Rusya'ya muâvenet edeceklerdir. Plan, bir dereceye kadar parlaktır ve insânı cezb eder gibi görünüyor. Siz, Kont Panine'in tarz-ı tefekkürünü dahâ iyi bildiğiniz için isterseniz ref' ve imhâ etmek ve isterseniz münâsib göreceğiniz bir zamânda istimâl eylemek üzere bence parlaklığı derecesinde metîn ve esâslı görünmeyen bu planı size teblîğ etmeği vazîfe bildim." Bu teklîf, manâ-yı umûmiyyesi itibârıyla Lehistan'ın taksîmi idi ki üç sene sonra aynıyla vâki oldu.

Eğer Ruslar, kendi nokta-ı nazarını kabûl edecek ve Avusturya'yı o noktaya celb edebilecek olurlar ise Frederik'in ârzû ettiği netîce husûl bulmuş demekti: Prusya, sulh ve sükûn içinde kalacak ve bir pâre masraf ve bir nefer telef etmeksizin tevessü' edecek ve Avusturya ve Fransa ittifâkı, Viyana Sarâyı'nın Türkler aleyhindeki Ruslar'ın teşebbüsâtına ve Lehistan taksîmâtına iştirâk etmesiyle nâkâbil-i tamîr bir darbe yemiş olacaktı. Solms, bu garîb plan üzerine Ruslarla konuşmağı pek küçülmekle karârlaştırdı. Bu zât, bihakkın düşünüyordu ki Ruslar, Lehistan'ı civâr hükûmetler beyninde taksîm etmekten ise kendilerine mutâvaat ettirmeği tercih ederler. Maahazâ tesâdüfen bir fırsat zuhûr ede-

---

65 Closter-Seven Anlaşması: Yedi Yıl Savaşları esnasında Kont Lynar'ın arabuluculuğuyla İngiltere ve Fransa arasında 8 Eylül 1757'de imzalanıp, daha sonra bozulan anlaşmadır. Lord Mahon, *History of England from the Peace of Utrecht*, John Murray, Albermarle Street, London 1858, s.174-175. (h.n.)

66 هرزه‌سندن Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.66. (h.n.)

rek Soln ' Kont Lynar Lâyihası" süsü verilen bu kâğıdı Başvekîl Kont Panine'e okudu ve bunu Almanya'nın menfaat politikasının mahsûl-ü mesâîsi olmak üzere takdîm etti. 1769 Mart'ının üçü târîhiyle Solms "Panine, Zips Kıtasının Avusturya'ya pek münâsib geleceğini teslîm ediyor. Fakat Lehistan'ın tâmm ortasında ve hudûdlarından baîd bulunan Lemberg'i bu şekilde bulmuyor." diye yazdı. İş, böylece menfaat vâdîsine dökülünce, Rus Başvekîli dahi kendi fikrini dermiyâna başladı ki bilhâssa târîh-i muhâvereye nazaran Lynar lâyihasından dahâ az değerli değildi.[67] Panine diyordu ki: "Türkler'i Dinyester Nehrinin ötesine sürmek bu kadar büyük üç devletin ittihâd ve ittifâkı zahmetine değmez. Lakin bu ittihâd vücûda gelecek olur ise o vakit hiç olmazsa Türkler'in Avrupa'dan ve Asya'nın bir kısm-ı azamından tardı teklîf edilsin. Müddet-i medîdeden beri mahzâ Avrupa'nın Hükûmât-ı Hristiyâniyyesinin rekâbeti sâyesinde payidâr olan Türk İmparatorluğu'na nihâyet vermek, bu ittifâk-ı müselles için müşkül bir iş olmayacaktır. Bu üç sarâyın ittifâkı, Hristiyânlığın sükûn ve râhatını temîn edecek en alâ bir vâsıtadır. Bu bâbda mâni-i yegâne; Avusturya'nın Prusya'ya karşı rekâbetidir. Avusturya Türkler aleyhine Ruslarla berâber hareket etmelidir. İşte orada Silésie'nın en vâsi ivazını bulabilir. Ve Prusya da bu cihetten râhat ve sükûnet bulmakla berâber projesinde gösterildiği vech ile Lehistan Prusya'sıyla Warmie'yi memleketine ilhâk eder. İstanbul ile Osmanlılara bırakılacak sâir birkaç vilâyet bir cumhûriyet teşkîl edebiliyor." Solms: "Rusya, kendi hissesine ne alacaktır?"; diye sûâl etti. Panine cevâben: "Rusya, taksîmde hisse almağı düşünmez zannederim. Zîrâ o kadar vâsi arâzîye mâliktir ki bunu tamâmıyla idâreye bile hâlî müsâid değildir. Hudûdlarda bazı mevâki-i müstahkeme müstesna tutulursa kıtaât ve memâlik ilhâkını hâtırından geçirmez."

Panine, Petersburg'da bu lisânı istimâl etmekte bulunduğu sırada az zamândan beri Paris'te bulunmakta olan Kont de Goltz, Prusya Kralı'na Fransa ile başlanılan ticâret muâhedesi müzâkerâtı bazı şerâit-i siyâsiyyeye rabt edilmek istenildiğini işâr

67 17 Şubat-3 Mart 1769 Târîhli Solms Raporları, *Correspondance de Solms*, s.209-215 ve müteâkibi.

ediyordu: Choiseul, menâfi-i ticâriyye sevkıyle Prusya'yı Lehistan Meselesi'nde Rusya ile bozuşturmaktan ibâret olan makâsıdını izhâr ediyordu. Frederik, tebligât ve işârâtı kabûl ediyor, dinliyor; fakat cevâb vermiyordu. Choiseul bir hatve dahâ attı ve Prusya, kendi nokta-ı nazarını kabûl edecek olur ise Warmie ile Courlande'ı kazanabileceğine dâir Goltz'e telkînât-ı ihsâsâtta bulunmak üzere mahremlerinden birisini memûr etti, Goltz dahi 3 Mart'ta bunu Frederik'e yazdı. Frederik işi derhâl Petersburg'daki sefîrine bildirdi ve 12 ve 25 Mart târîhleriyle de böyle büdelâcasına bir takdîmeyi redd için teklîfât-ı katiyyeye intizâr etmekte olduğunu işâr etti. Teklîf-i vâki şu nokta-ı nazardan büdelâcasına idi ki: Frederik, bunu Rusya ile idâme-i vifâk için bizzât kendisi teklîf ediyor, Fransa bilakis bunu Rusya ile bozuşmak için âna teklîf eyliyordu. Frederik'in Versay'da müzâkereden maksadı; o müzâkere ile Petersburg'da kıymetini arttırmak ve kıskançlık tahrîk etmek idi; Choiseul'ün teklîfâtı, Kont Lynar Projesi lehine başka bir delîl olacağı fikrinde idi. Panine ile mülâkâtına dâir olan Solms'ün raporu tasavvurun henüz nâbemevsim olduğunu isbât etti. Maahazâ Petersburg'da söylenen sözlerden, Versay'da fısıldanan şeylerden, Lehistan taksîminin herhâlde elde olduğunu ve er geç Lynar Projesi'nin tekrârlanabileceğini istintâc eyledi. Frederik, bunu başka zamânda ve başka bir şekilde yine tekrâr etmek üzere şimdilik projenin sükûtuna göz yumdu. Versay'daki müzâkereye gelince: Artık onun hikmet-i devâmı kalmamıştı. Choiseul, Prusya'yı kendi nokta-ı nazarına celbin kâbil olamayacağını ve müzâkereye devâm etmekle beyhûde izhâr-ı mâfîzzamîr etmek tehlikesine düşeceğini anlayarak müzâkereyi kesti.

Maamâfîh çariçe, tecdîd-i ittifâkın şerâitini Prusya Kralı'na bildirmiş idi.[68] Sekiz sene için akd-ı ittifâk edilmek ve İsveç Kânûn-ı Esâsîsi'ni müdâfaa için Prusya tarafından Danimarka ile teşrîk-i mesâî olunmak ve Saksonya Hükûmeti Lehistan'a kral intihâb olunan Stanislas'ı devirmek isterse ânı men' için harb etmek ve Lehistan'da muârızının hukûk-ı siyâsiyyesi silâhla müdâfaa edilmek taleb olunuyor ve buna mükâfâtan Ansbach

68 Martens, C.6, s.5.

ve Beyrut mîrâsının Almanya İmparatorluğu Kânûn-ı Esâsîsi ile muayyen hudûd-ı dâiresinde" temîni vaddediliyordu. Çariçe dahi Kaunitz gibi "Prusya'nın Almanya-ı Cenûbîye ayak atışından korkuyordu" bunun üzerine 1769 Mayıs'ının yirmi dördünde Frederik, Solms'e yazdığı mektûbda "Petersburg'da benimle eğleniyorlar. Her ittifâk şerâiti-i mütekâbileye müstenid olur. Bunda ona riâyet olunmuyor. Çok şey isteniliyor ve bize hiçbir şey temîn olunmuyor." dedi. Onu memnûn eden yalnız bir nokta var idi ki o da Rusya'nın yalnız muâvenet-i nakdiye isteyip asker taleb etmemesi idi. Şimdilik bu başlıca bir şey idi.

Panine tarafından dermiyân olunan sûret Prusya Kralı'nın hiç hôşuna gelmezdi. Kendisine ittifâk-ı müselles tasavvuru kolay; fakat vücûda gelmesi güç görünüyordu. Bâhusûs her nokta-ı nazardan kendisine fâideli dahi değildi. Osmanlı Hükûmeti'nin temâmen inkırâzını görmek Prusya'nın menfaatine muvâfık düşmezdi; çünkü hîn-i hâcette "Prusya'nın Avusturya ve Rusya ile bir muhârebesi hâlinde Türkiye'yi Macaristan'a ve Rusya'ya karşı fâideli bir surette istimâl edebiliyordu."[69] Şark İşleri, Prusya diplomasisince bitmez tükenmez bir ihtiyât sandığı hâlinde olduğundan, onu Spandau'da[70] yatan harb hazînelerini nasıl dikkat ve ihtimâmla hıfz ve siyânet ediyorsa, öylece hıfz etmek lâzım idi. Frederik, mîrâsyediliğe çıkan o nevi müsriflerden değildi ki fâhiş istikrâzâtta bulunmak ve bahâlı alıp ucuz satmak dîvâneliğinde bulunsun buğdayını yeşil iken yesin. Artık, vukûâtın Rusya'yı dahâ âkıl, dahâ söz anlar bir hâle getirmesini bekledi. Avusturya'nın 1769 senesinde râhat duracağına kâni olmuş idi; fakat ne vakte kadar devâm edecekti? Her şeyden evvel bunu bilmek lâzım idi. Frederik artık, Petersburg müzâkerâtını sürüncemede bıraktı ve Josephle vâki olacak mülâkât-ı garîbe ile meşgûl olmağa başladı. Bütün entrika, parmakları altında idi; Fransa ile müzâkere Viyana ve Petersburg'u îkâz etmiş idi; Rusya ile ittifâk Avusturya'yı mülâkâta sevk eylemiş idi ve mülâkât havâdisi Rusya'yı akd-i ittifâka âzmettirecekti. Türkler dünyâyı kımıldatmak ve ona fırsat vermek vazîfesini görüyorlardı.

---

69 [*Hâtırât, Frederik'in Âsârı*, C.6, s.25.]
70 Berlin yakınlarında bir bölge. (h.n.)

Beşinci Fasıl Şark Muhârebesi ve Avusturya'nın Tedârikât-ı Askeriyyesi Kânûnuevvel-Ağustos 1769

Frederik'in hesâbı doğru idi. Dahâ bu sırada Avusturya Hükûmeti, Rusya ile bir ittifâk-ı mukaddes akdini düşünmek şöyle dursun; bilakis bozuşmak tarîkini takîb ediyordu. Avusturya, harbi men' için elinden geleni yaptı. Fakat Türkler hiçbir şey dinlemek istemiyorlardı. 1769 Şubatı'nın yirmi birinde Avusturya Sefîri Brognard, iâde-i sulhe müteallik teşebbüsâttan sarf-ı nazar etmesi emrini aldı. O vakit Avusturya, muhâsamâta marûz olmamak için lâzım gelen tedâbîr-i ihtiyâtiyyeyi ittihâz etti. Gerek Türkiye ve gerek Lehistan hudûduna kuvvetli askerî kordonları ikâme eyledi. Birçok nikâtta hudûdlar gayr-ı muayyen olduğundan, Viyana Başvekâleti sene-i mezkûre şubatı ibtidâlarında mübhem arâzî üzerine kartal bayrağının rekzini ve bu sûretle tarafeyn-i muhârebînin tecâvüz etmemesi lâzım gelen arâzînin işâret edilmesini emretti. Bu ameliyyâtın Avusturya ziyânına vâki olması, tabîî doğru değildi. Herhangi yerin temellükünde bazı mertebe şübhe var idiyse Avusturyalılar nikât-ı münâzaunfîhânın ilerisine işâretlerini diktiler. Bu noktalardan bir tanesi var idi ki oraya Avusturya bayrağının rekzi, sûret-i mahsûsada hatırnâk ve müşkil idi. Bu nokta, vekâyi ve hâdisâtın pek garîb bir tesadüfü olarak, Lynar Projesi'nde mevzû-i bahs olan Zips Kıtası idi. Galiçya'nın cenûbunda, Macaristan'ın Lehistan'a doğru uzanmış bir parçası gibi duran, dağlık ufak bir kıtadan ibâret olan Zips, 1412 târîhinde Sigismond de Luxembourg tarafından Wladislas Jagellon'a verilmiş idi. Macaristan Tâcı, bu kıta üzerindeki hâkimiyeti dâimâ muhâfaza etmiş olduğu iddiâsında bulunurdu. Leh Heyet-i Müctemia-ı İhtilâliyyesi, bu kıtaya ilticâ ediyorlardı. Bunun için Lehistan Kralı, bu kıtanın işgâl askeri tahtına alınmasını Avusturya'ya teklîf etti.

İşin içinde küçük bir fütûhât olmadığını Kaunitz idrâk ediyordu. Menviyât-ı tevsîyyesini hiç olmazsa esâs itibârıyla hukûk-ı müesseseye hürmetkâr ve pek çok mezâhimine uğradığını, harekât-ı anîfeyi istimâlden mücânebetkâr olan Marie-Thérèse'in efkâr ve âmâlına tevkîf etmeğe mecbûr olarak, birden ve büyük bir diplomasi ile muvafık olamayacağı bu işi Kaunitz yavaş yavaş vesâit-i leyyine ile kazanmak yolunu tuttu. Bu sûretle hem ken-

di meyil ve hâhişini ve Avusturya'nın anane-i târîhiyyesini takîb ediyor, hem de imparatoru tahrîk eden sabırsızlıkla meşhûn hırs ve tamaı teskîn eyliyordu. Vâlidenin mahremi, mahdûmun müdâhini olan Kaunitz, bir istilâ-yı maslahâne tasavvur etti ki Avusturya'yı tatlılıkla maksadına îsâl edecekti. Bu tarîk-i hatırnâgede, Zips meselesi hatve-i evlâyı teşkîl etti. Avusturya, Zips Kıtasına bayrağını rekz ettiği vakit bu memleketi öyle duhûlündeki suhûletle terk etmemeğe çoktan karâr vermiş idi. Bunun evvelce ayrıldığı Macaristan'a iâdesini düşünüyordu. Maahazâ bu kıtanın zabtında Frederik'in Silésie'yı zabtı için istimâl ettiği vesâit-i kabîheyi istimâl etmek, aslâ vârid-i hâtır değildi. Şübhesiz o da Prusya Kralı gibi "hukûk-ı kadîme"yi mevzû-i bahs edecekti. Lakin bunu bir tarîk-i maslahânede Lehistan'ın istihsâl-ı muvâffakiyyetle yapacaktı. Şekil ve dâdkârane de Lehistan'ı iâde-i emânete davet edecek; fakat Lehistan'ın hukûkuna ne itirâz ne de tecâvüz eyleyecekti.

Safvet-i menviyâtından emîn olarak Avusturya Hükûmeti, Zips Kıtasının istilâsı bu kıta üzerinde Lehistan'ın hukûkuna aslâ halel getirmeyeceğini kıta-ı mezkûrede kâin şehirlerde ilân ve Viyana'da bulunan düvel-i muazzama murahhaslarıyla, Lehistan Kralı'na teblîğ ve beyân etti. Bu beyânâtın bilhâssa hikmeti, Prusya Kralı'nın şübhesiz uyandırmanın önünü almak idi. Lakin bu ihtiyâtlar beyhûde idi. Eğer Zips Kıtasının işgâlinden şübhelenecek birisi var idiyse de her hâlde Frederik değildi. O, dahâ şubat içinde, yanî Avusturya Zips Kıtasına bayrağını rekz ederken, Prusya Kralı dahi Lynar Projesi'nde hissesine düşen mevkiye kendi bayrağını rekz ediyordu.[71] Fîlhakîka Kaunitz, meşrûiyet meselesinde hôdbîn olmağla berâber hiç olmazsa hukûk-ı kadîme perdesi altında tesettür ediyordu. Fakat hukûk noktasında her türlü bahâneden ârî ve mahrûm olan Kont Lynar tasavvurunu; ancak keyf ve hâhişe binâ eyliyordu. Her ikisi de bâtınen aynı maksada yürüyorlardı. Şu kadar ki Frederik'in plan tertîb ettiği zamânda Avusturya planın icrââtına başladı. Bu tesâdüf, Lehistan taksîmine netice veren entrikanın akde noktasını teşkîl etti.

---

71 [Arneth, C.8, s.170, 172 ve 175.]

Avusturya, itiyâdât-ı siyâsiyyesine pek muvâfık olan böyle bir hareketin netâyic-i âtiyyesini keşfedemezdi ve o vakit bu netâyice sûret-i ciddiyyede atf-ı dikkât edemeyecek kadar meşgûl idi. Belgrad Musâlahanâmesi'nin bir sulh-ı dâimî olarak kabûl edilmesini Türkler'den taleb ediyor, Türkler ise; bunu kabûle aslâ mütemâyil görünmüyordu. Bu sırada gâyet vahîm bir hâdisenin zuhuru, bu talebi isâf ettirdi. Mart'ın yirmi yedisinde Zât-ı Şâhâne, Livâ-yı Şerîf'i çıkarttırarak İstanbul sokâklarında dolaştırttı. Bu emânet-i mukaddesenin meydâna çıkması, ahâlînin taassubunu son derece tahrîk etti. Avusturya Sefîri Brognard, maiyyeti ve âilesi halkıyla alayın geçişini seyretmek istedi. Ahâlî bunun üzerine hücûm etti, takîb eyledi. İlticâ ettiği hâneyi yağma etti ve o civârda bulunan Hristiyanları katl-i âmm eyledi. Brognard ile maiyyeti ancak mucize kabîlinden tahlîs-i hayât edebildiler. İki gün sonra sefîr vedâ için mülâkât taleb etti. Dîvân-ı Hümâyûn âna atiyeler verdi ve Belgrad Musâlahası'nın sulh-ı dâimî olmasını kabûl eyledi. Bu sûretle irzâ edilmiş oldu. Avusturya, böyle bir hakâretten pek mütehevvir olmağla berâber bu sırada gürültü ihdâsından müctenib bulundu. Türkler'i pek ziyâde müteheyyic bulduğundan bu tehîci kendi politikasının menâfiine tedvîr etmeği dahâ âkılâne buldu. Hâdise şüyû bulur bulmaz, bittabi Katerina'nın cerbezesi uyandı. Ve Voltaire'in Fransa'da yaptığı gibi Almanya'da dahi Madam de Bielke nâmında birisi var idi ki; Katerina için zamânımızda matbûât-ı ecnebiyye muhâbir-i nîmresmîsi rolünü îfâ ediyordu. Katerina buna 1769 Mayıs'ının on ikisi târîhiyle yazdığı mektûbda diyor ki "Harekete pek de hâhişker olmayan askere cesâret vermek için İstanbul'da top atmak oyunu oynandı. Lakin Türkler'in dostu mu yoksa düşmanı mı olmak hayırlı olduğunu Allah bilir. Avusturya Sefîrinin sadrâzam İstanbul'dan çıkarken yediği yüz baston darbesi bu bâbda husûl etmene hâdim olmuştur. Göreceğiz bakalım, Avusturya gurûru bu baston darbesiyle nasıl i'tilâf edebilecek? Mösyö de Saint-Priest,[72] vuran elleri öpmeğe Brognard'ı nasıl iknâ edecek? İşte emsâli gayr-ı mesbûk bir hâdise.

72 Vergennes'in halefi olan Fransa Sefîri olup İstanbul'dan 13 Teşrînisânî 1768'de vâsıl olmuş idi.

Rivâyete göre İngiliz Sefîri de yanaklarına tokat yemekle kurtulabilmiş. Lakin bütün bu şeyler oyuncak kabîlinden olmağla berâber Türklerle nokta-ı nâmûs yoktur diyerek eğlenmek âdetâ çelebiliktir. Eğer hakîkaten iş böyle olmaya idi; Türkler çoktan Avrupa'da bulunmamış olacaklardı."

Katerina, Avusturyalılarla böyle istihzâ etmekle berâber ittihâz edecekleri vaz' ve tavrı dahi düşünmekten hâli kalmıyordu. Avusturya, doğrudan doğruya kendi menâfii ihlâl edilmedikçe muhârebe-i hâzırada bîtaraf kalacağını Petersburg'a beyân etmiş idi. Bu beyânât, çariçeye kâfî gelmiyordu. "Desâis ve harekât-ı hafiyyesi kısmen Viyana Sarâyına kadar uzanmış istirâhât-ı umûmiyye düşmanlarının" tesîrâtından korkuyor ve Viyana'daki Sefîri Galytzine'e "Viyana Sarâyı'nın menviyât-ı hakîkiyyesinden istikbâl için bazı mertebe endîşenâk olmaktan hâlî kalamayız ve doğrudan doğruya bu menviyâtı bilmek isteriz." diye yazıyordu.

Bunun üzerine Prens Galytzine, 1769 Mayıs'ının on birinci günü, Avusturya Hükûmeti'nin 1753 târîhinde Bâb-ı Âlî'ye karşı Rusya ile akdetmiş olduğu muâhede-i dâimeye merbût kalıp kalmadığını ve Lehistan İhtilâl Cemiyyeti, Kral Stanislas'ı tahtından ıskât etmek istedikleri takdîrde Saksonya Hânedânı'na Avusturya'nın zehîr olup olmayacağını Kaunitz'den resmen sûâl etti.[73] Ayın on dördünde cevâben "İmparatoriçe, Rusya'nın Prusya tarafına geçtiği 1762 târîhinden beri muâhede-i mezkûrenin keenlemyekün olduğu ve o zamândan beri Avusturya, Bâb-ı Âlî ile vedd ve musâfât üzere rabıtadâr ve bir muâhede-i sulhiyye-i dâime ile bahtiyâr bulunduğu ve Türkler bu muâhedeye sâdık kaldıkça imparatoriçenin dahi bunu muhâfazaya riâyetkâr olduğu ve Lehistan'a gelince; imparatoriçe, intihâbâta karışmak fikir ve niyetinde değil ise de eğer Prusya Kralı işe müdâhale edecek olur ise Avusturya müdâhale ettiği vakit, Prusya'nın ittihâz edeceği derkâr olan hatt-ı hareketini takîb salâhiyyetini muhâfaza edeceği" cevâbını verdi. Rusya Sefîri, bu izâhâttan memnûn oldu. Veyâhûd Kaunitz, öyle zannetti. Zîrâ on beş Mayıs'ta imparatoriçeye "Zât-ı Haşmetmeâbîleri'nin bana itâsını emretmiş

73 Martens, C.1, s.185, *Muvâr-ı Hafiyye*, [16 Haziran 1753]

oldukları cevâbı Prens Galytzine vakârâmûz ve nâkâbil-i itirâz ve mukâbele bulmuştur." diye yazıyordu. O vakit için Avusturya'nın bu beyânâtını sened ittihâz ediş, Rusya'ya kâfî idi. Ve işi dahâ ileriye götürmezden evvel havâdis-i harbiyyeye intizâr olunuyordu.

Türkler, ancak mart nihâyetinde hareket edebildiler. Mayıs ibtidâlarında henüz Tuna'nın sağ sâhilinde Galati[74] karşısında ordu kurmuşlardı. Vefîrüladed fakat intizâmsız; kumanda için zâbitten; erzâk ve mühimmât için idâreden, sevkiyâttan mahrûm orduları düz ovalarda yolunu şaşırmış koyun sürüleri gibi mütereddid, mütelâşî, perîşân bir hâlde ilerliyordu. Ruslar düşmanlarının bu betâetinden istifâde ettiler, orduları ne kadar hakîr olursa olsun adedlerinin azlığına rağmen Türk ordusundan dahâ mühîb idi. Prusya Kralı der ki: "Katerina'nın generalleri, ordugâh tesîsini ve tabya kavâidini bilmiyorlardı. Padişâhın kumandanları ise ondan dahâ az biliyorlardı. Şu sûretle ki bu muhârebe hakkında bir fikr-i tâmm ve vâzıh edinmek istenilirse imâlarla muhârebe edip, onlar üzerine galebe-i kâmile kazanan yekçeşmeleri derhâtır etmek iktizâ eder." Muhâsamât, sûret-i ciddiyyede temmuzda Dinyester Nehri üzerinde başladı. İki ordu, müddet-i medîde Hotin civârında boğuştular. 16 Eylül'de Türkler, Rus Ordugâhı'na hücûm ettiler, geri püskürtüldüler, münhezim oldular ve Tuna'ya kadar firâr ettiler. Ruslar, artık Moldovya'nın hâkimi idiler ve Eflâk yolu kendilerine açılmış idi.

Petersburg'da şevk ve meserrete nihâyet yoktu. Katerina, Türkler'in henüz zîşevket ve kudret olduklarına dâir Avrupa'da mevcûd olan zanna galebe ediyordu. Ve bilhâssa hasm-ı şahsîsi olan "Sultân Mustafa'nın suflörü (âkıl kahyâsı)"na galebe çalıyordu. Prusya Sefîri Solms'un bir tahrîrâtına nazaran "entrikalarıyla Hotin, Azof, Taganrog gibi üç kalaya mâlik olmak vesîlesini kendisine bahş ettiğinden dolayı Choiseul'e mecbûr-ı şükrân"[75] olduğundan bahisle eğleniyordu. Voltaire, dahâ zaferden evvel, dalkavukluğun enva eşkâlini yapmış bitirmiş idi. Hotin'in zabtından sonra artık bir cezbe bir cinnet hâlinde idi.

---

74 Galatz (h.n.)
75 Beer, C. I, s.256.

Ferney Patriki[76] tâk-ı zafer önünde neşîdehân olarak raks ediyordu. "Allah! Katerina! Demek ki hakkım var imiş. Ben âdetâ peygamber imişim.[77] Sizin zafer şarkılarınızı terennüm ettiğim vakit Allah ve muzaffer ordunuz benim temenniyyâtıma icâbet eyliyorlar imiş."[78] diyor. "Osmânlı İmparatorluğu'nun gâlib ve muzafferi ve Lehistan'ın muslihi." diye tavsîf ettiği Katerina'yı dahâ şimdiden İstanbul'da görüyordu. Bütün hükümdârânı Türkler aleyhine silâh başına davet ediyor ve fakat kuron-ı vasatî[79] mutaassıbları gibi Hristiyanlık nâmına şerefine değil, bu defa hükümdârlar tâcının şerefine ve devletler menfaatine davet eyliyordu. Her asrın bir lisânı vardır, Voltaire hakîkat-i hâlde muhârebât-ı salîbiyyeyi tahrîk ettiği hâlde Pierre l'Ermite[80] olmağı istemiyordu. "Salîbiyyûn o kadar gülünç idiler ki onların hâline rücû mümkün değildir. Lakin itirâf ederim ki eğer ben, Venediklilerin yerinde olsam, Zât-ı Haşmetpenâhîleri Yaş'ta ve mevâki-i sâirede Türkler'i münhezim ederken ben de Kandiye'ye bir ordu sevk ederdim. Eğer ben Avusturya İmparatoru olsam Bosna-Hersekle Sırbistan çok geçmeden beni içlerinde görürler ve biraz sonra Sofya'da veyâ Filibe'de sizinle sofrada bulunmağa gelirdim. Ve nihâyet sûret-i dostânede memleketi taksîm ederdik." diyordu.[81] Voltaire, Türk İmparatorluğu üzerine kendisiyle hemefkâr olmayan mîzbânı ve dostu Büyük Frederik'i katmaksızın düşünüyordu. Avusturya İmparatoru, sûret-i hafiyyede Bosna Hersek'in ve Sırbistan'ın fethini tahayyül edebilir idiyse de, Frederik bunun açıktan açığa düşünülmesine

---

76 Ferney Voltaire'in ikâmet ettiği köydür.

77 Tercümede "...Ben âdetâ peygamber imişim..." Yusuf Ziya, a.g.e., s.81; orijinal metinde ise "...Ben Muhammet'ten daha büyük peygamberim..." "...J'étais plus prophète que Mahomet..." Sorel, a.g.e., s.57. (h.n.)

78 Voltaire'den Katerina'ya Mektûb, 30 Teşrînievvel 1769. [Bu şarkıdan kasıt, Voltaire'in Katerina'ya 30 Ekim 1769 tarihinde yolladığı mektupta geçen "*Te Catharînam laudamus, te dominam confitemur*" ifadeleridir. Mütercim bu kısmı atlamıştır. Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.81; Sorel, *a.g.e.*, s.57.]

79 *Couronne*: Taç, hükümdâr anlamlarına gelen Fransızca kelimedir. Kuron-ı vasatî ile Ortaçağ Hükümdarları kastedilmektedir. (h.n.)

80 Birinci Haçlı Seferi'nde etkin rol oynamış Fransız Papaz. (h.n.)

81 Voltaire'den Katerina'ya Mektûb, 27 Mayıs 1769. [Tercümede Katerina'nın unvanı, "Cilt 2" şeklinde yazılmış ve dipnot, Mercy'nin mektubunun olduğu bir sonraki paragrafa atılmıştır. Bkz. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.81; 83.]

müsâade edemezdi. Ve "bir taksîm-i dostâne" tehiyye edilmekte idiyse de, şimdilik bu Türkiye'de değildi.

Lehistan, istîlâsı musammem bir mevkiye benzerdi ki muhâsara nihâyetine takarrub ediyordu. Hutût-ı muhâsara sıklaşıyor ve zamân zamân bir lağamın patlayışı düşmanın terakkî etmekte olduğunu ve son hücûmun takarrub etmekte bulunduğunu ilân ederdi. Bu cumhûriyetin nasıl belâlı bir talii var idi ki dostları bile taksîm fikrini kolaylıkla kabûl edebiliyorlardı. Choiseul, Prusya Kralı'na Rusya ittifâkını terk edecek olduğu takdîrde Courlande ile Warmie'nin zabtına Fransa'nın ibrâz-ı teshîlât edeceğini îmâ etmiş idi. Mumâileyh, Avusturya Sefîrine dahi doğrudan doğruya böyle bir îmâda bulundu. 1769 Ağustos'unun dördü târîhiyle Paris Sefîri Kont de Mercy, yazıyor ki: "Lehistan Kraliyeti Meselesi'ne dâir bir zamândan beri kendisine netâyic-i uzemâyı hâvî bir fikir geldiğinden bahisle bundan beni mahrem ittihâz etmek istediğini ve bu da Lehistan'ın artık bir Kral tarafından idâre olunmayıp; bu kraliyetin mevki-i hâzır müşkülâtından bilistifâde hükûmetimizin istediği parçayı taht-ı hâkimiyete alması menfaat-ı umûmiyyeye dahâ muvâfık olacağından ibâret olduğunu beyân etti." Choiseul'ün takîb ettiği fikir, henüz tamâmıyla müstakır değildi. Lakin iş ciddiyet kesb ettiğinde ve bilhâssa Mösyö Kaunitz metbûları nezdinde kendisine müzâhir görünecek oldukda, bunu proje şeklinde îzâh edecekti. Mercy, buna karşı bittabi gâyet ihtiyâtkârâne idâre-i lisân etti ve Kaunitz ağustosun on üçünde kendisine "Mösyö Choiseul'ün Lehistan Meselesi'ne dâir izhâr ettiği fikir, hakîkaten gayr-ı muntazardır. Bunun sebebi, belki de dolambaçlı bir vâsıta ile imparator hazretlerinin Prusya Kralıyla mülâkâtının illet-i gâyesini ve orada bilhâssa Lehistan Meselesiyle meşgûl olup olmayacaklarını keşfetmektedir. Lehistan Prusya'sıyla Danzig hakkında hükümdârının nokta-ı nazarına dâir Mösyö Gaultz'un bana işâr ettiğiniz beyânâtı belki Fransa Hâriciyye Nezâretince Prusya Kralı'nın böyle bir taksîmi tasmîm etmiş olması ve bunu Haşmetli İmparator Hazretleri'ne telkîn edebilmesi zehâb ve şübhesini tevlîd etmiştir." diye yazdı. Ve Mercy'e kendisini tehlikeye ilkâ etmeksizin yalnız reviş hâli dikkatle takîb ve söylenilen şeyleri istimâ tavsiyesinde bulundu. Avusturya diplomasisi, işi her cihetçe

çok ileriye sevk etmezden evvel Frederik'in menviyâtı neden ibâret olduğunu anlamak istiyordu. Mülâkât için muayyen zamân hulûl etmiş idi. Kaunitz, böyle garîb bir mahremiyete işi sevk ettirecek derecede Choiseul'ün hiss-i merâk ve tecessüsünü tahrîk eden bu tertîbât-ı sâiyâneyi siyâsetinin bir zaferi gibi telakkî ediyordu.

Altıncı Fasıl "Niesse'de Frederik ve Joseph'in Mülâkâtı Ağustos 1769

İki hükümdâr, Ağustos'un yirmi beşinde Silésie Kıtasının Niesse Kasabasında mülâkât edeceklerdi. Her iki hükûmetin müddet-i medîde mücâdele ettikleri eyâletin bir kasabasında imparator tarafından krala verilen bu ziyâret, eyâlet-i mezkûrenin Prusya'ya terki hakkındaki muâhedenin Avusturya tarafından bir tasdîk-i alenîsi idi. Joseph, oraya yalnız maiyeti yaverleriyle gidecek idi. Prusya ordularının büyük manevraları bu seyâhete vesîle teşkîl ediyordu.[82] Lakin Mösyö Kaunitz, genç metbûnu takîbden ferâgat etmekle berâber ona lazım gelen şeyleri telkîn etmeği (İmparatorun Niesse'de ikâmet-i ahîresi münâsebetiyle Prusya Kralı'nın mevzû-i bahs etmesi melhûz olan mevâdd) serlevhası altında yirmi beş maddelik bir talîmât dahi vermeği unutmamıştı. Diplomatın mekteb hocalığı vazîfesini yaptığı bu kâğıd Fransızca tanzîm olunmuş idi. Joseph böylece mücehhez olarak yola çıktı. Tenekkürü muhâfaza ediyor ve Kont Falkenstein nâmını taşıyordu.

Otele indi. Kral oturduğu hânenin merdiveninde kendisine muntazır idi. Yanında birâderi Prens Henri ile yeğeni Prens de Prusse[83] mevcûd ve birçok zâbit ile muhât idi. İki hükümdâr kucaklaştılar. Sonra Kral, imparatoru odasına götürdü ve âna

82 [Bu merâkengîz mülâkât, müddet-i medîde sadece Hâtırât, Frederik'in Âsârı'nın altıncı cildi, sahife 25'teki kıssadan ve müphem taallukâttan malûmdu. Şimdi daha sahih ve daha tâmm vesîkâlara sahibiz. Belli başlıları ve bilhâssa Joseph tarafından not ilâve edilip, Kaunitz'e verilen talîmât, M. Beer tarafından *Avusturya Târîhi'nin Hazîne-i Evrâkı*, C.47 ve *Tarih-i Taksimat-ı Evvel-i Lehistan* adlı eserlerinde tab' edilmiştir. Bundan mâada, Joseph tarafından vâlidesine yazılan mektûbât Arneth tarafından *Saxe Prensi Albert'in Bir Hikâyesi* (Arneth, C.8, s.566) nâmıyla tab' edilmiştir. Bütün vesâik Fransızcadır.]

83 Prusya Prensi. (h.n.)

dedi ki "Bugün hayâtının en güzel bir günüdür. Çünkü pek çok zamândan beri yekdiğerine hasım ve hâlbûki menâfi-i müşterekeleri yekdiğerini tahrîbden ziyâde muâveneti müstelzim olan iki hânedânın târîh, ittihâdını teşkîl edecektir." Kendisi birinci olarak tamâmen ıslâh-ı zâtülbeynden ve bütün mesâil-i azîme üzerine i'tilâf-ı umûmiyyeden bahsetti.

Joseph raporunda der ki: "Bunun için çok düşünmek lâzım olduğunu kendisine ihsâs edince kral; hayır, şimdiden konuşmağa başlayalım, dedi. Ve menâfi-i müşterekeden bahsetti. Ben, ona bir kere bîtaraflık imzâlandıktan sonra her iki tarafça matlûb olan şeyler netîcede tanzîm ve tesvîye olunur; dedim. Ve bu miyânda Fransa için Alsace-Lorraine eyâleti ne mertebe lüzûm-ı müteallik tahtında ise Silésie Kıtası dahi kendisi için o mertebede bulunacağına ve bunsuz âramızda dostluğun adîmülimkân bulunduğuna kanâatim olduğunu ve binâenaleyh biz bu kıtayı tamâmen unutmuş olduğumuzu ve kan dökülmeksizin istihsâl edebileceğimiz menâfi-i müştereke Silésie'nın bizde kalmasından veyâ bu himâyenin bir parçasının kendisinde kalmasından dahâ mühim bulunduğunu beyân eyledim."

Maslahata bu sûretle giriş, Frederik'i memnûn etti. Ve ikmâl-i maârife için yemeğe gitmelerini teklîf etti. Sofraya kalktılar. Bir perhîz günü[84] idi. Joseph diyor ki "Kral dahi bilrefâka etsiz yemekler yedi ve temîn etti ki bilhâssa midesince râhatını temîn edebilip edemeyeceğini tecrübe ve tecessüs maksadıyla bu perhîzi yapmıştır." Maahazâ Voltairevârî yaptığı nükte yalnız bundan ibâret kaldı. "Nikât-ı dîniyyede çok ihtiyâtlı bulundu ve aleyhinde idâre-i lisândan ictinâb etti." Taâm uzadı üç sâat sürdü. Bu, Prusya Sarâyı'nın âdeti idi. İmparatora refâkat eden Prens Albert de Saxe yemeği "Lezîz olmaktan ziyâde askerce" buldu. Lakin nefîs meyveler, âlâ şarâblar var idi. Kral çok söylüyor, imparator cevâb veriyordu. Prusya prensleriyle generalleri "dudaklarını kımıldatmağa" cesâret edemiyorlardı. Eğer yanlarında oturan Avusturyalılar birşey soracak olurlar ise kralın nutkunu ihlâl etmemek ve telaffuz eylediği kelimeleri gâib eylememek için kısa ve yavaş sesle cevâb

84 Jour d'abstinence: Et yememe günü. Katolikliğe göre; Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği gün olduğuna inanılan cuma günleri, zevk veren bir yiyecek olan etin yenmemesi gerekir. (h.n.)

veriyorlar idi. "Anın önünde birâderiyle yeğeninin çehre-i mutâvaatkârîleri inanılmaz derecede idi." Yemekten sonra prensler teâtî-yi ziyâret ettiler. Akşâm kral, misâfirlerine İtalyan mudhikesi oynattı. Tuhaflıklardan çok eğlenmiş göründü. Sonra seher yemeğine gittiler. Kral birşey yemedi, yalnız konuştu. Prens de Saxe diyor ki "Gündüz yemeğinde olduğu gibi yine kendisi yegâne olarak üç sâat idâre-i lisân etti. Ve bu sırada bizim generallerimize usançlık gelerek uyumağa başladılar." Ertesi gün resm-i geçit ve manevra yapıldı; yemek, manevra, mühâvere ağustosun yirmi sekizinci günü sabâhına kadar yekdiğerini velî takîb ettiler.

Joseph için ziyâretin en fâideli kısmı bu muhâverât idi. Bundan hem müşevveşülkalb hem memnûn olmuş idi. İfâl olunmaktan tehâşî ediyordu. "Kral bizi nezâket ve muhâlasata gark etti. Bu bir dâhîdir ki pek güzel söyler ve fakat hiçbir bahis yoktur ki ânda desîse-i hiss olunmasın... Her şeyi kendisinden sordum en az, günde on altı sâat konuştuk. Böylece çok şeyler resm-i geçit yaptı."

Frederik diyor ki: "Bu genç prens kendisi için tabîî gibi benzeyen bir açık yüreklik gösteriyordu, sevimli tabîatı çeviklikle memzûc bir hôş meşrebliği îmâ ederdi. Öğrenmek hevesinin şiddeti kendisinden talim-i sabrını selb etmiş, büyüklüğü ise kendisini sathî nazar kılmıştır. Fakat bütün bu şeylerden ziyâde tabîatının hâssa-ı fârikası ketm ve izmâr edişine rağmen her vesîle ile nümâyân olan bir hırs-ı nâmahdûd ateşeyn ile yanıp kavrulmasıdır." Kral, Voltairele olan münâsebâtından bahsetti. Edebiyâta dâir birkaç lakırdı dokundurdu ve "daldan dala sıçrayarak" imparatora Jezüitler hakkındaki efkârını sordu: "Ben onlara hürmet etmekte olduğumuzu söyledim. O da onları nihâyet derecede medh ve senâ etti. Ve yalnız Busenbaum'un kitâbıyla teklifâtını tadîl ve ıslâh etmelidir dedi" görünüyor ki bu râhib, İlm-i Akâid Ahlâkı Numûnesi[85] nâm eserinde haklı bir meseleyi müdâfaa için bazı ahvâlde kralların idâmı bile câizdir, fikrini iltizâm ettiğinden bu fikir delâil-i mantıkıyye itibârıyla ne derecede muhıkk olursa olsun, kral bunu ihtilâlkârâne buluyordu.

---

85 Medulla Theologiœ Moralis (h.n.)

Milel ve düvel-i ecnebiyyeden gayr-ı mütenezzilâne bir tefevvukla bahsetti. Lakin latifelerini Joseph'in İngiltere için malûm olan nefretini ve Fransa aleyhinde beslediği husûmetkârâne hasedi ve kendisinde hânedân-ı saltanatına mahsûs ve mevrûs olan hırs ile memzûc Alman gurûrunu okşayacak sûrette idâre ediyordu. Joseph diyor ki: "Fransa'nın askerlik cihetinden başka hiçbir şeyinden bahsetmedi. Bunda da Fransızlar'ın harbden tabyadan bahsedişleri tûtî kuşuna[86] öğretilen askerî sözlere benzer diyerek hâkimâne bir tahkîr ile bahsetti. Tûtî kuşu o sözleri söyler; fakat ne için olduğunu bilmez ve tatbîkâtta ise hiç bilmez dedi." Bilakis Prens Kaunitz'i her vechle sitâyiş etti. Ve "Kendi fikrince Avrupa'nın en birinci âdamı olduğunu beyân eyledi."

Avusturya ordusu hakkında pek büyük senâlarda bulundu. Bîtaraf olmak hakkını hâiz gibi görünerek, hasmının liyâkatını alâ ediyor ve kendisinin ona rüchânından emîn olmakla bundan bir lezzet tevâzu duyuyor ve böylece başkalarına karşı gösterdiği tazîmât ile kendi kendini medh ediyordu. Müteveffa Mareşal Traun ile Daun'un tab'iyesini medhetmekle bitiremiyor ve Mareşal Lascy ile Laudon'un Frankfurt Meselesi'nde iki yürüyüş hareketini senâ ediyordu. Bu muhâverât-ı askeriyye, Avusturyalıları teshîr etti; Joseph diyor ki " Harbe dâir mümkün olan şeyleri okumuş olduğu için zâyi-i harbiyyeden bahsettiği vakit insânı teshîr eder. Ve bütün sözleri asabî metîn ve dersâmûzdur. Elfâzdan ziyâde kavâid ve desâtir yürütür. Târîhte gayet vâsi malûmâtı ve şâyân-ı hayret bir hâfızası olduğundan bu kavâid ve desâtîri târîhinin kendisine ihtâr ettiği vekâyi ve hâdisât ile isbât ve teyîd eder." Prens de Saxe raporunda diyor ki: "Ulûmun safahât-ı muhtelifesindeki vukûf amîkini gösterdi. Ve bilhâssa tabiye meselesindeki vukûfunu öyle bir sûretle izhâr etti ki bunlardan bahsederken ta edvâr-ı İbrâniyye ve Filistiniyye'ye kadar irtikâ eyledi."

İşte bu mübâhis ârasındadır ki "daldan dala sıçrayarak" iki hükümdâr Avrupa'dan konuştular ve mülâkâtın doğrudan doğ-

---

86 Dudu kuşu da denir. (h.n.)

ruya zemîni olan mesâilden bahsettiler. Frederik bu âlimin şân ve şerefinden usanmış bir filosof tavrıyla idâre-i lisân ediyor ve "Gençliğinde hırs ve âmâle kapılmış ve hattâ bazı fenâ hareketlerde bulunmuş olduğunu safvetle itirâf ederek" havârîlik satıyordu. Joseph raporunda: "Bana iki defa; gençliğimde harîs ve emelperver idim; fakat şimdi öyle değilim dedi." diyor. Ve bir defasında da "Beni sû-i niyetle mâlî zannedersiniz biliyorum ve biraz buna müstahak dahi oldum. Ahvâl ve zamân öyle icâb ediyordu; fakat bu tebeddül etti." demiştir.

İmparator, Avusturya'nın sulhten başka bir şey ârzû etmediğini ve fakat harb icâb ettiği takdîrde bundan kaçınmamak için icrâ eylediği bilcümle tedârikâtı kralın yed-i ihtimâmına tevdî edebileceğini beyân etti ve kral bundan mahzûz olmuş göründü. Joseph diyor ki: "Bu mülâkâtın başlıca mevzûyu sulh ve sükûnu idâme hakkındaki ârzû-yı umûmîmizi ve Rusya ile olan râbıtasına karşı lâkaydlığımızı göstermek için krala mümkün olan emniyet ve i'timâd vermek ve kendi zararına tevsî-i arâzî ârzûsunda bulunabilmekliğimiz husûsundaki şübhe ve endîşesini ref' eylemekti. Dahâ mebâdîde kral, birinci olarak bîtaraflığa ve hükûmetlerimizin mütekâbilen emn ü asâyişinin idâmesine hâhişker göründü." Frederik, henüz barışmış bir düşmana itimâd etmekteki müşkilâtı gizlemiyor ve "Alman meslek-i vatanperverîsinin" bunu bir zamân gelip yapacağını söylüyordu. Neisse'te Alman vatanperverliğinden çok bahsolundu. Prusya ve Avusturya ârasında bu mevzû-i muhâverât pek yeni bir şey idi. Joseph, bu safhada Frederik'ten ziyâde harâretli ve şitâbkâr idi. "Bu bâbdaki esbâb-ı velâili tasvîb ettiğimi iki defa ifhâm ettim. İnsâniyyet ve Alman vatanperverliği için yekdiğerimizi boğazlayacağımız yerde, dost olmaklığımız hakkındaki ârzûsunu pek ziyâde sitâyiş eyledim." diyor. Joseph, "Avrupa'yı ikiye bölmek ve Adriyatik'ten Baltık'a kadar Almanya ortasından bir kordon çekmek fikrini izhâr etti ve o vakit teslîhâttan sarf-ı nazar etmek ve ahâlî üzerindeki barkerânı tahfîf eylemek belki kâbil olur." dedi. Frederik böyle düşünmüyordu. "Hayır, birinci şıkkı sana tavsiye edemem. Zîrâ vekâyi ve hâdisâtın netâyici katiyyen keşf olunamaz" dedi.

Fransa ile İngiltere ârasında günden güne harb başlamak emâreleri görünüyordu. Joseph, bu iki devletle aynı münâsebâtta değiliz, dedi. İngiltere ve Hollanda muhârebât-ı sâbıkada olduğu gibi Avusturya'yı aynı sûretle kendilerine merbût bulundurmak temeddühünde bulunamazlar; Fransa ile olan ittifâkımıza gelince: Ona sâdık kalmak isteriz fakat muâhedenin hurûfundan ileriye gidemeyiz; İstanbul'da, Stockholm'de, Lehistan'da Fransa politikasına pek ziyâde mübâyin olan Avusturya temâyülât-ı siyâsiyyesi isbât eder ki Avusturya, Fransa'nın hâdim-i âmâlı değildir; Fransa ile İngiltere ârasında ilân-ı harb edilecek olursa; Avusturya, Prusya aleyhine ancak vesâit-i siyâsiyyeden başka bir şey istimâl etmemeğe karâr vermiştir ve evvelce Frederik ile teâtî-yi inzârı müreccah görür yollu idâre-i lisân etti. Prusya Kralı'nın İngiltere ile bir muâhedesi yok idi ve onların işine karışmamağa da ahd etmiş idi. Lakin bir gün gelip de Rosbach'ın intikâmını almak niyetinde bulunacak olur ise kendisine karşı Avusturya'nın Fransa menâfiine müzâheret etmemesi dahi tabîî pek ârzû olunur bir şey idi. İki Alman hükümdârının i'tilâfa âmâde oldukları meslek-i vatanperverînin esâsı bu idi. Ve i'tilâflarının en vâzıh netîcesi; dönekli bir tarîk ile 1756 muâhede-i ittifâkiyyesinin en esâslı mevâddını imhâ ve ibtâl idi. Prusya ve âna müzâheret edecek Alman Hükûmetleri yerine Fransa, karşısında yekdiğeriyle harb etmemeğe karâr vermiş Avusturya'yı ve Prusya'yı bulacak idi. Fîlhakîka bu bîtaraflık İngiltere ile Prusya'nın yeni bir ittifâkı tehlikesine karşı Fransa'ya temînât bahş oluyordu. Lakin Fransa eğer Prusya'ya karşı harbi lüzûmlu ve fâideli addedecek olursa bunu yapmağa müsâid olmuyordu; çünkü Avusturya'nın müzâhereti ref' edilmiş bulunuyordu. 1756 Muâhedesi'nin manâsı şübhesiz bu değildi.

Joseph'in Fransa ittifâkından bahsettiği vech ile Frederik dahi Rusya ittifâkından aynı serbestî ile bahseyledi. Joseph, Rusya hakkında şübhesiz hâiz olmadığı bir itimâd izhâr ediyordu. Bu sûretle, Rusya aleyhine bizzât Prusya Kralı'nın idâre-i lisân etmesine intizâr eyliyor ve çokça ihtiyâtlı bulunarak Avusturya-Prusya i'tilâfına büyük bir kıymet vermiş görünmekten ihtirâz ediyordu. Rusya, hırs ve âmâlinin, Almanya'ya îkâ edeceği

tehlikeyi büyütmek ve bu cihetten dahi Alman meslek-i vatanperverîsi Fransa cihetinden olduğu derecede aynı manâyı ve aynı netâyici hâiz olduğunu göstermek Frederik'in işine geliyordu. Joseph, çariçenin mahâreti hakkında pek sitâyişkârâne idâre-i lisân ediyor ve hakîkaten fikr-i hükûmet sahibidir, diyordu. Avusturya'nın yalnız bir şey istediğini o da bütün dünyâ ile hâl-i sulh ve müsâlemette olmaktan ibâret bulunduğunu îrâd eyliyordu. "Bizimle müttefik olmadığınız için Rusya ittifâkı size pek lüzûmludur. Lakin pek bahâlı ve ekseriyâ size gayr-ı muvâfık gelmektedir." dedi. Ve Frederik, "Bu, pek sahîh." diye cevâb verdi. Kaunitz, imparatora verdiği talîmâtta Rusya'nın tevsîi hakkında krallık nazar-ı dikkatini celb etmesini ve bu hükûmet, Avusturya ile hemcivâr olmazdan evvel ânı tevkîf eylemek ihtimâmı, Prusya'ya ve İsveç'e âid olduğunu ifhâm eylemesini telkîn etmiş idi. Joseph diyor ki: "Bu fıkrayı uzun uzadıya kendisine okudum. Pek çarpılmış göründü ve hiçbir cevâb vermedi. Yalnız zamân lâzım; bunu ne siz ne ben yapabiliriz. Bu âdamları durdurmak için bütün Avrupa lâzımdır; Türkler bunların yanında hiçbir şey değildir." dedi. Bir defa da "Benim ömrüm kifâyet etmeyecektir. Fakat siz göreceksiniz ki yirmi sene sonra Rus istibdâdına karşı bizim ittifâk ve ittihâdımız her iki hükûmet için pek lâzım olacaktır." dedi. Joseph, bu ittifâk eğer şimdiden vücûd bulmazsa ileride her türlü kıymeti gâib edeceğini, ihsâs eyledi. Frederik, "Buna kâniim; ancak bir hükûmet çarçabuk tahrîb olunamaz. İttifâkımız ise çok ilerlemiştir. Şimdilik onu bozmağa muktedir değilim." cevâbında bulundu. Lâyenkati Rus ihtirâsâtı faslına avdet ediyordu. "Bu hükûmeti tevkîf için bütün Avrupa kalkanlarını kaldırmağa mecbûr olacaktır. Çünkü o, hepsini istîlâ edecektir." diyordu. İmparator, Joseph'e Ortodoks mezhebinde olan tebasına Rusya'ya merbûtiyet hissetmemeleri ve ihtilâl ihdâsına kalkışmamaları için hüsn-i muâmele etmesi lâzım geleceğini nasîhat ediyordu. Prusya Kralı kendisini bu cihetten endîşenâk gösterdikçe, imparator için o nisbette mutmain görünmek lâzım geliyordu. "Haşmetmeâb! Bu melhame-i umûmiyye vukû bulduğu takdîrde siz Avrupa'nın pîşdârısınız. Binâenaleyh biz râhat râhat uyuyabiliriz. Zîrâ sizin taraftan Ruslar'ı siz istediğiniz gibi

ezebilirsiniz." dedi. Joseph diyor ki "Kendisi bu iktidârı inkâr etti. Ve havf ve ihtirâzını sûret-i ciddiyyede izhâr eyledi. Onlarla şimdiki ittifâkı lüzûmlu olmakla berâber kendisi için pek ziyâde gayr-ı muvâfık olduğunu söyledi."

Bu muhâverât, onları bittabi şark muhârebesine sevk eyledi. İmparator, ne vâlidesinin ne de kendisinin bu harbe müdâhale etmek fikrinde olmadıklarını ve Belgrad'ı zabtetmek emeli ne kadar muvâfık olursa olsun Bâb-ı Âlî'nin kendilerine karşı gösterdiği tarz ve dâdkârâneye mukâbil ihlâl-i münâsebât edemeyeceklerini beyân etti. Yalnız harbin bir ân evvel hitâm bulmasını ve Avrupa'nın hâl-i hâzırı dûçâr-ı tagayyürât olmamasını ârzû ediyorlardı. Frederik diyor ki "Vâlidesi bir hayât olmadıkça ârzûsunu icrâ için tamâm-ı kâfî bir mahâretle îmâ etmekten hâlî kalmadı. Maahazâ Avrupa'nın hâl-i hâzırına nazaran ne kendisi ne de vâlidesi Rusya'nın Eflâk-Boğdan'ı yed-i temellükünde tutmasına katiyyen râzı olamayacağını dahi aslâ gizleyemedi." Frederik, bu noktadan bahse girişerek, Avusturya'nın vaz-ı tavassut için Bâb-ı Âlî'nin tahrîk edilmesini Joseph'e telkîn etmeye başladı. Avusturya'nın tavassutu Frederik'in tertîbâtının anahtarı idi. Bu tavassut, Rusya'yı tehevvüre getirecek. Yeni bir buhrânı intâc edecek ve işte o vakitler (Kont Lynar) işe müdâhale edecek ve (habları yaldızlayarak), Amphitryon komedisinin[87] sonundaki Jüpiter gibi herkesi vifâk üzere bulunduracak idi.[88] Lakin Joseph böyle bir müzâkere küşâdına hâzırlıklı değildi. Ve bunu bilâmünâkaşa dinledi. Lehistan Meselesi'nde de böyle oldu. Her iki hükümdâr bu meseleden âdetâ istitrâd kabîlinden olarak hafifçe şöyle ibâre ârasında dokunup geçtiler. Çünkü her ikisi bu nokta üzerinde taharrüz ve ihtiyâta mahkûm idiler. Jo-

---

87 Batı yazınında ilk aldatılan kocanın hikâyesi olan Yunan mitolojisindeki Amphitryon efsanesi, aynı isimden esinlenerek Moliere tarafından kaleme alınmıştır. Eserde Amphitryon'un karısına âşık olan Jüpiter'in, onun kılığına girerek; karısını elde edişi ve sonunda ortaya çıkan karışıklıklara rağmen herkesi biraraya toplayarak sorunu kurnazca çözmesi anlatılır. Erhat, *a.g.e.*, s.35; *The Molière Encyclopedia*, Ed. James F. Gaines, Greenword Press, 2002, s.18-20. (h.n.)

88 Tercümede "...ve (habları yaldızlayarak), herkesi vifâk üzere bulunduracak idi..." Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.97; Orijinal metinde "...c'est alors que "le comte de Lynar" interviendrait, *comme Jupiter à la fin de la comédie d'Amphitryon* et mettrait, "en dorant la pilule", tout le monde d'accord..." Sorel, *a.g.e.*, s.69. (h.n.)

seph için Zips kıtası meselesi var idi ki Prusya Kralıyla bahse yanaşmak istemiyordu. Frederik'in dahi "Lynar" Projesi var idi ki Petersburg'da bâridâne kabûl edilmiş olduğu için şimdi imparatora bundan bahs açmak nâbemevsim olacağına hükmediyordu. Joseph Lehistan Meselesi'nde Avusturya'nın lâkayd kalışının esâsını îzâha çalışıyor, Frederik cevâb vermeksizin dinliyordu ve Joseph'in tekrârına karşı "Bunu oyuncak zannetmeyiniz. Yemîn ederim ki netîce nedâmettir." dedi. Başka bir gün kasabadaki şâyiâttan bahs olunuyordu. Joseph diyor ki "Bu şâyiâttan birisini kendisine naklettim. Gûyâ, Danzig'i almak için Silésie'nın bize verileceği rivâyet olunuyor imiş. Frederik cevâben evet, Lehistan Kralı olmak için dedi; fakat biraz sıkıldı."

Vifâk-ı tarafeyn, vatanperverlik kâidesi üzerine tesîs olunmuş, tarz-ı tanzîmi kalmış idi. İki hükûmet ârasında bir bîtaraflık muâhedesi Avusturya'nın Fransa ile Prusya'nın Rusya ile olan ittifâkına karşı bir ihânet olacaktı. Her iki hükümdâr bunu ârzû etmiyor ve ittifâkât-ı mütekâbilelerini ibtâl için müttehidülâmâl olmakla berâber her ihtimâle karşı onu muhâfaza etmek istiyorlardı. Maahazâ Kaunitz, bu müşkilâtı evvelce keşfetmiş idi. Epeyce zamândan beri iki hükümdâr ârasında mahremâne nâmeler teâtîsi fikrini telkîn etmekte idi. Bu sûretle akd olunan taahhüdât, şekl-i resmîde akd olunan taahhüdât derecesinde hâiz-i itibâr olacak ve îcâbât-ı siyâsiyye de riâyet edilmiş bulunacaktı. İşte şimdi öyle yapmak lâzım geldi. Joseph diyor ki: "Katî bir muâhede tanzîmi fikrinde bulunmasından ictinâb ederek, kendisine teâtî-yi mekâtîb lüzûmunu teklîf ettim ve derhâl kabûl eyledi." Birinci defa olarak Joseph bir parça kâğıd üzerine nikât-ı nazarını yazdı. Frederik de diğer bir kâğıdı o sûretle tanzîm etti. Ve yekdiğerine izhâr-ı itimâd için bu müsveddeleri teâtî ettiler. Joseph birinci olarak kendi kâğıdını verdi. İbâre üzerinde biraz münâkaşa ederek resmî mektûbları yazmak için ayrıldılar. Akşam tiyatrodan sonra Frederik, imparatorun nezdine geldi. Kendisinin mektûbu cebinde olduğundan bahisle imparatorun mektûbu da hâzır olup olmadığını sordu. Sabâhleyin müsveddeyi birinci olarak kendisi teslîm etmiş ve biraz bu isticâle müteessif bulunmuş olan Joseph bazı ziyâretleri olduğu için

hâzırlayamamış olduğu cevâbını verdi. Şimdi itimâd göstermek nevbeti Frederik'e gelmiş idi. Bu itimâdı pek nezâketle gösterdi. Ve mektûbunu imparatora tevdî edip gitti. Joseph der ki "Ertesi gün resm-i geçitte kendi mektûbumu krala tevdî ettim. Maahazâ bir müddet intizârda bulundurarak kendisini üzmüş idim ki bu müddet içinde benim mektûbumu almaksızın kendisinin mektûbunu vermiş olduğundan dolayı dûçâr olduğu ve fakat izhâra cesâret edemediği vaz-ı endîşeyi idrâk ediyordum. Bu mektûbu pek ziyâde mahfî sûrette vermekliğim ârzûsunda bulundu. Hattâ mektûbu cebine koyduğunu kimseye fark ettirmemek için cebinden tütün çıkarmak ve mendîl koymak gibi bir takım şeyler de yaptı. Ve herkesten uzaklaşarak mektûbu okumağa gitti. Ve pek ziyâde memnûn kaldığını bana temîn eyledi." İşin mektûm kalması ve tarafeyn-i mütekâbileyn müttefiklerinin haberdâr olmaması husûsunda Frederik, ısrârda bulundu. Joseph yazıyordu ki: "İster hafî kalsın, ister kalmasın kendilerine taalluk etmeyen muâhedât akd edemeyecek kadar bizim anlara ne merbûtumuz vardır ne de onların taht-ı vesâyetindeyiz; dedim. O vakit Frederik kendi müttefikine ve bilhâssa ism-i tasrîh ederek Rusya'ya bundan bahsetmeyeceğini vadd ve temîn ederek bizim de hiçbir tarafa bundan bahsetmememizi vadd ve taahhüd etmekliğimi ricâ etti." Frederik'in mektûbu 27 Ağustos 1769, Joseph'in 28 Ağustos târîhini muhtevî idi. Mektûblar son derece dikkatle düşünülmüş, tartılmış olup, ihtirâmât-ı mütekâbile ile başlıyor ve nihâyet buluyordu. Frederik, "Büyük bir âdamın düşmanı olmak benim kalbim için gayr-ı mümkündür." diyordu. Joseph, "Büyük şeyler yakından görülmekle anlaşılamaz, darb-ı meseli her ne kadar kadîm ise de bunu tamâmıyla tekzîb edecek bir zât ile muârefe-i şahsiyye peydâ edebildim." diye cevâb veriyordu. Frederik imparatorun kendisine ihsâs ettiği tesîrâttan bahsetmek istemiyor ancak "vaz-ı necîbânesine hürmet ederim" diyordu. Joseph, "Hakîkat-i sâfiyye Frederik'in vaz-ı necîbânesine bir müdâhine gibi görünür." fikrinde idi. Prusya Kralı, "İki hânedân hükümdârı ârasında tâmm bir telîf-i beyn" vukû bulduğunu temîn ediyor, imparator samîmiyetle barışmış oldukları için "Âralarında itimâd ve meveddeti men' edebilecek hiçbir şey kalmadığını"

beyân eyliyordu. Bu hissiyât-ı resmiyye ârasında her birisi aynı ibâre ile taahhüdâtı tazammun eden "manîdâr şeyler"i ilâve edebiliyorlardı. Frederik kendi nâmına ve Joseph hem kendisi hem vâlidesi nâmına dîn ve nâmûs ile yemîn ederek vaddediyorlardı ki "Eğer İngiltere ile Bourbon Hânedânı ârasında ateş-i harb ve cidâl inşiâl ederse aralarında memnûniyetle tesîs eden sulh ve müsâlemeti idâme edecekler ve hattâ şimdi keşfi mümkün olmayan bir harb-i diğer zuhûr edecek olsa dahi memâlik-i hâzıraları için en katî bîtaraflığa riâyet eyleyeceklerdir."

Bu pek büyük bir netîce değildi; fakat bir telîf-i beyn idi; bir i'tilâfın mukaddimesi ki bir siyâset-i müttehideye yol açacak idi. Her iki taraf bundan oldukça memnûn oldular. Joseph "Taahhüdât, tamâmıyla mütesâvi ve müteâdildir. Ârzû edilen herhangi bir muhârebe-i ecnebiyyeye müdâhale edebilmek için her iki tarafa serbestî-yi hareketi mutazammındır." diyordu. Bu serbestî-yi harekete mazhariyet için birinin diğerinden havf ve tehâşîsi kalmaması büyük bir şey idi. Avusturya ve Prusya'nın mütekâbilen bîtaraflığı kaziyyesi iştirâk edebilecekleri muhârebât-ı ecnebiyyenin adedini sûret-i mahsûsada tahdîd ediyordu. Avusturyalılar hükmettilerdi ki Frederik, Ruslar'dan görünmek istemediğinden pek çok az ihtirâz ediyor, maksad-ı hakîkisi Viyana ve Petersburg sarâylarının mütekâbilen yekdiğere karşı izhâr ettikleri tehâşîyi idâmedir. İkâmetin devâmı müddetince müstağrak oldukları nezâkete rağmen Avusturyalılar nîmemniyyet-i iktisâb edebilmişlerdir.

Prens de Saxe diyor ki: "Herkes kendi kendisine düşünüyordu ki bu nümâyişler günün birinde belki de pek uzak olmayan bir zamânda tekrâr boğaz boğaza gelmekten bizi men' edemeyecektir. İşte bu mülâhazât ve tefekkürât ile Neisse'ten Glatz'a doğru yola revân olduk." Joseph, şübhesiz, vâlidesinin ihtisâsâtını okşamak ve Prusya Kralı'na ibzâl ettiği tezâhürât-ı hayretkârâneyi tadîl etmek maksadıyla Ağustos'un 28.nci sabâhı hareket etmek üzere olduğu bir zamânda şöyle yazıyordu: "Eski itimâdsızlık henüz ruhunda daha doğrusu tabîatında merkûzedir, denilebilir. Bunu bir kere görmek pek merâkengîz idi. Fakat Allah, ikincisinden saklasın."

Hakîkatte imparator hem meshûr olmuş hem de aynı zamânda tedehhüş etmiş idi. İster istemez bir nevi füsûna uğramış idi. O vakitten itibâren temâyülden ihtirâzı tavsiye eden bir ihtiyât ile Prusya Kralıyla yeniden boy ölçmeği teşvîk eden gurûru ârasında mütereddid kalmış idi. İlk zamânlarda ihtiyât galebe çaldı. Ve notlarının iki satırı, ihtisâsâtının heyet-i mecmûasını hülâsa etmektedir: "Zannediyorum ki sulhü safvetle ârzû ediyor. Fakat istiyor ki bazı fenâ mesâilde birlikte tehlikeye atılalım" diyor. Bu tarz takdîr imparatorun zannından ziyâde nâfizânedir. Joseph, Zips Kıtasının işgâliyle Avusturya'nın birlikte tehlikeye girmesinden çekindiği fenâ mesâilin her türlü erkânını Prusya Kralı'na bizzât kendisi tedârik etmekte olduğundan şübhelenmiyordu. Frederik'in muhâkemesi daha pek çok sarîh ve vâzıh idi. 12 Eylül târîhiyle Nâzır Finckenstein'a yazdığı nâmede "İmparator ince bir fikre maliktir. Şahsı sevimli ve câzibdir. Askerî şeyler için ciddî bir duygusu vardır. Silésie'yı unutmuş olduğunu bana temîn etti. Bu teminâtı değeriyle kabûl ederim. Sonra da bana mütekâbilen ordularımızın mikdârını tenzîl etmeği teklîf etti ki bunu mümkün olduğu kadar nezâketle başımdan savdım. Hırs ve tama bunu kemiriyor. Şimdiki halde inzârını Venedik'e veyâhûd Bavyera'ya veyâhûd Lorraine'e çevirip çevirmeyeceğini kestiremem. Lakin emîn olduğum bir şey var ise sûret-i mutlakada makâm-ı hükümdâriyye geçmesiyle berâber Avrupa ateş içinde kalacaktır." diyor. Birkaç gün sonra eylülün yedisinde Joseph'in mektûbunu Finckenstein'a göndererek diyor ki: "Bu mektûb İngiltere ile hiçbir muâhedem olmadığı derecede alâdır ve Ruslar (iş fenâ giderse) beni ancak İsveç ve Lehistan'da işgâl edebiliyorlar. Maahazâ imparator açık tabîatlı ve safvetle mâlîdir. Hemen de manen kanâatim vardır ki benim için hiçbir fenâlık ârzû etmez. Bilakis şahsen iyilik ister. İlerisine gelince siyâset ekseriyâ hükümdârânı temâyülâtı hilâfında taahhüdât ve tedâbir icrâsına icbâr eder. O sûretle ki istikbâl için şimdilik hiçbir şey temîn edemem. Bütün bu vesâîki evrâk-ı hafiyye-i hazînesinde kemâl-i ihtimâm ile hıfz ediniz."

Yedinci Fasıl Büyük Frederik'in Diplomatlığı ve Felsefe-i Târîhiyyesi (Teşrînievvel 1769-Kanûnusânî 1770)

Prusya Kralı'nın imparator ile mülâkâtını bu mertebe mektûm tutmasının sebebi; bundan başka türlü bir menfaatamîd ettiği içindi. Neisse Mülâkâtı, bittabi, çariçenin efkârında îkâz endîşe edecekti. Muzaffer orduları Moldovya'yı işgâl etmekte bulunduğu bir sırada idi ki Prusya ve Avusturya'nın yekdiğerine takarrub ettiğini ve gizlice birleştiklerini görüyordu. Fütûhâtı için bu mülâkâttan her sûretle korkmağa hakkı var idi. Eğer Neisse'te teâtî olunan mektûbların mündericâtını bilse idi; pek ziyâde mutmain ve memnûn olurdu. Fakat kral ile imparatorun muhât oldukları esrâr onu düşünmeğe mecbûr ediyordu. İşte o vakit Frederik mayıstan beri sürüncemeye terk ettiği müzâkerâta tekrâr ibtidâr eyledi. Bunun üzerine Ruslar bahârda gösterdikleri çetinliklerden sarf-ı nazarla başka türlü meyyâl-ı vifâk göründüler. Muâhede-i ittifâkiyyenin 1780 senesine kadar temdîdine ve Hukûk-ı Cermanya takyîdâtı olmaksızın Ansbach ve Beyrut Margraflığı verâsetinin temînine râzı oldular. Buna mukâbil yalnız İsveç Kânûn-ı Esâsîsi'nin temîn-i mahfûziyyetini Prusya Kralı'ndan taleb ettiler. Frederik buna muvâfakat etti ve hattâ bir tarz-ı hareketi icrâsını dahi vaddeyledi. Şu kadar ki bu hareketin yalnız Poméranie Kıtasında icrâsını ilâve ediyordu ki bu keyfiyet eyâlet-i mezkûrede Prusya'nın takarrürünü intâc edebilecekti.[89] Çariçe, bu mâddeye dahi aslâ itirâz etmedi ve muâhede 12 Teşrînievvel 1769'da tecdîd olundu. 4 Teşrînievvel'de Katerina Mâdam de Bielke'ye şöyle yazıyordu: "Allah, yeni Prusya Prensesi'ne bir güzel oğlan ihsân etsin. Sene nihâyetinde diğer bir oğlan dahâ versin. İşte benim için fevkâlâde memnûn olacağım bir avuç dost."

26 Eylül'den beri Yaş'ta bulunan Ruslar, ileri harekette devâm ediyor ve 16 Teşrînisânî'de Bükreş'i işgâl ediyorlardı. Çariçeyi bundan ziyâde mest-i gurûr edecek ne var idi? Türkler'in bu izmihlâli Ruslar'ın bu terakkî-yi serîi Avrupa'yı son derece dûçâr-ı beht ü hayret etti. Ruslar'ı yakından gören ve iyice tanıyan Frederik, bundan ne mütehayyir ne muztarib görünüyordu. Hilâl aleyhine kendisini tahrîk eden gayret-i Ortodoksiyyeden dolayı

89 [Martens, C.6, s.48 ve müteâkibi.]

Voltairele eğleniyor; "Ahlâk Üzerine Tecrübe-i Kalem" müellifini büyük Katerina'nın peygamberi diye tavsîf ediyordu. "Eğer senin eserlerinde ehl-i salîbin târîhini okumamış olsa idim, Filistin'i fethetmek, Sion'u kurtarmak ve İdon Hurmalarını[90] toplamak büdelâlığına kendimi salmış olabilirdim. Lakin bu arâzî-yi baîdede icrâ-yı muhârebât eden bunca kralların ahmaklıkları beni onları taklîdden men' etmektedir. Bununla berâber Rusya İmparatoriçesi'nin iyi hesâb vereceğinden emînim. İsterdim ki Avrupa sulh ve müsâlemette olsun ve bütün dünyâ istihsâl-i memnûniyyet etsin. Zannediyorum ki bu hissiyâtı, müteveffa Saint-Pierre râhibinden tevârüs ettim ve mezhebimin yegâne mâliki kalmaklığım dahi mümkündür."[91] Kardeşi Henri ile Büyük Frederik dahâ ciddiyetle görüşüyordu. Henri'nin feyyâz ve vâsi tasavvûrâtı var idi. Dahâ o vakitten ittifâk-ı mukaddesin lüzûmunu hissediyor ve yarım asır sonra Viyana Kongresi'nde Prusya diplomatlarının kullandığı lisânı istimâl ediyordu. 1769 Teşrînisânî'sinin yirmi ikisinde "Avusturya ile i'tilâfınız ancak Octave ile Antoine gibi imparatorluğu, imparator ile beyninizde taksîm ettiğiniz gün ancak hakîkatpezîr olabilir." diye yazıyordu. Frederik'in temâyülâtı bu değildi. Bu gibi tasavvûrât bir ihtiyâr için münâsebet almazdı. "Azîz kardeşim! Avusturya Hânedânı'yla i'tilâf-ı tâmmı hâl-i kıvâma getirecek ben değilim." diye yazıyordu. Bu vazîfeyi yeğenlerine terk ediyordu. Ve fîlvâki i'tilâf-ı tâmmın Gastein'de mühürlenmesi ve Prusya'nın bir Actium Muhârebesi[92] icrâ ederek Hohenzollern Hânedânı'nın Al-

---

90 Edom ya da İdon, Tevrat'ta Esau'nun soyundan gelenlere verilen isim olup; bunlar bugünkü Ürdün civarında yaşamışlardır. İdon Hurmalarının bulunduğu yer; cinsiyet ayrımının olmadığı bir yer olarak bilinir. Barbara Johnson, *A World of Difference*, The Johns Hopkins University Press, London, 1987, s.130. (h.n.)

91 [Voltaire'e, 25 Kasım 1769.]

92 İ.Ö. 31 yılında vuku bulan Actium Savaşı, Roma Erken İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcı olarak kabul edilir. Savaş, İ.Ö. 2 Eylül 31 tarihinde, Octavian (daha sonra Augustus) ile Marcus Antonius arasında Kuzey Batı Yunanistan kıyılarındaki Ambrakos körfezinde vuku bulmuştur. Bu savaşta esas belirleyici olan denizdeki mücadeleler olmuştur. Octavian'ın arkadaşı ve komutanlarından Marcus Vipsanius Agrippa Antonius'a karşı Octavian için zafer kazanmıştır. Zafer sonucunda Antonius ve Kraliçe Kleopatra Mısır'a kaçtılar. Octavian daha sonra takibini sürdürerek kara yoluyla Nil'e ulaştı ve oradan da 1 Ağustos 30 tarihinde Alexandria (İskenderiye)'ya vardı. Octavian'ın yaklaştığını öğrenen M. Antonius ise kendini öldürdü. Kleopatra ise bir yılana kendini ısırtarak canına kıydı. Bkz. Alfred Neuss, *Römische Geschichte*, Georg Westermann Verlag, Braunschweig 1960, s.226.vd. (h.n.)

manya'ya bir Octave vermesi için dahâ yüz senenin mürûru lâzım geldi. Frederik dâimâ kendi felsefe-i târîhiyyesinin iki kâidesine avdet ediyordu ki o da mechûl olan, kazâ ve kaderle intihâz edilen fırsattan ibârettir. "Bir nev-i mukadderât vardır veyâ mukadderâtın fıkdânı hâlinde aynı sûretle mechûl ikinci derecede esbâb vardır ki ekseriyâ hâdisâtı idrâk ve keşfedilemeyecek bir tarzda tedvîr eder. Biz karanlıkta tutunarak yürüyen körler gibiyiz. Muvâfık ahvâl ve esbâbın zuhûru, yıldırım gibi gelip geçen bir nevi hezme-i zîyâdır ki mâhir olanlar bundan istifâde edebiliyorlar. Bâkî her şey şübhe ve tereddüd oyuncağıdır." diyordu.[93]

Prusya Kralı pekâlâ biliyordu ki Avusturya'yı bu vaz-ı muslihâneye sevk eden, Rusya ile olan ittifâkıdır. Ve Avusturya ile gitgide samîmiyet kesb eden bir takarrub, Rusya üzerinde de aynı tesîrât-ı muvâfıkayı hâsıl edeceğine bihakkın hükmetti. Binâenaleyh Viyana Sarâyı'nı vaz-ı tavassuta sevk etti. Ve gelecek yaz için imparator ile ikinci bir mülâkât ihzârla berâber İstanbul'daki Sefîri'ne, Avusturya ile müttehiden hareket lüzûmunu işâr eyledi. O, kış aylarında birâderi Prens Henri'ye şöyle yazıyordu: "Kendimi tehlikeye koymaksızın imparatoriçeye Bâb-ı Âli'nin muvâfakiyetiyle sulhe tavassut deruhde etmesini telkîn edecek vâsıta buldum. Bu tavassutu kabûl ettirmek için Petersburg'da her türlü nüfûzumu istimâl edeceğim. İmparatoriçe bunu arzû ediyor. Fakat İstanbul'da Fransızlar tarafından mümânaata uğruyor o sûretle ki kendimizi hakîkî bir müşkilât içinde buluyoruz. Maahazâ bu da yine ileriye doğru bir harekettir. Bakalım Moravya seyâhatinde bundan fazla ne yapabileceğiz. Politikada adem-i itimâd, mâder-i emniyyet olduğunu aslâ unutmamalıdır. Ben, levâzımı ihzâr vesâiti icmâ etmek ve

93 [M. Ducker tarafından Prusya Arşivlerinde bulunan orijinal nüshâsından tercüme edilen bu mektûb, Frederik'in Âsârı'nda bulunmamaktadır. Frederik her dâim aynı fikriyâtı beyân ederdi. 1 Mayıs 1771'de Voltaire'e yazdı ki: "Politikada en muhtemel görünen şey; daha az olandır. Bizler âmâ gibiyiz, yoklaya yoklaya varıyoruz ve Paris'in sokâkları ve köşe başlarını bilen körler kadar dahi mâhir değiliz. Tek olmayan farazî bir sanatı çağırıyoruz. Hâlbuki bu, en kâbiliyetlinin bile bir câhil gibi kaybedebileceği tehlikeli bir oyundur." Ve 6 Kânûnuevvel 1772'de: "Her şey bir dizi karanlık, tesîr etmeyen, mülâzım sebeblere bağlı... Ve işte! Dünyânın gidişi. Bir vaftiz anası ve babası tarafından çekip çevriliyor. Bazen geleceği tahmîn ederiz; lakin sık sık yanılırız.]

bıçağı iyice keskinletmekle iktifâyı vazîfe bilirim. O sûretle ki ileride yeğenlerim, benim ihmâl ve müsâmahamdan aslâ şikâyet etmesinler."[94]

Avusturya, tavassutu deruhde etmekte tereddüd ediyordu. Bu vaz' ve harekette Fransızlar'ın bir mertebe tesîri olsa da bu tesîr pek ehemmiyyetsiz idi. Fakat Prens Kaunitz'in Prusya Kralı'na bunu izhâr etmek, işine gelmiyordu. Avusturyalılar Prusya Kralı'nın bazı tekâlifini baştan savmak için, bahâneye muhtâc oldukları vakit Fransa'ya olan merbûtiyetleri arkasında tesettür ediyorlardı. Nasıl ki Frederik dahi Avusturyalılar'ın bazı ârzûsunu redd için Katerina'nın metâlibini karşı koymakta idi; hakîkatte gerek Berlin'de gerek Viyana'da kendi hâhişlerine göre hareket olunuyor ve yalnız kendi menfaatleri mülâhaza ediliyor, müttefikler hiç nazar-ı ehemmiyyete alınmıyordu.

1769 Kânûnuevvel'inde Avusturya'nın Paris Sefîri Kont Mercy, yakında Arşidüşes Marie-Antoinette'in Fransa velîahdıyla izdivâc merâsimiyle iştigâl edilen Viyana'ya avdet etmişti. Mösyö Choiseul, sefîrin hareketi esnâsında Fransa politikasının nokta-ı nazarına dâir Prens Kaunitz'i tenvîr için kendisine bir lâyiha tevdî etmişti.[95] Bu lâyihada Neisse Mülâkâtı'nın ihsâs ettiği adem-i emniyyet ve Avusturya'nın Fransa ittifâkı zararına olarak Prusya ile mukârenetinden husûla gelecek havf ve endîşe açıktan açığa mahsûs idi. Choiseul diyordu ki "Prusya Kralı, bulanık suda balık avlamak için şübhesiz harbi ârzû ederse de Viyana Sarâyı kendisini tevkîf ettiği müddetçe kımıldanmağa cesâret etmeyecektir. Fransa'ya göre; bizim ittifâkımız için en hayırlısı Bâb-ı Âlî'nin Rusya ile olan muhârebesinin iki tarafın sûret-i mütesâviyyede muvaffakıyyetiyle bir kaç sene dahâ devâm etmesidir. O sûretle ki her iki taraf mütekâbilen dûçâr-ı zaaf olsun. Eğer zamân müsâid olursa artık her tesâdüf bizim için demektir. Viyana Sarâyı'nın Lehistan Meselesiyle Türk muhârebesi hakkında tarz-ı tefekkürü neden ibâret olduğu Fransaca mechûldur. Lakin en katî vuzûhla ve en çok safvetle kralın bu bâbdaki efkârını

94 [Prusya Kralı'nın Tab' Edilmemiş Mektûbâtı, 3 Kânûnuevvel 1769 ve 1 Şubat 1771. Duncker, s.189-191.]

95 [Bu lâyiha, Kaunizt'in cevâbı gibi Beer tarafından tab' edildi. Beer, *Vesâik*, s.5 ve 7.]

âna tevdî ederim. Lehistan Kralı kim olursa olsun, Fransa için ehemmiyyeti yoktur. El verir ki Lehistan harekette bulunsun ve Rusya, gerek Lehliler ve gerek Bâb-ı Âlî tarafından bir kaç sene dahâ işgâl edilsin."

Kaunitz'in fikri aslâ böyle değildi. İstanbul'a yeni gönderilen Avusturya Sefîri Thugut'ya, eğer Bâb-ı Âlî ârzû ederse, Avusturya vaz-ı tavassut edeceğini Türkler'e ihsâs ve ifhâm eylemesini işâr etmişti.[96] İki müttefikin ihtilâf-ı menâfi ve siyâseti, Choiseul'e gönderilen cevâbdan açıktan açığa tezâhür etti. Kaunitz diyordu ki: "Harbin imtidâdında hiç olmazsa bütün âlem için fevkâlaâde büyük bir tehlike vardır zannederim." O, statüko üzerine müesses bir sulhun inikâdı reyinde idi. Bu sûretle, Rusya fâidesiz bir harbden dûçâr-ı zaaf olarak çıkmış olacaktı. Ve şimâldeki tasavvûrât-ı harîsânesini dahi tekrâr ele almağa uzun müddet gayr-ı muktedir bulunacaktı. Kaunitz devâm ederek diyordu ki "Böyle bir sulh yerine itimâd etmeli ki eğer yeni muzafferiyyetler vâki olacak olursa Ruslar'ı temâyül ettirebilmek mümkün olmayacaktır. Bize gelince: Harbin devâmı bâis-i tehlike olacağından bizim işimize hiç gelmez. Binâenaleyh bunun bir gün sonra olacağına bir gün evvel hitâma erdirilmesine çalışmaklığımız lâzımdır." Avusturya, Versay müttefikinin muâhede ahkâmına ve kendi menfaat-i hakîkiyyelerinin hıfz ve tekîdine dâir vâki olan ihtârâtına kulaklarını kapayarak yavaş yavaş Prusya Kralı'nın sürüklediği tehlikeli bir tarîke gitmeğe başlıyordu. Rusya'yı tevkîf ve Türk İmparatorluğu'nu muhâfazadan ziyâde şark buhrân-ı hâzırında menfaatyâb olmak ve bir bahâne-i fütûhât bulmaktan ibâret olan efkâr-ı hafiyyesi gittikçe inkişâfa başlıyordu. Ve fîlhakîka tasavvutunda başka bir manâ yoktu.

96 [20 Şubat 1770 tarihli Tahrîrât, Arneth, C.8, s.189-206.]

Sekizinci Fasıl İngiltere ve Şark Meselesi 1769-1770

İngiltere, Stanislas-Auguste'un intihâbını takîb eden Lehistan İhtilâli'ne aslâ karışmamış idi. Ve bunun netîcesi olan şark buhrânında dahi gâyet ehemmiyyetsiz bir rol îfâ etmiş idi. Yedi sene Avrupa'yı ateş içinde bıraktıktan sonra kendi nokta-ı hareketine rücû etmiş ve siyâset-i berriyeden kat-ı alâka etmiş görünüyordu. Avrupa-ı Berrî politikası dahi İngilizlere o kadar ehemmiyyet vermiyor ve bunu hesâba katmağı artık ârzû etmiyordu. Bu mütekâbil lâkaydlığın sebebi izâh olunmak lâzımdır. Rusya, 1770 senesinde de aynıyla bu asırda olduğu gibi Şark Meselesi'ni halletmek iddiâsıyla mesele-i mezkûreyi mevzû-i bahs ediyordu. Lakin İngilizler için hâl böyle değildi. Mösyö Williem Pitt'in çok kere tekrâr edilmiş olan "Bize bırakınız. Rusya bütün fütûhâtını muhâfaza etsin, bırakınız işi nihâyete kadar götürsün ve Türkler'i Avrupa'dan tard etsin. Bu bizim için aslâ ehemmiyyeti yoktur, diyorlar. Bu kâideyi vaz' edenlerle münâkaşa etmekten imtinâ ederim." sözü İngiltere'nin diplomasi kânûn-ı esâsîsinin mâdde-i asliyyesi olarak henüz kabûl olunmamıştı. İngilizler'in bu nokta üzerine fikirleri henüz katî değildi. Çünkü şark cihetince menfaatleri henüz takarrur etmemişti. Ancak yedi sene olmuştu ki Hindistan şarkı Fransa müstemlekesini fethetmişler ve İngilizler Kumpanya'sının hâkimiyeti dört seneden beri orada mütekarrir idi. Rusya, İngilizler'in Hindistan İmparatorluğu'nu arkadan çevirmek tehdîdinde bulunmuyordu. Karadeniz'de sefâine mâlik olmayan Ruslar, Akdeniz'de İngiliz kuvve-i bahriyyesini dûçâr endîşe etmiyor ve oraya Manş Denizi ve Cebelü't-Târık Boğazı vâsıtasıyla duhûl edecek olan Rus Donanması kuvve-i bahriyye husûsunda pek müvesvis olan İngilizleri pek değersiz bir sûrette işgâl edebiliyordu. Hindistan İmparatorluğu'nu tehdîd edecek olan düşman; onlar nazarında Fransa idi ki Dupleix'in tesîs ettiği müessesât için bir gün olup, yine iktisâb kuvvet ederek, Lord Clive'in halefleriyle bir kere dahâ mücâdeleye girişmek ihtimâli var idi. İşte İngilizler'in her şeyden evvel korktuğu bu idi. Ve Rusya, Fransa ile açıktan açığa düşman olduğu için İngilizler gayr-ı kâbil-i ictinâb bir sûrette Ruslar'a tarafdârlık ediyorlardı. Avusturya, Fransa ve İspanya'ya merbût ve Prusya, müstemleke

muhârebesine karışmaktan müctenib bulunduğu için Rusya ile ittifâk onlara lüzûmlu görünüyordu.

Menâfi-i ticâriyye esbâbı dahi bu mütâlaât-ı siyâsiyyeye inzimâm ediyordu. Zamânın muharrirlerinden Favier, bunu Kont de Broglie için tanzîm edip, bu diplomat tarafından On Beşinci Lui'ye takdîm edilen bir lâyihada pek güzel temîn etmiş idi.[97] İngiltere, şark ticâretinde Fransa ile iştirâk ediyor, şimâl ticâretinde ise münferid ve müstakil bulunuyordu. Bu ticâretin İngiltere için bir ehemmiyyet-i mahsûsası var idi. Bu ticâret, Rusya'yı İngiltere'nin iktisâden müşterisi hâline koymuş idi. İngilizler, Rusya'ya zahîre ve Avrupa ile Hindistan şarkı ve garbının mahsûlât ve masnûâtını idhâl ediyorlar ve oradan tersâneleri için lâzım olan mevâdd-ı ibtidâiyyeyi getiriyorlar; Ruslar'ı şarkta râhatsız etmemek için bu şimâl ticâretine çok mütemessik bulunuyorlardı. Diğer taraftan şark ticâretine dahi Ruslar'ın Karadeniz Sâhilleri'ne ilerlemelerinden korkacak bir şeyleri yoktu. Bu denizin Rus sefâin-i harbiyyesine açılmasından sefâin-i mezkûrenin hâiz olacakları menâfiden Britanya yaprağının dahi müstefîd olacağını düşünerek bunda bir vesîle-i menfaat dahi görüyorlardı. Favier, Karadeniz'in küşâdından bahsederek diyordu ki "Bu hâlden elîm bir netîce istintâc olunabilir. O da şudur ki bu meselede yalnız Fransa hem de pek çok gâib edecek, bilakis İngilizler mühim sûrette kazanacaklardır. Rus nâmı tahtında veyâ kendi bayrakları altında çûhaları ve sâir masnûâtı ve müstemlekelerinin ve Cadix ve Amerika tarîkiyle çekip götürdükleri bütün mahsûlât için dahâ ucuz yeni mahrecler açılacaktır." İşte Londra şehrinde gâyet kuvvetli ve gâyet faâl bir Rus tarafdârlığı fırkası bundan neşet ediyor ve İngiltere'ye o vakit sulhu tavsiye ediyordu ki biraz sonra İngiltere dahâ iyi tenevvür edip de Ruslar'ı tevkîf etmek istediği vakit, hareket-i siyâsiyyesini garîb bir sûrette akâmete uğratmış idi. İşte bu ahvâl üzerine ibtinâ ederek Favier, 1763'ten 1775'e kadar İngiltere'nin vaz' ve hareketini îzâh eden netâyice vâsıl oluyordu. "Bir devlet-i bahriyye ve ticâriyye olmak itibârıyla İngiltere'nin kavâid ve menâfi-i mahsûsasına nazaran

97 [Rusya Kısmı, Beşinci Madde, Rusya Maddesine ilâve için ifrâz edilen Hâtırât-ı Sânî, 1773, Boutaric, C.2, s.16-70.]

ârzû-yı milliye ve âmâl-ı umûmiyyeye mutâbaata mecbûr olduğu için Ruslar'ın Türkler aleyhine muhârebesindeki menviyâtın fiile getirilmesi için Londra Sarâyı'ndan havf ve ihtirâza tâbi olması farz edilemez. Hattâ müzâkerât-ı sulhiyyede bile tesîrâtını temîn etmek kâbil değildir. İstanbul'daki İngiltere Sefîri hemen de Rusya'nın bir maslahatgüzârı gibidir." Fîlvâki Lord Chatham, 1773 târîhinde Schelburne'e "Zât-ı Asîlâneleri pekâlâ bilir ki ben tamâmıyla Rus'um." diye yazıyordu.[98]

Vaktâ ki 1769 sonbahârında, İngiliz sâbık zubbât-ı bahriyyesinden Elphinston'un kumandası tahtındaki Rus donanması, biraz tevakkuf ve ikmâl-i levâzım-ı harbiyye için Britanya limanlarında arz-ı vücûd etti; pek büyük alkışlarla kabûl olundu. İngilizler, Rus Sefâin-i Harbiyyesinin manzarası kendilerine ne kadar az heybetnâk göründü ise o kadar çok hiss-i kabûl gösterdiler. Rulhière diyor ki "İngilizler'in camdan mamûl manevraca gâyet ağır pupaları, naşlarla mahmûl bu gemileri ve tâifelerinin çolpalığını ve kendilerini ihlâk etmekte bulunan emrâzın hakîkî vâsıta-ı sirâyeti olan techîzâttaki inânılmaz pisliği, nasıl gülünç bir sûrette istikbâl ettiklerini tasvîr etmek gâyet müşkildir. Ruslar'ın iki üç yüz kişi ile ve bin müşkilât ile harekete getirebildikleri aynı cesâmetteki sefâine İngiliz tâifeleri bazan beş altı kişi ile bir dakîkada ve son derece bir süratle manevra yaptırarak onlarla eğleniyorlardı." Choiseul, bu Rus donanmasını yolda tevkîf etmek niyetinde bulundu. Fransızlarla İspanyollar bu donanmayı âmâk-ı deryâya çabuk gönderebiliyorlardı. Böyle bir hareket-i azimkârâne Şark İşleri'nin ve hattâ Lehistan İşleri'nin safhasını birden bire tebdîl edebiliyordu. Türkler iâde-i itimâd etmiş olur ve Avusturyalılar müttefiklerini dahâ ziyâde hesâba katmağa mecbûr bulunurlardı. Voltaire'in kavlince biraz Mustafa olan (yanî Sultan Mustafa tarafdârı)[99] Fransa milleti bu teşebbüse müsâid idi. Ve hükûmetin haysiyet ve imtiyâzı bununla ilâ edilmiş olurdu. Choiseul, Şûrâ-yı Kraliyye bir muhtıra takdîm etti ki bu tasavvûrâtı hâvî idi. Şûrâ-yı Kralî bunu reddetti. Diğer taraftan İn-

---

98 [*Stanhope, William Pitt ve Zamânı*, Mütercîm Guizot, C.2, s.14.]
99 [Katerina'ya, 18 Mayıs 1770.]

gilizler dahi, Rus donanmasına karşı tevcîh olunacak her türlü tedâbîr-i harbiyye İngiltere'ye karşı bir hareket-i husûmetkârâne tarzında telakkî edileceğini ilân ettiler.[100] Fransa, âzminden rücû etti. Fakat bu rücû İngiltere'nin hafvından ziyâde, kendi zaafının ve atâlet politikasının netîcesi idi.

Fîlvâki İngiltere, Yedi Sene Muhârebesi'ndeki muzafferiyât-ı bahriyyesinin kendisine bahşettiği rüchân ve imtiyâzın kısm-ı azimini gâib etmiş idi. Siyâset-i hariciyyesinde gösterdiği mesâî-yi azîmeden sonra mesâlih-i dâhiliyyesiyle meşbû olmuş idi ki buhrân-ı dâhilî bütün dikkatini oraya celb ediyordu. Bu zamân, parlamento usûlünün devre-i kahramânânesi idi. İngiltere her bir hükûmet tesîsinin neye mâl olacağını o vakit anladı. Tâc-ı Kralî ile Parlamento ârasında, Lordlarla Avâm Kamarası beyninde envâi ihtilâfât ve parlamentodaki fırkalar ârasında yanî liberallerle müfrit ahâlî fırkası beyninde envâi mücâdelât mevcûd idi ki bu zamânın şûriş ve iğtişâşına daîr Junius'un mektûbları, bir fikr-i mahsûs itâ ederler. 1756 târîhinde parlamento fesh edilmiş idi. Yeni intihâbât o vakte kadar mechûl olan rüşvet sû-i istimâlini vücûda getirdi. Middlesex Kontluğu'nda John Wilkes isminde bir hatîb-i mebûs intihâb olundu ki o sırada bir mahkûmiyete dûçâr oluyordu. Komünler, bu bâbdaki intihâbâtı müzâkere ettiği sırada ahâlî, bu âdamı tahlîs ediyordu. Mitingler yekdiğerini takîb ediyor ve ihtilâl şekline tahavvül ediyordu. Komünler, kuvve-i icrâiyye vazîfesini görüyor ve tevkîf emirnâmelerini ısdâr ediyordu. 1771 senesinde ahâlî, kuvve-i teşrîiyye dâiresini istîlâ ile tehdîd etti. Fırkalar, iktidâr-ı hükûmeti kapışmak için olanca şiddetiyle mücâdele ediyorlardı. Her vesîlede heyet-i vükelâyı ithâm etmek, mevzû-i bahs oluyordu. Bir asır var idi ki inkılâb netîcelenmişti. Ancak bu inkılâb, batş ve şiddet göreneğini ve şübhe ve tereddüd itiyâdını bırakmış idi ki henüz rûhları tehyic eyliyordu. Heyet-i vükelâ, birbirini müteâkıb devriliyordu.

1771'de on seneden beri gelen kabinelerin yedincisi mevki-i iktidârda idi. Aynı zamânda Amerika müstemlekesi kıyâm

100 [Boutaric, C.2, s.176. Zinkeisen, C.5, Kitâb 6, Fasıl 3.]

ediyor, Boston şehrinin sokâklarında kan akıyordu. Müdhiş bir kaht Hindistan'ı mahv ve tahrîb eyliyordu. Efkâr-ı umûmiyye, İngiltere'nin bunca pâre ve bunca âdam fedâ ettiği fütûhâtı tehdîd eden bu mesâibden dolayı, idâre-i devleti ithâm ediyordu. Macaulay diyor ki: "Tefrikalarla zîr ü zeber olmuş bir millet, en şedîd tecâvüzâtla muhât bir taht-ı hükûmet, millet tarafından menfûr ve muhakkar bir avâm meclisi, İskoçya aleyhine müteherrik bir İngiltere, Amerika aleyhine muhâcim bir Büyük Britanya." Şark buhrânı Avrupa-ı Berrî'nin bütün inzâr-ı dikkatini celb ettiği bir sırada, İngiltere bu hâlde idi.

Eski Avrupa, bu manzara karşısında nefretle memzûc bir taaccüb ve hayret içinde idi. Bu şûriş-i avâm, lâyenkati zîr ü zeber olan bu hükûmet, gerek Versay nazârını gerek Viyana malûmunu (Kaunitz) ve Petersburg gözdelerini şaşırtıyor ve tedhîş ediyordu. İngiltere târîhinin bir kânûnu hükmünde olan bu nevbetten bir şey anlamıyorlar ve bunda şeyhûhet ve inkırâz alâimi görüyorlardı. En rûşennazarlarıyla bunda aldanıyorlardı. Neisse'de Joseph ve Frederik İngiltere'den bahsetmiş idiler. Joseph, İngiltere'yi "hâl-i inkırâzda", parlamentoyu haddini tecâvüz etmiş buluyor ve müstemleke, İngiltere'nin mesâibini teşkîl edecek, diyordu. Frederik, buna kâni idi. Ve parlamento aleyhine gürlüyordu,[101] Joseph diyor ki: "İngiltere'den pek çok adem-i tenezzül ile bahsetti. İhtilâlâtından ve sarây aleyhine olan fırkanın tecâvüzâtından dolayı pek nefretle idâre-i lisân eyledi. Ve mâsebakta olduğu gibi Almanya'nın küçük bir prensi olsa dahi İngiltere Kraliyetiyle mübâdele etmeğe râzı olmazdım dedi."[102] İngilizlere dilnüvâzlık ve iltifât ibzâli, Katerina'nın menfaati icâbından idi. Onun İngilizlere ihtiyâcı var idi. Bu ihtiyâcı, dilnüvâzlıkla istifâ ediyordu.[103] Hakîkatte onların tarz-ı siyâsetine pek az hürmeti var idi ve parlamento usûlünü, kâbil-i devâm-ı ittifâkât ile nâkâbil-i tevfîk buluyor-

---

101 [Joseph'in Kaunitz Talîmâtı Üzerine Notları, Beer, *Hazîne-i Evrâk*, C.1, s.47.]

102 [Joseph'in Neisse Rûznâmesi, Arneth, Joseph ve Marie-Tehérèse]

103 [Katerina Madam Bielke'e 4 Kânûnusânî 1772'de yazıyordu ki: "İngiltere Sefirinin "İmparatoriçe Hazretlerine" şeklinde hitâb ettiği tezkîresi beni pek memnûn etti. İngiliz dostluğuna o kadar alıştım ki; bütün İngilizler'e benim iyiliğimi murâd eden birer zât olarak nazâr ediyorum ve neticede, bana mevkûf olduğu kadar muâmele ediyorum.]

du. Mâdam de Bielke'ye yazıyordu ki "İngilizleri bittabi severim; ancak böyle buhrânlı bir zamânda onları az asabî görmekten mükedderim. Denilebilir ki bunlar, ekseriyyeti çok kere cebde olan aşağı mecliste (Meclis-i Mebûsân) güzelce bir nizâ ve cidâl edildiği vakit artık başka bir şey düşünmeyecek kadar memnûn oluyorlar. 1770 Senesi Kanûnuevveli'nin on üçünde, İngilizler onun donanmasını misâfir kabûl ettiği bir zamânda Katerina, fakîr ve müstebid hükûmetlerin hem hürriyetperver olmak hem de saâdet ve refâh içinde bulunmak vesâitini bulan hükûmetlere karşı mütehassis oldukları histen neşet eden bu bayağı ve mübtezil tarîzâtı fırlatıyordu. Devletlere dahi "İngilizler'in hastalığı ancak bir harb ile tedâvî olunabilir. Onlar çok zengîn ve ittihâdsızdırlar. Bir muhârebe onları fakîrlettirir. Ve fikirlerini tevhîd eder. Milletler böyle ister." diyordu. Katerina hükûmetlerin zaafı tahtında milletlerin kuvâ-yı garîziyye ve mahfiyyesini temeyyüz ediyordu.

Versay'da bir hasm-ı câhid, bir gâlib-i menfûr ve dâimâ mahûf olan bu hükûmeti terzîl etmekle eğleniyorlardı. 1766 Kânûnuevvel'inde Choiseul, Mösyö Kaunitz'e "İngiltere, bir hâl-i iğtişâş ve tefrikadadır ki netîcesini hesâb etmek mümkün değildir. Zîrâ pek mümkündür ki bu hükûmet idâresinin zaafı sebeb-i yegânesiyle bir muhârebeye girişsin. Londra Sarâyı'nın en büyük azim ve karârı muhtelif fırkaların menâfi-i husûsiyyesine merbût ve bu menâfi icrâ-yı hükûmet edenlerin havf ve endîşesine ve bazen de hayâlâtına göre her an mütehevvil olduğu için netâyici kestirmek kâbil değildir." İngiltere'nin iğtişâşât-ı dahiliyyesini ve buhrân-ı vükelâsını kubbe-i ihtilâlâtına benzetmekten ve gözdelerin ârzûsuna göre usûl ve kavâidi ve heyet-i vükelâyı tebdîl eden bir sarâyın adem-i sebât-ı siyâsiyyesiyle mukâyese etmekten hôşlanıyorlardı. Kaunitz, Choiseul'ün pek de ihfâ edilememiş olan tezyîfine Avusturya Başvekâleti'nin kadîm olan malûmâtfürûşluğunda yetişmiş eski bir diplomatın telâş ve endîşesini ilâve ediyordu. Choiseul'e cevâben yazıyordu ki "İngiltere'ye gelince; filhakîka hüküm süren ihtilâlât ve tefrikanın hâl-i hâzırı bu cihetten sulhun devâm edeceğini ümîd ettirebilir. Lakin ihfâ edemem ki Dük cenâb-

larının mütâlaası vech ile en mütenâkıs ve mütezâd fırkaların ânı ahvâl ve keyfiyyâta ve bazen de mevki-i iktidârda bulunanlar ârasında en cüzî tebdilâta tâbi oldukları bir millet ve bir müesseye karşı hakîkat-i hâlde hiçbir şeye itimâd ve istinâd edilemez. Binâenaleyh böyle acâib bir hükûmete karşı dâimâ müteyakkız ve dikkatli bulunmak evlâdır."[104]

Bu siyâsetşinâslar nazarında İngiltere bahrî bir Lehistan'dan başka bir şey değildi. Zengîn, mütefekkir, toplu bir Lehistan ki devâm-ı zâhiresini komşulardan mahrûm eden mesud bir tesâdüfe medyûn olup ancak "hükûmet-i acîbesi" ânı menviyâtında sebât ve devâma ve efâlinde azim ve karâra gayr-ı ehl kılıyordu. Hâlbûki Montesque, muâsırlarına haber vermiş ve onlara göstermiş idi ki İngiltere'nin hükûmetindeki adem-i istimrâr ve dâhilindeki tehyicâtın gayr-ı müsâid göründüğü derecede onun dostluğunu aramalı ve kîn ve gazabından çekinmelidir. Bu millet nezdinde, kuvve-i icrâiyyenin mukadderâtı dâhilinde dâimâ muztarib ve hâricde dâimâ mazhar-ı hürmet olmaktır. Ve nihâyet bir hükûmet-i ecnebiyye, devleti tehdîd eder veyâ ânın şeref ve şânını tehlikeye korsa, menâfi-i sagîre ve husûsiyye menâfi-i azîme ve umûmiyyeye fedâ edebilerek, cümlesi kuvve-i icrâiyye lehinde ittihâd eder."[105] Fîlvâki birkaç sene sonra en dehşetli ihtilâl ile kıyâm eden Fransa'ya karşı ezmine-i hâzıranın en büyük ricâl-i harbiyyesinin taht-ı kumandasında olarak Avrupa boğuşmağa teşebbüs ettiği vakit dahi böyle oldu. Lakin Avrupa büyük dersi ala dursun, İngilizler Şark İşleri'nde lâkayd kalamayacaklarını öğrenmeğe hâzırlanıyorlardı.

---

104 Beer, *Vesâik*. Bkz. Sorel, *a.g.e.*, s.89. (h.n.)

105 *Kânûnların Ruhu*, Kitâb 19, Fasıl 27. Bkz. Sorel, *a.g.e.*, s.89. (h.n.)

Dokuzuncu Fasıl Ruslar'ın Gâlibiyeti ve Tavassut Talebi Kânûnusâni-Ağustos 1770

1769 Harbi'nin netâyici, Ruslar'a pek müsâid idi. Muzafferiyyet vâkaaları, kendilerine Moldavya ve Eflâk'ı teslîm etmiş, bu emâretlerin Ortodoks ahâlîsi Ruslar'ı halâskâr olmak üzere istikbâl eylemişti. Katerina'nın generalleri Yaş'ta ve Bükreş'te Boyarlar'ın tazîmât-ı ubûdiyyetkârisine mazhar oldular ve orada bir Rus idâresi tesîs ettiler. Bundan mâadâ birisi Spiritof'un, diğeri İngiliz Elphinston'un kumandası tahtındaki iki donanma Akdeniz'e dâhil oluyor ve Yunanistan'ın halâsını ihsâr eyliyordu. Voltaire, 1770 Kânûnusânî-si'nin ikisi târîhiyle yazıyordu ki "Tasavvûrât-ı Haşmetmeabîleri emsâli nâmesbûk derecede büyük ve hayretâver olduğunu Zât-ı Haşmetpenâhîler'ine arz etmekten kendimi alamam. Annibal'ın projeleri buna takarrub bile edemez." Spiritof'un donanması geçerken, iki Orlof birâderi alarak şubat nihâyetlerinde Yunan sâhillerine yanaştılar. Rus kuvve-i muâvenesi, Yunanîlerin âmâl ve hayâlâtını okşayacak derecede değildi, Yunan kuvve-i muâvenesi ise Ruslar'ın bütün ümîdlerini boşa çıkardılar. Onların takarrubu üzerine Türkler ve Arnavutlar ilerleyince bu haydûdlar çetesi hemen firâr ediyordular, ihtilâl hiçbir muvaffakıyyete müncer olmadı. 2 Mayıs'tan beri Yunanîleri hürriyete davet eden Alexis Orlof ayın nihâyetinde gemisine çekilmeğe mecbûr oldu. Ve Rus Amiralleri, Türk donanmasına karşı gitmek için kuvvetlerini toplamağa ancak vakit bulabildiler. Büyük Katerina filosof idi, bu adem-i muvaffakıyyetten Yunanîler'in hürriyet için henüz kıvama gelmemiş olduğu netîcesini çıkarıyordu. Voltaire'e yazıyordu ki "Yunanîler'in ve Spartalılar'ın ahlâkı pek ziyâde bozulmuştur. Onlar hürriyetten ziyâde çapulculuğa meyyâldırlar. Kendilerine gönderdiğim kahramanların vesâyâsından, vaziyyet-i hâzıradan istifâde etmezlerse ebediyyen kendilerini zâyî etmiş olurlar."

Yunan serseriliği muvaffakıyyetpezîr olmamış idi; lakin bu bir mâcerâ idi ki Ruslar'ın hâzırlamakta oldukları 1770 muhârebe-i azîmesinde parlak bir ivaza meydân verecekti. Türkler de böyle bir muzafferiyyet ümîdinde idiler; buna intizâr ediyorlar ve harbden başka bir şey ârzû etmiyorlardı. Çariçe yazıyor ki[106]

106 Madam Bielke'e 31 Mart 1170.

"Sultân Mustafa sulh sözünü işitmek istemiyor. Bu kendisi için fenâ! Zavallı âdam, merhamet edilmekte bile aldanıyor." Kaunitz, Türkler tarafından taleb vukû bulmazdan evvel, vesâtet arzından ictinâb etmesini Thugut'ya işâr etmekle ihtiyâtkârâne hareket etmişti. Türkler, nâsih ve muslih aramıyor; ancak müttefik arıyorlardı. Ve tazmînât-ı harbiyyeyi Lehistan'dan tediye etmek fikrinde idiler. Onlar, muhtâc oldukları muâveneti temîn edecek olanların teskîn-i iştihâları vesâitini Lehistan'da düşünüyorlardı. Onlar, Lehistan hürriyetinin müdâfaası için Rusya'ya ilân-ı harb etmiş idiler. Harb başladı ve harbdeki muvaffakıyyetlerini temîn için bu cumhûriyetin istiklâlini mezâda koymakta hiçbir hicâb hissetmiyorlardı. Prusya Kralı: "Hükümdârın nakz-ı ahd etmesi mi milletlerin helâk olması mı müreccahtır. Bu meseleyi hal için hangi ahmak kendisini meydâna atacaktır." derdi. Selâmet-i umûmiyye mebhasında Dîvân-ı Hümâyûn dahi, Büyük Frederik'in fikrinde idi. Türkler'in dahi, siyâsetteki ahlâkı Hristiyânlar gibi her şeye tevâfuk ediyordu. 1770 Mart'ının yirmi dördünde Thugut, Reîs Efendi ile bir mülâkât-ı mahremânede bulunduğunu ve Reîs Efendi tarafından bir muâhede-i ittifâkiyye akdi teklîf olunduğunu ve bunun mevzûyu Ruslar'ın tenzîl-i kudreti olup, ivazı Lehistan'dan istihsâl olunacağını işâr ediyordu. Avusturya böyle bir müzâkereye girişmekten imtinâ etti ve Kaunitz 21 Nisan'da, Türkler müşkilât-ı hâzıralarının halini bir müdâhale-i dostânede taharri etmeleri lâzım geleceğini, Thugut'ya bildirdi.

Prusya Kralı dahi aynı vesâyâda bulunuyordu. İstanbul'daki Sefîri Zegelin, metbûnun tavassut-ı dostânesine mürâcaat için Bâb-ı Âlî'yi tazyîk ediyordu. Çünkü iâde-i sulhten her şeyi kazanacak olan Büyük Frederik, alâim-i harbiyyenin her tarafta tezâhürünü ıztırâb ve endîşe ile görüyordu. Voltaire ona yazıyordu ki "İsterdim ki Mustafa ile siz de vuruşmak eğlencesinde bulunasınız ve sonra Rusya İmparatoriçesiyle imparatorluğu taksîm edesiniz." Frederik, mutâdî vechle müstehziyâne ona cevâb veriyor ve diyor ki "Nasıl yâ velî? Avrupa'da bir muhârebe olsun da ben içinde bulunmadığımdan taaccüb mü ediyorsun? Bu kavâid-i rûhâniyyeye muvâfık değil öyle mi? Lakin biliniz ki filosoflar eşkıyâ diye tesmiye ettikleri âdamlara karşı beyânât-ı

dâimâlarıyla beni muslihîn-i etkıyâ zümresine idhâl ettiler. Rus İmparatoriçesi istediği gibi harb edebilir. O, Diderot'tan Ruslar'ı Türklerle çarpıştırmak için peşîn pâre ile mesâîde istihsâl etmiştir."[107] Hakîkat-i hâlde Prusya Kralı ansiklopedi muharrirlerinin aforozundan değil, fâidesiz masrafla netîcesiz iğtişâştan ihtirâz ediyordu. Rusya'daki Sefîrine yazıyordu ki "İmparatoriçe neşat-ı kalble bütün Avrupa'nın bir mücâdele-i harbiyyeye sürüklenmesine çalışıyor, zannediyorum." İkinci Joseph'in mübhem ve mestûr görünen hırs ve âmâlı dahi Katerina'nın malûm ve meşhûd olan hırs ve âmâlından dahâ az endîşebahş değildi. Yanlış olarak Fransa'nın dahi Avusturya'yı meydân-ı mücâdeleye sevk etmekte olduğunu tahayyül ediyordu. Fîlvâki Choiseul bunun için çalışıyor; fakat On Beşinci Lui bundan ihtirâz eyliyordu. Prusya Kralı, Versay Sarâyı'nın niyyât-ı cidâlcûyânesiyle bu kadar meşgûl olduğu bir sırada Fransa Kralı, 21 Mart 1770 târîhiyle Kont Broglie'ye şöyle yazıyordu: "Bâb-ı Âlî'ye gelince; bu devletle bir muâhede akdetmek şimdilik pek hatırlıdır. Lehlilere bir muâvenet ise harbi davet edebilir ki bu da hiç ârzû etmediğim bir şeydir." Frederik, Avusturyalılar'ın efkârını bilmekte ve onlara kendi menviyâtını sûret-i mâhirânede telkîn etmekte pek sabırsız görünüyordu. Hîn-i hâcette Kont Lynar Projesi'nin Viyana'da nasıl telakkî edileceğini bilmek, kendisince pek mühim idi.

Avusturya, Berlin Sefîri'ni tebdîle karâr vermişti. Sefîr Mösyö Nugent, kraldan vedâ mülâkâtı taleb eyledi ve Potsdam'da 6 Mayıs'ta bir mülâkât-ı husûsiyyeye kabûl olundu. Nugent'in Avusturyalılara hafif bir mübhemiyet ile hikâye ettiği muhâverât, diplomatlık oyununda Prusya Kralı'nın hâl-i tabîiyyesini göstermektedir.[108] Hiçbir oyuncunun temâşâsı bu kadar mukayyed addolunamaz. Zîrâ bu defaki derecesinde hiçbir vakit bundan ziyâde müteyakkız, bundan ziyâde mâhir; maamâfih bundan ziyâde ihtiyâtkâr, huda ve desâiste feyyâz ve hasmının menviyâtını keşfetmekte ve bu menviyâtı boşa çıkarmakta bu kadar çâlâk olmamıştır. Letâif ve istihzâ ile mâlî bir tarzda Avusturyalıları sitâyişe

---

107 O sırada Katerina Diderot'un kütübhânesini satın almış idi. Voltaire'den Frederik'e 4 Mayıs; Frederik'ten Voltaire 24 Mayıs 1770, Mekâtib.

108 Vedâ mülâkâtında Prusya Kralıyla son muhâvere, 10 Mayıs 1770, Arneth, C.8, s.573.

gark ederek söze başladı, İkinci Joseph'ten muhabbet-i übüvvetkârânesiyle ve muhterem vâlidesinden muhâlasat tazîmâtperverânesiyle ve büyük teşebbüsâta tahrîs eden âmâl-ı necîbe ve bir âdamın büyüklüğünü teşkîle mahsûs olan bilcümle hasâis-i âliyyesiyle hayretkârâne bahşediyor ve "İmparator şimdi kendini zabtediyor. Lakin bir zamân sonra göreceksiniz ki şaşaapâş olacaktır." diyordu. Bu şaşaa kendisini nereye götürecekti, nereye sevk edecekti? İşte Prusya Kralı'nın bilmek istediği şey, bu idi. Nugent'in önüne Avrupa-ı Berrî kraliyetlerinin harîtasını açtı. Taht-ı hükûmetinde bulunan eyâletlerin birbirinden mütekâtı-ı müteferrik olmasının nasıl müşkilât tevlîd eylediğini beyân ettikten sonra, imparatorun ve vükelâsının nazarlarının tercîhen tevakkuf edeceğini bildiği nikât üzerine parmağını koydu. Bir gün gelip de Avusturya bayrağı rekz edebilecek olan ve şimdi işâret edilen bu noktalar 1778 senesinde Joseph tarafından yarısı zapt edilmek istenilen Bavyera Kıtası, 1782 senesinde taksîmi tasavvur edilen Venedik[109] ve 1768 senesinden beri hemşîresi orada bulunan Parme ve 1771 senesinde birâderini ikâme eylediği Modène velhâsıl hâkimiyeti Avusturya Hânedânınca dâimâ ihtirâsât ve felâketi davet etmiş olan İtalya Kıtası idi. Hemen de Fransa Kralı'nın, yanî imparatorun eniştesinin, mülküne kadar dayanıyordu ki Frederik, Avusturya'nın hâhişini buna imâle edeceğini zannetmekle berâber bilâhare bunu Fransa'ya ifşâ için yapıyordu. Nugent diyor ki "Sonra Avusturya Hânedânına âid bulunmuş olan eyâletlere sözü getirdi. Alsace-Lorraine'den bahsederek bu eyâletlerden birinin fethi için bir harekât-ı askeriyye planı tertîb etti. Ve bu mesele iki muhârebelik bir iştir dedi."[110]

---

109 (Belgrad'dan Drina Körfezi'ne kadar en doğru ve kısa bir hat çekilip İstriya ile Venedik Dalmaçyası bizim taraf kalmalıdır) Joseph'ten Katerina'ya 13 Teşrînisânî 1782.

110 [Bu plan, müzâkerâtın sâfî bir delîli değildi. Frederik bunu ciddî biçimde mülâhaza ediyordu ve kısa bir süre sonra kendisine ıztırâb çektiren damlayı zihninden atmak için bunu kâleme aldı. Bu plan, âsâr-ı askeriyyede "Sefer Projeleri Üzerine Mülâhazât" nâmıyla dördüncü maddede şöyle zikredilir: "Kederle Dolu Evrâk", 1 Kânûnuevvel 1775. Fransa iki ordu ile hücûm ediyordu, bir tânesi Alsace'ta Fransızları cem' etmek için, yekdiğeri ise; Flandre'da Paris'e yürümek için. Tek bir çizgi, planının gâyet muvazzah tafsîlâtında kaç tane kralın dâhil olduğunu göstermeye kâfî idi. "Farz edelim ki Paris'i aldık. Askerlerin girişine ictinâb etmek lâzım gelir. Çünkü onlar yumuşar ve itâatlerini gâib ederler. Bu işten büyük vergi elde etmekle iktifâ etmek lâzım gelir." Âsâr, C.29, s.75.]

Frederik burada işi pek ileriye sürüyor ve oyununu ifşâ ediyordu. Davet biraz cüretkârâne idi. Nugent buna cevâb vermedi. Bu ihtiyâta saklanmış bir mesele idi ki 1791'de olduğu gibi Fransa ile bir muhârebe icrâsı îcâb ettiği zamân düşünülecekti. Nugent diyor ki "Planına karşı dermiyân ettiğim itirâzât tasavvurâtının tertîb ve icrâsı gâyet muvazzah tafsilâtına girişmeği mûceb oldu" ve nihâyette dedi ki "Planımı tasvîb etmediğinizi pekâlâ görüyorum. Fakat İtalya için ne düşünüyorsunuz. Zâten Mantouan ve Milan ve Toskana kıtalarına maliksiniz. Eğer bunlara Parme ve Plaisance kıtalarıyla Venedik Hükûmeti'nden bir kısım arâzî ilhâk edecek olursanız, gâyet muvâfık ve yekdiğere merbût bir eyâlete malik olmuş olursunuz." Nugent, eğer herkes bu meselede Avusturya'ya karşı hiss-i niyet ve muhâlasat ibrâz ederse İtalya'daki eyâletlerin merbûtiyetinin pek münâsib olacağına kâni olmuş göründü. Frederik, Lehistan'dan bahsetmekte kemâl-i dikkatle ihtirâz ediyordu. Bu cihetten kendisine başkalarının menfaat göstermekte takaddüm etmesini istiyordu. Nugent bu defa tuzağa düşmedi ve şübhesiz Prusya Kralı'nın nükteperdâzlıklarından bîzâr olarak kendisi de aynı vazı almağa teşebbüs etti. "Lakin Haşmetmeâb!" dedi. "Zât-ı Haşmetmâbîleri için de gayr-ı müteferrik ve toplu bir hükûmet vücûda getirebilirim ki icrâsı da o kadar güç bir şey değildir. Prusya için Graudenz, Thorn, Posen'den Gross-Glogau'ya kadar bir hatt-ı hudûd çekerek, bu hatla deniz ârasındaki kıtaât Zât-ı Haşmetpenâhîleri için pek münâsib olur zannederim. Bu sûretle devletinizin muhtelîf kıtaât-ı azîmesi ârasındaki irtibât tesîs edilmiş olur. Bununla berâber Prusya Kraliyeti miyânında kalacak olan Warmie Dukalığı'nı dahi ilhâk ederseniz arâzînizin mecmûiyyeti (çevreliği) tekmil etmiş olur." Bizzât Kont Lynar dahi bundan dahâ güzel söyleyemez idi. Frederik artık bundan sonra meseleyi açmak lâzım geldiği gün Viyana Sarâyı'nca mutâlebenin hiç de mübâlağalı görünmeyeceğine kâni oldu. İş bir kere oraya gelmekte idi. Ve buna vâsıtada Avusturya'nın tavassutunu vaz' eylemesinden ibâretti. Frederik doğruca sözü oraya tevcîh etti. Nugent hiçbir cevâb vermedi. Bir dakîka kadar mütefekkir kaldı, sonra gülerek dedi ki "Bütün bu şeyler sözden ibârettir. Ancak size bir şey

söyleyeceğim ki mahrem tutmanız iktizâ eder. İstanbul'dan mevsûkan aldığım habere göre; Türkler sulh arkasında koşuyorlar ve Bâb-ı Âlî, Viyana Sarâyı'nın tavassutunu maalmemnûniyye kabûl edecektir. Rusya Sarâyı ile muhâbere için benim istihdâm edilmekliğim lâzım geldiği vakit, bu vazîfeyi maalmemnûniyye deruhde edeceğim şu kadar ki bu prensese kullanılacak tabîrâtı iyi intihâb etmelidir. Zîrâ esâs-ı tabîatı gurûr ve tefâhurdan mürekkebdir."

Bu musâhabet, mevsim-i seyfte icrâ olunacak mülâkâta imparatoru hâzırlamak için idi. Bütün tertîbât-ı siyâsiyyenin mihverini teşkîl eden Avusturya'nın tavassutuna gelince; Rusya'nın metâlib-i sahîfesi kendisini mecbûr etmedikçe Avusturya'nın bu tavassuta azim etmeyeceğini Frederik bihakkın düşünüyordu. Binâenaleyh bu metâlibi keşfetmeğe ve aynı zamânda çariçeyi tavassut vukûuna hâzırlamağa ibtidâr etti.

21 Mayıs'ta Solms'e Ruslar'ın şerâit-i sulhiyyesi neden ibâret olacağının Petersburg'dan suâli, Türkler tarafından kendisine ricâ olunduğunu bildirdi. 15 Haziran'da Panine, evvel emirde şerâit-i ibtidâiyye bulunduğunu ve bu da Obreskof'un tahliyesinden ibâret olduğunu ve çariçe, bu muhârebeye tevsî-i arâzî fikriyle başlamamış olduğundan fütûhât iddiâsında bulunduğunu ve şu kadar ki hemmezhebleri hakkında temînâta destres olmak nâmûs ve şerefi iktizâsından bulduğunu, beyân eyledi. Cevâb, baştan savma idi. Frederik ısrâr etti. Avusturya'nın tedârikât-ı askeriyyesi kendisine vesîle-i kaviyye teşkîl ediyordu. Gerek Avusturya ve gerek Rusya'nın harbe âzmetmiş olduklarına tarafeyni iknâ etmedikçe bunları birlikte müzâkereye avdet ve irzâ etmek kâbil olamazdı. 17 Haziran'da birâderi Prens Henri'ye "Avusturyalılar, Macaristan hudûdunda erzâk anbarları tesîs ediyorlar. Doğrusu bunun mühim bir şey olduğuna inânmıyor isem de Petersburg'da mümkün olduğu derecede ona ehemmiyyet verdiriyorum." diye yazıyordu.

Çariçe metâlib ve müddeiyyâtını açıktan söylemek için muhârebenin netâyicine intizâr ediyordu. Bu netâyic, ümîdinin kat kat fevkinde çıktı. 15 Temmuz 1770'te Rus Donanması, Çeşme Limanı'nda Osmânlı Donanması'nı mahv ve tahrîb etti.

1 Ağustos'ta Romançof'un küçücük ordusu, Kagoul'de sadrâzam kumandasındaki azîm Türk ordusuna galebe çaldı. İstanbul'da dehşet hükümrân idi. Artık Türkler, Tuna Emâretleri'ni Rusya'ya karşı müdâfaa edebilecek halde değildiler. Çariçe, bu muzafferiyyetten fart gurûru derecesinde gözleri kamaştı. O, büyük fütûhâttan dolayı kendisini afv ettirmek müşkil olduğunu ve böyle bir hâlde en merhametsiz görünecek olanlar yine dostlardan ibâret bulunduğunu pekâlâ bilirdi. Prusya Kralı'nın harekâtından ve İstanbul'daki faâliyetinden ve bir kaç hafta sonra mülâkât edeceği Josephle samîmiyyet-i ahîresinden pek endîşe ediyordu. İsveç dahi onu düşündürmekte idi. Frederik İsveç'te kendisiyle berâber icrâ-yı mesâîyi deruhde etmiş ve birâderi Henri'yi oraya göndermekte bulunmuş idi. Prusya'nın İsveç'teki siyâseti hakkında malûmât-ı sahîhe istihsâli, çariçenin muktezâ-yı menfaati idi ve istiyordu ki Frederik ile imparator yeni bir mülâkât icrâsıyla diplomatların merâk ve tecessüsünü tahrîk ve evrâk-ı havâdis muharrirlerinin hayâlâtını tahrîs etmekte oldukları bir sırada, Prusya prenslerinden birisi dahi kendi sarâyında arz-ı didâr etsin.[111] Çariçe, 19 Temmuz'da Prusya Kralı'na yazdığı bir mektûb ile Prens Henri'nin Stockholm'den avdet ederken Petersburg'dan mürûr etmesini taleb etti. Davet redd olunabilecek hâlde değil idi. Prenses de Prusse, yeni bir oğlan tevlîd etmiş idi ki bu, Prusya Velîahdı'nın izdivâcından Katerina'nın intizâr ettiği bir avuç dostun ilki ve büyüğü idi. Frederik âna, çariçeyi vaftiz anası yaptı ve 12 Ağustos'ta Prens Henri'ye yazdı ki: "Azîz kardeşim, bu kadını hôşnûd etmek lâzım olduğunu pekâlâ anlarsınız. Hem de orada ihtiyâcımız olan birçok âdamları tanımak yolunu öğrenirsiniz. Lütfen, benim tarafımdan imparatoriçeye en nüvâzşikârâne ihtirâmâtı yapar ve bütün âleme ihsâs ettiği hayret ve takdîri diliniz döndüğü kadar söylersiniz. Velhâsıl ne lâzım gelir ise onu icrâ edersiniz." Prusya Kralı, bu satırları yazarken vekâî ve hadisât bu ziyâret nezâketini en yüksek mertebede hâiz-i ehemmiyyet bir memûriyyet-i siyâsiyye şekline kalb etmek üzere idi. Bu vakâyiin bir kısmını Frederik ihzâr etmiş

111 [İsveç Meselesi üzerine Geffroy'a mürâcaat, *Üçüncü Gustave ve Fransa Sarâyı*, Paris 1867.]

ve fakat kısm-ı diğeri kendisinin alemi lâhakk olmaksızın vücûd bulmuştu. Frederik bundan istifâde etti. Ekseriyâ diyordu ki "İnsân ne kadar ihtiyârlar ise bu sefîl dünyânın işlerinin dörtte üçü haşmetli tesâdüf hazretleri tarafından yapıldığına o kadar kâni olur."

Ruslar'ın muzafferiyyetleri bütün âlem-i siyâsîyi heyecâna getirmiş idi. Çünkü Mesele-i Şarkıyye, artık; zemîn-i müzâkereye konmuş demekti. Şimdi bilinmesi lâzım gelen şey; Türk İmparatorluğu taksîm olunacak mı yoksa Ruslar'ın Tuna sâhillerine birleşmesiyle mi iktifâ edilecek? Burası idi. Fransa'da bir ârzû-yı hareket uyandı. Zât-ı Şâhâne, On Beşinci Lui'ye ittifâk teklîfinde bulundu. Malûmdur ki kral bunu istemiyordu. Ancak bir tahsîsât mukâbilinde Türkler'e on iki on beş kadar sefîne-i harbiyye tedârik etmek meselesi var idi. Aynı zamânda Choiseul, Lehistan heyet-i müttefikasına para ve bir heyet-i zâbitân gönderdi ve bunlar miyânında Dumouriez nâmında bir serserî bulunuyordu ki yalnız başına bir erkân-ı harbiyye-i umûmiyye heyeti demekti.[112] İngilizler bile harekete geldiler. Ekseriyâ vâki olduğu üzere İngiltere'nin İstanbul Sefîri Murray, Türk Hükûmeti'nden ziyâde Türk tarafdârı idi. İşleri dahâ yakından görmekte olduğu için hükûmet-i metbûsunun şarktaki menâfiine dahâ ziyâde ıtlâ peydâ ettiğinden Türkler'i İngilizler'in tavassutuna mürâcaat etmeğe teşvîk ediyordu. Türkler buna karşı pek büyük bir akl-ı selîm ile cevâb verdiler. "Rus Donanması içinde İngiliz Sefâini mevcûd olduğu hâlde İngiltere'nin Bâb- Âlî'ye arz-ı tavassut etmesi pek ziyâde şâyân-ı hayret ve taaccübdür. Binâenaleyh bu teşvîkât-ı zâhire, hasmâne tasavvurâtı setreden bir perdeden ibâret olmasından korkulmağa mahal vardır. İngiltere bu rücûun esbâbını evvel emirde îzâh etsin ki Bâb-ı Âlî dahi onun takîb eylediği makâsadı bilerek hareket eylesin." dediler. İngiltere bu adem-i emniyyete ve bu nefrete müstehak olmuş idi. Ruslar'a karşı gösterdiği hâtırnüvâzlıkta pek ileri varmış olduğunu anladı. Rus Donanmasında müstahdem olan zâbitânı geri çağırdı

112 Dük de Broglie, *Kralın Esrârı*, C.2, s.310-310, [Farges], *Lehistan Talîmâtı*, Duinouriez'e Talimât, [30 Haziran 1770.]

ve çariçe nâmına toplanmakta olan gönüllü neferâtını tevkîf etti. Lakin iş işten geçmiş idi. Bu tedâbîr-i ihtiyâtiyyenin tesîri hiss olununcaya kadar tavassut başkalarına teklîf olunmuş idi. Nasıl olup da Türkler, yarım yamalak Ruslar'ın dostu görünen İngilizler'in efkâr ve niyyâtından şübhelendikleri hâlde düşmanlarının müttefiki olan Prusya'ya bu derecede itimâd gösterdiler? Frederik'in sanatkârlığı ve sefîri Zegelin'in mahâreti şübhesiz bazı mertebe tesîr îkâ etti, şu kadar ki Ruslar uğruna çarpışmak ârzû etmeyen Rusya'nın müttefikini Türk dostu görünerek Rusya'ya Çeşme muzafferiyyetini kazandıran bir hükûmete tercîh etmekle ferâset göstermek istediler. Maahazâ Frederik tavassutu yalnız kendisi için taleb etmiyordu, bilhâssa Avusturya için dahi istiyordu. Zegelin aynı tebligâtı tekrâr ede ede "Avusturya gibi bir hükûmet-i muazzamanın müzakerâtta îkâ edebileceğini tesîr-i katî" ye Türkler'i iknâ etti. 12 Ağustos 1770'te Dîvân-ı Hümâyûn Prusya ve Avusturya Hükümdârlarına mürâcaata karâr verdi.

Menfaatlerinin dûçâr-ı tehlike olmasından mütedehhiş ve Ruslar'ın muzafferiyetiyle izzet-i nefisleri münkesir olan Avusturyalılar bu mürâcaata sabırsızlıkla muntazır idiler. Viyana Sarâyı tedâbîr-i ihtiyâta ittihâzında berdevâm idi, Transilvanya'da tahşîdât-ı askeriyyeyi ikmâl ediyorlar ve Lehistan cihetinden hudûdları himâye edecek bir kordon çekiyorlardı. Zips kıtası meselesi cereyân-ı tabîiyyesini ta'kîb ediyordu. Bu kıta üzerinde dermiyân edilecek hukûk-ı kadîmeleri bulunduğunu keşfettikten sonra şekil ve usûle riâyetkâr olan Viyana Başvekâleti bu hukûk-ı kadîmenin müstenid olduğu unvânı taharrî etti. Taharrî-yi unvân tedkîkâtı bu hukûkun evvelce tahayyül edildiğinden ziyâde vasi ve şümûllu olduğu hakkında delâile iktirânı intâc eyledi. Hayırlı bir tesâdüfle meşhûr Weliczka ve Bokhnia memlahalarının istirdâd-ı hukûk edilmek istenilen bu kıta-ı arâzî dâhilinde olduğu anlaşıldı. Hukûk sâbit olunca Avusturya ileride Lehistan Hükûmetiyle girişecekleri davânın netîcesini intizâren mahal-i münâzaunfîhi yedinde bulundurmak temînâtını istihsâlde tereddüd etmedi. 19 Temmuz'da Kartal işâreti merkûz olduğu mahalden kaldırılarak dahâ ileriye yanî hukûk-ı kadîme-

ce matlûb olan mevâkiye rekz edilmek üzere emir verildi. İşte böylece Prens Henri Petersburg'a azîmet emrini almakta olduğu ve Prusya Kralı Moravya tarîkini tuttuğu ve İmparator Joseph orada krala muntazır bulunduğu bir sırada yekdiğerinden pek muhtelif ve fakat müsâvî derecede mühim iki vakaa yani Türkler'in tavassut talebiyle Avusturya'nın Lehistan arâzîsini işgâli, her iki mülâkâtı müzâkerât-ı gayr-ı müterakkıbaya nokta-ı hareket yapmak için ictimâ ediyordu.

Onuncu Fasıl Neustadt Mülâkâtı Eylül 1770

Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı, 1770 Eylül'ün üçünde Neustadt'ta mülâkî oldular. Fakat bu defa imparatorun refâkatinde Mösyö Kaunitz mevcûd idi. İhtiyâr Başvekîl, İmparator Joseph'e yalnız merâsimi, resm-i geçitleri sefere musâhabâtını terk ve nihâyet Frederik'in tabîri vechle ona mağrûrâne ve metbûiyyetten ziyâde tâbiiyyetkârâne muâmele ederek sahneyi yalnız başına işgâl etti. Frederik ile Kaunitz ilk günü, yemekten sonra yemek salonunun bir penceresi önünde ayaküzeri biraz müddet konuştular. Bütün mesâilin perdeleri açılan ve Prusya Kralı'nın tarafgîr bîdârına, vaz' istihzâsına, Kaunitz üzerinde hâsıl etmek istediği tesîr-i vâlihâneye pek elverişli olan bu musâhabet, Kaunitz'in hôdpesendâne malûmâtfürûşluğunu alt üst etmişti. Kaunitz, Marie-Tehérèse'e yazıyordu ki "Kral uzun müddet muhârebe-i hâzıradan ve musâlaha-ı âtiyyeden bahsetti. Fakat efkârının sûret-i tanzîminde pek az hüsn-i tertîb ve netîce var idi." Frederik sulhu bilhâssa Avusturya için ârzû ettiğini söylüyordu. Eğer Rusya Tuna'yı geçerse, Avusturya'nın buna tahammül edemeyeceğini ve bunda bir muhârebe-i umûmiyye netîcesi hâsıl olacağını ilâve ediyor ve binâenaleyh bunun önünü almak ve bu kış içinde sulhu netîcelendirilmek lâzım geleceğini beyân ediyordu. Zannolunur ki Rusya Kırım Kıtasının ve Azof Kalasının yedinde kalması, Eflak ve Moldovya'nın yanî Boğdan'ın istiklâliyle iktifâ edecektir. Türkler işlerinin bu perîşânlığı ârasında şerâit-i mezkûreyi kabûl etmeleri muhtemeldir. Avusturya bütün nüfûz ve kuvvetiyle bunlara zahîr olması lâzımdır." diyordu. Ka-

unitz, kralın bu politikası pek az vâzıh olduğunu söylüyor ve "gâyet küçük, gâyet netîcesiz" diye tavsîf ediyordu. Kendisinden ertesi gün için bir mülâkât talebinde bulundu. Ona güzel fikirlerin nasıl bir silsile-i mantıkiyyeye rabt olunacağını ve mesâlih-i azîme âlimâne bir sûrette nasıl mevzû-i bahs ve tedkîk edileceğini göstermek ve öğretmek istiyordu. Marie-Tehérèse'e yazıyordu ki "Her şeyden evvel ona mesâlih-i azîmeyi tâmm büyüklüğü ile ve kendisinin göremeyeceği bir tarzda âna göstermek ve bizim vukûf ve malûmâtımızdan ve menviyâtımızın tamâmî-yi selâmetinden kendisine bir fikr-i mahsûs vermek lâzımdır."

Geceleyin biri imparatora, diğeri Prusya Kralı'na olmak üzere iki posta vâsıl oldu. Bu postalar, Türkler'in tavassut talebini hâmil idiler. Kaunitz, kendi mesleğini ve dermiyân edeceği nutku vaz' ve tertîb ediyordu. Bu postalar, planında hiçbir tagayyürât vücûda getirmediler.

4 Eylül'de sâat-i muayyenede[113] kralın nezdine gitti ve kral, kendisini oturttu. Oturur oturmaz, Frederik'in söze başlamasına vakit bırakmaksızın kendisine vereceği îzâhâtı sükûnetle ve sözünü kat' etmeksizin dinlemesini ricâ etti. Nutuk sekiz noktayı hâvî idi; mevzû, Avusturya politikasının her vechle en âkılâne, en mâhirâne, en müstakîmâne ve en muslihâne olduğunu isbât etmekti. İşte bu mesleğin netîcesidir ki Viyana Sarâyı, Lehistan İhtilâli Meselesi'ne iştirâk etmekten ve Osmanlı İmparatorluğu'nu tahrîb ve taksîm için Rusya ile ittihâd ve ittifâk eylemekten ictinâb ve imtinâ ediyordu ki îcâbı takdîrde bunları yapmak, pek müşkil bir iş değildi ve yine bu politika muktezâsı olarak, Prusya ile bâkemâl-i safvet ve meveddet yaşamağı istiyordu. Prusya Kralı'ndan da aynı hissiyâta muntazır idi. Onun Rusya ile ittifâkı, Avusturya'nın Fransa ile ittifâkına alâka teşkîl ediyordu. Bu ittifâk, Prusya'ya serbestî-yi harekât temîn ediyor, Fransa da Avusturya'ya aynı hıdmeti îfâ eyliyordu; Rusya ile vâki olacak bir ittifâk, Avusturya'nın Silésie'yı tekrâr fethetmek fikrinden sarf-ı nazar ettiği günden beri ittihâz ettiği meslek-i müsâlemetperverâne ile tezâd teşkîl etmekte idi. Meğerki Prusya kendisine

113 Tercümede ساعت, Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.141; orijinal metinde "...*Le 4 septembre, à l'heure dite*..." Sorel, *a.g.e.*, s.103. Dolayısıyla kelime sâat olmalıdır. (h.n.)

yeniden ilân-ı harb etsin. Avusturya, Ruslar'a hôş görünmeğe çalışa çalışa bunları Prusya'ya karşı tahkîm etmiş ve şımartmış idi. Eğer kral dahi Fransa'ya karşı böyle yapacak olursa aynı netîce hâsıl olacaktı. Binâenaleyh mütekâbilen bu meslekten rücû etmek ve "müttefiklerden her biri hakkında nâmûskâr olmakla berâber dahâ ilerisine gitmemek" pek ziyâde âkılâne olacaktı. Prusya ile Avusturya'nın hüsn-i i'tilâfına mümânaat edecek bir sebeb yok idi. Buna destres olmak için müttefikler dahi dâhil olmaksızın yapılmak mümkün olmayan bir muâhede akdine ihtiyâc mevcûd değildi. Esâs hakkında teâtî-yi inzâr ve i'tilâf kâfî idi. Bu nazariyât ve kavâidin mecmûna Kaunitz "akîde-i siyâsiyye"[114] unvânını vermekte idi. Bu kavâide riâyet edeceklerini yekdiğerine vaddettikleri hâlde Kaunitz'in fikrince dünyânın bütün muâhedelerinden müfîd olacak idi. Akîde-i siyâsiyye, Kaunitz'in beyânâtını hülâsa ediyordu. Ve mevzûyu her iki tarafın taahhüdât-ı mütekâbilesini ihtivâ ve her bir meselede Viyana ve Potsdam Sarâylarının yekdiğerine karşı itimâd ve sadakatlerini tesîs eyliyordu.

Frederik, ihtiyâr başvekîli istediği gibi keyfince söylemeğe terk etti. Kaunitz sözünü bitirir bitirmez, kral kalktı; onu kucakladı. Bundan dahâ güz[115] söylemek kâbil olamayacağını, akîde-i siyâsiyye bir eser-i nefîs-i siyâsî olduğunu ve dâimâ bunu pîş-i intizârında tutmakla bahtiyâr olacağını ona beyân etti. Sonra işlere, yanî tavassut meselesine, intikâl ettiler. Kral "Bu melûn harb beni mütedehhiş ve muztarib ediyor. Kendimi temâyülât-ı nefsîme rağmen size karşı bir harbe sürüklenmiş görünmekten meyûs olacağım ve Ruslar Tuna'yı geçecek olurlar ise bu vekâya ve Ruslar'ın terakkiyât-ı ahîresine karşı sizin lâkayd bir seyîrci sıfatında kalmanız kâbil olamayacağından, ittihâz edeceğiniz tedâbir-i muhtelife miyânında Lehistan'da bir harbe ibtidâr edecek olursanız, bu bedbahtlığın bana vâki olacağını hissediyorum." dedi. Kaunitz, bütün bu şeyler Rusya'nın hareketine vâbeste olduğunu ve eğer Ruslar biraz mühimce fütûhât elde etmekte veyâ Lehistan'ın bir Rus eyâleti derecesin-

---

114 Catéchisme politique. (h.n.)
115 كوزل (h.n.)

de kalmasını istilzâm edecek bir vaziyyet talebinde ısrâr edecek olurlar ise Avusturya'nın ilân-ı harbe mecbûr olacağı, cevâbını verdi. Frederik, eğer mesâil-i sâirede muvâfakat-ı efkâr hâsıl olursa Lehistan İşleri'nin suhûletle hall ü tanzîm olunacağını beyân etti ve Kaunitz mütâlaâtını tamâmıyla münevver bulmakla berâber çariçenin bir kadın olduğunu ve binâenaleyh bunu hüsn-i idâre etmek lâzım geleceğini ilâve eyledi. Ve "Ricâ ederim, bana silâh hâzırlayınız ki onu tahvîf etmekte istimâl edebileyim." dedi. Bir dakîka düşünür gibi göründükten sonra "Meselâ Romançof'a Tuna'yı geçmek niyetinde olmadığı zannında bulunduğunuzu işâr edebilir misiniz? Yâhûd Tuna'yı geçecek olurlar ve sizin tarafınızdan da ilân-ı harbe mecbûriyyet hâsıl olur ise kendi taraflarından size muâvenet için yüz bin kişilik bir ordu göndermek musammem olduğuna dâir Fransa Hükûmeti'nden size bir işârda bulundurabilir misiniz? O vakit bu havâdisi bana bildirirsiniz ve ben de bunu istimâl ederim. Şübhesiz matlûb olan tesîr dahi husûle gelir." dedi. Kaunitz, hadd-i zâtında şeytanetkâr olmağla berâber hıffetkârâne atılan bu telkînâtın tahtında müstetir menviyât-ı amîkaya infâz-ı nazar için fikrini pek ziyâde yormuş idi. "Lehistan İşleri'nin tanzîminde" Prusya Kralı'nın ne tarz tefekkürde olduğundan ve hasârât ve muzafferiyyât-ı harbiyyesi tazmînâtını çariçenin Tuna Sahilleri'nden başka yerde aramağa mecbûr kalmasını, Frederik'in ne derece ârzû ettiğinden şübhe etmiyordu. Kaunitz, Marie-Tehérèse'e gönderdiği raporda "Büyük bir zekâya mâlik olan bir prensesin ağzından bu derece vâhî fikirler çıktığını işitmekten pek müteaccib oldum." diyor. Maahazâ bundan bir şey sezdirmek istemedi ve ancak "Kendisi gibi büyük bir hükümdâra karşı hüsn-i idâre nokta-ı nazarından istimâl edilecek vesâit-i muvâfık olmadığını, beyân ile iktifâ ve kral tarafından çariçeye sûret-i husûsiyyede telkînât icrâsı münâsib olacağı tavsiyesinde bulundu ve mektûbun nasıl yazılmak lâzım geleceğini tarîfe kadar kalkıştı. Frederik dinledi ve işittiği şeylerin esâs ve şekli hakkında büyük takdîrât izhâr ederek "Hareketini buna tevfîk edeceğini ve hiçbir şey unutmamak için odasına girer girmez not tutacağını" ilâve eyledi.

Kralı terk etmezden evvel Kaunitz, bu mülâkâta dâir Fransa'ya işârâtta bulunacağını "safvetle" arz etmeği münâsib gördü. Bu mahremiyet 1756 Muâhedesi mürettiblerinin muâhede-i mezkûrenin icrâsı bahsinde tarz-ı telakkîlerini pek güzel izhâr eder. Kaunitz raporunda diyor ki: Ben, krala: "Müttefikimiz Fransa'ya kendisiyle olan ittifâkımızın îfâsındaki sıhhat ve selâmet ve usûl ve kavâid cihetinden hiçbir şey söylemeğe mahal bırakmamağı isteriz. Diğer taraftan ne bizim meslek-i müsâlemetperverîmizle tevâfuk edemeyecek cemîleler ne de hiçbir vech ile bir tâbiyyet-i hareket metâlibinde bulunmak cesâretinin izhârına alışık olmadığımızdan, yalnız onlara bir seneden beri mukarrer olan iki hükümdârın mülâkâtı pek musâfâtkârâne geçmiş olduğunu ve hiçbir mesele bu mülâkâtın zemînini teşkîl etmediğini, şu kadar ki tâmm Neustadt'ta bulunduğumuz sırada gerek krala ve gerek bize İstanbul postası vârid olduğunu ve bunda Bâb-ı Âlî tarafından malûm olan tavassut meselesi taleb olunduğunu ve Rusya Hükûmeti'nce rızâ verilecek olur ise kabûlüne karâr verildiğini ve eğer çariçe işe İngiltere'yi müdâhale ettirecek olur ise Avusturya dahi Fransa'yı iştirâk ettireceğini bildirmekle iktifâ edeceğiz." dedim. Frederik bittabi pek muvâfık buldu ve dedi ki "Avusturya, Korsika'nın Fransa tarafından zabtına mümâşâtkâr bulunmağla âna izhâr-ı cemîle etti. Prusya dahi aynı sebeble Rusya'ya karşı izhâr-ı cemîleye mecbûrdur. Bunun muvâfık olmayacağını hissetmiyor değilim. Fakat ne yapmalı? Birisiyle müttefik bulundukça başka türlü yapılamaz. Pekâlâ, anladım ki Prusya belki de bir gün-bizi istîlâ edecek olan seylâbeyi Macaristan'da tevkîf etmek için-kendi aleyhine bizi ittifâk ettirmek mecbûriyetinde bulunduracaktır ve bunun içindir ki İsveç Kralı'nın son Diyet Meclisi'nde Rusya'nın darbesine meydân vermemiş olduğundan dolayı Fransa'dan muğber olmadığımı da itirâf ederim lakin zamân henüz hulûl etmedi ve onu intizâren sabretmek lâzımdır." ilâvesinde bulundu.

Bu musâhabetler büyük meseleleri kuvvetten düşürmüş idi. Avusturya'nın Dîvân-ı Hümâyûn üzerinde icrâ-yı tesirât edeceği ve Petersburg'dan cevâb-ı muvâfakat alınır ise sulhun

tanzîmi Viyana ve Potsdam Sarâylarınca yed-i ihtimâma alınacağı Frederik tarafından "imparatoriçesine" işâr olunmak karârlaştı. Avusturyalılar 7 Eylül'de hareket ettiler. Kaunitz hareket etmekte olduğu sırada Frederik kendisine dedi ki "gâyet mantıkî bulduğum ve dâimâ göz önünde bulundurmak istediğim küçük "akîde-i siyâsiyyenizi" bana vermek istemez misiniz? Çünkü âna tevfîk-i harekete samîmiyyetle hâhişkerim." Kaunitz bunu imparatoriçeye takdîm edeceği cevâbında bulundu. Kaunitz fevkâlaâde mahzûz idi; Neustadt'tan kralın rûhuna nüfûz etmiş olduğu ve onu taht-ı inkıyâda aldığı ve fîmâbaad istediği gibi idâre edeceği fikir ve zehâbını hâmil idi. 7 Eylül'de yanî Neustadt'tan hareketi günü Marie-Tehérèse'e yazmış olduğu tahrîrât, humk ve belâhetinin bir heykeli idi: "Musâhabât ve marûzâtım Prusyalı Kral üzerinde gâyet şedîd bir tesîr hâsıl ettiğine ve hissiyâtını tadîl eylediğine katiyyen kâniim. Rusya'ya kendi nâmına olarak, Avusturya'yı tehlikeye ilkâ etmeyecek bir tarzda, tavassutu kabûl edip etmeyeceğini sûâl edecektir." diyor ve ilâveten "Her sûretle zann ve itikâda mahall vardır ki bu hareket için kendisine telkîn ettiğim vaz' ve tavrı tamâmıyla kabûl etmiş ve Lehistan iğtişâş ve ihtilâlinin tesviyesi mümkün olmak için kezâlik tavsiye eylediğim vesâitin Rusya'ya karşı icrâsına teşebbüsü dahi deruhde eylemiştir. Bundan böyle ne kadar itimâd mümkün olur ise bize o kadar itimâd edecek ve şimdiye kadar kendisine itimâd ne mertebe gayr-ı makûl ise badezîn bizim tarafımızdan dahi kendisine o nisbette itimâd edilmek muvâfık olacaktır." diye yazıyordu. Akîde-i siyâsiyyeye gelince; her iki taraf buna tevfîk-i hareket etmek üzere Kaunitz bunun nüshalarının teâtîsi reyinde idi.[116] Hükümdârlar bu reyde bulunmadı ve imzâsız, taahhüdsüz müsveddelerin teâtîsi ile iktifâ olundu.

Marie-Tehérèse ne mahdûmunun temâyülüne ne başvekîlinin hayâlâtına aslâ iştirâk etmiyordu. Onun Joseph'ten pek

116 Neustadt Mülâkâtı'nın târîhi için-Kaunitz'in Marie-Tehérèse'e 3, 7, 18 Eylül târîhli raporları; Beer, [*Hazîne-i Evrâk*, [C.47]; Beer, [*Târîh-i Taksîmât-ı Evvel-i Lehistan*, C.1, Fasıl 8]; Duncker [s.198-205]; Arneth, [C.8, s.210-225]; Ranke [C.1, s.9-12] târîhleri, Frederik'in Âsârı [C.6, s.29]

çok ziyâde bir hiss-i selîmi, Kaunitz'in pek ziyâde istikâmet tabı var idi. O, serserîliklerden haşyet ediyor ve başvekîlinin yeni mesleğinin çâlâklığından bir şey anlamıyordu. Fransa'ya karşı Joseph'in kîn ve husûmeti kendisini endîşenâk ediyordu. O, Fransa'yı bir müttefik olarak tanıyor ve Marie-Antoinette'in tehilinden beri dahâ ziyâde samîmiyetle merbût bulunuyordu. Paris'teki sefîri Mercy'ye 1 Eylül târîhiyle yazıyordu ki: "Fransızlar aleyhindeki husûmet her vesîle ile tezâhür etmekte ve şimdi her zamândan ziyâde zâhir olmaktadır. Çok kere imparatoru kendi hissiyâtıma iknâ edememekten mükedderim. O, ekseriyâ başka fikirler taşır. Bu hâl, işlere büyük nakîse getirmekte ve bana hayâtı nâkâbil-i tahammül kılmaktadır. Ancak sulhten sonra nefes alacağım, orada da böyle düşünülmesine çalışınız... Zavâllı Müslümânlar, sizin efendilerin tahrîsâtının kurbânı oldular. Vebâ, kaht, her şeyi bize müteveccih olmakta ve hiçbir kimse bizden dahâ fenâ bir mevkide bulunmamaktadır." 16 Eylül'de, mülâkâta dâir Kaunitz'in raporunu aldıktan sonra ona cevaben "Sizin birinci ve yegâne eseriniz olan Fransa ittifâkını, Prusya'ya tercihen, muhâfaza etmenizi ihtâr ederim. Onlara tahammül etmek ve bazı kere cemîleler göstermek lâzımdır." diye yazdı. Onlara cemîleler gösterildi ve cemîlelerle iktifâ olunmak işlerine geldi.[117] İşte, imparatoriçenin destres olabildiği şey, bu idi. Mercy'ye hiss-i kablelvukû olarak izhâr ettiği endîşeler pek esâslı idi. Ve Büyük Frederik yakında Avusturyalılara bir mutâd basîret ve sadâkat dersi verecek idi.

117 Mercy'ye, Marie-Tehérèse Rapor, 20 Teşrînievvel 1770.

On Birinci Fasıl Tavassut Eylül 1770-Kânûnusânî 1771

Frederik, Neustadt'tan tamâmıyla memnûn olarak avdet etti. Fakat Petersburg'da bulunan birâderi Prens Henri'ye gönderdiği talîmât, Kaunitz'in ârzû ettiği derecede tehdîdâmîz değildi. Avusturya diplomatları Frederik'i kendilerine hâlisâne rabt ettiklerini zannetmekle beyhûde ümîd taşıyorlardı. Kral Eylül'ün dokuzunda yazıyordu ki "İmparatoriçe tavassutu kabûl veyâ reddetmeyeceğini anlamak için Petersburg'a bir posta çıkardım. Zannederim Eflak ve Boğdan Kıtaları iâde edilmek ve bu eyâletlerin umerâ-yı müstebidesi hâkimiyet-i Osmâniyyede kalmak şartıyla Azof Kalasının Ruslar'a terkine aslâ kıskançlık hissetmeksizin Avusturyalılar râzı olacaklardır." Eğer çariçe şarkta ve Lehistan'da metâlibini tadîl etmiş görünmezse "bundan öyle karışıklıklar zuhûr edecektir ki bütün Avrupa bu mücâdeleye iştirâke mecbûr olacaktır" fikrini dahi ihsâs etmiş idi. Bu ibâre, Fransa'ya telmîh idi ve Frederik çariçeyi tahrîk etmek için bunu elde kullanıyordu. Birkaç gün sonra 1 Teşrînievvel'de aynı mevzû üzerine dahâ tazyîkkârâne bir lisân ile "Bâb-ı Âlî benimle Viyana Sarâyı'nın tavassutunu taleb etti. İmparatoriçenin bu tavassutu kabûl edip etmeyeceğine dâir evet veyâ hayırdan ibâret cevâbına intizâr ediyoruz." diyordu.

Çariçeyi böyle tazyîk için Frederik'in hakkı var idi. Bir tavassut teklîfi Petersburg'da şitâbkârâne bir sûrette kabûl edilemezdi. Onlar gâlib ve muzaffer idiler. İşlerini doğruca zât-ı şâhâne ile tesviye etmeği tercîh ediyorlardı. Tuna'nın sol sâhilinde artık Türk ordusu mevcûd değildi. Henüz ellerinde bulunan mevâki-i müstahkeme dahi yekdiğerini müteâkıben Ruslar'ın eline düşüyordu. Romançof, muhâsarâyı şiddetle ilerletiyor ve altı haftaya kadar Türkler'in bütün kalalardan sökülüp atılacağı ve ağustostan beri hakîkat-i hâlde fethedilmiş olan Tuna sol sâhilinin tamâmıyla Ruslar'ın taht-ı itâatına geçeceği ümîd olunuyordu. Diğer taraftan Kont Panine dahi Tatarlar üzerine Rus metbûiyyetinin tesîsine çalışıyordu. 18 Ağustos'ta Besarabya Tatarları'nın murahhaslarıyla bir muâhede akdetmiş idi ki bununla Ruslar, Tatarlara istiklâl vaddediyor ve Tatarlar dahi Kırım Tatarları'nın hâkimiyyet-i Osmâniyyeden kendileri gibi kurtulmalarına sarf-ı mesâî edeceklerini taahhüd eyliyorlardı.

Çariçe böyle güzel bir yolda tevkîf edilmesini hiç ârzû etmiyordu. Prusya ve Avusturya'ya tavassut verilmiş olduğuna İngilizler maarifetle muttali olarak, işin önünü almak mutavassıtları bir emr-i vâki karşısında bulundurmak istedi. 26 Eylül'de Romançof'a Obreskof'un tahliyesiyle berâber müzâkerât-ı sulhiyyeye hâzır olduğunu sadrâzama işâr etmesini bildirdi. Doğrudan doğruya vâki olan bu hareket menviyât-ı müsâlemetkârânesinin gûyâ bir zamânı olacaktı ve bu tavassutun kabûl olunup olunmayacağına Frederik tarafından sefîri Solms'e suâl ettiği vakit, bu mülâhazayı beyân etmekten geri kalmadı. Bu teklifin nâmümâsib olacağını ifhâm için Panine'i memur etti.[118] Bu nâzır, Frederik'in delâil ve berâhînini bir sûret-i mâhirânede tekîs etti. Prusya Kralı, tavassutu Fransa'nın harbe müdâhale etmesinden ihtirâzen teklîf ediyordu. Panine buna cevâben, "Eğer tavassut mevcûd olursa Fransa'nın buna müdâhale etmek için arz ve semâyı tahrîk edeceğine şübhe yoktur. Bu ise Çariçenin en ziyâde tutulduğu bir keyfiyettir. Diğer taraftan eğer tavassut vukû bulur ise metbûmun Rusya için pek müstahsen bir vaz' almış olan İngiltere'yi dahi davet etmesi iktizâ edecektir." Bu karışıklıktan ihtirâz için çariçe, 9 Teşrînievvel'de Frederik'e yazıyordu ki "Tavassut kelimesini ve şeklini kaldırmalıdır. Viyana Sarâyı'nın vesâtet-i dostanesini kabûl eder ve Zât-ı Haşmetpenâhîleri'ni ise bilhâssa davet ederim."

Cevâb mâhirâne idi ve Prusya Kralı'nın hiç de hôşuna gitmedi. Bu büyük müstehzî, kendisiyle istihzâ olunmasını hiç sevmezdi. 26 Teşrînievvel'de kardeşine "Lehistan İşleri'ne karışmamağa ve sâdece vakâyîin seyircisi olmağa katiyyen azim ettim. Zîrâ bu âdamlar tavassutu kabûl veyâ reddedebilirler. Ancak açıktan açığa bizimle istihzâ etmemeleri lâzım gelir." diye yazıyordu. Maahazâ bu da sunî idi. Böyle kolayca tavassuttan sarf-ı nazar ediyor idiyse de hakîkat-i hâlde mesele-i sulhiyye ile meşgûl olmaktan katiyyen ferâgat etmiyordu. 3 Teşrînievvel'de büyük fütûhâtın veyâ Eflak Kıtasını dâire-i tâbiyyete idhâl etmenin tehlikelerinde ısrâr ediyor ve Rusya'nın "Lehistan için

118 Solms'ün Notası 29 Eylül 1770 [Tercümede 1700], Beer, *Vesâik*, s.105.

müsâlemet-i müsâîdekârâne planı" yapmasını ve bunu Prusya ve Avusturya'ya tebliğ etmesini taleb ediyordu. Aynı zamânda her türlü ihtimâle karşı hâzırlıklar görüyordu. Rusya, Lehistan İşleri'ni yalnız başına tesviye etmek ârzû ettiğini îmâ ediyor ve Avusturya, Zips Kıtasını işgâl etmiş bulunuyordu. Lehistan'da vebâ hüküm sürüyor ve şark muhârebesi mesâibi, dahâ vahîm bir hâle getiriyordu. Ruslar'dan ve Lehliler'den telef olanların adedi on altı bine baliğ' idi. Berlin de ve Viyana da hastalığın sirâyetinden mütedehhiş ve lerzân idiler.[119] Frederik Lehistan hudûdu[120] boyunca bir sıhhiye kordonu çekti. O hâlde ki hîn-i hâcette bunu bir fırka-ı mutarassıda hâlinde bulundurmak ve Rusya dahâ müteazzım ve Avusturya istirdâd-ı arâzî meselesinde dahâ mübâlağakâr görünecek olursa ilerletmek fikri dahi mündemicdi. Bu tedbîr iki gâye takîb ediyordu: Hem Prusya ahâlîsinin muhâfaza-ı sıhhatine hem de kralın siyâsetine hıdmet.

Maahazâ Prens Henri, Petersburg'a 12 Teşrînievvel'de vâsıl oldu. Ona ziyâfetler veriliyor ve olanca hâtırnüvâzlıklar yapılıyordu. Çariçe, Prusya Prensi için yaptığı bilcümle tazimât ve ihtirâmâttan ve müşâşa merâsim-i kabûliyyeden bütün Almanya'yı haberdâr etmek istiyordu. Madam Bielke'e yazıyordu ki: "Prens, kendisinin sıkılmamasını taleb etti. İşte benim de istediğim budur. Musâhabeyi seviyor, ben de dinlemeği, burası pek de hôşuna gitmedi, diyemeyeceğim. İşte ârzû ettiğim budur. Bihakkın söylemek lâzım gelir ise bu kahramân şöhret-i azîmesine cidden lâyıktır. Âlî bir saltanat sülâlesinden oluşu şöyle dursun, bu birinci derecede sâhib-i liyâkat bir âdamdır." Prens Henri yükseklerden uçan bir fikir sâhibi olup, siyâset ve felsefede hayâlât-ı azîme mürettibi ve dâimâ vâsi meslekler îcâdına âmâde bir âdam idi. Petersburg'da cemîleperver sâmiler ve kendisine cevâb vermeğe hâzır musâhibler bulmuş idi. Fîlvâki orada çok şeyler konuşuldu. Maahazâ Panine, Lynar Projesi'ne bir ittifâk-ı müselles akdi-

119 [Mercy'den Marie-Thérèse'e, 19 Eylül; Marie-Thérèse'den Mercy'e, 30 Ekim 1770. Thiébault, Berlin'in veba'dan şüphelendiğini ve şehrin sirke karışımı ile [Dört maddeden oluşan bu karışımın antiseptik bir özelliğe ve dolayısıyla insanları vebadan koruduğuna inanılırdı.] dolduğunu anlatıyordu.]
120 [Prens Henri'ye Mektûb, 15 Ekim 1770, Duncker, s.210 ve 226.]

nin lüzûmuyla cevâb verdi. Bu istikbâle âid bir fikir idi. Avrupa bundan bazı şeyler anladı. 1772 senesinin "Heyet-i Müştereke-i Taksîmiyye"si 1792'nin "Heyet-i Müttefika"sı 1815'in "İttifâk-ı Mukaddes"i 1872'nin "Üç İmparatorlar İttifâkı" Lehistan'ı fihrist-i düvelden çiziyor, Birinci Napolyon'u Sainte-Hélène'e nefy ediyor, Üçüncü Napolyon'u Sedan'da esârete tutuyor, Fransa'yı üç defa istilâ ve taksîm eyliyor, Almanya'yı Prusya yedinde tevhîd ediyor, Osmanlı İmparatorluğu'nu her taraftan parçalıyor. Bir asır içinde Avrupa manzûme-i siyâsiyyesinde öyle azîm ve mühim inkılâbât vücuda getiriyor ki bütün bu şeyler Panine'in fikrinin derece-i ihâtasını göstermekte ve Prens Henri'nin Rusya'ya seyâhâtini hâdisât-ı azîme-i târîhiyye miyânına vaz' ve idhâl eylemektedir. Mekâtîb-i siyâsiyyesinde gâyet katî ve gâyet vâzıh olan bu prens, kendi tarz-ı vech ile "Petersburg geceleri"ni tertîb ediyordu. Bu garîb bir kitâbdır ve bazı sahîfeleri şimdi malûmdur, tedkîke çok değeri vardır.

Prens, 31 Teşrînievvel târîhiyle birâderine yazıyordu ki "Dün, Saldern beni görmeye geldi ve Avusturya'nın istihsâl edebileceği menâfiye dâir Panine tarafından bana bir şey söylenip söylenmediğini sordu. Ben evet, dedim. Eğer hayâlât-ı siyâsiyye kurulmak istenilir ise Türkler'i sulhe âzmettirmek kâbil olmadığı takdirde, Prusya-Rusya-Avusturya ârasında bir ittifâk-ı müselles teşkîliyle Türkler'in cebren sulhe irzâ edilmesi hâlinde bu üç hükûmetin mütekâbilen menfaati temîn edilmek tasavvur olunabilir diye ilâve ettim." Saldern, muhâvereyi Panine'e nakl etti. Ve o akşâm sarâyda Rus Başvekîli kendi hesabına, Prens Henri'nin Saldern ile olan musâhabetini tekrâr etmeğe pek teşne göründü. Binâenaleyh ittifâk-ı müsellesten tekrâr bahs olundu ve hattâ Avusturya bu ittifâka dâhil olmaktan imtinâ ettiği takdirde Rusya-Prusya'nın alacakları vaziyyet-i mahsûsa üzerine idâre-i efkâr edildi. 27 Teşrînisânî'de[121] Prens yazıyordu ki "İttifâk-ı müsellese dâir ne cevâb vereceğinizi bilmediğim için bu son nokta üzerinde dahâ ziyâde ilerlemeği istemedim. Eğer ittifâk-ı müselles kâbil olur ise burası pek hâhişker görünüyor. Bu meseleden

---

121 Tercümede "23 Teşrînisânî"; orijinal metinde "27 novembre" Krş. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.156; Sorel, *a.g.e.*, s.114. [h.n.]

kendisine hiç bahsetmediğim Solms, eğer ittifâk-ı müselles teşkîli mümkün olursa istihsâli mümkün olan her türlü menâfiye buraca rızâ gösterilecektir, diyor. Kendisine, bu bâbda bir emrinizi istihsâl etmemiş olduğumdan bahisle cevâb vermeyeceğimi, söyledim. Eğer bu ittifâk teşekkül edecek olur ise Avusturya'nın Türkiye'den istihsâl edeceği menâfi güzelce hesâb olunarak yapılmalıdır. Zîrâ sizin ile Avusturya ârasında muvâzene-i kuvânın muhtell olmasını kabûl edemeyeceğiniz tabîîdir. Binâenaleyh bu ittifâkı kâbil görüyor iseniz her şeyden evvel Avusturya ile teâtîyi efkâr etmeniz lâzım geleceği zannındayım. Eğer o cihetten muvaffakıyyet hâsıl olur ise bu sarâyın rızâ ve muvâfakatını, size şimdiden temîn edebilirim. Aksi takdîrde eğer Almanya cihetince kazanmaktan başka bir niyetiniz yoksa buraca maksada vusul dâimâ kolay olacaktır. Eğer hissenizi Lehistan'dan almak isterseniz buraca büyük müşkilâta dûçâr olacağınızı zannederim. Avusturya bütün ziyâını ve hattâ ne kadar ârzû ederse ondan da ziyâdesini Türkiye'nin zararına istihsâl edebilecek ve hattâ İstanbul kapılarına kadar gitmek lâzım gelirse ona da müsâid bulunulacaktır.[122] Projenin mürettibleri, komşu mâlından dâimâ ulüvcenâb ve sehâ ibrâz edegelmişlerdir. İttifâk-ı müselles mûcidlerinin kendi kendilerine tatbîk ve haleflerine talîm eyledikleri hukûk-ı düvel, hâriciye nezâretlerince darb-ı mesel haline gelmiş bir kâide üzerine mebnî idi ki o da "Herkes komşu zararına zengînleşir" sözüdür. Vâkâ bu kâide, siyâset kadar kadîm olup Yunanlılarla Romalılar şöyle dursun "Numa"[123] devrinde bile cebr ve gasb barbarlar indinde müstahsen olduğunu, Plutarque bize haber vermektedir.

Ruslar, bu makâsıdı takîb etmekle berâber Türkler'e karşı vaz' etmek istedikleri şerâit-i sulhiyyeyi sûret-i katiyyede henüz

---

122 Bu bâbda teâtî edilen efkâr için Martens, [C.6, s.67]; Solms'ün Muhâberâtı, [16 Teşrînievvel ve 3 Teşrînisânî 1770 Târîhli Raporlar, s.318-320.] -Kont Panine'in Hülâsa-ı Efkârı [2 Teşrînisânî, s.323.]; Kont de Solms'ün Lehistan'a Müteallik Projesi [2 Teşrînisânî, s.329.] nâm âsâra mürâcaat.

123 Numa Pompilius olarak da bilinen, Roma'nın Krallık Dönemindeki ikinci kralıdır. Numa, Romalılar için kanun koyucu ve kusursuz nitelikte yönetici olarak bilinir. Bkz. Tacitus: *Annalen*. Lat.-dt. hg. und übers. von Erich Heller, 5. Aufl., Artemis und Winkler, München/Zürich 2005, s.928. (h.n.)

tayîn etmemişler idi. Prens Henri'nin sûallerine karşı bu bâbdaki cevâblarını dâimâ tavîk ve talîk ederek, bundan mübâhis ve muhâverât ârasında geçerken ve tabîrât-ı mübheme ile bahsettiler. Çünkü henüz Romançof'un müzâkerâtından bir cevâb alamadıkları gibi Tuna Emâretleri'nde Rus hâkimiyetini ikâme ve Kırım Tatarları'nın istiklâlini ihzâr için henüz zabtolunacak bazı mevâki-i müstahkeme kalmış idi.

Frederik bundan çok şübheleniyordu. Mutavassıtları bir emr-i vâki karşısında bulundurmağa çariçe ne kadar ârzûkeş idiyse Frederik dahi, bu emr-i vâkiin önünü almak için o derece pürtelâş idi. Ruslar'ın menviyâtından istinât ettiği şey; bu menviyâtın bir dereceye kadar itidâlkârâne oluşu idi. Bu nîmmahremiyetin kadrini âlâ etmekten hôşlanıyor, çariçenin itidâlini senâ ederek niyetini tahkîm ve bunu resmen izhâra sevk etmek istiyordu. "Düşmanını afv, muktezâ-yı ulüvcenâbdır ve tamâmıyla ezmek mümkün olduğu vakit zâlimâne hareket etmemek ise dahâ büyük ulüvcenâbdır. Merhamet, insâniyet, ulüvcenâb; hükümdârın kalbinden nebeândır, bu şân ve şeref zâtına mahsûstur ve kimse kendisiyle mücâdele edemez. İşte Kayserî Romalılar'ın birincisi mertebesine isâd eden şey de bu idi; yanî dehâ-yı vâsî ve şefkat ve merhameti. Aynı hasâis-i âliyyeyi kendisinin müttefik-i sadıkı olduğum imparatoriçede dahi bulmaktan fevkâlaâde mahzûzum. Azîz kardeşim, bu bahis üzerinde sözümü bitirmek kâbil değildir. Zîrâ mâdde, lâyefnâ bir vüsatı hâizdir..." diye yazıyordu. Çariçenin fezâilini böylece alâ ederek, şânlandırarak kendisine bazı şeyler kalmasını ümîd ediyordu. Hakîkatte hükümdârın bu güzel hissiyâtının Panine tarafından şîve-i resmiyyeye dökülmesine ıztırâb ile muntazır idi. Zegelin ve Thugut, Türkler'i sulhten ve hattâ mütârekeden bahsettirmeğe iknâ etmişler idi. Frederik bundan kardeşini hâberdâr etmeğe şitâb etti. Ve 11 Teşrînisânî'de şöyle yazdı: "Ümîd ederim ki Rubicon (yanî Tuna Nehri) geçilmeyecektir. Türkler ağlayarak, sızlayarak sulh taleb ediyorlar. Ruslar'ın dahi sulh istediklerine emîn oldukları dakîkada Obreskof'u tahliye edeceklerdir. Eğer Ruslar, Rubicon'u geçecek olurlar ise Avusturyalıları tevkîf için artık vesâit yoktur ve bundan sûret-i katiyyede bir muhârebe-i umûmiyye zuhûr

edeceğine itimâd edebilirsiniz." İşte her şeyden ziyâde korktuğu şey; bu idi.

İttifâk-ı müselles yeni bir muhârebe tehlikesine mukâbil kendisine bir ivaz kâfî görünmüyordu. Panine'in tavsîfi vech ile "İnsâniyet için bu kadar nâfi olan bu eser" Frederik'e Prusya için gayr-ı müfîd görünüyor ve ârzû etmiyordu. İstikbâli düşünmezden evvel tumturâklı vaddlerle iğfâl olunmağa terk-i nefs etmeksizin mesâlih-i hâzırayı tanzîm ve tesviye etmeği müreccah görüyordu. 5 Kânûnuevvel'de "Bahâr gelecek ve muhârebeye devâmdan başka çâre yok denilecek. İşin oraya gelmesinden ve pâre çekmek için bana süt ineği muâmelesi yapılmasından korkuyorum. Azîz kardeşim, ârzû ederim ki sû-i tefehhüme uğramış olayım. Ancak mesleklerini tamâmen tanzîm etmemiş olan bu âdamların ellerinden geldiği kadar uzun müddet senin su içinde gaganı tutmağa çalışacaklarından hazer ediyorum." diye yazıyordu.

Frederik, çariçeyi itidâl ve mülâyemete sevk etmek ve bu husûsta Viyana Sarâyı'nı nazar-ı dikkate almağa iknâ eylemek için Fransa'nın müdâhale edeceği bir muhârebe-i umûmiyye ile tehdîd etmekte bulunduğu bir sırada, Viyana Hâriciye Nezâreti, Fransa'yı Şark İşleri'ne müdâhaleden sarf-ı nazar ettirmek için bütün diplomatlığını sarf ediyordu. Viyana ve Berlin Sarâyları, askerlerin harb tahaffuzu dedikleri vazı alıyorlar ve takîb eyledikleri menviyât-ı hakîkiyyeyi setr için Fransa'nın gûyâ nümâyiş-i harbcûyânesini vesîle ittihâz eyliyorlardı. Tavassut meselesine Fransa'nın her ne sûretle olursa olsun müdâhalesinin çariçe tarafından şiddetle reddi dahi, Kaunitz'i oldukça düşündürüyordu. Hesâb ediyordu ki her ne kadar Fransa Hükûmeti mütereddidn ve zaif bulunuyor ise de kendisinin redd olunduğu bir müzâkere-i siyâsiyyeye müttefiki Avusturya'nın iştirâk etmesinden ve bâhusûs çariçe tarafından işe İngiltere Hükûmeti müdâhale ettirildiği takdirde, amîk bir sûrette müteessir olacaktır. İmparatoriçe Marie-Tehérèse, On Beşinci Lui'ye böyle esâslı bir vesîle-i tarîz vermeğe müşkilâtla râzı olacaktı. Tavassutu elden bırakmak istemeyen Kaunitz, bu müşkilâttan kurtulmak için bir çâre buldu. Çâre, mâhirâne olduğu kadar dakîk idi. Bu da müşkilâtın hallini doğrudan doğruya Fransa'ya tevdî etmekten ibâret idi.

Binâenaleyh 25 Teşrînievvel 1770'te Mercy'ye ahvâl-i hâzırayı Mösyö Choiseul'e arz etmesini ve redd-i tavassut, Avusturya için ne mertebe gayr-ı muvâfık olacağını ve bu hâl İngiltere'nin dâhil olacağı bir müzâkerede Fransa'nın dahi ihrâcından dolayı bilhâssa Fransa için dahâ muzırr olacağını ve maahazâ Viyana Sarâyı hiçbir sûretle Versay Sarâyı'nın marazîsi hilâfında hareket etmek istemediğinden, eğer çariçe tarafından İngiltere müdâhaleye davet olunur ve Fransa'nın reddi husûsunda ısrâr edilir ise ne tarz hareket ittihâzı lâzım geleceğinin hall ve tayînini On Beşinci Lui'nin nazar-ı ihtimâmına tevdî eder olduğunu işâr eyledi.[124]

Bu desâis-i siyâsiyye, Marie-Tehérèse'i tedhîş, vicdânını tazîb ediyordu. O, safvetle Fransa ittifâkına merbût idi. Tavassuttan sarf-ı nazar etmeği tercîh eyliyordu. 30 Teşrînievvel'de Mercy'ye "İşten hâric olmağa ve Ruslar'ın doğrudan doğruya hasımlarıyla tesviye-i maslahat etmelerini ârzû ederdim." diye yazıyordu. Lakin metbûunun ıztırâb-ı vicdânını uyuşturmak sanatını iyi bilen Kaunitz, takîb ettiği tarîkte tevkîf olunmamış idi. Mercy'ye emrettiği harekâtın mazarrat ve tehlikesini ihfâ etmemekle berâber muvaffak olacağından ümîdvâr idi.

Bu hâl, Choiseul'ün hâtırnüvâzlığına çok itimâd etmek demekti. Onun Avusturya ittifâkına temâyülü körlük derecesine varamazdı ve Marie-Tehérèse'in hâriciye nâzırının efkâr-ı hakîkiyyesini tefehhümde aslâ aldanmazdı. 12 Teşrînisânî'de Mercy'ye yazdı ki: "İngiltere ve Prusya'nın tarafgirliği, hiç olmazsa Avusturya tarafından zabt ve tedvîr edilmedikçe, Fransa menâfiinin Berlin ve Londra Sarâyları ârasında dûçâr-ı ziyâ olacağı mahsûs olduğuna göre İngiltere ve Prusya Haşmetmeâbı'nın iştirâkiyle tavassutu kabûl veyâhûd Fransa hâric bırakıldığı hâlde tavassutu redd husûsunun tercîhini krala tevdî etmekle, sarâyınız fart-ı nezâket ibrâz etmiş oluyor. Lakin hâl ve mevkîin şu muhâlefeti bile ne Avusturya ne Fransa'nın ne de ittifâkımızın menfaatdâr olamayacağı bir tavassutu İngiltere ve Prusya'nın iştirâkiyle kabûlden Zât-ı Haşmetpenâhîleri imtinâ etmesi lâzım geleceğine kanâat için bir delîl-i cedîd teşkîl etmek-

124 [Arneth, C.8, s.238.]

tedir." Choiseul'e göre iki tarîk var idi. Eğer Rusya reddinde ısrâr edecek olursa tavassutu reddetmek yâhûd kabûl edilecek olursa Fransa'ya "Karadeniz ticâretiyle bunun sevâhilinde İngilizler'in tesisine müteallik Fransa'yı ızrâr edebilecek hiçbir mâddenin derc edilmeyeceğine dâir Fransa'ya temînât-ı katiyye ve sâbite vermek." Choiseul'ü iknâ için basîret ve mahâretin müsâid olduğu her şeyi yapan Mercy "fikr-i iştibâh ve rekâbetle yazılmış" dediği bu cevâbı, mutâdın pek ziyâde hâricinde buluyor, "Haşmetli İmparatoriçe tarafından Fransa Kralı'na gösterilmek istenilen hüsn-i niyet ve cemîlenin Versay'da ne kadar sû-i istimâl edildiğini"[125] temhîd ediyordu. Kaunitz bunda "bir nevi istihzâ" görüyor ve nazarında aldanmıyordu. Bundan hissettiği tesîr bittabi, Prusya Kralıyla i'tilâf ârzûsunu kendisinde kuvvetlendirdi. Frederik kendisini iğfâl edebilmiş idi. Onun zekâ-yı hârikulâdesine hayret etmek mahâretini göstermiş ve böylece tatlılıkla kendi oyununa cezb etmekte bulunmuş idi. O, Avusturya'yı yavaş yavaş kendi siyâsetine rabt ediyor ve kendisini onlara meclûb olmuş göstererek onları dâire-i inkıyâda alıyordu.

Prens Henri, Ruslar'ı iknâ için beyhûde uğraşıyordu. Çariçe, şerâit-i sulhiyyeyi ancak Kânûnuevvel nihâyetlerinde ifşâ etmeğe karâr verdi. Çünkü muhârebe bitmiş ve Bender iki ay muhâsaradan sonra zabtolunmuş idi. Çok geçmeden Akkerman zabtolunmuş ve 22 Teşrînisânî'de İbrail teslîm olunmuş idi. Tuna'nın sol sâhilinde Türkler'in elinde, ancak Giurgewo nâmındaki küçük kala kalmış idi. Şark cihetinde General Tottleben Gürcistan'ı dâire-i itâate aldıktan sonra Karadeniz'e kadar ilerlemiş idi. Romançof, Tuna'yı geçmek ve sağ sâhilde dahi Türkler'i takîb eylemek makûl olmayacağı fikrinde idi. Rus ordusu meştâsına çekildi. Büyük fütûhât yapmış olan bu orduyu mevsim, istirâhâta mahkûm ediyordu. Çariçe artık müzâkereye girişmekte beis olmadığına hükmetti. 20 Kânûnuevvel'de Prusya Kralı'na, muhârebenin son safahâtı tebasına haklı ve şerefli, emîn bir sulh temînine müsâid olduğunu ve takîb edilen gâye bu mesâlihe bîtarafâne karâr verecek olan düvel-i nasrâniyyenin menâfiine

125 Mercy'den Marie-Tehérèse'e 16 Teşrînisânî 1770.

muvâfık bulunduğunu ve Obreskof'un tahliyesi bilcümle müzâkerât-ı sulhiyyenin şerâit-i mütekaddimesinden idiğini ve bu müzâkere-i sulhiyye Boğdan'ın veyâ Lehistan'ın bir beldesinde küşâd olunabileceğini işâr, ediyordu.

Şerâite gelince; bunun şimdiden Türkler'e teblîği çariçe indinde nâbemevsim görünüyor ve Avusturya Sarâyı'nın haberdâr edilmesi için dahi onların menviyâtı tamâmıyla bilinmeğe intizâr olunuyordu. "Maahazâ, diyordu, itirâf ederim ki ihtiyât-ı fevkâlaâde ile ve kendisinden tebâüdü imâ eder sûretle Avusturya ile samîmi bir mukârenetin ittifâkımıza îrâs edeceği menâfii ihlâl etmek istemem. Zîrâ Avusturya'yı şimdiye kadar ittihâz ettiği meslek gayr-ı makûlden rücû ettirmek ve bizim nokta-ı nazarımıza iştirâke davet etmek mümkündür. Bu sûretle Almanya hâl-i tabîiyyesine avdet etmiş ve Avusturya başka cihetlerde meşgûl olarak revâbıt-ı hâzırası netîcesi olmak üzere memâlik-i Haşmetpenâhîlerine tevcîh edildiği inzârdan sarf-ı nazar etmiş olur."[126] Mektûbuna rabt ederek Prusya Kralı'na tevdî ettiği bir muhtıra şerâit-i sulhiyyeyi muhtevî bulunuyordu. Bunlar Azof'un ve Çerkesistan'da büyük ve küçük Kabartay'ın terki, Moldovya ve Eflak'ın istiklâli veyâhûd bu emâretlerin tazmînât-ı harbiyye mukâbili olarak yirmi beş sene müddetle Rus hâkimiyetine vazı, Besarabya ve Kırım Tatarları'nın istiklâli, Karadeniz'de serbestî-yi seyr-i sefâîn, Akdeniz'de Rus ticâretine antrepot olmak üzere bir cezîre terki ve Ruslar'ın tarafını tutan bilcümle Yunanîlere afv-ı umûmî ilânı idi.

Emâretler'in ve Tatarlar'ın istiklâli hakîkat-i hâlde, bu memleketlerin Ruslar'a tâbi olması demek idi. "Ruslar'ın yaptığı fedâkârlığa mukâbil tazmînâtın ve Türkler'i bir dahâ Avrupa âlem-i nasrâniyyetine tecâvüz edemeyecek bir hâle vazın lüzûmunu isbât için İmparatoriçe Katerina'nın irâd eylediği berâhîn,"[127] bir Rus müverrihinin kavline göre ne mertebe mukni olursa olsun, Frederik aslâ müteessir olmadı. 20 Kânûnuevvel'de yazdığı mektûb, hükümdârânın merhamet ve itidâli hakkında o kadar güzel mutâlaâtı ilhâm eden mahremiyetleri tasdîkten sonra baîd idi: Hâtırâtında

126 Duncker, s.219-*Frederik'in Âsârı*, C.6, [s.33.]
127 Martens, C.2, s.10.

der ki "Bu derece şerâit-i sakîle Avusturya Sarâyı'nı kudurtacaktı." Kendisi de o derece müteheyyic idi. 2-4 Kânûnuevvel'de Reîs Efendî, Avusturya ve Prusya Sefîrleri'ne "Osmânlı İmparatorluğu'nun Kavânîn-i Esâsiyyesi hâl-i harbde bulunan bir Hristiyân devletiyle doğrudan doğruya hiçbir müzâkereye girmeğe müsâid değildir." beyânâtında bulunarak, bunu Romançof'a teblîğ ettirdi ve Avusturya ve Prusya'nın tavassutuyla müzâkereye başlanmakta ısrâr etti.[128] Frederik, Rusya'nın birinci notasını Viyana'ya teblîğ etmiş idi. Avusturyalılar buna karşı "Kendileriyle istihzâ olunuyor." cevâbında bulundular. Frederik bu cevâbı Petersburg'a teblîğ etmek için pek az mühezzeb buldu.[129] Böylece Türkler taleb-i tavassutta musırr bulunuyor ve Ruslar'ın hâl ve vazı bu tavassutu gayr-ı mümkün kılıyordu. Frederik 3 Kânûnusânî 1770'te birâderi Henri'ye "Ruslar'ın izhâr ettiği şerâit-i sulhiyye teklîfâtını görünce başıma kan sıçradı böyle bir teklîfin ne Türkler'e ne Avusturyalılara teblîğini katiyyen deruhde edemem zîrâ bu teklîf katiyyen kâbil-i kabûl değildir. Eflak'a aid olan şart Avusturya'nın mesleğiyle tevâfuk edemez; çünkü evvel emirde Fransa ittifâkından ayrılamaz. Sâniyyen Ruslar'ın kendilerine komşu olacak derecede ilerlemelerine aslâ râzı olamazlar. Bu teklîfâta bir ilân-ı harb[130] nazarıyla bakabilirsiniz. Bize böyle tuzakta bir yem vermekle bizimle eğleniyorlar. Bana gelince; Rusya'ya cemîle yapmak için kendimi tehlikeye atmağa hiçbir vech ile râzı olamayacağımdan onlara teklîflerinin netâyici hakkında bazı mütâlaât dermiyân edeceğim ve bunun üzerine de teklîflerini tadîl etmezlerse bu işi başka bir devlete tevdî etmelerini ricâ ederek oyundan çekileceğim. Zîrâ itimâd edebilirsiniz ki Avusturyalılar da ilân-ı harbe mecbûr olacaklardır. Fîlhakîka bu tarz hareket bütün Avrupa hükûmâtı için pek şedîd ve nâkâbil-i müzâherettir. Devletler, kendi menfaat-i mahsûsalarıyla idâre olunurlar ve menfaatlere karşı izhâr-ı cemîle edilebilirse de her şeyin bir hudûdu vardır. Binâenaleyh netîce her ne olursa olsun bunu ihfâ etmek bence kâbil değildir ve her şeyi

128 Hammer, C.16, s.477.

129 Frederik'ten Prens Henri'ye Mektûb, 16 Kânûnuevvel 1770.

130 Tercümede اعلان , Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.167; orijinal metinde "...Vous pourrez regarder cette pièce comme une déclaration de guerre...", Sorel, *a.g.e.*, s.123. (h.n.)

açıkça söylemelidir." diye yazdı. Frederik şu hâlde birâderini eğer Avusturya ile ilân-ı harbden ictinâb etmek istenilirse Eflak-Boğdan'a müteallik mevâdd ile her iki Tataristân'ın istiklâline aid mevâddın teklîfinden Tine ve Azof Kalasıyla Kabartay'ın Rusya'ya terki ve Karadeniz'de seyr-i sefâîn husûsuna muvâfakat olunduğu takdirde, tavassutun kâbil olacağını Ruslar'a beyân ve teblîğe memûr etti ve kendisi de 5 Kânûnusânî 1771 târîhiyle bizzât çariçeye işâr-ı keyfiyyet etmekle berâber bunlara muvâfakat olunduğu hâlde Avusturya'nın muvâfakatını istihsâl edebileceğini bildirdi.

On İkinci Fasıl Lehistan Taksîmâtının Mukaddemâtı Teşrînisânî 1770-Kânûnuevvel 1771

Prusya Kralı'na karşı ittihâz olunacak tarz-ı hareket, o vakit Viyana Sarâyı'nın en büyük meşgûliyetini teşkîl ediyordu. Bu sarây, teşrînisânî evâhîriyle Kânûnusânî ibtidâlarında bu meseleyi uzun uzadıya tezekkür etti. Bu müzâkerâtın nikât-ı esâsiyyesi tavassutu sulh kuvvetiyle kabûl ettirmeğe binnetîce Rusya ittifâkından ayrılmağa Frederik'i iknâ etmek idi. Kaunitz muvaffakıyyet hâlinde Courlande ve Semigalle'ın Frederik'e vaddedilmesini teklîf ediyordu. Buna mukâbil Avusturya Zips Kıtasıyla Transilvanya cihetinden işgâl ettiği Boğdan'ın bir kısım arâzîsini muhâfaza edecekti. Ve bu bedel mukâbilinde Lehistan kendi halâsını satın almış olacaktı. Bu da bir taksîm idi; fakat mutedildi. Çünkü Courlande Kıtası doğrudan doğruya Lehistan'dan madûd olmayıp, Lehistan Tacı'nın bir beyliği idi; Zips Kıtası ise Avusturya'nın "hukûk-ı kadîme" ile mâlik olduğu bir emânet idi. Marie-Tehérèse, bunu aslâ tasvîb etmedi. "Taksîm planı güzelce düşünülmüş; fakat benim fikrimin ihâta edebileceği surette değildir." diye Kaunitz'e cevâb verdi. Marie-Tehérèse ile imparator ârasında müzâkerâtın her safhasında her vesîle ile ihtilâf-ı efkâr tezâhür ediyordu. Hele bir noktada Marie-Tehérèse gayr-ı kâbil-i tezelzül görünüyordu ki o da aslâ harbi ârzû etmeyişidir. 27 Teşrînisânî 1770'te Mareşal Lascy'ye yazıyordu ki "Tebamı ve âsûdegî-yi hâlimi çok severim. Bu âsûdelik zevkini âilem içinde bulamıyorsam da hiç olmazsa haricde bulmak isterim. Oğluma nasîhat vermekte devâm ediniz

ve beni yolunuz üstünde görmek istemezseniz harbi sevmeyiniz. Hele Müslümânlarıma karşı harbi aslâ hem de sûret-i katiyyede aslâ istemeyiniz." Nihâyet Avusturya bir tarz mutavassıt ihtiyâr etti ki bu ne sulh ne de harb idi. Ruslarla muhârebe etmekten ziyâde onları tehdîd etmek ve Prusya'nın azim ve karârına îrâs-ı tesîrât eylemek için teslîhâtta bulundu ve Frederik'in efkâr ve inzârını istikşâf için Mösyö Swieten, Berlin'e izâm olundu.

Mösyö Swieten'in talîmâtı 8 Kânûnuevvel 1770 târîhiyle müverrah idi. Kaunitz bunda müdâhanekârâne idâre-i lisânı münâsib görüyor ve çünkü Prusya Kralı'na bu tarzda idâre-i lisân olunmak mutâd olduğunu söylüyordu. Bu talîmâtta Rusya şerâit-i sulhiyyede ısrâr edecek olursa kralın ne fikir ve maksad takîb edeceğinden istihsâl-ı malûmât eylemek ve Rusya'nın şarkta takîb ettiği ve Avusturya'yı iştirâke davet eylediği makâsıd-ı hafiyye hakkında krala telkînât-ı lâzımada bulunmak ve Rusya Hükûmeti'nin tevsîindeki tehlikeyi Frederik'e arz ile buna mümânaatı teklîf eylemek, Swieten'in cümle-i vezâifinden idi. Joseph 18 Kânûnuevvel târîhiyle birâderi Léopold de Toscane'ya yazdığı mektûbda efkârını hülâsa ediyor ve vâlidesi imparatoriçenin muhâlefetine rağmen Avusturya siyâsetini tedvîr etmekte olduğunu bildiriyordu. Avusturya'nın harekete ve Türkiye zararına istihsâl-i ivaz ve tazmînâtına mecbûr olduğu takdîrde ahvâli şöyle hülâsa ediyordu: "Bu takdîrde iki ihtimâl vardır: Birincisi Ruslar cebren Tuna'yı geçecek ve Edirne'ye doğru yürüyecek olurlar ise bizim için bir ordu ile Tuna üzerine yürümek ve onların hatt-ı ricatlarını kat' ederek serîyen geri çekilmeğe icbâr eylemek zamânı, hulûl etmiş demektir ki bu hâlde Rus ordusu kâmilen mahvedilebilir ve Türkler dahi harâbî ve inkırâzdan kurtulmuş olacakları için yaptığımız mezâhimin suhûletle ivazını vermeğe râzı olurlar. Bu ivaz da Belgrad Muâhedesiyle terk olunan ve Banat ile Transilvanya ve Tuna ile Aluta Nehirleri ârasında vâki Eflak'ın bir kısmıdır. İkincisi; eğer denizden Çanakkale'yi zorlayıp da İstanbul'da bir ihtilâl ile veyâ suver-i sâire ile pây-ı tahtı ve binnetîce bütün imparatorluğu tahrîb ve izmihlâl edecek olurlar ise ârzûmuza muvâfık olan eyâletleri Ruslar'a terk etmezden evvel işgâl etmekliğimiz lâzım gelecektir. İşte yalnız

bu iki ihtimâle karşı Zât-ı Haşmetpenâhîleri elli bin kişilik bir ordunun cem' ve ihzârına karâr vermiştir... İşte kardeşim, bulunduğumuz hâl! Maahazâ bütün bu şeyleri ben hiçe sayıyorum. Çünkü Ruslar Tuna'yı aslâ geçmeyecekler ve muhârebe-i âtiyyelerinin hedef-i hakîkîsi olan Otchakof ile Kırım üzerine vâki olacak harekât-ı askeriyyelerini setr için orayı muhâfazadan başka bir şeyle işgâl etmeyeceklerdir."

Avusturya'nın ittihâz ettiği azim ve karâr ve bunun netîcesi olan tedârikât-ı askeriyye Zips İşi'nin netîcesini tesrî etti. Kaunitz tarafından cemîlekârâne itâat olunan imparatorun teşvîkâtıyla bu mesele pek kabaca idâre olundu. Zîrâ Lehistan Hükûmeti, Avusturya'nın ne "hukûk-ı kadîmesine" kanâat etmiş ne de onun tarafından ittihâz olunan tedâbîr-i ihtiyâtiyyeden memnûn olmuş idi. Lehistan'ın az çok bilihtiyâr rızâsı ise Kaunitz'in takîb ettiği mesleğin esâsı idi. Eğer Lehistan taannüd edecek olursa istirdâd keyfiyeti işgâl-i cebrîye tahavvül edecekti. Viyana Sarâyı'nın nezâket-i siyâsiyyesine hiçbir şey münâfî addolunamazdı. Başvekâlet yalnız bazı inceliklerle zevâhiri muhâfazaya çalışıyordu. Lehliler ise iddiâ-yı hukûkta ısrârdan hâlî değiller idi. Âlimâne istihzâlar bir işe yaramazdı; cumhûriyetin arâzîsi istilâ olunduğunu ve bu her zamân hukûk-ı düvele bir tecâvüz ma'nâsında olacağını fark ve tayîn için Lehistan Başvekîli'nin büyük bir müctehid-i hukûk olmağa ihtiyâcı yok idi. O, bunu açıktan açığa söyledi ve Kaunitz bundan müteheyyic oldu. 31 Teşrînievvel 1770'te imparatoriçeye takdîm ettiği bir raporda "Vesâîk-i hukûkiyyemizin kıymeti hakkında her taraftan aldığım malûmâta göre; teşebbüs olunan işin bu âdamlar tarafından fütûhât sûretinde telakkî olunmasından kemâl-i teessüfle endîşe ediyorum." diyordu. Marie-Tehérèse buna karşı "Vesâîkimiz hakkındaki fikrim o kadar kavî değildir." cevâbında bulundu. Lakin Viyana'da ne mertebe gazâb ve ceddân mülâhazası mevcûd ise hikmet-i hükûmet dâimâ o nisbette ceddâne galebe çalar idi. Vaktâ ki Kânûnuevvel ibtidâlarında Viyanaca Rusya'ya karşı bir vaz-ı tehdîd alınmak karârı ittihâz olundu ve Prusya Kralıyla ittifâk olunduğu takdîrde taleb olunacak ivaz ve menâfiin müzâkerâtına başlandı. Lehistan'da nazarlarının teveccüh etmiş

olduğu bir kısım arâzîyi elde bulundurmak sûretiyle temînâta destres olmak mukteză-yı basîret olduğuna hükmedildi. 9 Kânûnuevvel 1770'te Macaristan Tâcı sûret-i katiyyede Zips Kıtasına vaz-ı yedd eyledi ve nasb olunan vâlî "Tekrâr ilhâk Edilen Eyâlet Müdürü" unvân-ı nümâyişkârânesini takındı.

Zips Kıtasının ilhâkı ve Swieten'in Berlin'e memûriyeti Versay Sarâyı'nı bihakkın tebrîd edebilirdi. Bu mülâhaza Viyana Sarâyı'nı tevkîf etmemiş görünüyordu. Merâm ve ârzûsu dâimâ tefevvuk etmekle netîcelenen İmparator, Fransa menâfiyle aslâ mukayyed olmak fikrinde değildi. Çünkü Fransa kendisine bir vakit teşkîl etmiyordu. Birâderi Léopold'a 18 Kânûnuevvel'de yazıyordu ki: "İspanya ile İngiltere ârasındaki iğtişâş nihâyet bulmaktan ziyâde dahâ ciddî bir renk almakta ve kat-ı münâsebât mutlakülvücûb görünmektedir. Ehemmiyyetsiz bir şey için uğraşacaklar. Maahazâ Almanya da bir muhârebe tesîrinden masûn olmak üzere Prusya Kralıyla bizim bîtaraflığımız katidir ve bize sükûn ve emniyyet bahşetmektedir. Fransa acınacak bir hâlde olmasına mebnî İspanya'yı mücâdelede yalnız bırakmaktan pek ziyâde muztarib olacaktır. Hattâ âile muâhedesinin ibtâlinden bile bahsolunmuştur. Zamân netîceyi dahâ vâzıh sûrette gösterecektir." Zamânın gösterdiği, hem de pek çabuk, pek vâzıh gösterdiği şey; Fransa haysiyet-i siyâsiyyesinin külliyen mahv ve harâbî olduğudur. Joseph bu mektûbu yazdıktan on beş gün sonra Choiseul'ün sükûtu haberini aldı. Hayâlât ve tasavvurâtı, azîm ve vâsi olan bu nâzır ne merâmında fikir takîb ne nazarında katiyyet ne de tabîiyyetinde sebât ve metânet sâhibi idi. Her yerde işe girişmiş, her tarafta hasımlar peydâ etmiş; hiçbir tarafta hatt-ı ricat temîn eylememişti. Bütün müttefikler kendisinden ayrılmışlar idi. İttifâkı için her şeyi fedâ ettiği Viyana Sarâyı, ânın bütün siyâsetine muhâlefet ediyordu. Lehistan, ona gafletten başka bir şey getirmiyordu; Türkler'den artık hiçbir şey ümîd edemezdi. İngiltere'ye kafa tutmuş ve Prusya ile Rusya'yı hasm-ı câhid bulmuş idi. Dâhilde ise parlamentolarla açıktan açığa mücâdelede bulunuyor idi. Filosoflar gürûhuna istinâd etmek istedi; lakin filosoflar dahi hükûmetin çalpalığı sâyesinde Lehlilerin taassublarını takbîh, Türkler'inkini mahkûm ederek tamâmıyla Rus ve Prusya

tarafdârı idiler. Metresler gürûhu ise Choiseul'ü, siyâsetiyle Versay Sarâyı'nın ezvâk ve huzûzâtını ihlâl edecek bir serserî gibi telakkî ediyorlar idi. Gürûh-ı dîndârân ona ne Jezüitlerin tardını ne de Hilâl ile ittifâkı afv edebiliyorlardı. Choiseul, içinden çıkılmaz bir geçitte mücâdele ediyordu ki bundan çıkmak, kurtulmak için aynı zamânda hem büyük bir diplomat hem de büyük bir müceddid-i devlet; hülâsa büyük bir rical-i hükûmet olmak lâzım gelirdi. Choiseul ise böyle olmak hırs ve vazından başka bir şeye mâlik değildi. Kendisinin kısmen tahrîkten hâlî kalmadığı bir sarây ihtilâfı, kurtulmasına mümânaat ettiği bu çıkmaz yoldan kendisini hârice atmağa tâmım vaktinde tesâdüf etti.[131] O vakit buna Versây Sarâyı İhtilâli denmek hôşa gidiyordu. Harem dâiresi epeyce zamândan beri Dîvân-ı Hümâyûn ile hâl-i harab ve cidâlde idi ve nihâyet haremin Dîvân'a galebesiyle iş nihâyet buldu deniliyordu. Mâdam Barry, Choiseul'e galebe çaldı. İspanya ile İngiltere'nin mücâdelesi vesîleyi ihzâr etti. Choiseul'ün muhâsımları Fransa'yı harbe sürüklemek ve kendisini lüzûmlu göstererek makâmını muhâfaza etmek için bu ihtilâfı ihdâs ettiğini iddiâ ettiler. On Beşinci Lui ise hiçbir vech ile harbi istemiyordu. ânı idâre eden zümre-i menfûre bu son netîceden tehâşî için âile muâhedesini bile fedâya kadar vardırmak istediler. On Beşinci Lui, Choiseul'ü fedâ etmekle iktifâ etti. Ve 24 Kânûnuevvel 1770'te bu nâzır, kendi arâzîsine nefy olundu. Bununla Fransa Şark sahnesinden gâib oldu ve Avrupa sahnesinden çekildi. Altı ay, hâriciyye nezâreti münhal olarak kaldı. Resmî diplomasi ortadan kalktı ve kralın siyâset-i hafiyyesinden bâkî kalan şey ise Kont Broglie'nin istimâl ettiği gayret ve mesâîye ve ibdââta rağmen karagözcülükten başka birşey değildi ve On Beşinci Lui bununla kendisinin nâkâbil-i tedâvî can sıkıntısını gidermek ve mahkûm olduğu adem-i iktidâr-ı muhakkarı bizzât kendi nefsinden saklamak için iştigâl ediyordu.[132]

Choiseul yegâne bir âdam idi ki Fransa'nın müttefiklerine bir dereceye kadar hiss-i ihtirâm ve düşmanlarına havf ve endîşe ilkâ edebiliyordu. Onun nekbeti Fransa siyâsetinin bütün

---

131 *Kralın Esrârı*, C.2, s.318 ve ânı takîb eden sahîfeler.

132 *Kralın Esrârı*, C.2, s.8, Fasıl-Tenkid ve Târîhe Müteallik Tecrübe-i Kalem: On Beşinci Lui'nin Hafî Diplomasisi.

muârızları için bir hülâsa demek idi. Kaunitz artık Versay'da düşünülen şeyleri hesâba katmaktan külliyen sarf-ı nazar etti. Avusturya'nın Fransa'daki sefîri artık müzâkerât-ı câriyyeden haberdâr edilmedi. İki ay sonra yanî 1771 Şubat'ının 15'inde Mercy, imparatoriçeye yazdığı hafî ve mahremî bir mektûbda "Bâb-ı Âlî ile Rusya ârasındaki sulh ve harbe müteallik ittihâz edilen mukarrerâttan haberdâr edilmekliğime Zât-ı Haşmetpenâhîleri'nin mezûniyet itâ buyurmuş olduğunu, Prens Stahremberg bana işâr ediyor. Binâenaleyh bu mühim meselenin ne noktada bulunduğu hakkında bana malûmât verdi ve başvekâletin bana mücmelen bildirdiği şeylere müteallik bazı tafsîlât itâsıyla keyfiyeti îzâh eyledi." diyordu. Dük Choiseul'e samîmâne teessüf eden yalnız Marie-Thérèse idi. 4 Kânûnusânî 1771'de Mercy'e yazıyordu ki: "Choiseul'ün ziyâı, beni çok müteessir ettiğini itirâf ederim. Bu teessürü, âtiyyede pek ziyâde hissedeceğimizden korkarım" ve Fransa'daki kızına iki gün sonra da: "Ona pek ziyâde acıdım. Harekâtında nâmûs ve insâniyete ve ittifâka merbûtiyyetten başka hiçbir şey görmedim." diye yazıyordu. İmparatoriçenin teessüfü pek esâslı idi; o, kablelvukû hissediyordu ki Joseph'in şımarık ihtirâsâtıyla Kaunitz alelimiyyâ belâheti ve insânların hırs ve zafından istifâde tarîkini bilen Prusya Kralı'nın maşiyavelik[133] mahâreti netîcesi olarak; Avusturya'nın takîb ettiği tarik-i hatırnâkta fîmâbaad hiçbir şey kendisini tevkîf edemeyecektir.

Choiseul'ün sükûtu ve Fransa siyâsetinin zevâli, Katerina'nın muzafferiyyetini ikmâl ediyordu. On Beşinci Lui'nin nâzırı için öyle bir tesîr ibrâz etti ki bunda ulviyyet-i rûhtan ziyâde hakâret ve istihzâ mündemicdi. Mâdam Bielke'e yazıyordu ki:[134] "Mösyö Choiseul'e karşı o kadar az buğzum var ki nefy edilmiş olmasına acıdım. Bu âdamcağız bana en büyük fenâlığı yapacağını zannederek dâimâ aldandı; zîrâ müdâhinleri ancak kendisine hôş görünen şeylerden başka birşey söylemiyorlardı ve kendisini hakikatten, müebbeden gâfil bulunduruyorlardı. Bu hâl kendisini yanlış hareketlerin çıkmaz yollarına attı ki bundan

133 Machiavélique (h.n.)
134 [31 Kânûnusânî 1771.]

bana bilakis şân ve şeref teveccüh etti. Kendisine karşı hiçbir sû-i maksadım yoktur. O, Ağustos Böceği gibi hamâkatla vakit geçirdi." Choiseul Lehistan İşleriyle Şark İşleri'nde Rusya ve Avusturya i'tilâfının bir mâna-ı azîmesi idi. Bu i'tilâfı çariçe ârzû ediyordu. Fransa Nâzırı'nın menkûbiyyetini işitmezden evvel, bir zemîn-i i'tilâf istihzârına çalışıyordu. Ve bu sırada takîb ettiği makâsıd ve menviyât bilinir ise hakîkatte pek müdhiş olmasa bile pek müzic olması muhtemel olan bir hasmın vücûdundan kurtulduğunu görerek çariçenin ne mertebe mesrûr ve şâdân olduğu anlaşılır. Panine, birçok vesîlelerle Prens Henri'ye Avusturya'nın Rusya ile bir mukârenetinden ve bir ittifâk-ı müsellesten ihtihsâl edebileceği menâfi ve fevâidi ifhâm ediyordu. Frederik buna başlıca bir mâna gösteriyordu ki o da: Avusturya'nın Fransa ile ittifâkı ve Viyana Sarâyı üzerinde Mösyö Choiseul'e bâd-ı hevâ isnâd ettiği tesîr ve nüfûz idi.

Kânûnuevvelin son günlerinde çariçe Moskova'ya azîmet etmiş idi. 6 Kânûnusânî 1771'de avdet etti. Prens Henri kendisine refâkat etmiş idi. Avdette Avusturya'nın tedârikât-ı askeriyyesi ve Zips Kıtasının ilhâkı haberini aldı. Bu tedâbîr, Rusya aleyhine müteveccih idi. Eğer bu bâbda cüzî bir şübhe mevcûd olsa idi bile Prusya Kralı'nın birâderine yazdığı mektûb bu şübheyi de izâle ederdi. Maahazâ çariçe bundan çok müteheyyic görünmedi. Ve bunda fütûhât planını terk etmek için bir sebeb görmekten ziyâde bilakis temîn-i muvaffakiyyet için bir vâsıta keşf etti. Prusya Kralı itidâl tavsiye ediyordu; çünkü aksi takdîrde Avusturya ilân-ı harb edecekti ve kendisi aslâ tehlikeye atılmak istemiyordu. Her tarafı telîf için öyle bir mahâret istimâl etmeli idi ki hem Prusya Kralı hem de Viyana Sarâyı memnûn edilsin. Aynı zamânda Frederik'i temîn etmek ve onu Rusya'ya daha sıkı ve samîmî bir surette rabt eylemek iktizâ ederdi. O suretle ki Avusturya korkusuyla işten taharrüz yerine bu hükûmeti Rus şerâitini kabûle bizzât azmettirmek kendi menfaati muktezâsından olsun. Çariçe, Frederik'in Kont Lynar Projesi'ni tertîb etmekte olduğu şerâit ve ahvâle mümâsil bir vaz' ve hâlde bulunuyordu. Aynı müşkilât İkinci Katerina'yı aynı sûret-i hallin teklîfine sevk ediyordu.

Prens Henri 8 Kânûnusânî 1771'de krala yazıyordu ki "Eğer Viyana Sarâyı bu derece metânetle Fransa ittifâkına merbût olmasa Prusya hâl-i hâzırı fâideli bir sûret-i tanzîmiyyeye rabt etmek ümîdini taşıyabilir. Panine'in dostu ve imparatoriçenin gözdesi olan General Bibikof, Viyana Kabinesi'nin sulhten istihsâl edebileceği menâfi hakkında kendisiyle konuşmuş idi. Bibikof ilâve ediyordu ki "Bu takdîrde Prusya'nın dahî menfaatdâr olmağa hakkı vardır. Rus Sarâyı'nın menviyâtı hakkında Viyanaca yanlış malûmât alınmaktadır. Türkler'i soymaktan başka birşeyden bahsolunmak şartıyla o her türlü sûret-i tesviyyeye âmâdedir ve kendisi için yağmadan ufak bir parça ile dahi iktifâ eder."[135] Bu mektûbu yazdıktan sonra prens, sarâya avdet etti. Avdetinde mektûba şu haşiyeyi dahi ilâve eyledi.[136] "Bu gece imparatoriçenin nezdinde idim. Bana biraz vaz-ı mahsûs ile Avusturya'nın Lehistan'dan iki vilâyet[137] zabtetmiş olduğunu ve bu vilâyetlerin hudûduna imparatorluk armasını rekz ettiğini söyledi ve ilâveten -Avusturyalılar böyle yaptıktan sonra herkes niçin zabtetmesin? dedi- Ben "Azîz kardeşim! Siz her ne kadar hudûda askerî bir kordon çekmiş iseniz de böyle vilâyet işgâl etmemiş olduğunuz" cevâbını verdim. İmparatoriçe, gülerek; fakat niçin işgâl etmemelidir? dedi. Bir dakîka sonra Kont Czernichef bana yaklaşarak aynı meseleyi mevzû-i bahs etti ve "Niçin Warmie Piskoposluğu'nu zabtetmemelidir? Zîrâ böyle zamânda herkes bazı şey elde etmelidir." diye ilâve etti. Her ne kadar bunlar latîfe kabîlinden sözler idiyse de şübhesiz boşuna söylenmiş değildi ve kâni oldum ki bu fırsattan istifâde etmeniz çok muhtemeldir. Aynı gün Solms dahi Prusya Kralı'na şöyle yazıyordu: "Sandecz Vilâyetine vaz-ı yedd olunması Petersburg'da büyük tesîr hâsıl etmiştir. Prusya'nın esnâ-yı harbde Rusya'ya tediye etmiş olduğu muâvenet-i nakdiyyenin tazmînâtı olarak Warmie Piskoposluğu'nu zabtedeceği ve Rusya dahi mesârif ve mezâhim-i harbiyyesi mukâbilinde Lehistan'ın Livonie Kıtasıyla Dwina ve Dinyeper Nehirlerine kadar

135 Duncker, s.229. [Tercümede 255]
136 [*Frederik'in Âsârı*, C.26, s.345.]
137 [Zips ve Sandecz.]

Litvanya Kıtasını ilhâk eyleyeceği rivâyet olunuyor." Prusya Sefîri, bu ahvâl her üç hükûmet için pek ziyâde müsâid olduğunu, dahi ilâve ediyordu.

Prens Henri, Panine ile muhâverâta tekrâr ibtidâr etti. Bu nâzır, Avusturya'nın Lehistan'ı istilâsından pek az memnûn idi. Prens 11 Kânûnusânî 1771 târîhiyle birâderine "Panine bana Warmie Piskoposluğu'ndan bahsetmedi. Bu hâl meclisteki tefrikadan neşet ediyor. Rusya'nın tevessüü tarafdârı olanlar aynı zamânda Ruslar dahi fâidemend olmak için herkes istediğini alsın fikrindedirler. Bilakis Panine sulh ve sükûnete meyyâldir. Maahazâ bu iş hakkında îzâhât-ı kâfiyye alacağım ve dâimâ şu fikirdeyim ki: Avusturyalılar'ın Macaristan hazîne-i evrâkında taharrî ve iddiâ eyledikleri hukûk-ı kadîmeye binâen bu iki vilâyeti bilfiil zamîme-i memâlik eyledikleri lâyıkıyle tahakkuk etmedikçe, her ne vesîle olursa olsun Warmie Piskoposluğu'nu zabtetmek tehlikesine kendinizi atmayınız." diye yazıyordu.

Petersburg'da böylece musâhabet devâm ederken; Berlin'de Frederik'in sabrı tükeniyor ve Rusya'yı endîşenâk etmek kendi siyâsetine muvâfık geldiği için bazı haşînlikleri gizlemiyordu. 11 Kânûnusânî'de Prens Henri'ye yazdı ki: "İmparatoriçe'nin teklifâtını esâs-ı ittihâz ile müzâkereye teşebbüs edecek olsam, Avusturya ile Rusya ârasında ilkbahârda harb ilân edilmiş olacaktır. Görmüyor musunuz ki ilk fırsatta Lehistan'ı istedikleri hâle koymak için arkaları serbest olmasını ârzû ediyorlar? Kendi zincîrimi kendim kırmak ve netîcede yutulmak için bir menfaat-i yekrûze ile memnûn olmak, benim için nâkâbil-i afv bir hatâ teşkîl edecektir. Onlar harb istiyorlar, eğer istemeseler ne Eflak ve Boğdan'ın ilhâkı, ne Tataristân'ın istiklâli, ne Akdeniz'de cezîre mutâlebesinde bulunmazlar. Bana bir menfaat temîn edilmedikçe onların tevsî-yi arâzîlerine bir esîr gibi çalışmayacağım. İmparatoriçeye yazdığım şeylerde sâbitkademim. Eğer tesîr-i matlûbu hâsıl etmezse oyundan çekileceğim. Siz de kendi tarafınızdan bu şeyleri ihtâr ve tezkâr ediniz." Bu mektûb, Petersburg'da tesîr-i matlûbu hem de pek çok derecede hâsıl etti. Çariçe "Prusya Kralı'nın Türk davâsını müdâfaa edeceğini işitmek intizârında değildim." dedi. Ve maahazâ vifâk ve

i'tilâfa dahâ ziyâde mütemâyil göründü ve esnâ-yı müzâkerede mutâlebenin bir kısmından ferâgat edeceğini dahi îmâ eyledi. 20 Kânûnusânî 1771 târîhiyle Prusya Kralı'na, İstanbul'da aslâ müzâkere etmeyeceğini ve Obreskof tahliye olunmaksızın müzâkereye başlamayacağını, yazdı. Ona göre; Azof ile iki Kabartay, evvelce Rusya'ya âid ve hudûdlarının emniyyeti için lâzım idi. Eflak ve Boğdan'ın haczine gelince; bundan katiyyen ferâgat ediyor ve bu memleketlerin müstakil olmalarına aslâ mümânaat etmeyeceğini vaddeyliyordu. Fikrince bu, Viyana Sarâyı'nın menfaatine de muvâfık idi. Viyanaca bunun anlaşılmaması hatâ idi. Ve Türkiye'nin hudûdu Dinyester Nehrinin Tuna'ya nakl olunacağından şark muvâzenesi dahi ihlâl edilmiş olmayacaktı! Kırım Tatarları'nın istiklâliyeti ise muktezâ-yı insâniyyet idi! Bundan, Bâb-ı Âlî'nin iktidârı dûçâr-ı zaaf edilmiş olmayacaktı ve bâhusûs ki Kırım, Avusturya ile hemhudûd bir memleket değildi. Çariçe "Eğer Türkler'in gurûr ve azimetine ve âna mezâhir olanların tarafdârlığına karşı huşûnetkâr olmazsam iyi bir sulha destres olamam." diyordu.

Çariçe bu mektûbu yazdığı gün, Prens Henri Petersburg'dan hareket ediyor ve çariçe "Biliniz ki bu prens ile hiçbir şey zâyî olmamıştır."[138] diyordu. Bu hükmün sıhhat ve isâbetini tasdikte Avrupa gecikmeyecekti. 1770 senesinin son haftalarında vekâyi, yekdiğerini tevâlî etmiş ve zâhiren tamâmıyla birbirinden farklı olan bu vekâyi meyânında acaîb bir irtibât mevcûd bulunmuş idi. Rusya, Eflak ve Boğdan'ın fütûhâtını ikmâl etmekte olduğu bir sırada Avusturya, Zips ve Sandecz Kıtalarını istilâ ediyor, Lehistan'da imparatorluk bayrağını rekz ederek ve bu hatt üzerinde beş yüz karyeyi dâire-i işgâle alarak Cracovie'ya on sâatlik mesâfeye kadar ilerliyordu. Prusya Kralı, Lehistan hudûduna çekmiş olduğu sıhhiye kordonunu tevsî eyliyor ve askerleri Lehistan Prusya'sına dâhil oluyordu. Bunlar Warmie Piskoposluğu'na, Kulm ve Pomérellie Dukalığı'nın bir kısmına uzanıyor ve hattâ Kalisch ve Posen Dukalığı'nın birçok nevâhîsinden Silésie hudûduna takarrub

138 Mâdam Bielke'e Mektûb, 11 Kânûnuevvel 1770.

etmiş bulunuyordu.[139] Viyana silâhlanıyor; Berlin sabırsızlanıyor; Lehistan Heyet-i Müttefika-ı İhtilâliyyesi son dereceye gelmiş bulunuyordu. 24 Kânûnuevvel'de Choiseul düşüyor, Fransa artık hesâba katılmıyordu. Viyana'da, Berlin'de, Petersburg'da hem çok şey almak hem mümkün olduğu kadar az döğüşmek isteniliyordu. Vukûa gelen hâdisât; tehlikede bulunan menâfi, tahrîk edilen ihtirâsât, yekdiğere zıd ve muhâlif gibi görünüyor ve hakîkatte aynı gâyeye müteveccih bulunuyordu. Prusya Kralı, 1769 Kânûnusânîsi'nden beri bunları görmüş ve ihtilâfın yalnız bir sûret-i tesviyye-i maslahânesi mevcûd bulunduğuna ve bu sûret-i tesviyye Prusya Hükûmeti'nin menâfiine muvâfık olduğuna hükmetmiş idi. Lynar Projesi vekâyi-i câriyeye iki sene takaddüm etmiş demek idi. Prusya Kralı'nın nigâhı o rütbe nâfiz, insânlara ve hâdisâta vukûfu o kadar amîk idi ki müddeayâtını teyîd edecek en az menfaate mâlik hükûmet, en birincisi oldu. Frederik plan tertîb etmiş; Avusturya buna bir kuvve-i ihtilâciyye vermiş; şark muhârebesi vesâitini ihzâr eylemiş idi. İmdi bu esbâb-ı muhtelifeyi yekdiğerine zincîrleyen râbıta-ı hafiyyenin bir ucunu yakalamaktan başka birşey kalmamıştı. 8 Kânûnusânî'de çariçe, Prens Henri ile konuşurken "Niçin herkes dahi zabtetmemelidir?" sözüyle bu vazifeyi yaptı. Muhârebât ve ihtilâlât târîhin menâzırından başka birşey değildir. Tenkîd ve muâheze o sahnenin iştihâsını teşkîl eden hasâil-i insâniyyede ve fâciayı ihzâr ve tevlîd eyleyen tabîat-ı hâdisâtta onun esbâb-ı mevcûdiyyetini taharrîden dahâ ziyâde o fâcia-ı uzemânın tavsîfine merbût kalır. Fâcianın temâşâgerân önünde cereyân ettiği zamân ise aslâ bir sâat-i târîhî değildir. Müellifin rolleri tevzî ettiği ve harekâtı kuvâ-yı eşyânın bile nâkâbil-i ictinâb bir hâle koyduğu mesâibe doğru teveccüh eylediği zamândır ki sâat-i târîhî addolunur. İşte Lehistan için bu sâat çalmış idi ve 1771 senesi Kânûnusânî ayıdır ki "Lehistan bitti" kelâm-ı meşhûrunu sahîfe-i târîhe geçirmek münâsib olur.

139 Saksonya'nın ve İrşova'daki Ajansının Raporu, 18-19 Teşrînisânî ve 25 Kânûnuevvel 1770, Herrmann, s.483.

On Üçüncü Fasıl Sulh ve Taksîm Müzâkerât-ı Resmiyyesi Kânûnusânî-Haziran 1771

Prens Henri'nin 8 Kânûnusânî'de çariçe ile vâki olan muhâveresini muhtevî olan mektubu, Prusya Kralı 22 Kânûnusânî'de aldı. Şark Meselesi'nin, Lehistan'ı taksîm sûretiyle halli, Büyük Frederik'i ne mütehayyır etmek ne tevhîş etmek için dermiyân edilmemişti. Hâtırâtında der ki: "Bu bahsin açılması tâmm zamânında vâki olmuş idi. Zîrâ her şeyi tedkîk ettikten sonra yeni karışıklıkların önünü almak ve herkesi memnûn etmek için bu yegâne bir çâre olarak kalıyordu." Lakin o, işi yarım görmek istemiyordu. Eğer taksîm olunacak ise ameliyât ciddî ve katî olmalıydı. Avusturya ile Rusya ârasında harbi men' edebilmeli idi. Binâenaleyh Rusya istediği bir Lehistan Eyâleti'ni intihâb ederek Eflak ve Boğdan üzerindeki müddeayâttan sarf-ı nazar etmeli idi.

Taksîmin haksızlık ve adâletsizlik olması, Prusya Kralı için pek az mühim idi; elverir ki fâideli olsun ve "makûl bir usûl tesviye-i siyâsiyye ile üç devlet ârasındaki muvâzene-i kuvâ yekdiğerine muâdil bulunsun."[140] Avusturya, Zips ve Sandecz'i işgâl ederek nazar-ı dikkate alınması lâzım bir misâl vaz' eylemiş idi. Lakin onun hareketindeki tereddüd ve cüretsizlik şâyân-ı imtisâl olamazdı ve Ruslar'ın Prens Henri'ye söyledikleri Warmie Piskoposluğu, eğer Avusturya iki vilâyeti muhâfaza etmek isterse onun tarafını iltizâm edecek olan için hakîkaten bir mükâfât teşkîl edecekti. Lakin bu iki vilâyet, Avusturya'nın Şark İşleri'nden alâkasını kesmek için kâfi değildi ve Ruslar tarafından Tuna'nın sol sâhilindeki fütûhâtın asıl ivaz ve mukâbili olamayacaktı. Bu sûretle gâye-i aslı olan sulhe iktirân olunamayacak; bîfâide bir hareket-i şedîde îkâından başka bir şey elde edilemeyecekti. Kont Lynar hiç böyle düşünmek istememişti.

Frederik hukûk-ı tabîiyyeye ve düveliyyeye hiç ehemmiyyet vermezdi. Ancak efkârın kuvvetini tanıyor ve itikâdât-ı bâtılanın kıymetini tartmağı biliyordu. Hikmet-i hükûmet bazı kere hükümdârlara parlak harekât ile muâsırlarına taarruz emrettiğine mutekıd olmakla berâber muziblikle onları iğnelemek,

140 *Frederik'in Âsârı*, C.3, s.36.

tedbîrsizlik olacağını dahi idrâk ediyordu. Onun nazarında hükümdârânın vicdânları küçük haksızlıklara karşı ıztırâbsız olduğu kadar büyük adâletsizliklere karşı dahi uygun olmalıydı. Düşünüyordu ki küçük günâhlar, mürtekibini târîhin en az afv ettiği kabâyihtir. Şöyle bir çarhacılıkta bir köy yanar, bir katl-i amm olmak üzere kabûl olunur. Sonra binlerce insânları itlâf ve bir imparatorluğu imhâ eden bir muhârebe, şânlı bir hareket olmak üzere telakkî olunur. Her şey nısbî ve derecât, muhtelife-i ânâtı hâvîdir. Bir eyâlet zabtetmekle ihrâz-ı şân eden kimse bir nâhiye istîlâsıyla hudakâr dessâs diye tavsîf olunur. İşte bu büyük kralın mülâhazât-ı ahlâkiyyesi bu idi. Diğer hasâisin noksânına karşı açık ve asrın temâyülâtına muvâfık olmak hâssası var idi.

Frederik 24 Kânûnusânî'de birâderine yazdı ki: "Avusturyalılar, Bâb-ı Âlî'nin tenzîl-i kudretine katiyyen râzı olmayacaklardır... Şöyle resim hâlinde sana gösterilen Warmie Piskoposluğu'nu kazanmak için altmış pâre sarf etmeğe değmez. Pek ziyâde korktuğum vech ile Avusturyalılar Ruslarla harbe girişecek olurlar ise istîlâ ettikleri Lehistan kordonundan başka, aralarında tanzîm ve tesviye olunacak pek çok şeyler olacaktır. Binâenaleyh acele etmeyeceğim ve bazı şeyler iktisâb için müsâid hâdisâta intizâr eyleyeceğim. Yoksa olduğum gibi oturacağım... Maahazâ bütün Avrupa için müdhiş bir komşu olması muhtemel olan bir devletin tevsî-i azimet ve iktidârına çalışırsam, siyâseten nâkâbil-i afv bir hatâda bulunmuş olacağıma mutmainim." Kazanmak istediği şeyi o pekâlâ biliyordu. Prens Henri'nin Kont Panine ile 11 Kânûnusânî musâhabesini muhtevî olan raporu aldıktan sonra 31 Kânûnusânî'de birâderine yazdı ki: "Petersburg Meclisi'nde ittifâk mevcûd olmadığını görüyorum. Lakin Kont Panine'in Avusturya'ya müteallik efkârının icrâsında pek zâhir bir adem-i imkân mevcûd olduğunu size sûret-i katiyyede söylemeğe cüret edebilirim. Bu memlekette Ruslar için mevcûd olan bazı mahfî, bütün tasavvurâtın fevkindedir. Warmie Piskoposluğu'na vaz-ı yedd maddesine gelince; bundan istinkâf ediyorum. Zîrâ oyun şamdana değmez. Bu çariçe o kadar ufaktır ki tahrîs ve tevlîd edeceği feryâd ve velvelenin mükâfâtı olamaz. Lakin Lehistan Prusya'sı, Danzig dâhil olmasa bile; zahmete değer. Zîrâ o vakit

Vistule'e mâlik olmuş ve kraliyetimle bu memleketin serbestçe irtibâtını temîn etmiş oluruz ki işte bu, himmetlice[141] birşey teşkîl eder ve pâre sarf edilmek lâzım gelince, istenildiği kadar sarf edilmek zahmetine değer. Lakin şitâbkârâne bir sûrette oyuncak yakalanır ise bu bir aç gözlülük ve teşnelik hasâisini kazandırır ki Avrupa'da şimdiye kadar vukû bulmamış olan bir hâlin bana isnâd olunmasını katiyyen ârzû etmem." Frederik'i en ziyâde işgâl eden nokta Viyana Sarâyı'nın menviyâtını hakkıyla bilmek idi. Hattâ Avusturya'da zemîni yoklamak vazîfesinin Ruslar tarafından deruhde edilmesi münâsib olacağı yolunda Prens Henri'ye îmâ ve telkînâtta bulunuyordu. Ârzû ettiği malûmât dört gün sonra doğrudan doğruya kendisine geldi ve bu malûmâtı da Van Swieten ihzâr etti.

Van Swieten Berlin'e 26 Kânûnuevvel'de vâsıl olmuş idi. 30 Kânûnuevvel'de kral ile mülâkât etmiş ve 4 Kânûnusânî'de kral, kendisine Ruslar'ın şerâit-i sulhiyyesinden mübhem ve ıztırâbâmîz bir lisân ile bahseylemiş idi. "O kadar sahîf ve sakîl ki teblîğ etmeğe cesâreti olmayacağını"[142] söylüyordu. Bittabi Viyana'da pek ziyâde tehyic olunmuş ve Kânûnusânînin son on beşi, ittihâz olunacak tarz-ı hareketin müzâkerâtıyla geçmiş idi. İmparatoruyla imparatoriçe ârasındaki ihtilâf-ı nazar, bu müzâkerât-ı hatırâmîzde gittikçe peydâ-yı vehâmet ediyor, yekdiğere karşı tehevvürâmîz bir renk alıyordu. 10 Kânûnusânî'de Joseph yazıyordu ki: "Ben dâimâ ya her şeyi yapmak, ya şiddet ve kuvvetle hareket etmek veyâhûd hiçbir şey yapmamak fikrindeyim." 14 Kânûnusânî'de vâlidesine uzun bir muhtıra takdîm etti ki bunda kendi siyâsetini îzâh ve tafsîl ediyordu.[143] O, Avusturya'nın yalnız başına ve müttefiksiz Ruslar'a ilân-ı harb etmek tarafdârı değildi. Bu muhârebe Prusya Kralı'nı şarkta ve Almanya'da hâkim-i mutlak yapacak, her nevi fâide âna râci olacaktı. O, kuvvetini muhâfaza edecek sahnenin temâşâsında hâzır bulunacak ve netîce-i hâli tayîn edecekti. Diğer taraftan çöreği taksîm için Rusya ile uzlaşmış olmasından dahi Joseph şübheleniyordu. Hareketi

---

141 Tercümede همتليجه şeklinde yazılmışsa da *himmetlice* olması muhtemeldir. (h.n.)
142 Josef'ten Leoprold'e Mektûb, 10 Kânûnusânî 1771.
143 Beer, *Vesâîk*, s.16-23.

taksîm karârını ihsâs ediyordu.[144] Rusya ânınla ittifâkı tesîs için her şeyi yapmış ve muhâfaza için her şeyi yapacaktı. "Böyle bir zamân-ı haşyet ve buhrânda Danzig'i, Lehistan Prusya'sı'nı velhâsıl birlikte hareketi taahhüd ettirmek için her istediği şeyi maalmemnûniyye fedâ etmeyecek midir? Onun hakkâniyyetperverliğine, mevâîdine, siyâsetine itimâd olunabilir mi? Birincisi; tabîatında aslâ mevcûd olmamıştır. İkincisine gelince; o dâimâ bunları kendi merâmına ve zamânın îcâbına göre tanzîm ve tevfîk edegelmiştir. Siyâseti itibârıyla da günbegün hâl ve mevkiden istifâde mesleğini takîbden başka bir hâssası olmayan bir âdamdan ne intizâr olunabilir?.." Onu işe bulaştırmak ve maskesini kaldırmağa icbâr etmek lâzım idi. Bunun için vâsıta, Türkler'e eğer Prusya'yı iştirâke azmettirebilirler ise Avusturya'nın kendileri için harbe hâzır olduğunu teblîğ etmek idi. Prusya Kralı'nın en güzel muvâîd ile oyalamakta olduğu Türkler onun dostluğuna mürâcaatta kusûr etmeyeceklerdi. "Hülâsa", diyordu Joseph, "Benim fikrim bizim kendisinden istihsâl edemeyeceğimiz harekât ve teşebbüsâtın icrâsına Prusya Kralı'nı Türkler vâsıtasıyla icbâr etmek veyâhûd Türkler nezdindeki itibâr ve nüfûzunu yıkmaktır ki bu da siyâseten Ruslar üzerine kazanacağımız bir muhârebeye muâdildir. Bu hâlde Türkler tamâmıyla bizim kucağımıza atılmağa mecbûr olacaklardır." Her takdîrde; her cihetten süratle hareket için hâzır bulunmak lâzım idi. Eğer fırsat zuhûr ederse gerek Ruslar'ın zamân zaafından istifâde için olsun ve gerek onlarla hîn-i hâcette hisseleri ve tefrîk ve istihsâl için olsun tedârikli bulunmalı idi. "Ve tevsî-yi arâzîden mütevellid bilcümle rekâbet-i mütekâbilemizi, istihsâl edeceğimiz menâfi-i müştereke ve mühimmeye tahvîl etmek vesâitini bulmak" iktizâ ederdi. Prusya Kralı dahi gâfil avlanmış olmakla berâber kendi hissesini almak için inkıyâda mecbûr kalacaktı. İmparator "Neden lâzım gelsin ki onu kendi menfaatimize tedvîre muktedir olmayalım? Osmânlı İmparatorluğu'nun izmihlâli şübhesiz birçok güzel eyâletlerle memleketemizin tezâyüd ve tevsîini intâc edecektir. Bu eyâletler hakîkatte Ruslar'ın iktisâb edecekleri

144 Leopold'e Mektûb, [31] Kânûnusânî 1771. [Çöreği taksîm hususunda hemfikir olduklarından, şübhe etmeyi tamâmıyla terk etti.]

kadar mühim olmasa bile her hâlde en az harâb olanıdır." diye netîcelendiriyordu!

Rusya ile bozuşmağı Prusya Kralı'ndan taleb etmek, Türkler'e kendileriyle ittifâk teklîf eylemek; maahazâ yine her takdîrde Türk ziyânına ve hattâ mümkün olursa Prusya'nın zararına doğruca Ruslarla uyuşmak için lâzım olan vesâiti istihzâr eylemek İkinci Frederik'in tayîn ve takbîh olunan harekâtını tamâmen noktası noktasına taklîd ve onun noksân hulûs niyetine ve adem-i sebât-ı siyâssiyyesine vâki olan tarîzât ve takbîhâta doğrudan doğruya kendini arz eylemek değil mi idi? Marie-Tehérèse bunu hissetti ve mahdûmunda bu derece hiss-i vicdândan mahrûmiyyet ve körlük keşfetmesinden dolayı pek elemnâk bir sûrette mükedder oldu. İmparatora cevâbını yazdı ve Kaunitz dahi notayı teblîğ ederek "Bu, muvaffakıyyete müncer olacak bir şey değildir. Kalbim meşbû-yı âlâmdır. Beyâzlanmış başım, artık idâre-i hükûmete kâdir değildir. Sükûtta olduğumu hissediyorum. Lakin harb olmadıkça ve siz bana muâvenette bulundukça tahammül edeceğim." diye yazdı. Ve imparatora "Bütün hayât-ı mezâhim-i âlûdemde şu saâtte ittihâz etmekliğim lâzım gelen karârdan dahâ müşkil bir şeye tesâdüf etmedim. Lakin beni en ziyâde tereddüde sevk eden şey; tecâvüzü Türkler tarafından vâki olmasıdır. Ve Ruslar dâimâ bize karşı hüsn-i âmîzişte bulunmakta olmalarından başka Hristiyandırlar ve haksız bir muhârebe ile muztaribdirler. Diğer taraftan Lehistan'da aynı muhârebe-i tecâvüzkârâneyi onlar yapmakta ve herbir milleti ezmekte berdevâmdırlar ve bu sûretle Türkler tarafından onlara bir muâvenet îfâsına meydân verdiler... Hele Türkler'i Avrupa'dan tard etmek ve bu hükûmeti tahrîb eylemek için Ruslarla ittihâd-ı efkâra katiyyen yanaşmam. Kaldı ki Ruslarla bir muhârebeyi ne kadar ârzû etmiyor isem ondan dahâ ziyâde Prusya Kralı'na karşı yapılmak istenilen hudaya râzı değilim. Benim, Prens Kaunitz'e medyûn olduğum ve dâimâ netâyic hasenesini elde ettiğim kâidem; nâmûs ve istikâmettir. Aslâ ikiyüzlülük ve diğerlerini iğfâl değildir. İtirâf ederim ki bu karârı zaif ve cüretsiz bulacaklardır. Ancak haksız olduğunu zannettiğim ve vicdânıma muhâlif bulduğum bir harbe karâr verecek kadar kendimde kuvâyı kâfiyye bulmuyorum."

Marie-Tehérèse, Kaunitz'e çok şeref veriyordu. Hâlbuki kendinin hasâil-i âliyyesi, istikâmet-i vicdânı ve sevk-i tabîî-yi hükümrâniyyesi, bu kavâid-i mübeccele ve âkılede itimâdını gasb edebilen desâis-i diplomattan pekçok ziyâde hissedâr-ı şerefti. Hüsn-i necîb vicdân, itidâl ve hukûka riâyet Viyana Sarayı'nca zâhiren bir itikâd-ı dînî hâlindedir. Lakin Avusturya diplomasisi tatbikât itibârıyla bu itikâdâtı pek ağır şeylerle telîf ve tevfîk-i hâssasını dâimâ karıştırmıştır. Pekçok vesâil ile görüldü ki Avusturya safvet ve hulûs niyetinden bahisle kendisinden şübhe edenlere karşı dâimâ protestoda bulunduktan sonra menâfii uğrunda meslek ve kavâidini fedâ etmiş; kurnazlıkla fazîleti telîf ve tevfîke çalışmış; yavaş yavaş derece derece vuzûhtan ibhâma ve hattâ haksızlığa ve adâletsizliğe kadar tenezzüle kendini terk eylemiştir. İşte bu vech ile bir müzâkerât-ı müziceden sonra imparatoriçenin rızâsıyla Mösyö Kaunitz, eğer Prusya Kralı müşâreket edecek olursa her tedbîri ve hattâ tedbîrin en şedîdini ittihâza mahyâ olduğunu Berlin'e ve İstanbul'a işâr etti. Avusturya, Lehistan'dan başka mevâzıda Rusya'ya hücûm edecek olur ise Rusya'nın müdâfaa edilmeyeceğinin taahhüd edilmesini dahi Frederik'ten taleb eyledi. Ve Avusturya, Osmânlı İmparatorluğu'nun izmihlâline müsâid bulunmaktan ziyâde, Rusya'ya ilân-ı harbi tercîh edeceğini dahi Türkler'e teblîğ eylemesini Frederik'e ricâ eyledi. Senevî otuz dört milyon Florin verilmek ve Küçük Boğdan Kıtasıyla Belgrad, Avusturya'ya terk olunmak ve Avusturya tebasına en ziyâde mazhar-ı müsâade olan milletler derecesinde imtiyâzât-ı ticâriyye bahşedilmek şartıyla, tedâfüî bir ittifâk akdine mütemâyil olup olmadıklarını dahi Bâb-ı Âlî'den istimzâc etti. Elli altmış bin kişilik oldukça mühim bir ordu bu teklîfâta zahîr olacaktı.[145]

Van Swieten 10 Şubat 1771'de Prusya Kralı'nı gördü ve teblîgâtını yaptı. Frederik ekseriyâ yaptığı vech ile Rusya ile olan muâhedesi, çariçeyi ancak Lehistan'da mezâhirete kendisini mecbûr tuttuğu, cevâbını verdi; fakat Swieten kendisinden teleb ettiği bîtaraflık vaddini istihsâl edemedi. Kral mütemâdiyyen meseleyi

145 Swieten'den Thugut'ya Tahrîrât 27 Kânûnusânî. Josef'ten Leopold'e 31 Kânûnusânî.

başından savıyor ve "Bu sûret, henüz mevzû-i bahs olamaz. Petersburg'un âdamları şarâblarına su katacaklar ve biz de sulhe destres olacağız." diyordu. Frederik tuzağı istişmâm etmiş idi. Ona düşmeyecek kadar kurnaz idi. Viyana'da buna intizâr olunmuyordu. Viyana'daki Rusya Sefîrinin lisânı ise hezîmeti ikmâl ediyordu. Rusya nezâketle tavassutu redd eyliyordu. Joseph, birâderine 21 Şubat'ta yazdığı mektûbda diyor ki: "Çariçe bütün ârzûlarını bize tevdî etmeği vaddediyor ve aslâ fütûhât emelinde bulunmadığını ve ancak mâzî için tazmînât ve istikbâl için temînât istihsâli fikrinde bulunduğunu ve bilhâssa tekâlîfinde Avusturya menâfiini dahi kendi menâfii derecesinde nazar-ı dikkate alacağını beyân eyliyor." Ruslar'ın şerâitini bilen Frederik bu şerâiti, gayr-ı kâbil-i kabûl buluyordu. Hâlbuki Galytzine, bunun sâdece bir tazmîn-i zarar ve ziyândan ibâret olacağını, beyân eyliyordu. İmparator bütün bu şeylerin Avusturya'yı hâl-i gaflette bulundurmak için tertîb edilmiş oyunlardan ibâret olduğuna bihakkın hükmediyordu. Fîlvâki Avusturya gaflette ve uykuda idi ve bu uyku rûyâlarla ihlâl edildikçe imparator meyûs ve nevmîd olmakta idi. Kardeşi Léopold'e "O kadar bîzârım ki her şeyi kadere terk ediyorum. İş böyle iyi gidecek." diye yazıyordu. Bu tarz itikâdşikenâne, imparatoriçeyi dahâ ziyâde mükedder ve müteessir ediyordu. En fenâsı o idi ki bütün bu siyâsetten bir netîce matlûb idi. O ise Prusya Kralı'nı sulh ve harbin hâkimi olmaktan men' etmek idi. Hâlbuki İstanbul'dan, Petersburg'dan, Viyana'dan herkes ona koşuyor ve onsuz hiçbir şey yapılamıyordu.

Frederik 7 Şubat'ta sefîri Finkenstein'a yazıyordu ki: "Rusya ile Bâb-ı Âlî ârasındaki müzâkerât-ı sulhiyye üzerine ne kadar düşünüyor isem o kadar suûbet ve müşkilât görüyorum. Bize başlıca lâzım olacak şey; ne Rusya ne Avusturya'nın iğfâlâtına kapılmamak ve bizim bîtaraflık planımıza mugâyir olabilecek hiçbir şeye râzı olmamaktır... Bunu size aslâ ayrılmayacağım bir meslek ve kâide olmak üzere bildiriyorum." Bu esnâda yanî Şubat'ın on yedisinde Prens Henri Petersburg'dan Potsdam'a avdet etti. Hikâyeleri mektûblarını ikmâl etti. Frederik artık tereddüd etmedi; hareket zamânı gelmiş idi. Çariçenin latîfelerine ve müşâvirlerinin îhâmatına bir tahrîrât-ı resmiyye-i diplomatikiy-

ye ile cevâb verdi ki Petersburg gecelerinin lâübâlî musâhabâtını bununla birden bire bir müzâkere-i muntazama-ı resmiyye hâline kalb eyledi. 30 Kânûnusânî'de Kont Solms'e, sancakların Avusturya tarafından işgâli bir tecrübe balonu olmadığını, bunun tamâmıyla musammem ve mukarrer bir hareket olduğunu ve Avusturya mehûzâtını muhâfaza edeceğini ve Viyana Başvekâleti bu sûret zabt ve istilâyı muhıkk göstermek için istidlâlât ve istintâcât-ı mukteziyyeye girişeceğini, işâr eylemiş idi. "Meselenin hâl-i hakîkisi nazar-ı tedkîke alınırsa Lehistan'ın tamâmiyyeti mevzû-i bahs olamayacağı görülür. Çünkü Avusturya ondan bir kısmını kendi hesâbına taksîm etmek istiyor. Ancak bu taksîmin Avusturya Hânedânıyla benimki ârasında mevcûd olmak lâzım gelen ve devâm-ı mahfûziyyeti benim için mühim olduğu kadar Rusya Sarâyı için dahi bâis-i fevâid olan muvâzeneye halel îrâs etmesini men' etmek husûsu, mevzû-i bahs olmak lâzım gelir. Bu muvâzenenin muhâfazasını temîn için Viyana Sarâyı'nın bana verdiği misâli taklîdden ve onun gibi Prusya hezâin-i evrâkının dahi bana ihzâr edeceği hukûk-ı kadîmeye istinâd ile Lehistan'ın bazı küçük vilâyetlerine vaz-ı yedd etmekten ve Avusturya kendi teşebbüsâtından ferâgat ederse onu yine Lehistan'a iâde ve bilakis iddiâ eyledikleri vesâîka istinâdda ısrâr edecek olurlarsa ben de onları muhâfaza eylemekten başka çâre göremiyorum." diyordu.

Vesâîk tahrîsi için vükelâsına emir verdi. Bu ihtimâmı yaptıktan sonra Solms'e yazdı ki "Eğer Avusturya, işgâl ettiği arâzîyi muhâfazada inâd edecek olursa Ruslar dahi Tuna'nın sol sâhilinden sarf-ı nazarla Eflâk ve Boğdan'ın bir parçasını Lehistan'a ivaz vererek, Lehistan Kıtasından istihsâl-i tazmînâtta muhtârdırlar."[146] Berlin hezâin-i evrâk memurları, tamâmıyla ehl-i vukûftan ve Viyana'daki refîklerinden ziyâde erbâb-ı mahâretten idiler. 25 Mart'ta vesîka muntazam olarak ele geçti. Frederik, Finkenstein'a "Lehistan'daki müddeîyatımıza âid vesâîki bana süratle tedârik ve irsâl etmenizden çok memnûn oldum." diye yazıyordu. Prusya hezâin-i evrâkının meydâna çıkardığı hukûk-ı kadime,

146 20, 27 Şubat ve Mart 1771, Duncker s.235. Angeberg, *Lehistan Muâhedesi*, s.85.

Frederik'in iddiâsına göre, gûyâ 1731 senesinden beri Prusya Kıtasından ayrılmış ve âna rabt ve ilhâkı ehemm bulunmuş olan bir kıta-ı arâzîye âid bulunuyordu. Bu arâzî ise Kont Lynar'ın hukûk-ı kadîmeye istinâd zahmetine mahall olmaksızın 1769 senesinde kerâmetçesine tertîb eylediği bir projede gösterilen arâzî idi. Frederik gâyet vâzıh sûrette Kont Solms'e 25 Mart'ta bunu bildirdi ve Finkenstein'a yazdı ki: "Şimdi her şey benim baht ve tâliime merbûttur. Bakalım Kont Solms muvaffak olacak mı? Bu müzâkerât-ı mühimme ve nâzikede temîn-i muvaffakıyyete müncer olacak bir kanal intihâbı için kâfî derecede zekâ ve mahârete ve yâver-i bahta mâlik olacak mı?"

Müzâkerât, fîlhakîka pek nâzik idi. Lehistan'ı Rusya'ya tâbi bir emâret hâline koymak fikrinde bulunan Panine, taksîme muârız idi. Lakin çariçe temâyül ediyordu. "Gözdeler gürûhu" ânın efkârına mümâşât ediyorlardı. Meclis nihâyet buna müsâid bir karâr verdi. Maahazâ karâr-ı katî ittihâzından evvel Avusturya'nın işgâl ettiği mâlikâneler hakkındaki niyât-ı sahîhesinin istimzâc ve tahkîkine Prusya Kralı'nın davet olunmasına Panine muvaffak oldu. Öyle zannediyordu ki bu mâlikânelerin işgâlinden Prusya Kralıyla çariçenin istihsâl eylemek istedikleri netâyic münkeşif olunca, Kaunitz ricat edecek ve Prusya Hükûmeti'ni böyle müdhiş bir sûrette takviye ve tahkîm etmekten ise mâlikânelerin işgâlinden ferâgatı tercîh eyleyecektir.

Avusturya'nın Berlin'deki sefîri 26 Şubat 1771'de Kaunitz'e yazıyordu ki "Bu sarâyın Petersburg ile i'tilâf etmiş olduğuna ve bir muâhede-i katiyye-i taksîm üzerine muvâfakat-ı efkâr husûle gelmiş ve bizim de müşâreketemizi istihsâle çalışılmak üzere bulunmuş olduğuna zann ve itimâd için delâil gitgide teyid etmektedir." Marûz olduğu îhâmât ve telkînât kendisini müteaccib bırakmıyordu. 28 Mart'ta Finkenstein bunu nezdine davet etti ve âna dedi ki "Çariçe mâlikânelere vaz-ı yedd edildiğinden haberdâr olmuş ve bunu ne emniyyetsizlik ne de hasedle telakkî eylemiştir. Prusya Kralı dahi bu meselede bazı vesâya-ı hayrhâhânede bulunmak sûretiyle Viyana Sarâyına karşı ibrâz-ı meveddete vesîle bulmuştur. "Kral düşünüyor ki sarâyınız bu mâlikânelerle üzerinde yalnız hukûk ve müddeîyat-ı kadîmeyi esâs ittihâz edebilecektir;

bir şartla ki Lehistan'ın diğer komşuları dahi aynı sûrette hareket eyleyebileceklerdir." Bu teklîf, tabîr-i vâzıhla cumhûriyetin taksîmini teklîf idi. Zâten iş artık bir sır değildi. Fransa Sefîrinin Paris'e 2 Nisan'daki işârına nazaran Berlin'deki İsveç Sefîri kendisine demişti ki: "Her şey hitâm bulmuştur. Prusya Kralı her şeyi tesviye etti. Sulhnâme dört aydan evvel imzâlanacaktır. Lehistan, arada kurbân gidecektir. Bu kadarcık size kâfî."

Vâkıâ bu, biraz netîceyi tesrî etmek ve Viyana Başvekâleti'nin tereddüdlerini, vehm ve endîşelerini, betâet-i musammemesini hesâba katmamak idi. Panine aldanmıyordu. Bu husûstaki teblîgât-ı mahremâne Kaunitz üzerinde intizâr olunan tesîri hâsıl etti. Kaunitz o sırada tamâmen Türklerle hâl-i müzâkerede idi. Rusya'dan istihsâl edemeyeceği menâfii onlardan istihsâl etmek ve böylelikle Prusya Kralı'na tevsî-yi arâzîye mahall vermek mecbûriyetinden kurtulmak ümîdinde bulunuyordu. Finkenstein Berlin'de Van Swieten'e, Prusya Kralı'nın tabîrince, bu teblîgât-ı sâmîmâneyi yaptığı sırada Joseph kardeşi Léopold'e:[147] "Günden güne İstanbul'dan gâyet mukayyed havâdis vürûduna muntazırız. Sefîrimiz Thugut'nun, Reis ve Osmân Efendî[148] ile yapacağı müzâkerât, ittihâz edeceğimiz tedâbîri kısmen karârlaştıracaktır." diye yazıyordu. Avâkıb-ı ahvâle intizâren Viyana Sarâyı'nın "safvet ve nâmûskârlık" menâfiini muhâfazadan başka birşey yok idi. 16 Mart'ta imparatoriçe, Mâlikâneler Vâlîsi'ne pek tehlikeli olan evvelki unvânı "İmparatorluğa Merbût Nevâhî Müdürü" unvânına tebdîl eylemesini ve iki gün sonra da Hazîne-i Evrâk Müdürü'ne "Hukûk-ı Kadîme" vesâîkinin teferruâtını sûret-i katiyyede ikmâl etmesini emretti. Artık işgâl Prusya Kralı'nın tarz-ı vech ile askerî bir kordona tahavvül ediyor ve zevâhir yeniden kurtarılmış bulunuyordu. Bu ihtiyâtlardan sonra Kaunitz 10 Nisan'da Swieten'e Avusturya'nın bu nevâhîyi bir temînât sûretiyle işgâl ettiği ve hukûk-ı kadîmeye gelince; bunu

---

147 [14 Mart 1771.]

148 Orijinal metinde "...d'une conversation que Thugut doit avoir avec le Reis et Osman-Effendi.." ifadesi yer alırken; Yusuf Ziya, "Reis Osman Efendi" şeklinde çevirmiştir. Karş. Sorel, *a.g.e.*, s.150; Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.203. Burdaki Osman Efendi Nişancı Vekili Osman Efendi olsa gerek. Bkz. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Anlaşması*, TTK, Ankara 2006, s.68. (h.n.)

ancak Lehistan Hükûmetiyle müttefiken, sulhperverâne ve ahkâm-ı hukûkiyyeye tevfîken hall ü hasme çalışmaktan başka bir sûret-i iddiâda aslâ bulunmayacağı ve sulhün tesîsiyle berâber Rusya ve Prusya Hükûmetleri Lehistan'da bulundurdukları kuvve-i askeriyyelerini geri aldıkları takdîrde Avusturya dahi işgâl edilen arâzîyi tahliye edeceği yolunda Prusya Hükûmeti'ne cevâb vermesini bildirdi.

Frederik derhâl anladı ki Avusturya'nın bu cevâbı Petersburg'a teblîğ olunur olunmaz, Panine Lehistan mukâsemesine karşı muhâlefetinde tamâmıyla kuvvet kesb edecektir. Fakat o, iş gördüğü âdamları pekâlâ tanırdı. Biliyordu ki çariçe, Avusturya kendisine, velev cüzî olsun, vesâil ihzâr ettikten sonra, teşebbüse temâyül etmeğe hâzırdı. Kezalik biliyordu ki Avusturya bir emr-i vâki karşısında kaldıktan sonra teslîm-i silâha râzı olacaktı ve binâenaleyh harekette devâm etti. 27 Nisan'da Viyana Sarâyı'nın cevâbını aldığı vakit Swieten'e deki ki: "Hezâin-i evrâkınızı bir dahâ taharri ettiriniz. Vaz-ı yedd ettiğiniz muvâzaadan başka işinize gelebilecek bazı vilâyetler hakkında dahi iddiâ-yı hukûka sâlih olacak bazı evrâk-ı vesâîk dahâ belki bulabilirsiniz. Emîn olunuz ki fırsattan istifâde etmeliler. Ben de kendi hissemi alacağım. Ruslar da öyle yapacaklar." Böylece Rusya ile mütevâfıkülefkâr olduğunu telmîh etmekle Avusturyalılar'ın endîşesini tahrîk etmekte iken; diğer taraftan Avusturya'nın bu mâlikâneleri muhâfazada azimkâr olduğuna iknâ etmek sûretiyle Rusya'yı bu tevâfuk-ı efkâra celb etmeğe çalışıyordu. Swieten'in beyânâtını kendi tarz-ı ifâdesiyle hülâsa ederek 28 Nisan'da Kont Solms'e yazıyordu ki: "Bu vâzıh bir şeydir. Bu âdamlar numûne-i imtisâl verdiler. Ruslarla ben de onların yaptığını yapmağa mezûnuz." Avusturya Sarâyı'nın istimzâcını ricâ etmekle Panine'in Frederik'ten intizârı şübhesiz bu değildi. Van Swieten'in teblîğe memûr olduğu beyânâttan sonra Kaunitz'in intizârı dahi bu değildi. Frederik karâr-ı katiyyesini vermiş idi, o, hâtırâtında: "Bu derece mühim bir işte çocuk oyuncaklarıyla şikestecüret olmak iktizâ etmezdi." der. 15 Mayıs'ta nâzırı Finkenstein'a yazıyordu ki: "Azîzim Kont! Mösyö Van Swieten'in cevâbından memnûn olacak birşey olmadığını itirâf ederim. Bu âdamlar

taksîmde kendi hisselerine düşecek şeyin pek ufak olmasından ziyâde, bizim menfaatdâr olmaklığımızdan korkuyorlar ve bunun için kendi teşebbüslerinden de ferâgat edecekler. İşte akîde-i siyâsiyyeye mugâyeret teşkîl eden bir meslek. Zîrâ Kaunitz'in akîde-i siyâsiyyesinde her iki hükûmetin yekdiğerine karşı küçük menfaatlerden dolayı hased etmemesi münderic idi. Lakin Avusturya'nın rızâ ve adem-i rızâsının ne ehemmiyyeti var. Eğer biz Rusya ile i'tilâf edecek olursak, tebdîl edemeyecekleri bir şeye teslîmiyyetle rızâdâde olmağa mecbûr olacaklar ve bunun için harb edemeyeceklerdir. Şübhesiz o vakit kendi hisselerini tezyîd ve tevsî edecekler ve sükûtu iltizâm eyleyeceklerdir. Bir dereceye kadar câlib-i dikkât olmak lâzım gelen cihet, Lehistan'ın bazı aksâmının taksîmi projesinin bizden değil, doğrudan doğruya Rusya Sarâyı'ndan sudûr etmiş olduğunu Van Swieten'e îhâm ve telkîn etmektir. Bu âdamlar işin böyle olduğunu anladıkları gibi, planlarında mütevâfıkülefkâr olan iki hükûmete temâs etmezden evvel pek çok düşünmeğe mecbûr kalacaklar ve nihâyet tahmînime göre; Ruslar'ın yaptığını yapmakla işe nihâyet vereceklerdir.

Frederik bu planın muvaffakıyyetine yalnız bir mâni görüyordu. O da Fransa idi ki şübhesiz taksîme katiyyen muârız olacak ve mukâvemetiyle belki de Avusturya Sarâyı'nı tevkîf eyleyecektir. Lakin Prusya Kralı, Neisse ve Neustadt Mülâkâtları'ndan beri Avusturya'nın Fransa ittifâkını ne sûretle telakkî ettiğini biliyordu. O, Kaunitz'in "Avusturya, müttefiklerinin kendi meslek-i müsâlemetperverîsiyle tevâfuk edemeyecek cemîleler veyâ hiçbir nevi bir tâbiyyet talebi cesâretinde bulunmasına alışık olmadığı" yolundaki ifâdesini hâtırlıyordu. Ve Choiseul'ün artık makâm-ı iktidârda bulunmadığını biliyordu. Artık ondan korkacak bir şey olmadığı için ânınla istihzâdan başka birşey düşünmüyordu. Kardeşi Henri'ye yazıyordu ki "Alberoni ve Choiseul ârasında ölü musâhebâtı yapmanız fikri şâyân-ı takdîrdir. Hakîkaten bunlar muztarib, vâsi ve sathî efkâra mâlik aynı soydan âdamlar idi." Fakat düşmüş bir hasım ile eğlenmek gibi şâhâne olmayan bir zevk ile mahzûz olduğu bir sırada yine onun takdir-i meziyyâtına mecbûr oluyordu. Finckenstein'a "Fransa'nın şimdiki

hâl-i zaaf ve âczî bir saâdettir. Onların muâvenetinden mahrûm olan Avusturyalılar, dahâ kâbil-i müzâkere ve dahâ mülâyim olacaklardır." diye yazıyordu.

Bu sırada Avusturyalılar mâhir ve basîretkâr olmağa çalışıyorlar ve Prusya Kralı'nın yedine teslîm-i salâhe hâzırlanmaktan ziyâde, vaziyyetlerini değiştirmek ve onu gâfil avlamak emelini taşıyorlardı. Rusya onları bu tarîke girmeğe mâhirâne tahrîk ediyordu. Frederik'e aslâ itimâdı olmayan Panine, doğruca Avusturyalılarla müzâkere ediyordu. Onların Petersburg'daki sefîri Lobkowitz'e telkîn etti ki "Avusturya, Rusya ile i'tilâf edecek olursa Eflâk-Boğdan'ı, ister kendisi ister bir arşidük veyâhûd Saxe-Teschen Prensi için istihsâl edebilir."[149] Ve çariçe, Avusturya'nın dostluğunu muhâfazaya azmetmiş olduğunu ve bunun için ledelhâce Prusya'nın dostluğunu fedâ edeceğini ve Lehistan Taksîmi Projesi'nin müellif-i yegânesi Frederik olup, bunda Rusya'nın katiyyen medhâli olmadığını ve Prusya Kralı bütün âlemi aldatmak istediğini temîn etti. Joseph mayıs ayında kardeşi Léopold'e yazıyordu ki: "Hareketini ikiyüzlü buluyor ve Lehistan'ın bazı parçalarına çengeli asmağa hasr-ı merâm etmiş. Bu onlar için de muvâfakat almayacaktır. İşte Prusya Kralı, gûyâ Rusya tarafından vâki olmuşçasına, Lehistan'ın taksîmini bize teklîf ederek, yalan söylediği tezâhür etti."

Kaunitz 18 Mayıs'ta bütün taksîm fikrini sûret-i resmiyyede reddetmek ve herkes aynı sûretle hareket edecek olursa, imparatoriçe dahi işgâl ettiği mâlikânelerden ferâgata hâzır olduğunu yeniden beyân eylemek üzere Swieten'e emir verdi. Viyana Sarâyı bu beyânâtıyla Prusya Kralı'nın maskesini kaldıracağı zannında bulundu. Avusturyalılar'ın birdenbire vehleten birşey yapmaması, Frederik'in dâhil-i dâire-i hesâbı idi. Hâhişlerine rağmen kendi makâsıd ve menviyâtına hıdmet ettireceğine kâni olarak onları istediklerini söylemeğe terk etti ve onlar da bunda kusûr etmediler. 30 Nisan'da Viyana'da bulunan Alexis Orlof, ihsâs etti ki "Çariçe, Tataristân'ın ve Eflak ve Boğdan'ın istiklâliyle iktifâ edecektir." Bunda Panine'in câzib îhâmâta baîd şeyler var idi.

149 12 Nisan 1771 Lobkowitz Raporu, Arneth, C.8, s.310, *Kral'ın Esrârı*, C.2, s.306.

Kaunitz bu şerâitin Avusturya menâfiyle nâkâbil-i telîf olduğunu beyân etti. Bu lisân ve Avusturya'nın tedârikât-ı askeriyyesi havâdisi ve Türklerle müzâkerât-ı hafiyyede bulundukları şâyiası, bütün bu vekâyi Frederik tarafından mâhirâne toplanmış ve büyütülmüş ve hâtırâtındaki tabîrâtı vech ile "Petersburg Sarâyı'nı dalmış olduğu uyuşukluktan çekmek" ile nihâyet bulmuştur. Solms 22 Haziran 1771'de Prusya Kralı'na, çariçenin konferansına dâhil olmak için bir taksîm projesine muntazır olduğunu, işâr etti. Aynı gün Lobkowitz dahi, Rusya'nın Eflak-Boğdan Eyâletleri'nin ve her iki Tataristân'ın istiklâlini ve Azof Kalasıyla Adalar Denizi'nde bir cezîrenin terkini ve Türkiye'de Hristiyanlar hakkında temînât-ı mukteziyye itâsını sûret-i katiyyede taleb edeceğini, Kaunitz'e işâr eyledi.

Ruslarla Prusyalılar merâmlarını Viyana Sarâyına kerhen kabûl ettirmek için ittifâk etmekte bulundukları sırada Kaunitz dahi onları gâfil avlamak ve bunları i'tilâf ve ittifâktan tefrîk etmek için büyük bir darbe vurmağa hâzırlanıyordu; lakin bu darbe, hakîkat-i hâlde, onların revâbıtını dahâ ziyâde tahkîm etmek ve i'tilâflarının netâyicini tecîl eylemekten başka bir şeye hıdmet etmedi. 5 Haziran'da Swieten'e, artık taksîmden kendisi aslâ bahsetmemesini ve ancak buna dâir her ne söylenir ise Viyana'ya işâr eylemesini, bildirdi. Prusya Kralı'nın mutâlaât ve zanniyâtını bir defa dahâ haklı çıkarmak için Avusturyalılar bu müzâkerâta dâir Versay Sarâyına aslâ malûmât vermiyorlar ve sûret-i katiyyede muhâfaza-ı sükût ve mahremiyet ediyorlardı. Joseph 1771 Mayıs'ında birâderi Léopold'e "Bu işin ne kadar hafî ve mahrem olması lâzım geleceğini size söylemeğe hâcet göremem. Zîrâ ifşâ olunursa bilhâssa Fransa'da pek müdhiş bir tesîr husûle getirecektir." diye yazıyordu. Avusturyalılar'ın bütün siyâsetlerinin ukde noktasını teşkîl eden tertîbât, Thugut'nun İstanbul'da takîb ettiği müzâkerât idi ki o da netîce bulmak üzere idi. Lakin Versay Sarâyı bundan Kaunitz'in şübhe edemeyeceği bir tarîkle haberdâr olmağa muvaffak olabilmiş idi.

On Dördüncü Fasıl Avusturya ve Türkiye İttifâkı ve Türkiye'nin Taksîmi Projesi Kânûnusâni-Teşrînievvel 1771

Avusturya'nın İstanbul Sefîrinin rolü dahâ ziyâde nâzik idi; ona hârikulâde bir mahâret ve her derde devâbahş bir iksîr lâzım idi. Viyana Başvekâleti'nde bilâhare Kaunitz'e halef olan ve tezâd ve tenâkuzu telîf ve en mübhem ve karışık siyâsetleri en şedîd, en sıkı kavâid ve mesâlikle tevfîk sanatında efendîsini kat kat geçen serserî ve dakâyıkçı diplomat, işte böyle bir mektebde vücûd bulmuş idi. Bu adam, pek aşağı sınıftan çıkmış, pek dolambaçlı ve şübheli yollardan yükselmiş olup, İstanbul'da bile ikiyüzlülükten dahâ başka bir mevkide bulunuyordu. 1736'da küçük bir memûrun oğlu olarak doğmuş ve Jezüitlerin elinde terbiye edilmiş olan bu âdam, 1754'te Viyana'da elsine-i şarkıyye tahsîline kabûl edilmiş ve sonra İstanbul Sefâreti'ne tercümân olmuş idi. Orada Kaunitz'in nazar-ı dikkatini celb ederek, 1766'da Viyana'ya çağrıldı ve Sarây Tercümânlığı unvânıyla berâber Başvekâlet dâiresinde bir kitâbete tayîn olundu.

O vakit şedîden Lehistan tarafdârlığını taşıyan Choiseul, Kaunitz'den meslûbülemniyyet bulunuyordu. Viyana'ya Sinyor Barth isminde birini göndererek Marie-Thérèse'in Başvekâlet Dâiresi'ni kendi hesâbına tecessüs edecek bir âdam bulmağa memûr etti. Thugut da bu vazîfeyi îfâ edebilmek için iyi bir mevkide idi. Ve kendisi muhtâc, tamâ, harîs idi. Sinyor Barth onu tanıdı ve o da kendisini tanıttırdı. Sonra İstanbul Sefâreti'nde kendisine refîk olan Saint Priest'in tabîr-i mülâyimî vech ile "1767'de Fransa Kralı'nın hıdmetine girdi." Kral, Thugut'nun hıdmetinden memnûn kaldığına itikâd olunabilir. Çünkü 1768'de ona senevî on üç bin liralık bir tahsîsât ile kâimakâmlık berâtı ihsân etmiş ve esrâr-ı keşf olunacak olursa Fransa'da bir melce vaddedilmiş idi. Thugut, Kaunitz tarafından Mukîm Elçi unvânıyla İstanbul'a izâm oluncaya kadar, Viyana'da "hıdmet" etti. Sinyor Barth'ın 1769 târîhinde yazdığı vech ile "sadâkatinde gayr-ı mütezelzîl bulunduğu için" Fransa'nın İstanbul'daki Sefîri Saint Priest'e karşı ne vaz' ve harekette bulunacağını sûâl etti. Bu sefîr, Choiseul'ün ve kralın bütün esrârına vâkıf olanlardan olduğu için Sinyor Barth'a cevâb verildi ki: "Mösyö Freund'e (Freund,

Alman lisânında dost demek olup, Thugut'nun muhâberât-ı mahremiyyede ism-i müsteârî olarak kullanılıyordu), sefîrimizle bir itimâd-ı şahsî tesîs ile iktifâ etmesini bildiriniz." Thugut da bu işâra tevfîk hareket etti ve doğrudan doğruya Paris'e işârâtta devâm eyledi. Mösyö de Saint-Priest, Thugut'nun krala "hıdmet" etmekte olduğundan şübhe etmiyordu. Ve bundan dolayı kendisini aldatıyordu. Zîrâ Thugut, Avusturya Hânedânı'ndan başka kimseye hıdmet etmiyor ve aslâ hıdmet etmemiş idi. Fransa Kralı'nın pâresini bilâvehm ve hâcâlet alması, efendîlerinin menâfiini ızrâr etmeksizin kendisine bir servet temîni kâbil olacağına itikâd-ı tâmmından neşet ediyordu. Kendisi On Beşinci Lui'nin esrârına kesb-i vukûf ediyor ve fakat bu pek sâf, büdelâyı Viyana Sarayı'nın esrârına vukûftan baîd bulunduruyordu. Bu bâbda filvâki pek büyük bir mahâret lâzım idi ve 1771 senesinin kış aylarında bu mahâreti pek ziyâde izhâr etti.[150] Aynı zamânda Saint-Priest'i uyutmak, iğfâl etmek, Choiseul'ü işgâl, On Beşinci Lui'yi tecrîd eylemek ve Bâb-ı Âlî'yi diğer bir devlet-i ecnebiyyenin müzâheretini kabûlden irâz ve mukâvemete teşcî etmek lâzım idi. Fransa'nın mahâretini taharrîye Türkler'i sevk ve teşvîk için kendisine pâre vermekte bulunan Choiseul, ona istimâl-i mahârete fırsat ve zemîn hâzırlamış idi.

Bâb-ı Âlî, Fransa'nın ittifâkını aramış idi. Teklîf reddedildi; lakin Fransa Hâriciyye Nezâreti bir tahsîsât mukâbilinde Türkler'e bir Fransız donanmasının muâveneti fikrini telkîn etmiş ve hattâ bir İspanyol donanmasının bunu takîb edeceği dahi ihsâs olunmuş idi. Türkler'i bu tasavvura meclûb eden şey; Fransa donanmasının meseleye muâveneti iktisâb edildiği hâlde, Fransanın müttefiki olan Avusturya'nın dahi harbe sürüklenmesi ümîdi idi. 1771 Kânûnusânîsi'nde Osmânlı nazârından bu esrârı almağa muvafık olan Thugut, böyle bir ümîd taşımaları beyhûde olduğunu kendilerine anlattı. Bir donanmanın Rus ordularına karşı kendilerine nâfi bir hıdmet îfâ edemeyeceğini isbât etti ve Fransa Vükelâsı'nın adem-i sebât ve zaafını ifhâm ve bu ittifâk, hâl-i harbi kasır edeceği yerde; bilakis dahâ ziyâde

150 *Mecmûa-ı Târîhiyye*, C.17, "Avusturya ve Selâmet-i Umûmiyye Komitesi" Unvânlı Tedkîkât. [s. 37 ve müteâkîbi]

temdîde bâis olacağına ve Ruslar'ı dahâ ziyâde tahrîs ve tehyîc ederek, Mösyö Choiseul'ün bir dakîka için çariçede hâsıl edeceği telâş ve ıztırâbın ivazını nihâyet Bâb-ı Âlî tedîye edeceğine, Dîvân-ı Hümâyûn'u iknâ eyledi. Prusya Sefîri Zegelin dahi, bu teşebbüste Avusturya refîkine yardım etti ve böylece Fransız projesi Türkler tarafından terk edilmeğe yüz tutmuş idi ki Mösyö Choiseul'ün sükûtu müzâkereye katiyyen nihâyet vermiş oldu.

Thugut, Viyana Sarâyı tarafından rakîb olmak üzere telakkî ve kendi tarafından belâhetle tavsîf olunan müttefikinin sükût ve nekbetini haber aldığı aynı zamânda, Bâb-ı Âlî ile Avusturya ârasında bir ittifâk müzâkeresine kemâl-i mahremiyyet ve muhtefiyle girişmesi emrini alıyordu. Choiseul'ün tertîbâtını Avusturya tarafından müzâheret olunamayacağı vesîlesiyle adem-i muvaffakıyyete îsâl ettikten sonra, birkaç hafta evvel reddetmekle muvazzaf olduğu şeyi şimdi kendisi Türkler'e teklîf edecekti. Şu hâlde, zemîn müstahzar değildi. Avusturya tavassutun fevâidini, harbin menâfiini aynı zamânda muhâfaza etmek fikrinde idi ve aynı zamânda Ruslarla ve Bâb-ı Âlî ile müzâkere ediyordu. Türklerle yalnız başına müzâkere etmekle îcâbât-ı menâfiye göre onlara müzâhir olmak veyâ onları terk etmek husûsunda hürriyet-i kâmileyi ihrâz etmiş oluyordu. Bilakis Fransa ile müşterek bir müdâhale Viyana Sarâyı için ne Rusya ile peydâ-yı revâbıta ne de Fransa'nın ötedenberi müttefiki bulunan Türkiye veyâhûd Lehistan'ın zararına iktisâb-ı tazmînâta müsâid olmayacaktı. Thugut rolünü tebdîl için tabîatını aslâ tebdîl etmedi ve evvelce Fransa Sefîri'ni nasıl şâpa oturttu ise müzâkerât-ı cedîdesinde de Prusya refîkine aynı muâmeleyi yaptı. Avusturya Versay'daki müttefiki hakkında ne yolda hareket ediyorsa, Neustadt'taki dostu hakkında da o yolda hareket ediyordu. 1770 Akîde-i Hareket-i Siyâsiyyesi'sinin sûret-i tefsirini, 1756 Muâhedesi'nde yaptığı aynı hürriyet-i kâmile ile yapıyordu.

Ahvâl ve şerâit ona hıdmet etmiş göründü. 1771 bahârında başlayan muhârebât Türkler'in inhizâmını ikmâl etti. Büyük mezâibe dûçâr olmamaları, büyük muhârebelerden ihtirâz etmelerinden münbais idi. Rus kumandanları Tuna'dan beri tarafa geçecek olurlar ise bir Avusturya ordusu tarafından hatt-ı

ricatlarının kat' edilmek tehlikesine marûz bulunacaklarını ve mahrûm-ı menâbi bir memlekette beyhûde sergüzeştlere uğrayacaklarını anladılar. Ve sol sâhildeki arâzî-yi meftûhayı muhâfaza etmek ve Türkler'i nehrin sağ sâhilinde münhezim ve perîşân tutmak ile iktifâ eylediler. Ve bütün gayret ve mesâîlerini Kırım tarafına tevcîh eylediler.

1 Temmuz'da Kırım Tatarları Ruslar'a arz-ı itâat ettiler. Ve akdettikleri bir muâhede ile Besarabya Tatarları gibi Ruslar'ın himâyesi tahtında istiklâllerini ilân eylediler.

Bu muvaffakıyyât-ı serîa ile meyûs ve mebhût olan Türkler artık, memâlik-i meftûhadan bir kısmını olsun kurtarmak çâresini aradılar ve bunun için Avusturya'nın kucağına atılmak ve Thugut'nun ârzûlarına körükörüne münkâd olmaktan başka çâreleri yok idi.

Bâb-ı Âlî, Thugut'ya teslîm oldu! Ve muâhede 1771 Temmuz'unun 6'ncı gününün akşâmı imzâlandı. Avusturya "Bâb-ı Âlî'nin taht-ı temellükünde bulunup, Ruslar tarafından istîlâ edilen kılâ ve eyâlât ve arâzînin gerek müzâkere-i dostâne ile ve gerek harben Ruslar'ın yedinden istirdâdıyla Bâb-ı Âlî'ye iâdesini" taahhüd ediyor ve "Muhârebe-i hâzıranın illet-i yegânesi olan Lehistan Cumhûriyeti'nin istiklâl ve hürriyeti zerre kadar tebeddülât ve tadilâta uğramaksızın" ve "Bâb-ı Âlî'nin şân ve menâfiyle muvâfık bir tarzda akd-i sulhu tecîl edeceğini" vaddeyliyordu. Bâb-ı Âlî dahi bu ittifâka mukâbil 20.000 kîse akçe yanî 11.500.000 Filorin itâsını müteahhid idi. Bunun 4.000 kîsesi peşînen ve derhâl tediye olunacak ve aydan aya dörder bin kîse verilecekti. Hîn-i hâcette 2 veyâ 3.000 kîselik bir tahsîsât-ı hafiyye dahi Avusturya'nın ârzûsuna tâbi tutulacaktı. Bâb-ı Âlî Avusturya tebasına en ziyâde mazhar-ı müsâade olan millet imtiyâz-ı ticârîsini bahşediyor ve Transilvanya'da münâzaunfîh hudûdlar mesâilini sarây-ı imparatorîyi memnûn edecek tarzda halletmek vaddeyliyordu. Ve nihâyet muâhedenin en mühim mâddesi olmak üzere Bâb-ı Âlî, Eflak Kıtasının Transilvanya ile Tameşvar Banatı ve Tuna ile Aluta Nehirleri ârasındaki kısmını Avusturya'ya terk ediyordu. Muâhede son dereceye kadar ve bilhâssa Fransa'ya karşı hafî tutulacaktı. Thugut derhâl bu mu-

vaffakıyyet-i azîme-i siyâsiyyesini Viyana'ya bildirdi ve sarây-ı imparatorîden tasdîkini taleb etti.

Kaunitz müzâkerâtı hatve behatve takîb ediyordu ve ümîdinin böyle süratle netîce-i matlûbe akrân ettiğini görmekle bütün vaz' ve harekâtını birden karârlaştırdı. Petersburg'a ve Berlin'e bildirdi ki "Eğer Ruslar Tuna'yı geçerlerse, Avusturya silâha sarılacaktır ve hiçbir vech ile Lehistan mukâsemesi bahsini işitmek fikir ve niyetinde değildir." İmparatoriçe bu beyânâtı tamâmîyi hulûs niyetle tasdîk ve teyîd ediyordu; hâlbûki vükelâsı bu beyânâtın tahtında ne kadar çok âmâl-ı hafiyye ve muzmerât-ı kalbiyye setretmekte idiler! Kaunitz Temmuz'un birinde, bu muharrerâtı gönderdiği aynı günde, İngiliz Sefîri Lord Stormond'a "Bana gelince; bize âid olmayan hiçbir karyeyi dahi tutmak istemem. Hiçbir kimsenin hukûkuna tecâvüz etmeği ârzû etmem ve muktedir olduğum kadar diğerlerine de müsâade etmeyeceğim. Ne kadar nâfi olursa olsun hiçbir taksîm planı beni iğfâl edemez. Bunu kendim için bir sitâyiş-i liyâkat telakkî etmem. Bu yolda hareket etmekle basîret ve siyâsetin nesâyihine ve adl ü hakkın kavâidine itbâ etmiş oluyorum." diyordu.

Avusturya diplomatları kendi tertîb ve tasavvurlarının şebeke-i müşevveşesi içinde uğraşıp durmaktalar iken; Prusya Kralı kendi tabîatına hâs olan bir üslûb-ı cüretkârâne ile planının icrââtını takîb eyliyordu. Ruslar'ın taksîme âmâde olduğunu görür görmez, bu bâbda bir muâhede akdi için Solms'e iktidâr ve mezûniyet-i kâfiye itâsına şitâb etti. 14 Temmuz 1771'de ona mezûniyet veriyor ve ötedenberi kendisi için sakladığı hisseyi tayîn ve îzâh ettikten sonra, Ruslar'ı kendi menfaatlerine ve ârzûlarına göre istedikleri hisseyi intihâb etmekte tamâmıyla serbest bırakıyordu. Avusturya için bir şey söylenmiyordu. Çünkü bunlar Avusturya tarafından verilen misâle imtisâl ve istinâd ediyorlardı. Eğer kendi hissesini pek küçük görecek olursa, onu sükûnete ircâ için Venedik Hükûmeti'nin Triste'yi kat' eden bir parçası ona verilecekti. "Ve eğer yaramazlık edecek olursa, başıma yemîn ederim ki bizim, Rusya ile tesîs edecek ittihâdımız onu her şeyden vâzgeçirecektir." diyor ve iki gün sonra da Prens Henri'ye "Bu muâhede bir kere münakid olursa, Avusturya ile eğlenirim." diye yazıyordu.

Her şey onun âmâlına hıdmet ediyor gibi idi. Lehistan'da Ruslar Heyet-i Müttefika-ı İhtilâliyye'yi dâire-i itâate almaktan âciz kalarak, Frederik'in muâveneti olmaksızın işi başa çıkarabileceklerinden meyûs olmağa başlıyorlardı. Frederik ise bu muâveneti tehiyyeye aslâ âmâde görünmüyordu. 19 Temmuz'da Ruslar'ın şerâit-i sulhiyyesine karşı Avusturya'nın redd-i katî ile cevâb verdiğini haber aldığı vakit, dûçâr oldukları ıztırâb ve telâş içinde istediği her şeye Ruslar'ın râzı olacağını istintâc etti. Bu istintâcında aldanmıyordu. 21 Temmuz'da kardaşına yazıyordu ki: "Mukâvelemize müteallik bugün Rusya'dan bir mektûb aldım. Hisseme zannederim ki Pomérellie'den Netze'e kadar Kulm, Marienbourg ve Elbing'ten ibâret olarak kalacaktır. Bu pek nâmûskârânedir ve Türk muhârebesinde tedîye olunan tahsîsât ile muhârebenin tevlîd edildiği bazı gayr-ı kâbil-i ictinâb-ı mesârif zahmetine değer. Prens Kaunitz'in pek ziyâde hôşnûtkârlıkta devâm etmekte olduğu Viyana'dan işâr olunuyor. Fransa'nın müzâheretine istinâd edebileceğini zannetmediğimden her hâlde buna tamâmıyla teslîmiyete mecbûr olacaktır."

Kaunitz Fransa'yı hesâba katmıyor, ona pekâz mütekayyid oluyordu. Lakin kendi melabesinde kullanmak için elinden geleni dirîğ etmiyordu, bu melabe şu sırada Lehistan hakkında en katî bir hayrhâhlık sûretinde tezâhür etmekte idi, Fransa Vükelâsı nezdinde bunu bir iş yapmış olmak üzere gösteriyordu, pek iyi biliyordu ki Versay Kabinesi bundan Prusya Sarâyına malûmât verecektir ve bunda eğer Avusturya, taksîm planına iştirâki münâsib görür ise Fransa'nın Avusturya'dan şübhedâr olmaması ve muârızada bulunmaması gibi bir menâfi dahi bularak, Fransa'yı temîn etmek istiyordu. Mösyö Choiseul'ün yerine 6 Haziran'da Fransa Başvekâletine geçen Mösyö Aiguillon, Lehliler için müessir olmaktan ziyâde, harâretli bir tarafdârlık ibrâzında devâm ediyordu.[151] O, bu zamâna kadar Lehistan Heyet-i Müttefika-ı İhtilâliyyesi'ne göndermekte olduğu muâvenetin hiç olmazsa el atından teshîlini, Viyana Sarâyı'ndan beyhûde yere taleb edip duruyordu.

151 Farges, *Lehistan Talîmâtı*, [Vioménil'e Talîmât, 9 Temmuz 1771, C.2, s.298.]; *Kral'ın Esrârı*, [C.2, s.293, 377 ve müteâkibi] [Stanislas-Auguste'un acâib ve hayâlî lâhikasına mürâcaat.]

Fransa'nın Viyana Maslahatgüzârı'nın raporları üzerine Mösyö Aiguillon İstanbul Sefîri Mösyö Saint-Prieste'e, 1 Ağustos'ta yazdı ki[152] "Viyana'nın silâha sarılmak üzere bulunduğu hâl-i intizâr, Avusturya'nın Heyet-i Müttefika-ı İhtilâliyye'ye müteallik vaziyyetinde şimdiden büyük bir tebeddül vücûda getirdi. Kralın bunlara karşı bezl ettiği muâveneti nazar-ı hôşnûdu ile görmek üzere bulunuyor. Kendilerine asker ve pârece muâvenette bulunamamakla berâber kendi tarafından dahi mümkün olan müzâhereti yapacağını vaddetmektedir."

Kaunitz, Fransa Vükelâsı'nı kolay kolay aldattığı kadar, Prusya Kralı'nın itimâdını dahi aynı sûrette sû-i istimâl etmek ümîdinde idi. 15 Nisan'da Swieten'e Frederik'i endîşenâk etmek ve planının icrââtını tehîr ettirmek kasdıyla uzun bir tahrîrât gönderdi. Avusturya diplomasisinin gülünç hodfürûşluğu onda pek şedîd sûrette tasvîr olunmuştu. Uzaktan okunduğu hâlde bu tahrîrât dahâ ziyâde garîb görünür. Bâhusûs ki bunu yazan âdamın bütün iddiâ-yı basîretkârına rağmen Avusturya Hükûmeti'nin inhilâlini ihzâr etmekten başka birşey yapamayan bir âdam olduğu ve hâlbûki bu tahrîrâta muhâtab olan hükümdârın netîcesiz şeylerden irâz ve lüzûmlu şeyler için hâhişperverliğiyle bir asırdan beri Avrupa'nın görmediği en metîn ve kavî bir hükûmet tesîs etmekte bulunduğu nazar-ı dikkate alınır ise garâbet dahâ ziyâde tezâhür eder. Kaunitz (Şu sırada yekrûze bir menâfi-i sefîlenin iştihâsıyla, ihlâf için emniyyet ve râhatı her türlü mütâlaâta takdîm·:n temîn etmekten ve bunun için her şeyi fedâ eylemekten ibâret olan büyük devletlerin yegâne ve hakîkî menâfi-i siyâsiyyelerini nazar-ı dikkatten gayb etmeğe sürükleyecek ahvâl ve efkârdan dolayı Prusya Kralı'nı teşfiye etmek en mühim bir şeydir. Kezalik Ruslar kabûl edemeyeceğimiz şerâit-i sulhiyye üzerinde taannüde cesâret edecek olurlar ise Bâb-ı Âlî ile bir i'tilâfın imkânı üzerine endîşesini celb eylemek dahi ehemmiyyetten âzâde değildir. Bugün size resen yazdığım

152 Tercümede "...Mösyö Aiguillon, İstanbul Sefîri Mösyö Saint-Prieste'e, yazdı ki..." Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.220; orijinal metinde "...M. d'Aiguillon, sur les rapports du chargé d'affaires de France à Vienne, écrivit, le 1 août, à M. de Saint-Priest, à Constantinople..." Sorel, *a.g.e.*, s.163. (h.n.)

şeyler kendi nokta-ı nazarım olup buna birşey ilâve edecek değilim.) diye yazıyordu.

Ruslar dahi aynı zamânda Kırım Tatarlarıyla akd olunan muâhedenin muvaffakıyyeti haberini ve şerâit-i sulhiyye hakkında Avusturya'nın beyânât-ı tehdîdkârânesini aldılar. Çariçe, Viyana Sarâyı'nın kendisine gösterdiği mukâvemetten pek ziyâde mütehevvir göründü ve 15 Ağustos târîhiyle yazdığı cevâb-ı resmîde hissiyâtını ihfâ etmedi. Lobkowitz'e, eğer harb varsa Prusya Kralı'nın müzâheretini hesâba katmak lâzım geleceğini, ifhâm etti. Panine dahi metbuundan dahâ az gayr-ı memnûn görünmedi. Lobkowitz'e dedi ki "Rusya şerâit-i sulhiyyesinden vazgeçemez; lakin Avusturya Tuna Emâretleri'nin metbuu tebeddül etmesi fikrinden bu derece mütedehhiş ise niçin kendi hesâbına kendisi zabtetmiyor?"[153] Bu, sâde bir tehevvürden neşet etmiyordu. Rus Başvekîli, Lehistan taksîmi işine zarûrî ve mecbûrî olarak girişmiş bulunuyordu. Bu hükûmetin bir kısmının Prusya Kralı'na teslîmi ve bu sûretle müdhiş bir komşunun dahâ ziyâde takviye ve tahkimi, onun hiç hôşuna gitmiyordu. Onca, en makûl olan tertîbât; Şark İşi'ni tesviye için Avusturya'yı Rusya ile vifâka getirmekti. Frederik gibi o da düşünüyordu ki "Avusturyalılar'ın bu derece müştekî ve bu mertebe tehdîdkâr görünmeleri kendi hisseleri çok zaîf ve menfaati muvakkat olmasından nâşîdir." Onları istimzâc etmek istedi ve Avusturya'nın beyânât-ı tehdîdkârânesine karşı cidâlcûyâne bir cevâb-ı resmî vermekle berâber dolambaçlı bir tarîkle Türkiye'nin taksîmi teklîfini dahi onlara ihsâs eyledi. O vakit Kontr-Amirallik rütbesiyle Rusya hıdmetinde olan ve bu sırada Floransa'da ikâmet etmekte bulunan Kont Massin bu teklîf-i mahremâneyi arza memûr oldu. Teklîf-i vâki yalnız bir tecessüs târîhi netîcesi olarak şâyân-ı tedkîk değildir; belki teklîf-i mezkûr siyâset-i hafiyyeden derhâl siyâset-i resmiyye dâiresine girmiş ve Viyana Sarâyı bunu kemâl-i ciddiyetle münâkaşa ve tezekkür ederek, birkaç sene sonra Katerina'nın elinden resmen tasdîknâmesini dahi almıştır.

---

153 Lobkowitz'in Raporu, 24 Temmuz 1771, Arneth, C.8, s.319.

Kont Massin'in teklîfât-ı mahremiyyesi, altı muhtelif farziyeyye müstenid idi ki Rusya-Avusturya bunlardan birinde i'tilâf etmek ve menâfi-i mütekâbilelerini temîn eylemek lâzım geliyor idi. İlk iki farziyye, Türkler'in Avrupa'dan tamâmıyla tard ve tebîdine müstenid idi ki bu takdîrde taksîm iki tarzda cereyân edebilecekti. Evvelâ Sırbistan, Bosna, Hersek ve Arnavutluk ile Makedonya Kıtası tâ Mora Kıtasına kadar ve kıta-ı mezkûre dâhil olduğu hâlde Avusturya'ya âid olacak; kısm-ı bâkî İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na kadar Rusya'ya kalacaktı. Sâniyen Makedonya, Arnavutluk, Rumeli ve Akdeniz Adaları'nın kısm-ı azamıyla Anadolu'nun kıtaât-ı sâhiliyyesi İstanbul merkez olmak ve Rusya tarafından nasb olunacak bir hükümdâr maarifetiyle idâre olunmak üzere bir hükûmet teşkîl edecek ve Tuna'nın sol sâhilinin kısm-ı azamıyla, Rusya himâyesi tahtında muhâfaza-ı istiklâl edecek olan Kırım Kıtası müstesnâ olarak, bütün Karadeniz sevâhili ve İki Kabartay, Rusya yedinde kalacak ve Avusturya dahi, Tuna ile Aluta ârasında Eflak Kıtasıyla Sırbistan'ı ve Bulgaristan'ı ve Bosna'yı, Hersek'i alacak idi. Bu ikinci takdîrde Mora Kıtası bir Avusturya Arşidükü'nün taht-ı idâresinde bir hükûmet-i müstakile teşkîl edecek veyâhûd kıta-ı mezkûre Venedik'e iâde olunacak idi. Bu hâlde Venedik Hükûmeti mukâbilen Avusturya'ya İstirya Kıtasıyla Frioul'u terk edecek ve Türkler aleyhine Avusturya ile bir mukâvele-i ittifâkiyye akd eyleyecekti. Üçüncü farziyye dahâ vazîâne idi. Tuna'nın sol sâhili dahi Türkler'in taht-ı temellükünde kalacak, Sırbistan ile Bosna-Hersek Avusturya'ya verilecek; Rusya, Karadeniz sâhilindeki fütûhâtını muhâfaza eyleyecek; Tatarlar müstakil olacak; Prusya Lehistan'dan bir ivaz alacak ve Lehistan dahi Eflak ve Boğdan Emâretleri'nden zararını çıkaracak idi. Son üç proje ise Rusya ve Prusya ârasında Lehistan taksîmi farziyyesine müstenid idi ki bu takdîrde Avusturya ister Lehistan'dan ister Silésie'dan ve isterse Almanya'nın cihât-ı sâiresinden hissesini alacak idi.[154]

Bu garîb teklîfât Floransa'dan hafî diplomasinin takîb ettiği çapraşık yollarla Viyana'ya gitmekte olduğu sırada, resmî diploma-

154 Kaunitz'in İmparatoriçeye Raporu, 17 Kânûnusânî 1772, Arneth [C.8, s.339-343]; Beer [C.2, s.130]; Duncker [s.252]

si tamâmıyla hâl-i harbde idi. Rusya Berlin'e bu vech ile beyânâtta bulunuyor, Avusturyalılar dahâ açıkça bunu ihsâstan hâlî kalmıyorlar idi. Frederik bir zamân sarsılmış göründü. Muvaffakıyyet elinden kaçıyor mu idi? Tasavvurât ve tertîbâtında yanılmış mı idi? Pekiyi tanıdığını zannettiği insânların efkâr ve ihtirâsâtı hakkında bu mertebe hatâ edecek kadar aldanmış mı idi? O, Lehistan'ı taksîm etmek istiyordu; fakat bu taksîmde tesîs-i sulh için bir vâsıta görüyordu. Eğer taksîm işi harbe sevk edecek veyâ harbi intâc eyleyecek ise andan ferâgatı tercîh edecekti. Lehistan'da nefes alamayacak kadar dûçâr-ı tazyîkât olan Ruslar Lehistan'a vaz-ı yedd etmek ve kendilerine muâvenet eylemek için âna ricâ ediyorlardı. Bu ricâya atf-ı ehemmiyyet etmedi. Böyle bir hareket fırtınayı koparmak demek idi. 14 Ağustos 1771'de birâderi Henri'ye yazdı ki: "Swieten bana bugün o yolda bir lisân kullandı ki yeni sene ibtidâlarında harbin ilân olunacağına itimâd etmeğe mecbûrum. Sekiz günden beri kaldırdığım sahya kordonunun Warta'dan Posen'e kadar temdîdini ricâ için Saldern dahi bir zâbit gönderiyor.[155] Bütün Litvanya hâl-i ihtilâldedir. Ben bunu kabûl etmedim." 13 Eylül'de Başvekîli Finckenstein'a yazdığı ufak bir varakacık ıztırâb ve endîşesini açık ve şedîd bir sûrette göstermektedir. "İki sarây imparatoru beyninde kat-i münâsebâtın önünü almak için kâbil-i tasavvur olan her türlü vesâitin istimâlinde müsâmaha etmeyeceğim. Ve netâyic-i musîbetkârâne tevlîd edecek olan bir harb-i umûmî âteşini söndürmek için belki adîmülimkân olan şeylere de teşebbüs eyleyeceğim. Lakin şimdilik gayr-ı memûl olmakla berâber zahmetlerimin bahtiyârâne bir muvaffakıyyete müncer olmasını dahi ârzû ederim." diyordu.

Böylece işin safhası tagayyür etmiş gibi idi. Baht ve tâli Prusya Kralı'nı terk etmiş, Avusturya Başvekîli'ne temâyül eylemiş, hesâbı aldatmış, hayâli okumamış görünüyordu. Lakin bu hâl, sahnenin oyunlarından birisine benzerdi ki netâyic-i muntazaradan bir dakika ayrılmış görünmekle berâber, dahâ ziyâde merâkı tahrîk ve netîce-i muntazaraya revâbıtı ihzâr için yapılıyor. Hakikatte Frederik işin günehini bihakkın görmüş ve

---

155 Saldern, Lehistan'da Rus ordu ve siyâsetini idâre ediyordu.

Kaunitz kendi metbûunun tabîatını nazar-ı dikkate almaksızın hesâba girişmiş idi. Prusya Kralı'nın bu mertebe müteheyyic olduğu bir sırada gelen posta, kendisine bir tahrîrât getiriyordu ki ıztırâbât ve endîşelerini tadîl edecek ve faâliyetine bir azim-i mahsûs verdirecek mâhiyette idi. Prusya'nın Viyana Maslahatgüzârı Rhode yarım ağızla söylenen şeyleri tâmm anlamağı ve anladığı şeyleri vâzıh ibârelerle anlatmağı pekiyi bilirdi. 6 Eylül'de geceleyin imparatoriçeye kur yapmağa gitmiş idi. Marie-Tehérèse bulunduğu ahvâl-i ıztırâbengîzi uzun uzadı ona anlattı ve dedi ki "İşten silâha sarılmaksızın sıyrılmak için bir vâsıta bulmağı isteyen yegâne kendisidir. Bulunabilecek makûl her türlü suver-i tesviyeye muvâfakat edecektir." "Ve maahazâ Prusya Kralıyla i'tilâf etmeksizin hiçbir sûretle harbe girişmeyecektir. Türkler hiçbir şeyi dinlemek istemiyorlar. Bunları dâire-i akl ve mantıka davet için Prusya Kralı'na ricâ ederim ve eğer Ruslar metâlibelerinde sebât edecek olurlar ve Prusya Kralı dahi birâz savt-ı refî izhârını münâsib bulmaz iseler harbden nasıl tevkî edebileceğimi bilemiyorum. Şu kadar ki Ruslar'ı Kırım hâkimiyetinden men' edemezsem de Eflak ve Boğdan'a hâkim olmalarına karşı aynı sûretle hareket edemem." Bu sözler Frederik için bir hayt-ı ziyâ oldu. O, Marie-Tehérèse'i biliyordu. Viyana Sarâyı'nı ve hânedân-ı imparatorîyi tefrîk eden ihtilâfât ve muârazât-ı hafiyyeye vâkıf idi. Kaunitz'in bütün nümâyiş-i cidâlcûyânesi oyuncuları istediği tertîbe getirmek için bir tehdîdden başka birşey olmadığına ve imparatoriçenin harb etmeyeceğine ve Kaunitz düştüğü çıkmaz yoldan kurtulmak için her şeye râzı olacağına ve Avusturya bir rücû-yu mütezillâne ile bir muâhede-i fevâidbahşâ ârasında muhayyer kalınca muâhedeyi tercîh ve taksîmi kabûl eyleyeceğine derhâl hükmetti. Bundan böyle bilâtehlike ilerleyebileceğine kanâat ederek artık, Frederik harbi gayr-ı muhtemel gördüğü derecede kendisi harbci görünmeğe başladı.

Swieten'e 18 Temmuz'da imparatoriçenin efkâr-ı hakîkiyyesinden malûmât alabildiğini ve bu efkârı tasvîb ettiğini ve Avusturya'nın itâ ettiği ultimatomdan memnûn olduğunu ziyâdesiyle tasvîb ve takdîr ettiğini ve bundan Türkler'e de malûmât ve Ruslar'ı emâretlerin istiklâlinden ferâgat ettirmek için her

şeyi yapacağını ve fakat Tatarların istiklâlinden Avusturya'ya ne mahzûr teveccüh edeceğini anlamadığını ve hakîkat-i hâlde emâretleri Rusya'ya aslâ temîn etmemiş ise de bilâlüzûm müttefikine de hücûm etmeğe müsâid bulunamayacağını bildirdi. Ve bu muhâverâttan Kaunitz'i süratle haberdâr etmesini dahi Swieten'den ricâ etti.[156] Avusturyalılar'a bu haberi göndermekle berâber derhâl Rusya'ya teveccüh etti ve 1 Teşrînievvel'de çariçeye Lehistan'ın taksîmi planını gönderdi. Avusturya'nın husûmeti tahrîk olunmamak üzere emâretler meselesinin terki için çariçeye şiddetle ısrâr eyledi. Ve eğer Avusturya tarafından bir hücûma marûz olacak olur ise müttefikine muâvenet-i askeriyye îfâsı için i'tilâfa hâzır olduğunu dahi ilâve eyledi. İşe başlamak için Petersburg'dan bir cevâb intizârında idi. Hâtırâtında der ki "Bu beyânâta dahâ ziyâde ağırlık vermek için bütün süvârî alayları tezyîd ve techîz olundu bu bâbda verilen emirler her yerde ve kemâl-i süratle icrâ edildi." Bu tedâbîr öyle tesîrât yaptı ki Frederik tedâbîr-i iktisâdiyyeden olmak derecesinde tedâbîr-i siyâsiyye kabîlinden olarak bu ameliyâtın Lehistan dâhilinde yapılmasını münâsib gördü. Evvelce bozduğu salıya kordonunu tekrâr tesîs ve teşkîl etti ve dört bin kişilik bir süvârî fırkasını arkada teşkîl etmekte olduğu altı bin kişilik diğer süvârî fırkasına siper etmek için Lehistan'a idhâl eyledi.[157] 27 Eylül 1771'de birâderi Prens Henri'ye "İşte îfâ olunacak büyük iş. İnsân çalışmak için yaratılmıştır ve menâfi-i vataniyyesi için çalışabilirse en büyük saâdete nâil olmuş olur." diye yazıyordu ve 2 Teşrînievvel'de "Dün postayı Rusya ile akd olunacak mukâveleye müteallik her şeyi hâmil olarak çıkardım. Danzig'in bizim hissemize kalabilip kalamayacağını tecrübe için dahi bir teşebbüste bulundum. Eğer hâl-i hâzırda buna destres olmak bizim için mümkün olmazsa artık bunu katiyyen fikirden çıkarmalıdır. Rusya ile muâhedemizi intâc ve ikmâl etmek zamânı tâmın bu zamândır. Zîrâ Avusturya'nın teslîhâtının tesîrâtı şimdi Petersburg'da pek şiddetlidir. Lehistan'a 50.000 Rus askerinin vürûdu ise Avusturyalıları dahâ ziyâde itidâle avdet eder." diye ilâve eyliyordu.

---

156 Frederik'ten Solms'e Mektûb, Solms'un Muhâberâtı, s.523; Martens C.6, s.69.
157 Fransız ajansının 24 Eylül 1771 târîhli raporu, Boutaric, [C.1, s.167]

On Beşinci Fasıl Avusturya'nın Müşkilâtı Teşrînievvel 1771-Kânûnusânî 1772

Frederik bir kalem darbesiyle Kaunitz'in bütün müessesât-ı âlimânesini zîr ü zeber eylemiş idi. Avusturya'nın müşkilâtı kendisinin farz ettiğinden ziyâde mühim ve vahîm idi. İmparator Joseph kardeşi Léopold'e yazıyordu ki: "Harbden bahsetmek için memleketimizin, Bohemya'nın, Moravya'nın bulunduğu hâl-i hâzır elimde bulunmaması lâzımdır. Prusya Kralı 20.000 kişilik bir ordu ile bilâmuhârebe bunları fethedebilir. Ve bizim bütün ordumuz faktan, erzâktan ve tahaşşüdün adem-i imkânından nâşî, ancak Tuna'nın arkasında kendisini kurtarabilir. İşte şerefim nâmına söylerim ki imparatorluğumuzun en iyi kraliyetinin hâli bu merkezdedir. Ve bence dişlerimizi gıcırdatarak söylemenin zamân-ı münâsibi değildir. Yalnız bu tehlike bile Rusya'nın Kırım'ı kazanmasından hâsıl olacak tehlikeye müreccahtır. Binâenaleyh bizim için mümkün olursa sulh ve bilhâssa adem-i harb lâzımdır."[158] Hakîkat böyle idi ve Kaunitz diplomasi giriftliği ârasında beyhûde bunu gizlemeğe çalışıyordu.

Avusturya Hânedânı'nın bir müverrihi der ki "Kaunitz, imparatoriçenin Rhode ile muhâveresinin meâlini Swieten'in raporu vasıtasıyla öğrendiği vakit, yıldırımla vurulmuşa döndü."[159] Joseph yazar ki "Haşmetmeâb, Kaunitz'e güzel bir oyun oynamış. Prusya Sefîri Rhode ile vâki olan bir muhâveresinde bizim bütün planlarımızı zîr ü zeber etmiş. İşte bu sâatte çocuk gibiyiz. Ve bu müşkilâttan çıkmak için dahâ ne tedbîr ittihâz etmek lâzım geleceğini görmek iktizâ eder. Hülâsa benim hissiyâtım budur ki metânetle hareket edecek olursak yâ her şeyi harbden evvelki hâle avdet eder veyâhûd ikiden biri kazanacak olursa bizim ve Prusya Kralı'nın dahi o nisbette kazanmaklığımız iktizâ eyler." Bu, tâmm Frederik'in onları getirmek istediği nokta idi. Başka bir çıkar yol yok idi. Artık metânetle hareket etmek kâbil olamayacağını imparator herkesten ziyâde takdîr ediyordu. Kaunitz dahi pek çabuk bu netîceye gelecekti. Fakat ilk zamânda büyük bir tehevvür ve iğbirâr hissetti ve bunu saklamağa muvaf-

158 [Joseph'ten Léopold'e, 27 Ekim 1771.]
159 Arneth, C.8, s.325.

fak olamadı. 20 Eylül'de imparatoriçeye yazdı ki: "Baron Rhode, Zât-ı Haşmetpenâhîleri'ne inanılmayacak muhâverât isnâd ediyor ki bu muhâverât üç senelik mesâîyi bir dakîkada tahrîb etmiştir. Bu tahrîrâtı okurken hissettiğim âlâm ve ıztırâbâtı Zât-ı Haşmetpenâhîleri bilâkülfet tahayyül buyurabilirler. Ve ihfâ edemem ki Mösyö Rhode'un başka sûretle işitmesi mümkün olmayan tertîbât-ı mahremiyye meyânında buna başka türlü çâresâz olmak vesâitini göremeyecek olsa idim, hayâtımda ilk defa olarak bütün cüret ve cesâretimi gâib edecek ve meyûs olacaktım." İmparatoriçe cevâben, Prusya Sefîri Kırım meselesine dâir olan fikrini yanlış telâkki etmiş olduğunu ve Ruslar'a bu imtiyâzı bahşetmek için kendisini tazyîk ettiğini ve hiçbir taahhüd altına girmediğini ve fakat fîlhakîkâ harbi ârzû etmediğini ve çünkü esâsen harbden müteneffir bulunduğunu ve yapmak elinden gelemeyeceğini, yazdı. "Binâenaleyh bütün bu şeylerden mümkün olduğu kadar az fenâlıkla çıkmanın tarîkini ciddiyetle düşünmeliyiz. Türkler ve bilhâssa onlarla akd olunan bu muâhede beni hepsinden ziyâde müşkilât içinde bırakmaktadır ve bu müşkilâttan bizi çekip çıkarmak ve bize pek çok külfet ve mezâhime mâl olan bu hükûmeti harâbî-yi tâmmdan kurtarmak için itimâdım yalnız sizedir." diye ilâve ediyordu.

Nâzır-ı çâlâkın izzet-i nefsini teskîne bu son ibâre kifâyet etti. Fîlhakîka artık işe yeniden başlamak ve ivaz almaktan başka birşey kalmamış idi. Dehâsından atehe düşmüş ricâl-i devlet ne kadar az ise tesviye-i umûr da bu derece mahâret-i fikriyye ve feyz-i terkîb o nisbette nâdir idi. İmparator ittihâz edilecek üç tedbîr mevcûd olduğu fikrinde idi.[160] Bunların birincisi hâl-i harb, tarafeyn-i muhârebeyni son derece yorgun bırakarak, statüko üzerine akd-i sulh eylemesine intizâr. İkincisi Türklerle ihtilâfını doğrudan doğruya tanzîm ve tesviye etmek üzere Rusya'ya teklîf. Bu ikinci takdîrde, mutedil şerâit ile iktifâ edilmesine Ruslar'dan vadd alınmak ve Lehistan taksîmini men' için Avusturya'nın Rusya ile birleşmesini vaddetmek. Bu hâlde Türkler, Avusturya vâsıtasıyla kurtulmuş olacaklarından

---

160 26 Eylül 1771 Târîhli Lâyiha. Beer, *Vesâîk*, s.26.

Avusturya'nın kucağına atılacaklar ve 6 Temmuz Muâhedesiyle vaddolunan arâzîyi terk edecekler ve Avusturya Lehistan'da işgâl ettiği arâzîden feragât edecek ve yalnız hukûk-ı kadîme ile Zips'in tahlîsi meselesinin bu cumhûriyetle bilittifâk tesviyesi hakkını muhâfaza edecek. Kendi kendine terk olunan Lehistan şûriş-i kadimine avdet edecek, yanî Ruslar'ın tahakkümü tahtına düşecek ve Prusya Kralı İstanbul'da haysiyet ve itibârını gâib eyleyecek, Ruslar, Türkler'den arâzî iktisâb ettiği ve Avusturya Zips'i kurtarmış ve Eflâk'ın bir parçasını almış olacağı bir sırada Prusya eli boş çıkacak ve Lehistan Prusya'sı üzerindeki tasavvurâtından sarf-ı nazar eyleyecek. Bu sûret-i hareketle Avusturya Türkler'e karşı taahhüdâtında sâdık kalmış olacaktı! Lakin taahhüdşikenlikteki menâfi dahi nazar-ı dikkate almak iktizâ ederdi ki bu mevzû imparatorun dermiyân ettiği farziyânın üçüncüsünü teşkîl ediyordu. Buna göre; eğer Rusya itidâle getirilemeyecek ve fütûhât-ı vâsiye ve azîme iktisâbında ve Prusya Kralı'na hisse ifrâzında sebât eyleyecek olur ise o hâlde muhâfaza-ı muvâzenet mühim olduğundan Avusturya dahi kendi hissesini alacak idi. o vakit Avusturya'nın Rusya-Prusya ile uyuşmaktan başka yapacak şeyi yok idi; fakat onlardan ne isteyecekti? İki komşu hükûmetin hangisinden yanî müttefikleri olan Türkler'in mi veyâ dostları olan Lehistan'ın mı zararına olarak Avusturya tazmînât almağa münâsib görecekti? Bosna'yı, Hersek'i Osmânlı Dalmaçyası'nı mı alacak yoksa Eflak ve Boğdan Eyâletleri'ni mi tercîh edecek veyâhûd Cracovie ile civâr sancâkları mı muvâfık bulacak idi? Joseph bu farziyelerden birincisini, yanî intizârı münâsib görüyor; Rusya ile i'tilâftan ibâret olan ikincisini hayâlî buluyor ve en düşvâr olmakla berâber üçüncüsü olan taksîm farziyesini en âkılâne addediyordu. Marie-Tehérèse tereddüd etmedi ikinci planı tercîh etti. Bu planda Prusya Kralı'nın hesâbını bozmak, Ruslar'ın hırs ve tamalarını tahfîf eylemek ve Avusturya tarafından yapılan taahhüdâtı yerine getirmek gibi üç türlü menfaat var idi. Kaunitz dahi metbûnun reyine iştirâk etti. Ve Avusturya Hükûmeti'nin üç kuvveti beyninde bir dakîka için vifâk tesîs etmiş göründü. Marie-Tehérèse Kaunitz'e yazdı ki: "Sizin de ikinci şıkkı kabûl etmeniz bana tamâmıyla tesellî bahş oldu. Artık

bütün kalbimle ve tamâm-ı sükûn ve emniyyetle her şeyi sizin yedd-i ihtimâmınıza tevdî ediyorum. Ben bu ihtimâmâtı dâimâ iyi buldum. Harb aslâ! Mesleğimizden inhirâf aslâ. Türkler'i tamâmıyla terk aslâ. Pâre almak aslâ."

Marie-Tehérèse iyi bir Avusturyalı tarzıyla düşünüyor, yazıyordu. Fakat bu basiretkârâne ve aynı zamânda nâmûsperverâne siyâsetiyle Türkler'i kurtarmağa ve Lehistan taksîminin önünü almağa muvaffak olacak mıydı? Bundan şübhe etmek tabîî idi. Avusturya buna muvaffak olsa idi; elbette istikbâl için müşkilât-ı azîmenin ve hâl-i hâzır için taahhüdün îfâ edilememesi ıztırâbâtının önünü almış olacaktı. Lakin sâdelik Kaunitz'in hasâisinden değildi ve imparator ise hukûk-ı düveli, Prusya Kralı'nın mektebinde tedris etmişti. Her ikisi imparatoriçeye desîse yapmak ister istemez, kendi planlarına cezb etmek için ittifâk etmiş bulunuyorlardı. İkinci farziyeyi karârlaştırmakla berâber, üçüncü farziyeyi elde etmenin yolunu aramağa ittifâk etmiştiler. Onların siyâseti, Lehistan mukâsemesini yapmamak için mücâdele ve aynı zamânda ledelhâce en iyi hisseyi Avusturya için muhâfaza tasavvur-ı garîbini câmi idi. İşte lisânlarındaki dâimî mübhemiyet ve hareketlerindeki ikiyüzlülük bundan neşet ediyordu. Eğer Marie-Tehérèse tarafından tasvîb olunan plan safvetle takîb edilse idi, Türklerle 6 Temmuz'da akd olunan muâhede-i ittifâkiyyenin tasdîkine şitâb olunur ve Türkler mukâvemete teşcî edilir, Ruslar'a sûret-i katiyyede itidâl tavsiye olunur ve tertîbât-ı siyâsiyyelerinden taksîm farziyesi ihrâc edilirdi. Bunlara hiç ehemmiyyet vermediler, Avusturyalılar hem Türkler'e müzâheret etmek ve aynı zamânda onları terk etmek vesâitini elde tutmak ve muhâberât-ı resmiyyelerinde Ruslar'ın şerâit-i sulhiyyesini redd ve muhâverât-ı hafiyyelerinde aynı şerâiti kabûle temâyül eylemek gibi ahvâl-i acîbe gösterdiler.

Müzâkerâtın en ziyâde nezâket kesb etmesi Türklerle vâki oldu. Türkler taahhüdlerini tamâmen harfi harfine ve nâmûskârâne îfâ etmiştiler. 25 Temmuz sene 1771'de iki milyonluk ilk irsâlât İstanbul'dan hareket ettirildi. Ve Avusturya Komiseri *Semlin* de bu pâreleri aldı. Türkler bittabi muâhedenin tasdîkini taleb ediyorlardı. Kaunitz bu bâbda hiç acele etmiyordu,

Türk ittifâkı onun fikrince bir korkuluktan başka birşey değildi. Eğer Rusya Avusturya'nın nesâyihini dinlemeyecek olur ve Lehistan taksîminden vâzgeçerse muâhede velev ki tasdîk edilmiş olmasın, tesîrini husûle getirmiş ve tenfîz edilmiş olacaktı. Artık Türkler'in şikâyete hakları kalmayacak idi. Bilakis eğer tedâbîr-i şedîdeye tavassul lâzım gelir ve Lehistan'ın taksîmi icâb ederse muâhede terk edilecek idi. Vâkâ sûret-i mutantanada vâki olmuş bir taahhüdü bozmak ıztırâbâtından ihtirâz etmek, Viyana Sarâyı'nın işine geliyordu; fakat Kaunitz Türkler'e cevâb vermek vesâitini muhâfaza ediyordu. Bütün ilm-i hukûk-ı düvel ulemâsına göre tasdîk olunmamış muâhede, kıymetsiz bir kâğıttan ibâret idi. Maahazâ ne kadar nâkıs olursa olsun, Türkler bu muâhedeyi icrâ etmişler, pâreleri tediye eylemiştiler. Avusturya'nın bu iki milyona ihtiyâcı vardı. Bununla Ruslar'ı ilân-ı harb ile tehdîd hâzırlığını görecekler ve Türkler'in zararına sulh istihsâl edeceklerdi. Şu kadar ki Türkler'in dahi 6 Temmuz mevâîdinin henüz müstakır olduğunu zannetmeleri onlarca mühim idi ve bunun için pâreleri iâde edilmesi bir ihtiyâtsızlık olacaktı. Kaunitz bir tarz-ı inhirâf aldı ve vakit kazandı. Taleb olunan tasdîknâmeyi aslâ göndermedi. Lakin 14 Teşrînievvel sene 1771'de Sadâret Kâymakamı'na imparatoriçenin ittifâka sâdık bulunduğunu ve bilhâssa Bâb-ı Âlî'ye şâyân-ı kabûl bir sulh istihsâl etmeği tazammun eden beşinci mâddesi her hâlde tenfîz edileceğini bildirdi.

Kaunitz bu bâbda pek sâdıkâne değilse bile pek faâliyetle çalışıyordu. Bu teşrînievvel ayında Rusya'nın Viyana Sefîri Galytzine ile pek çok mülâkâtta bulundu, ikisi de çok ileri atılmaktan aynı derecede tehâşî ediyor ve her ikisi maslahata girişmezden evvel müddet-i medîde mâhirâne ve musanna hareketlerle yekdiğerini anlamağa çalışıyorlardı. Kaunitz, Kont Massin'in Floransa'da telkîne memûr olduğu büyük projeyi dahâ o vakitten biliyor muydu? Meselenin Galytzine ile kendi ârasında mevzû-i bahs olduğunu îmâ eder birşey yoktur. Her iki tarafı en ziyâde meşgûl eden şey; her birinin Lehistan hakkında ne fikirde bulunduklarını anlamaktı. Galytzine, Zips'in kemâl-i işgâline ve Avusturya Kartalı'nın Cracovie'yı dahi kordon dâhiline alacak sûrette ilerlemesine Kaunitz'i teşvîk ediyordu. Kaunitz cevâben,

Zips'in işgâli bir prensip meselesi olduğunu ve mevâki-i sâire için Berlin ve Petersburg Sarâyları'na atfedilen taksîm planına dâir tamâmıyla istihsâl-ı malûmât etmezden evvel şimdilik birşey diyemeyeceğini, söylüyordu. Galytzine 13 Teşrînievvel'de bütün bu şâyiâtın erâcîften ibâret olduğunu sûret-i katiyyede beyân etti.[161] Kaunitz bunun üzerine kendisini hâl-i müdâfaaya koydu ve ancak 24 Teşrînievvel'de bu vaziyyet-i tedâfüyeden çıktı.

O gün, şübhesiz sâat-i muayyenenin hulûl ettiğine ve zamânın sıkıştığına hükmederek Galytzine'i Başvekâlet Dâiresi'ne celb etti. Lobkowitz'ten vârid olan bir tahrîrât-ı resmiyyeyi ona gösterdi. Avusturya, Rusya'nın vaz' ettiği şerâitle tavassutu kabûl edemeyecekti ve Bâb-ı Âlî sulhü ancak şerâit-i âtiyye ile yapabileceği fikrinde idi: Azof Kalasının ve İki Kabartay'ın Rusya'ya ilhâkı ve Karadeniz'de ticâret ve tazmînât-ı harbiyye. Rusya için emâretlerin fethinden ve İki Tataristân'ın istiklâlinden ferâgat etmesi lâzım geliyordu. İşte Avusturya diplomasisinin programı bu idi ve Rusya Sarâyı, Viyana Sarâyı ile münâsebâtını fevkâlaâde bir sûrette tebdîl edecek olan efkâr-ı mahremiyye teâtîsine âmâde bulunduğunu göstermedikçe bu programdan inhirâf etmeyecekti.[162] İşte bu dakîka mehâlikengîz mahremiyetler dakîkası idi. Buna girişmezden evvel Kaunitz, tedâbîr-i ihtiyâtiyyeyi aldı. Dedi ki "Eğer size tevdî edeceğim esrârı sarâyınızın en amîk bir sûrette muhâfaza edeceğine itimâd-ı tâmm hâsıl etmezsem, bu hatveyi atmağa azmedemem. Bu esrâr mutlâk ve katî olarak muhâfaza edilmeli. Ne dost ve ne düşman ve dünyâda hangi sarây olursa olsun hiçbirisi en cüzî noktasına dahi vâkıf olmamalıdır. Esrâr, hatta bizim Petersburg'daki sefîrimiz Lobkowitz'e bile şâmildir; eğer sarâyınız intizârım hilâfında ifşââtta bulunacak olur ise bütün muhâverâtın sizin îcâb ve işâanızdan ibâret olduğunu beyân ile tekzîb edeceğimi ve Prens Cenâbları! Hattâ size de bir tekzîbâtnâme-i katî göndereceğimi şimdiden haber veririm."

Bu mukâddemâttan sonra birinci sulh projesini, Lehistan'ı muhâfazadan Prusya'yı tecrîdden ve her şeyi Viyana-Petersburg

161 Martens, C.2, s.16.

162 [Bu muhâvere üzerine Kaunitz'in ifâdelerinin tafsîlâtı Beer, *Vesâik*, s.32 ve Arneth, C.8, s.330'da görülmelidir.]

ârasında tanzîm ve tesviyeden ibâret olan projeyi mevzû-i bahs etti ve ilâveten "Eğer Rusya diğer taraftan kendisi tevessü' etmekle berâber, müttefikine dahi tevessü' çâresini tehiyye etmek isterse, ikinci bir vâsıta-ı müsâlemet dahâ vardır ve bu takdîrde metbûumun dahi gerek mülken ve gerek ahâlî itibârıyla menâfi-i mütenâsibeye destres olması için i'tilâf ve ittifâk etmek mümkündür. Evvel sûretle ki muvâzene-i düveliyye muhtell olmasın ve bilakis muhâfaza edilsin. Her ne kadar bu çâre-i müsâlemet gayr-ı kâbil-i tatbîk ve gayr-ı kâbil-i kabûl değilse de ve sarâyımız bu vechle müştereken tehiyye ve tezekkür olunmuş bir taksîm planının icrâsına muhâlefet etmezse de, bütün safvet-i kalb ile itirâf ederim ki bu çâre bizim için son derece de müşkil ve gerek bizim menfaatimize ve gerek Rusya'nın menfaatine diğer vâsıta buna müreccehtir." dedi. Kaunitz, Lehistan'ın taksîmi ve Türkiye'nin terki teklîfinin Rusya nazarında Fransa ittifâkı ile tevfîki müşkil görüneceğini iyi hesâb etti. Bu nokta-ı nâz ki üzerine Rusya'yı temîn etmek lüzûmu hisseyledi. "Bazı rivâyetler işâa eyliyor. Ve bu şâyiât câ-yı itimâd dahi buluyor: Gûyâ bizim Türkiye'de ve Lehistan'da yaptığımız şeyler Fransa Sarâyı ile müttefiken yapılmıştır. Hiçbir şey bu mertebe gayr-ı sahîh değildir ve filhâkîka biz bu sarâya karşı bihakkın hürmette ve bir müttefik için ibrâzı lâzım olan her türlü riâyette bulunuyor isek de Türkiye ve Lehistan Meselesi'ne dâir bir i'tilâf ile müştereken işe girişmekten pek baîdiz. O derecede ki şimdiye kadar bu mesâile dâir bizim ile Rusya ârasında teâtî edilmiş olan evrâk ve sâikten hiçbirini onlara teblîğ bile etmedik." dedi. Kaunitz, bu son mahremiyetle Ruslar üzerinden büyük bir tesîr hâsıl edeceğini hesâb ediyordu. Bilakis, hiç olmazsa, tesîr-i mütehayyırâne hâsıl etti. Fîlvâki Avusturya'nın safvetini isbât ve izhârda bu, garîb bir tarz idi. Galytzine, kendi rolünü biliyordu. Vaziyyetini muhâfaza etti. Ve gâyet nezâketle davrandı. Kaunitz raporunda diyor ki: "Rusya Sefîri tamâmıyla müteaccib oldu. Fakat derhâl ifâdâtıma tamâmıyla itimâd edeceğini temîn eyledi."

İşte böylece Avusturya dolambaçlı ve kapalı yollar ile yavaş yavaş Lehistan'ın taksîmine doğru teveccüh etmiş idi. İmparatoriçe bundan müteneffir idi. Mahdûmu ve nâzırı ona şübhe îrât

etmeksizin oraya doğru gidiyorlar ve kendisi Fransa'nın sâdık müttefiki olduğunu zannederken; kendi Başvekîli, Versay müttefikine İstanbul müttefiki kadar lâkaydâne muâmele eyliyordu. Fransa'nın Viyana'daki Maslahatgüzârı Durand, kendisinden ihfâ edilen bu müzâkerâttan mübhem bir şübhe hâsıl etmiş idi. Prusya Kralı'nın entrikalarını Kaunitz'e haber verdiği sırada, onu pek ziyâde emîn ve mutmain bir hâlde bulmuş idi. Kaunitz, hiçbir şeyden haberi olmadığını, ona beyân ve temîn ediyordu. 26 Teşrînievvel'de yanî Galytzine ile mülâkâttan iki gün sonra Durand, onu yeniden tazyîk etti. Kaunitz, cevâben "Prusya Kralı'nın Rusya ile yapabileceği taahhüdâta gelince; İkinci Katerina'nın tevsî-i memâlik için çalışmak istediğini farzedemeyiz. Bu prensin bize sûret-i katiyyede teblîğ ettiği taahhüdât; ancak cumhûriyetin şûriş ve ihtilâlini teskîne ve Lehistan Kralı hakkında temînâta müteallіktir."[163] dedi. Kaunitz, bir noktaya dâir hakîkati söylüyor idi. Ve Fransa Sarâyı'nı tamâmıyla aldatıyordu. Galytzine, ona itimâd edeceğini temîn etmekle adem-i itimâdda haksızlık etmiş olacaktı.

Prusya Kralı'nı iknâ etmek o kadar kolay değildi. Kaunitz, Galytzine ile vâki olan mülâkât-ı mahremiyyesinden ona ifşâatta bulunmaya dikkat etmemiş idi. Ancak Lobkowitz'e hitâben yazılan tahrîrât-ı resmiyyeyi teblîğ ile iktifâ etti. Prusya Kralı'nın Avusturya'yı bu kadar azimkâr görerek harb korkusuyla Rusya'yı bazı metâlibeden sarf-ı nazar ettirmeğe ve böylece kendi entrikasıyla vücûd bulan bir i'tilâfın kendi aleyhine çevrilmesini teshîle çalışacağını ümîd eyliyordu. Bu, Büyük Frederik'ten çok şey istemekti. Büyük Frederik, öyle âdamlardan değil idi ki, kendi kurduğu tuzağa kendi düşsün. 18 Teşrînievvel sene 1771'de Finkenstein'a yazdı ki: "Fikrimce bütün mesâilimin sûret-i hâli Rusya ile akd edeceğimiz mukâvele-i hafiyye müzâkerâtının alacağı renge bağlıdır. Eğer bu keyfiyet ârzû ettiğim muvaffakıyyete müncer olursa Viyana Sarâyı'ndan gelebilecek sâir her türlü müşkilât, bana netîcesiz ve defî eshel görünür." Avusturya, Ruslar'ın karârını tecîl ettirmek için ona muntazır olmadıkları

163 [Boutaric'e mürâcaat, C.1, s.170-171 ve Ferrand, C.1, s.170-174.]

bir vesîle verdi. İngiltere'nin İstanbul Sefîri olup Thugut'nun harekâtını bir gayret-i rekâbetkârâne ile terakkub eden Lord Murray, 25 Temmuz'da Avusturya'ya gönderilen pârenin irsâlinden haberdâr olmuştu. Bundan Paris'teki refîkine malûmât verdi. Ve o da Prusya'nın Paris'teki Maslahatgüzârını haberdâr eyledi. Frederik bu havâdisi sıcağı sıcağına Petersburg'a bildirdi. Hesâb etti ki Ruslar bundan mütedehhiş olacak ve kendi kucağına atılacaklar. Ve Avusturya iki komşu ile harbden ictinâb için Türkiye'ye ihânet etmekte ve Lehistan'ı taksîm eylemekte tereddüd eylemeyecektir. Bu mâhirâne manevra ile Prusya Kralı, Avusturya'nın İstanbul'daki haysiyet ve itibârını tahrîb edecek ve aynı zamânda Varşova'da şerîk-i cinâyet olmağa icbâr eyleyecektir. Avusturya'nın mevâîdi üzerine tesîs eyledikleri ümîdlerin ne kadar boş hülyâdan ibâret olduğunu Türkler'e izhâr ve isbât etmesini, Zegelin'e bildirdi. Ona göre; Türkler için tevessül edecek yalnız bir çâre var idi ki o da: Rusya ile doğrudan doğruya müzâkereye girişmekten ibâret idi.[164] Ve nihâyet bütün bu işlerde Avusturya, Fransa'nın arkasında hareket ettiğine kâni olduğundan, Frederik Versay ile Viyana ârasında adem-i hôşnûdu ihdâs edecek ve Fransa'yı müzâkerâttan bizzât ihrâc için Kaunitz'i icbâr eyleyecek. Böyle güzel bir fırsatı kaçırmadı. Müzâkerât-ı sulhiyye için kralın İstanbul'da bir kongre teşkîl edilmesi ârzûsunda bulunduğunu ve bu teklîfin Viyana'ya telkîni ile kabûl ettirilmesini Fransa Başvekîli'nden ricâ etmekte bulunduğunu Mösyö Choiseul'ün halefi olan Mösyö Aiguillon'a beyân ve teblîğ edilmesini, Paris'teki Maslahatgüzârı Sandoz'a işâr eyledi.[165] Büyük Frederik müzâkerât ve desâisle Lehistan Prusya'sı'nı memâlikine ilhâk eylediğini hâtırâtında itirâf ederken; hiç olmazsa kendi nefsine karşı samîmî olduğu görülür.

Ruslar Lehistan'da son dereceye gelmişler idi. Frederik'i muâvenetlerine yetişmek için tazyîk ediyorlardı. Prusya Kralı, memâlikine ilhâk etmek istediği kıtaâtı işgâle mahyâ olduğunu vaddetti. Danzig şehrini de taht-ı tasarrufa almakta ısrâr eyledi. İmparatoriçe bunun serbest bir şehir olduğundan ve istiklâlini

164 [Beer, C.2, s.146.]
165 Boutaric, C.1, s.168.

bizzât kendisi temîn ettiğinden bahisle itizâr etti. Frederik yazıyordu ki: "Bu işe büyük bir oyuncak nazarıyla bakarım. Avignon, Papa'ya âid idi. Fransızlar zabtettiler. Strasbourg serbest bir şehir idi. On Dördüncü Lui, onu zabtetti. Târîh buna müteallik ne kadar misâlleri hâvîdir. Maahazâ bu bir bender-i ticâret değildir ki beni o kadar mukayyed kılsın. Ancak... vaz-ı yedd edeceğim bütün memâliki kat' etmektedir. Ruslar için marûz olacağım tehlikenin ivazı olarak, hiç olmazsa memâlikimde ittisâlini temîn etmeliyim. Bâhusûs ivazımı temîn etmezden evvel değil, asker hattâ bir kediyi bile hareket ettirmekten ictinâb ederim."[166] Bu, ya istediğini almak ya terk etmek demek idi. "Vaz-ı yedd etmedikçe asker aslâ"[167] eğer beni harekete sevk etmek istiyorlar ise hiç olmazsa, bu hareket iyi bir ders olsun." diyordu. Ruslarla itilâf 6 Kânûnuevvel 1771'de Finkenstein'a yazıyordu ki: "Bu mukâvelenin birkaç hafta evvel veyâ sonra akd olunmasının ehemmiyyeti yoktur. Bilakis ne kadar uzak ve sürüncemede kalırsa Ruslar'ın müşkilâtı o nisbette tezâyüd eder. İhtimâl ki bunlar zarûret-i mücbere ve âcele görmedikçe ve ittifâkımıza ihtiyâc-ı şedîd ve katî hissetmedikçe bizim şerâitimize muvâfakat etmeyeceklerdir."

Bu mektûbu yazdığı gün Rusya, onun hesâblarını tasdîk ediyordu. Ruslar muzaffer idiler; fakat bitkin idiler. Pâreleri kalmamış idi; insânlar azalıyordu; askerler kaçıyor idi; zâbitler ruhsat istiyordu. Lehistan muhârebâtı Türk muhârebâtından ziyâde onları bîzâr etmiş, yormuş idi. 14 Kânûnuevvel 1771'de bir Alman diplomatı Petersburg'dan şöyle yazıyordu: "Ordunun Türkiye'de ve Lehistan'da kazandığı parlak muvafakiyyâta rağmen, bulundukları bilcümle yerlerde hâl ve vazları şerâit-i müsâideyi havî değildir. Ruslar yorgunlukla ve bâhusûs tertîbât-ı sıhhiyelerinin fenâlığıyla çok âdam gâib ettiler. Bu harbin mebâdîsinden beri beş defa ellişer bin kişilik asker topladılar. Fakat toplanan âdamların ancak yarısı meydân-ı harbe vâsıl olabildi. Bâkîsi yollarda, sahralarda telef oldular. Ordularda bulunanlar dahi o ka-

166 Boutaric, C.1, s.168.

167 Frederik'ten Solms'e Mektûb. 30 Teşrînievvel [6 Teşrînisânî, 13 Teşrînisânî 1771], *Solms'ün Tahrîrâtı* [s.547, 554, 558]

dar zaîf ve dermânsız bir hâldedirler ki bu derecesi tasavvur bile edilemez. İmparatoriçeye askerin ahvâline dâir sâhte raporlar veriliyor. Bu raporlara nazaran başlıca ordunun mikdârı altmış bin kişi râddesindedir. Muhakkaktır ki başıbozuklar müstesnâ olduğu hâlde bunun mikdâr-ı sahîhi yirmi bini tecâvüz etmez. Kont Panine'in eli altında ise ancak on iki bin kişi vardır."[168] Bu şerâit dâhilinde eğer harb devâm eder ve Avusturya dahi iştirâk eyler ise Prusya Kralı'nın müşâreket-i muslihası Katerina için lâbed ve zarûrî idi. Sulh ona mürecceh görünüyordu. Fakat şerâit-i nâfia ile bu sulhü imzâ etmek için yine Frederik'in istihsâl-i memnûniyyeti lâzımadan idi. 6 Kânûnuevvel 1771'de Katerina, Eflâk-Boğdan üzerindeki müddeiyyâttan sarf-ı nazar ettiğini; ancak Türkiye Bender'i ve Oçakof'u (Özi) veyâ hiç olmazsa Kılburun'u terk ve ferâgat etmek lâzım geleceğini Frederik'e yazdı. Prusya Kralı, Lehistan Prusya'sıyla Warmie Dukalığı'nı alacak; fakat derhâl vaz-ı yedd etmeyecekti. Danzig'e gelince; düvel-i bahriyye ile Rusya Hükûmeti'nin taahhüdâtı bunun terkine müsâid değildi. Eğer Avusturya ilân-ı harb edecek olursa Prusya Kralı emâretlere yirmi bin asker sevk edecek ve Lehistan cihetine dahi bir hareket-i taarruziyye yapacak idi. Eğer Avusturya, Prusya'ya hücûm edecek olursa, Rusya Hükûmeti ona altı bin piyâde ile dört bin Kazak verecek ve Türklerle sulhnâme imzâ olunur olunmaz, kuvve-i umûmiyyesiyle dahi muâvenette bulunacak idi. Bu teklîfât, Frederik'in ârzûsuna muvâfık değildi. Kendisi için bir çok tehlikeler hâzırlıyor ve fakat istediği gibi, yanî muâhedenin imzâsından sonra derhâl hukûkunu taht-ı temîne almak salâhiyetini bahş etmiyordu. Çariçenin bundan maksadı, muâhedenin icrâ ve tenfîzini temîn etmekti. Prusya Kralı bir kere Lehistan'da yerleştikten sonra aldığını muhâfaza etmek ve Ruslar'ı Türkler ve Avusturyalılarla pençeleşmeğe terk eylemek ihtimâlini açık bırakmak istemiyordu.

Prusya tarafından tedâbîr-i ihtiyâtiyyeyi ittihâz ettiği aynı zamânda, çariçe Avusturya'yı dahi kazanmağa ve onları da kendi tertîbâtına celb etmeğe çalışıyordu. Kaunitz Rusya'ya beyânât-ı

168 Sacken'in Raporu, Herrmann, C.5, s.702.

resmiyye ve mahremiyyede bulunmuştu. Panine ona aynı sûrette cevâb verdi. 5 Kânûnuevvel sene 1771'de[169] Galytzine'e yazdığı tahrîrât-ı resmiyyede Avusturya tarafından teklîf edilen şerâit-i sulhiyyeyi reddediyor, sonra Lehistan İşleri'ne geçiyordu ve "Prens Kaunitz, Lehistan nevâhîsini kendine mâl ediyor ve her türlü taksîm fikrini redd eyliyor. Kendisi hukûk-u kadîmeye istinâd ediyor. Peki, lakin komşuları hakkında bazı hukûk iddiâsında bulunacak hiçbir hükûmet mevcûd olmayacağa itirâz edemez. İşte Prusya ile Rusya'nın Lehistan'a karşı hâl ve mevkileri de böyledir. Bu hukûk-ı nâkâbil-i itirâzdır ve bunu istihsâl için muvâfakat-ı efkâr husûle gelmiştir. Eğer Avusturya müzâkerâta girişmek ve istirdâd-ı hukûkta iki müttefik sarâya iltihâk eylemek ârzûsunda bulunursa, gerek Berlin'de ve gerek Petersburg'da onunla iştirâk-ı âmâle herkes mahyâdır." diyordu. Bu tahrîrât-ı resmiyyeye merbût olup, Kaunitz'in telkînâtına cevâb olan talîmât-ı mahremiyyede Petersburg'un aslâ hîleye kapılmadığını gösteriyordu. Panine yazıyordu ki "Kaunitz ikiyüzlü bir oyun oynadı. Rusya'yı tehdîd etmek istedi; fakat kendisi aldandı. Türklerle tahsîsâtı hâvî bir muâhede akdetti; bu Petersburg'da malûmdur. Kezalik mensûb olduğu sarâyı dahâ ziyâde tamiye ve iğfâl için kendi fart-ı ihânetine müstağrak olarak bir hükûmet-i nasrâniyyenin ne menâfi-i esâsiyyesini ne de haysiyyetini tanımadığı dahi malûmdur. Ne ise, bu iş kendine âiddir. Lakin Rusya, Prusya ile ittifâkını temdîd eyledi, bu da Avusturya ile her türlü kat-ı münâsebât ihtimâline karşı vâki oldu. Maahazâ Rusya bu kat-ı münâsebâtın önünü almağı tercîh eder. Bunun çâresi ise pek sâdedir; çariçe, Prusya Kralıyla müttefikülefkâr olarak nânkörlüklerinin netâyicini Lehliler üzerine tahmîl etmeğe ve onların zararına, gerek kendi imparatorluğunun ve gerek müttefiki olan Prusya Kralı'nın tevsî-i hudûd etmesine ve Viyana Sarâyı'nın gösterdiği numûneye imtisâlen münâsib sûrette arâzî istilâsına karâr verdi." diyordu. "Ve hâl-i hâzırda Prens Kaunitz'in şimdiden buna karâr vermiş olduğumuzu teyekkun etmesi ve binâenaleyh netîcesi meşkûl bir harbe marûz olmaktan ise Vi-

169 Tercümede "1781", Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.249; orijinal metinde "1771", Sorel, *a.g.e.*, 184; (h.n.)

yana Sarâyı'nın da bu istîlâya müşâreket eylemesi ve Lehistan'ın zararına vakit gâib etmeksizin arâzîsini tevsî eylemesi, lâzımadan olup bu takdîrde, ne biz ne de Prusya Kralı tarafından mümâ-naata uğramak ihtimâli mevcûd değildir."[170] diye ilâve ediyordu.

Kaunitz'in bütün hünerleri kendi aleyhine dönüyordu, bu kadar faâliyetle nesc ettiği şebeke, rakîka içinde bocalanıp duruyordu. Mütereddid siyâseti; hîleden, kaçamaktan, harekât-ı gayr-ı mantıkiyye ve icrâât-ı mütenâkızadan başka birşey değildi. Durand, Prusya Kralı'nın Lehistan'daki harekâtından ona malûmât veriyordu; Kaunitz cevâben "Rusya'nın şimdiye kadar Lehistan İşleri'nden tecrîdine çalıştığı bir hükümdârın tevsî-i arâzîsine râzı olacağını ve bir muhârebe-i umûmiyyeyi tevlîd edecek olan Lehistan'ın taksîmiyle meşgûl olduğunu farz ve tahmîn edemeyiz."[171] diyordu. Durand, bu taksîmin tehlikesini ona göstermekten hâlî değildi. Kaunitz Fransızlarla gâyet yüksekten görüşüyordu; Durand, şübhesiz ona Zips meselesi'nden bahsetmeğe cesâret etti. Bunun üzerine Kaunitz 4 Kânûnuevvel'de Mercy'ye yazdı ki "Lehistan Kralı'na karşı tarz-ı hareketimiz, bulunduğunuz mevâkiin hôşlanacağı derecede âlî ve nâmûskârâne ve âkılânedir. Fakat bundan tegâfül ile ihtiyât edilmek istenildiğini farz ederim. Maahazâ biz, düşündüğümüzü yapar ve onların tasdîk ve tasvîbine de ehemmiyyet vermeyiz. Maahazâ enf nahvetinin inkisârına bâis olacak ikiyüzlü oyun oynayan Mösyö Aiguillon'un ihlâk ve efkârının dönekliğine ben de sizin gibi hükmediyorum. Eğer bize ve İtalya'ya karşı hatt-ı hareketini tebdîl etmeyecek olur ise kendilerini iki nokta ârasında muhayyer bırakırsınız. Ben Mösyö Durand'ı bir vaz-ı tezyîf-i istihzâ ile def' ettim. Şu kadar ki Mösyö Aiguillon'un Mösyö Sandoz'a pek çok müdâhane etmekte olduğunu ve Prusya Kralı'nın Lehistan arâzîsinde tevessü'ü projesine Fransa'nın bir gûnâ mümânaatta bulunmayacağına dâir temînâta destres olduğu iddiâsında bulunduğunu, haber alıyorum. Ve şu takdîrde Durand'ın Lehistan üzerinde Prusya Kralı'nın nokta-ı nazarına dâir haşyetâver mulâhhazâtını dâimâ işitmekle biraz müteaccib olmaktan dahi kendimi men' ediyorum."

---

170 Martens, C.2, s.16-18.
171 Durand'ın Mektûbu, 6 Teşrînisânî 1771.

Sandoz tarafından Versay'a telkîn edilen kongre teklîfini dahi Kaunitz'e teblîğe geldiği vakit, Durand yine iyi bir sûrette kabûl olunmadı. 11 Kânûnuevvel 1771'de Kaunitz ona cevâben, kongrenin mümkün olamayacağını; çünkü çariçenin bunu katiyyen ârzû etmediğini ve maksadı Fransa'yı müzâkerâttan hâric bırakmak olduğunu ve Prusya Kralı bütün âlemi aldatmakta bulunduğunu ve Avusturya onun entrikalarına müşâreket edemeyeceğini ve tarafeyn-i muhârebeyn ârasında bir sulh projesi tasarlamazdan evvel teşkîl olunacak böyle bir heyetten muvaffakıyyet intizârında bulunamayacağını ve şimdilik diyeceği bundan ibâret olup, böyle bir inikâdın sulhü üçüncü bir devlet zararına tesîs eylemesinden dahi hazer olunabileceğini ve Lehistan taksîmi Avrupa âhengini tagyîr edebileceğini, beyân eyledi. Maahazâ Kaunitz bu son noktada evvelce görünmediğinden dahâ az mutmain görünüyordu. Durand 14 Kânûnuevvel'de "Yalnız bir şey Kaunitz'in endîşesini tadîl etmekte bulunduğunu ve o da Danzig ile Lehistan Prusya'sı'nı istilâ ederek aynı zamânda kendi ticâret ve kudretinin rakîbi olacak olan bir hükümdâr-ı harîsin âmâlına Rusya Hükûmeti'nin yardım edemeyeceği mülâhazasından ibâret olduğunu" yazıyordu. Kaunitz'in Prusyalılara kullandığı lisân bambaşka idi. Ve bundan dolayı Frederik'in Maslahatgüzârı Rhode'a 1 Kânûnuevvel'de "İmparatoriçe ve imparator her ne kadar umûmî tabîrâtla ve yarım ağızla olmakla berâber; eğer Lehistan taksîmi mukarrer ise kendileri dahi hisselerini taleb edemeyeceklerini ve bu bâbda yekdiğere îzâhât vermek lâzım geleceğini beyân ettiğini" işâr ediyordu.

Bu yarım ağızla taleb edilen îzâhât, hâzırlanmakta idi. Kaunitz 20 Kânûnuevvel'de Panine'in Lobkowitz'e verdiği cevâbdan malûmât almıştı. Avusturya aynı zamânda Ruslar'ın muhârebeyi muzafferiyyet-i katiyye ile netîcelendirdiklerini ve Türkler'in her zamândan ziyâde şiddetle muâhedenin tasdîk ve icrâsını taleb eylediklerini ve şu kadar ki Tuna Emâretleri'nin istirdâdı şartıyla Lehistan taksîminden o kadar hôşnûdsuzluk göstermeyeceklerini ve nihâyet Rusya ve Prusya'nın ittifâklarını tahkîm etmiş olduklarını ve taksîmde i'tilâf-ı efkâr hâsıl olduğunu ve Avusturya'nın tehlikeli bir harb ile feyzli ve menfaatli bir sulh ârasında

muhâyyer bırakılacağını anladı. Marie-Tehérèse'in birinci hareketi yeis-i nevmîdîden ibâret kaldı. 30 Kânûnuevvel'de Kaunitz'i nezdine celb için yazdığı kâğıdda "Heyecân-ı azîm içindeyim." diyordu. Müzâkerât başladı.

Kaunitz 17 Kânûnusânî 1772 târîhiyle müverreh bir muhtırada işi îzâh ve tafsîl etti.[172] Harb ile taksîm ârasında tereddüd etmiyordu. Onu sûret-i ciddiyyede işgâl eden yegâne mesele; taksîm-i mutasavvurun Lehistan'ın zararına mı yoksa Türkiye'nin zararına mı veyâhûd her iki hükûmet aleyhine mi vâki olacağını tayîn idi. "Rusya, Kont Massin vâsıtasıyla birkaç plan mevcûd olduğunu îmâ etmiş idi." diyordu. Rus memûrînin teklîfâtını hülâsa etti ve bir hürriyet-i tâme-i fikriyye ile onu münâkaşa ve muhâkeme eyledi. Bâb-ı Âlî ile muâhede meselesi, onun nazarında bir şekil meselesinden başka birşey değil idi. Bâb-ı Âlî, muhtelif vesâil ile bunu Avusturya'ya karşı lâübâliyâne istimâl etmiş olduğundan, Avusturya dahi öylece hareket edebilir diyordu. Kaunitz arz ettiği muhtelif teklîfâttan birinin intihâbını impratoriçeye tevdî ediyor ve maahazâ ameliyât-ı taksîmiyyenin "masûm Lehistan" aleyhine olmaktan ise İstanbul'da "düşman-ı mevrûs olan barbarlar" aleyhine yapılmasını tercîh eyliyordu. Marie-Tehérèse, Kaunitz'in bu muhtırasını imparatora teblîğ etti. Joseph harbin devâm etmesi reyinde idi.[173] Ona göre iki düşman yorgun düşeceklerinden Avusturya her hâlde kârlı çıkacaktı. Lehistan'da mevkiyi temîn edilmiş olacak ve herkes taksîmden ferâgat edecek olurlar ise işgâl edilen mevâki iâde olunup, hîn-i akd-i sulhte Rusya ile müttefiken Türkiye'den ivaz alacaktı. Kaunitz, imparatorun mütâlaasına 20 Kânûnusânî'de cevâb verdi ve Prusya ile Rusya'nın ittifâkına nazaran harbin devâmı Avusturya'nın aleyhine döneceğini isbâtta müşkilât çekmedi.[174] Joseph bedâheti teslîme mecbûr oldu. Ve imparatoriçeye 22 Kânûnusânî'de "Artık mükâfât projelerinde hangisini intihâb lâzım geleceğini karârlaştırmaktan başka birşey kalmadı. Askerî ve siyâsî ve ticârî nokta-ı nazarından bize en ziyâde muvâ-

---

172 [Arneth, C.8, s.336-346.]

173 Joseph'in Hâtırâtı, 19 Kânûnusânî 1772; Beer, *Vesâîk*, [s.39].

174 Kunnitz'in Hâtırâtı. Beer, *Vesâîk*, [s.42].

fık olan Glatz, Neisse, Beyrut ve Ansbach'tır. Maatteessüf hiç şübheye mahal olmadığı üzere bunun adem-i imkânı hâlinde en menfaatlisi Belgrad'la berâber Bosna'nın Drina Körfezi'ne kadar olan bir kısmının istihsâlidir. Fikr-i kâsrânem bu merkezde ise de Kaunitz bu teklîf-i sebadan hangisinin mürecceh olduğuna dâir fikr-i katiyyesini izhâr etmemiş olduğundan, ânın fikrini istimzâc etmeği muktezî görürüm." diyordu.

Kaunitz, ferdâsı günü kendi fikrini bildirdi. Lakin sâdelik onun hasâîsinden değildi. "muhtelif tekâlîf" ârasında tesîsini lâzımadan gördüğü "terkiyât-ı tedrîciyye"yi işâret ve îzâha başladı. İmparator ile imparatoriçe arz olunan bu "tekâlîf-i müterakkiyye"yi kabûl ettiler. Avusturya birinci sıraya Glatz Kontluğu ile Silésie'nın bir parçasını vaz' ediyordu. İkinci sıraya Belgradla Bosna'nın bir parçasını, üçüncü sıraya Ansbach ile Beyrut'u vaz' edecek ve nihâyet Eflak Kıtasının kendisine terkini isteyecek ve bu da kâbil olmazsa Lahistan'ın taksîmine râzı olacaktı. Bu karâr üzerine Swieten'e talîmât itâsı takrîr etti ve ilk hatvelerin Prusya Kralı tarafından atılmasına ve "tekâlîf-i tedrîciyye"nin ancak mütâlaât-ı şahsiyye kabilinden olarak îrâd edilmesine dikkat olunması dahi ilâve olunmuş idi. Çünkü Avusturya kendini meydâna atmazdan ve hırs ve tamaını izhâr eylemezden evvel bilerek hareket ettiğinden emîn olmak istiyordu. 25 Kânûnusânî 1772 târîhiyle Swieten'e gönderilen talîmât, bunu vâzıhan tayîn etmekte idi. "Tehlikesiz, muhâtarasız ve dahâ emniyyetle takîb olunan maksada vusûl mümkün iken; fenâlığın en büyüğü olan harbe sürüklenmeği ârzû etmek kadar musîbengîz birşey olamaz. Binâenaleyh iyi dostlar ârâsında açık kalb ile konuşmak zamânının hulûl etmiş olduğunu zannederiz... Bu hükümdâr-ı münevver (Prusya Kralı) bütün rekâbeti def' ve tedâbîrimizde müşkilâtı izâle için ibtidâî emirde ve her şeyden evvel nâmûs-ı kralî vadd-i katîsiyle vakit gâib etmeksizin âramızda vâki olacak müktesebâtta müsâvât-ı tâmme-i mutlakaya riâyet olunmak zarûrî bulunduğunu elbette teslîm eder. Her iki taraftan gösterilecek ârzûlara açık kalb ile ve müstemirren yekdiğere itimâd olunmak iktizâ eder. Biz kendi metâlîbimizi kralın izhâr edeceği metâlîb ile mütenâsib bir hâlde bulunduracağız."

Swieten bu sûretle telkîn olunduktan sonra Galytzine ile görüşmeği bizzât Kaunitz deruhde etti. Onu Kânûnusânî'nin on yedisinde gördü. Galytzine, ona Panine tarafından 5 Kânûnuevvel'de gönderilen iki kıta tahrîrâttaki mütâlaât ve mülâhazâtı tafsîl ve îzâh eyledi. Rus Diplomatı, Avusturya Nâzırı'nı iknâ için büyük belâgat sarfına muhtâc oldu. Kaunitz kârarını vermiş idi. Galytzine raporunda der ki: "Prens mutâdî hilâfında baştan ayağa sâmia kesildiğini gördüm. Hiçbir şeye itirâz etmiyor ve muhâkemede hitâm olmadığını itirâf ederek kendisi de bilsuhûle bir harb-i umûmîye müncir olabilecek yeni bir muhârebe fikriyle ülfette müşkilâta uğradığını, beyân ediyordu." Kaunitz ahvâl-i hâzıranın tafsîlât ve teferruâtına dâir şimdi kadar kendisince mechûl kalan îzâhatı almış olduğundan bahisle; artık şimdi Bâb-ı Âlî'ye karşı Ruslar'ın metâlîb-i sakîlelerinde haklı oldukları fikrinde bulunuyordu. Ertesi gün 28 Kânûnusânî'de Kaunitz 5 Kânûnuevvel târîhli tahrîrât ile Panine tarafından îrâd edilen tevsîât-ı mütekâbile-i arziyye esâsına Avusturya'nın muvâfakatı, beyânât-ı katiyyesini tahrîren Galytzine'e tevdî etmiş idi. Avusturya Lehistan'ın taksîmi vâki olmamasını tercîh ederdi; fakat mâdemki vâki olacaktır, ne komşu hükûmetlerin tezâyüd-i kudretine ne de Avrupa muvâzenesinin haleldâr olmasına lâkayd kalamayacağından bu hükûmetlerden her birisine isâbet edecek hisse üzerine müzâkereye girmeğe hâzırdır deniliyordu. Kaunitz esnâ-yı muhâverede "Bir kere Lehistan'ın taksîmi esâsı vaz' olunduktan sonra başka tarafta dahi zabtolunacak arâzî bulunur ve mevcuddur, üç hükûmet olbâbda muvâfakat-ı efkâr husûle getirecek olurlar ise o vakit yekdiğere de muâvenet ihtiyâcında bulunurlar." fikrini ilâve ediyordu. Galytzine bu fikrin ancak Türkiye arâzîsine kâbil-i tatbîk olduğu mütâlaasını dermiyân etti ve Kaunitz tekzîb etmedi.[175]

İşte böylece Avusturya 6 Temmuz Muâhedesiyle Bâb-ı Âlî'ye, gerek vesâit-i siyâsiyye ve gerek vesâit-i harbiyye ile Ruslar tarafından zabt ve istilâ olunan arâzî ve kıtaâti istirdâd etmeği

175 Martens, C.2, s.19-97.

ve Lehistan'ın istiklâl ve hürriyeti zerre kadar haleldâr olmaksızın sulh-i akdettirmeği vaddeyledikten ve pey akçesi kabîlinden iki milyon Florin'in bir peşîn parayı dahi aldıktan sonra Kânûnusânî ayında Lehistan'ın parçalanmasını ve Türkiye'nin taksîmi keyfiyâtını bizzât kendisi Rusya ve Prusya'ya teklîf ediyordu. Bu kadar dakîkabînliğin elemnâk netâyici! Efâlinin kıymet-i hakîkisi hakkında Kaunitz ne kadar teâmî ederse etsin bütün sanatkârlığı Marie-Thérèse'in nazarında hakîkat-i zâlimeyi setredemedi. Ve kendi nâzırının siyâseti hakkında onun verdiği hüküm, târîhin hükmü olarak sâbit ve müstakır kaldı. O yazıyordu ki: "Nokta-ı hareketimize avdet etmek kâbil değildir. Ruslar'a karşı pek tehdîdâmîz vaziyât, gerek müttefikimiz ve gerek hasımlarımız hakkında esrâr ile memzûc harekât, bütün bu şeyler Bâb-ı Âlî ile Rusya ârasındaki muhârebeden istifâde tarîkini taharrî ile hudûdumuzun tevsî esâsını kabûl ettirmeğe sebeb oldu. Alaprusya[176] hareket etmek isteniyor ve aynı zamânda nâmûsperverlik zevâhiri muhâfaza olunmak ârzû ediliyordu. Bu bâbda... İstimâl olunan vesâite karşı hülyâlar yapılıyor ve zevâhir ile aldanmağa vakâyiden tegâfül edilmeğe çalışılıyor. İhtimâl ki aldanmış olayım ve bu vakâyi benim ihâta edemeyeceğim derecede şerâit-i müsâideyi hâiz olmuş olsun. Lakin taksîmin birinci müsveddesi bizim tarafımızdan mı tanzîm edilmek lâzımdı? Eflak Kıtasıyla Belgrad'ı bize hâzırlamak mı gerekti? Bunların bedeli bizim nâmûsumuz, şân ve şeref-i hükûmetimiz, yemînimiz ve dînimiz olduğundan buna dâimâ pek pahâlı satın alınmış nazarıyla bakacağım... İtirâf ederim ki buna tevessülde pek ziyâde müteellimim ve dünyâda hiçbir şey şân ve şerefimizin bu ziyâı kadar beni müteessir etmemiştir. Maatteessüf buna müstehak olduğumuzu dahi itirâf eylerim..."[177]

176 [à la Prussienne]
177 22 yâhûd 25 Kânûnusânî, Arneth'in İkinci Joseph ve Marie-Thérèse, nâm eseri, C.1, s.362; C.8, s.594.

On Altıncı Fasıl İttifâk-ı Müsellesin Mübânesi Hisselerde Müsâvât Kânûnusânî-Şubat 1772

Büyük Frederik muâsırlarına alaprus siyâseti talîm ediyordu. Fakat nâmûsperverlik zavâhirini anlardan öğrenmeğe aslâ takayyüd etmiyordu. Böyle "oyuncaklarla" vaktini gâib edemezdi. Rusya'nın cevâbı onu aslâ memnûn etmemiş idi. Onlar çok şey istiyorlar ve kifâyet derecede vaddetmiyorlardı. Tuna üzerine ordu göndermeği katiyyen reddetti. Bunun mukâbilinde Danzig şehrinin ilhâkından ferâgat etti. "Vistule Nehriyle Danzig Limanı'na mâlik olan bir hükûmetin bu beldeyi zamân ile taht-ı itâata alacağını ve bir menfaat-i mütehayyıra için bu derece mühim bir müzâkereyi tevkîf ve tatîl etmek lâzım gelmeyeceğini" düşünmüş idi. Muâhede imzâ olunur olunmaz, Lehistan Prusya'sıyla Warmie'ye vaz-ı yedd etmeği şart-ı katî olarak ilâve eylemiş idi. 4 Kânûnusânî 1772'de idi ki Solms'e bu ultimatomu göndermiş idi. Ancak Avusturya tarafından bir tecâvüz vukûu takdîrde bütün kuvvetiyle Rusya'ya müzâhereti vaddetmiş idi. O vakitten beri bu mâddeyi hükümsüz bırakmak ve Avusturya'yı sulhe ve taksîme azmettirmek için bütün faâliyetini istimâl ediyordu. Tâmm o sırada Avusturya, bunun ârzûsunun önüne düştü.

Swieten 25 Kânûnusânî'de Kaunitz tarafından gönderilen talîmatı aldı ve 4 Şubat'ta kralın nezdine azîmet eyledi. Frederik işlerin böyle çabuk ve iyi gideceğine intizâr etmiyordu. Birâderine yazıyordu ki: "Swieten'in teklîfâtını anladığınız gibi benim kadar siz de müteaccib olacaksınız." Avusturya diplomatı, evvel emirde esâs ve mebnâ meselesini yanî üç hükûmetin müktesâb-ı mütekâbilesinde tamâmî-yi müsâvâtı mevzû-i bahs etti. Frederik hâtırâtında "Haklı olan bu teklîf bilâmümânaat kabûl olundu." der. Şimdi "tarafeyne ârzû olunan şeyler için açık kalb ile itimâd" zamânı idi. Birinci olarak Frederik söze başladı ve kendi hissesinin neden ibâret olacağını beyân etti. Avusturya, Cracovie dahi dâhil olduğu hâlde, Macaristan'a hemcivâr olan vilâyetlerde bir hisse-i muâdile bulabileceğini ilâve eyledi. Swieten, Macaristan ile Lehistan ârasında Karpat Dağları mevcûd olduğunu ve bu cibâl Avusturya'nın o cihetten tevessüüne mâni olacağını beyân ile itirâz etti. Frederik, "Maahazâ hükûmetinizi tefrîk eden Alp Dağları'nın vücûduna rağmen Mila-

nais'i elinizden zabtetmeğe birisi kıyâm edecek olsa kendinizi pek ziyâde taaddî ve tecâvüze hedef olmuş addedersiniz." dedi. Swieten, hükûmet-i metbûusunu memnûn edecek dahâ iyi bir çâre mevcûd olduğunu ve bu da teâtî ve mübâdeleden ibâret bulunduğunu, işrâb etti. Kral, ne ile mübâdele, diye sûâl etti. Swieten "Lehistan'dan alacağımız bütün hisseyi Glatz ile Silésie mukâbilinde size veririz." dedi. Frederik, nasıl? Nasıl? Diye bağırdı. Swieten teklîfini tekrâr etmek lâzım geldi. Ve Prusya'nın Lehistan'dan alacağı arâzî bu sûretle iki kat yapılacak olursa Prusya Hükûmeti'nin arâzî-yi umûmiyyesi dahâ toplu bir hâle geleceği isbât etmeğe çalıştı. "Hayır, Efendim!" Dedi. Frederik, "Benim ayağımda damla vardır. Böyle bir teklîfe marûz olmak için damla başımda olmak lâzım gelir. Şimdi taksîmi mevzû-i bahs olan Lehistan'dır. Yoksa benim hükûmetim değil. Ben, Lehistan Prusya'sından başka hiçbir şey taleb ve iddiâ etmem. Size isâbet edecek hisseyi Lehistan'dan veyâ başka bir yerden alınız; fakat benim hükûmetimden aslâ!" İşte o vakit Swieten, Prens Kaunitz'in "teklîfât-ı tedrîciyye"sini ileri sürmeğe başladı. Belgrad'dan Bosna'dan, Sırbistan'dan bahsetti. Frederik, onu serbest serbest söyletmedi ve hattâ teşcî bile eyledi. Kaunitz'in efkârının esâsını öğrenmekten memnûn oluyordu. Avusturya'nın Bâb-ı Âlî ile akdetmiş olduğu muâhededen haberdâr olduğu için iyi bir Prusyalı sıfatıyla Viyana Sarâyı'nın ikiyüzlü ve münâfıkâne ihânetinin taayyün etmesinden garîb bir memnûniyyet hissediyordu. Hâtırâtında der ki "Ona (yanî Swieten'e) dedim ki: Avusturya'nın ithâm olduğu vech ile henüz sünnet olmamış (yanî Müslümân olmamış) olduğunu öğrenmekten mahzûzum. Demek ki hissenizi sizin iyi dostlarınız Türkler'in zararına olarak onların memleketinden almak istiyorsunuz" ve birâderine yazıyordu ki: "Kendilerine tevdî-i nefs etmiş ve tavassut-ı sulh için anları intihâb eylemiş olan bir hükûmetin arâzîsini zabtetmek ve Kırım'ın istilâsı Rusya cihetinden onları ne kadar zaîf düşürmüş ise Macaristan cihetinden dahi o nisbette zaîf düşürecek kılâ ve kıtaâtın terkini Türkler'e tahmîl iddiâsında bulunmak, Avusturya Sarâyı'nın alçakça bir ihâneti olduğunu itirâf ederim."[178]

Avusturya teslîm olmuş idi. Frederik, Kaunitz'in oyun-

178 Frederik'ten Prens Henri'ye Mektûb, 8 Şubat 1771, Duncker [s.249]; Frederik'ten Solms'e 5 Şubat, *Solms'ün Muhâberâtı*, [s.639]; Swieten'in Raporu, 5 Şubat, Beer, [C.2, s.154.].

larını tamâmıyla keşf etmişti. Şubatın yedisinde Finkenstein'a yazıyordu ki "Kaunitz planlarının alt üst edildiğini görmekten ne kadar muztarib olacağını anlıyorum. Fakat başında dönen tasavvurlar ne olursa olsun, artık onu izhâr edemeyeceğine kâfî derecede müteyakkınım. Bu kanâat beni müsterîh etmek için kifâyet eder... Fîlvâki biz, yanî Rusya ile ben, metîn davranırsak ve âramızdaki muâhede imzâ ediliyorsa o vakit Viyana Sarâyı uyuşmağa ve nihâyet ister istemez, Lehistan'da kendine gösterilen hisseyi almağa râzı olacaktır."

Pek zâhir idi ki Avusturya Lehistan İşleriyle elini bulaştırmamağı tercîh ediyor ve istediği şeyi Türkiye arâzîsinden alarak Lehistan taksîminin bilcümle kabâyihini iki komşu hükûmete bırakmak istiyordu. Frederik ise böyle düşünmüyordu, istiyordu ki Avusturya dahi aynı derecede kendileriyle şerîk-i cürm olsun. 16 Şubat'ta Solms'e "Eğer Avusturya Lehistan'dan bir şeye destres olmazsa Lehliler'in bütün gayız ve husûmetleri bizim aleyhimize teveccüh edecektir. Onlar o vakit Avusturyalılar'a yegâne hâmîleri nazarıyla bakacaklar ve Avusturya onlar üzerinde öyle bir itibâr ve nüfûz kazanacaktır ki ileride envâ desâis oynamak için binlerce vesîleler bulacaklardır." diye yazıyordu. Fîlhakîka Avusturya 1772'de Lehistan'a hürmet etmiş ola idi, ileride onların hâmîsi sıfatını iktisâb edebilecekti. Bir taksîmin diğer bir taksîmi davet edeceğini keşf ve teyakkun eden Frederik, yeğenlerine bundan tevellüd edecek müşkilâtı bırakmağı aslâ istemiyordu. Târîh bu mütâlaanın pek ziyâde âkılâne olduğunu tasdîk ve teyîd etti. Velhâsıl Avusturya'nın "cidâle girişemeyeceğinden" ve elleri bağlı kalacağından emîn olarak; fîmâbaad bîllüzûm olduğuna hükmettiği her türlü muâvenet-i askeriyyeyi Ruslar'a vaddetmekte tereddüd etmedi ve 16 Şubat'ta Solms'e muâhedenin tesrîni emreyledi. Ârzûsu çariçenin ârzûsuyla hemâhenk düştü. Bu emri Petersburg'a götüren posta, muâhedenin müsveddesini Frederik'e getiren posta ile yolda karşılaştı. 15 Kânûnusânî'de Panine ile Solms Petersburg'da iki mukâvele imzâ ettiler. Bunların birincisi ile Rusya ve Prusya Hükûmetleri: "Asîlzâdegân beynindeki nifâk ve tefrikadan ve bütün ahâlînin fesâd ihlâfından nâşî Lehistan Cumhûriyeti'nin bulunduğu şûriş-i umûmî"

yi nazar-ı dikkate alarak "bu hükûmetin bazı kıtaâtının kendi memleketlerine rabtını" zarûrî gördüklerini beyân ediyorlar; rabt edilecek kıtaâtı irâe ve tayîn ve ledelhâce Avusturya'ya karşı yekdiğere müzâheret ve muâvenetini vaddediyorlardı. Ve ikinci mukâvelenâme ile yekdiğerine edecekleri muâvenet-i mütekâbilenin şerâitini tayîn ve tanzîm etmişler idi. Fakat Frederik buna hâcet kalmayacağı fikrinde idi. Solms'e yazıyordu ki: "Kıtaât-ı müktesibeye vaz-ı yedd ettikten sonra şöyle şöyle esbâb üzerine bunun yapıldığını onlara soğukça beyân etmek kifâyet eder zannederim. Bu vaz-ı metânet Viyana Sarâyı'nda tesîrât-ı matlûbeyi husûle getirir ve bunun bir harbi intâc etmeyeceğine başımı bedel koyarak bahis tutabilirim."[179]

Viyana'da tereddüd ve karârsızlık tezâuf etmekte idi. Marie-Tehérèse, Prusya Kralı'nın 4 Şubat'ta Swieten ile vâki olan muhâveresini anladığı vakit, büyük bir yeis ve kedere dûçâr oldu. Fazîlet-i ahlâkiyyesi böyle bir i'tilâfa müsâade edemeyeceğinden ve hukûk-ı düvelden bahse başladı. Bizzât kendisinin "figânnâme" tesmiye ettiği bir muhârerâtta diyordu ki: "İki kişi rüchân kudretlerini bir masûma zulm için istimâl ettikleri sırada, bir şahs-ı sâlisin mahzâatı için ihtiyât ve hâl-i hâzır için i'tilâf kabîlinden olmak üzere onları taklîd etmesi ve aynı haksızlıkta bulunması politikasını aslâ anlamam... Bir hükümdârın eşhâs-ı sâireden ziyâde hukûku yoktur. Devletinin azimet ve mikneti yevm-i hesâbda bir tesîr icrâ etmez." İmparatoriçenin vicdânı bu haksız intifânın aleyhine hükmediyor ve ismet-i siyâsiyyesi bundan teberrüd eyliyordu. "Tecâvüzâtını bu kadar tahdîd etmek istediğimiz ve harekâtının haksızlığını bu mertebe ilân ettiğimiz bir kimse ile birden bire samîmâne râbıtadâr olduğumuzu gördükleri vakit İngiltere, Fransa, İspanya bize ne diyecek?.. Nâmûssuz diye telakkî olunmaktan ise zaîf ve kudretsiz diye telakkî olunmağı tercîh edelim." diyordu. Bunlar şübhesiz âlî bir lisân idi. Hiçbir hükümdâr bundan ziyâde bir azm-i nebîbâne ile hareket edemezdi. İşin müşkil ciheti harekâtını o lisâna tevfîk etmekte idi. İşte bu noktada siyâset ahlâkı ifsâd ediyordu. İmpara-

179 Martens, C.6, s.70 ve müteakîbi: Mukâvelenin metni- Frederik'ten Solms'e Mektûb 8 Kânûnuevvel [1771] ve 4 Kânûnusânî 1772. *Solms'ün Muhâberâtı*, [s.569 ve 597].

toriçe devâm ile "Bu kadar gayr-ı müsâvî şerâit ile taksîmi düşünecek yerde, diğerlerin müddeiyyâtını tahfîf ve tadîle çalışalım." diyordu. İşte bu fıkra, bu gayr-ı müsâvî şerâit bir inhirâf teşkîl ediyordu ki oradan imparatoriçenin rûhuna haksızlıkla safsata nüfûz ediyor ve şübhe bile etmeksizin onu uyuşmağa sevk eyliyordu. Taksîmin adâletini hisselerin müsâvâtıyla mezc etmeğe meyl ediyor ve terâzinin meyli doğrulduğu, iki gözü aynı sikleti çekmede bulunduğu vakit adâlet yerine gelmiş olacağı zehâbında bulunmağa başlıyordu. "Bâb-ı Âlî'ye bir muâhede ile bağlıyız. Ve onlardan pâre bile aldık. Onların metrûkâtından istifâde etmek için ahdde ilk noksânlığı yapan Türkler olduğuna dâir vesâil bulmağa çalışmak, istikâmet-i sahîhe ile meslek-i hakîkat ile aslâ tevâfuk etmez. Ben buna aslâ muvâfakat edemeyeceğim. Binâenaleyh bizim işimize yarayacak yegâne eyâletlerden olan Sırbistan ve Bosna'dan bahs olunamaz. Binâenaleyh bize Eflak ve Boğdan'dan başka birşey kalmıyor. Bunlar ise muzırrüssaha, harâbe; Türkler'e, Tatarlar'a, Ruslar'a açık ve mevâki-i müstahkemeyi gayr-ı hâiz ve binâenaleyh orada tutunmak için milyonlar ve insânlar sarfı lâzım olan bir memlekettir." diyordu. O hâlde ne yapmalı idi? Adâleti, terâzinin kıymetdâr muvâzenesini muhâfaza için ne çâre var idi? Yalnız bir çâre var idi ve Prusya Kralı bunu iyice zamândan beri îmâ etmiş ve imparatoriçe şimdi o noktaya gelmiş idi. Bu çâre Lehistan idi. Lakin ivazını vermeksizin bir diğerini soymak gaddar olurdu. Marie-Tehérèse "Muzırrüssaha, harâbe; Türkler'e, Tatarlar'a, Ruslar'a açık olan o memleket" Lehliler'in işine yarayacağına hükmetti. İmparatoriçe devâm ederek "Yine Lehistan'a rücû etmek ve ivaz kabîlinden olarak onlara Eflak-Boğdan'ı tefvîz eylemek, kabûl edebileceğim yegâne ve en az fenâ bir çâredir." diyordu.

Fîlvâki Türkler müttefikleri Avusturya'ya gûyâ hiç sitem edemeyecekler ve çünkü kendilerinden hiçbir şey alınmayacak idi ve Lehliler'e de böyle güzel bir tazmînât verilmiş olacağı için ellerinden alınacak kıtaât ve eyâlâttan dolayı müştekî bulunamayacaklar idi!

Bu facîa ve müesser mücâdelât-ı kalbiyye Marie-Tehérèse'in rûhunu parçalamakta iken; bu heyecânları tasavvur etmek istidâdını belki hâiz olmayan Frederik, netîceyi tamâmen doğru

olarak görmüştü. İnsânların tezâd ve tenâkuzlarının temâşâsıyla inceden inceye zevk alan ve kendisinin müstesnâ olduğu zaafları diğerlerinde görmekten memnûniyetle istihzâ eden ve rûhların nikâbını kaldırmaktan garîb bir mahzûziyet duyan lâkayd filosof, şübhesiz Marie-Tehérèse'in bu figânnâmeyi gönderirken Kaunitz'e yazdığı varakpâreyi okumak için hazînesinden birkaç Taler verir idi. Bu varakpârede Avusturya'nın hükümdâr-ı dîndârı Potsdam'da erîkenişîn olan hovârdânın hemen de aynı ibâresiyle aynı netâyici vaz' eyliyordu. Bir sene evvel 21 Kânûnusânî 1771'de Frederik Warmie'den bahsettiği sırada kardeşine "Bu parça o kadar küçüktür ki tevlîd edeceği gürültünün mükâfâtı olamaz." diye nasıl yazmış ise Marie-Tehérèse dahi 18 Kânûnusânî 1772'de Başvekîli'ne "Hareket etmeği bilmelidir ve küçük bir menfaat için Allah'ın ve insânların önünde ne şeref ve şöhreti ne de istikâmeti fedâ etmemelidir." diye yazıyordu.

Kaunitz, Swieten'in raporuna göre, Avusturya'nın Türkiye arâzîsinde tevessüüne Prusya Kralı'nın memnûnen müzâherette bulunacağı zannına düşmüştü. Frederik'in bu bâbdaki sûâllerini bir teklîf ve tecessüsünü bir iktisâb sûretinde telakkî etmişti. Kaunitz bu şıkkı tercîh ediyordu. 13 Şubat'ta Eflak Kıtasının tamâmen ve Boğdan Kıtasıyla Besarabya Kıtasının kısm-ı cenûbîleri Avusturya hissesinde kalmasını teklîf etti. Bu iki eyâletin kısm-ı mütebâkiyyesi Lehistan'a verilecekti. Diğerlerinin alacakları arâzîye mukâbil, Lehistan'ın bu vechle zararı tazmîn edilmekle ve bizzât kendileri Lehistan cihetince birşey metâlebesinden çekinmiş olmakla ve Türkler'den dahi sûret-i katiyyede gâib ettikleri kıtaâtı almakla Kaunitz imparatoriçenin "hemvicdâna en muvâfık bir nezâketi ve aynı zamânda hükümrânlık vezâif-i mukaddesesini îfâ" etmiş olacağına hükmediyordu. Joseph'in reyi böyle değil idi. 14 Şubat 1772'de yazıyordu ki "Biz kendisinden birşey almadığımız hâlde Lehistan'ın bizden birşey istemeğe ne hakkı olabilir? Rusya ve Prusya'nın onlardan bir kısım arâzî almakla icrâ edecekleri haksızlığı tazmîn için bu derece nezâket-i vicdâna ne mecbûriyetimiz var? Velhâsıl bize bütün Eflak ve Boğdan Kıtaları'nın tamâmı lâzım olduğunu beyân ile hatm-i kelâm ederim..." Buna göre

Tuna ile Prut Nehri, Avusturya'nın hudûdunu teşkîl edecekti. Joseph, Tuna'nın sağ sâhilinde vâki Belgradla eski Orşova'nın dahi alınması iddiâsında idi.

Müzâkere olunuyor; fakat iş ilerlemiyordu. Joseph, proje proje üzerine tanzîm ediyordu. Kaunitz, Berlin ve Petersburg için âlimâne notlar hâzırlıyordu. İmparatoriçe, bir gün evvel kabûle râzı olduğu şeyleri, ferdâsı günü reddediyordu. O, ne Lehistan'dan ne Türkler'den ne de hiçbir kimseden birşey almağa karâr veremiyordu. Başkâtîbi Pichler'e söyleyip yazdırdığı bir notada diyordu ki: "Hissiyâtımın hiçbir zamânında bu kadar ıztırâbâta marûz olmadığımı itirâf ederim. Bütün hükûmetimin tehdîd edildiği bir sırada tamâmî-yi hakkıma ve inâyet-i İlâhiyye'ye istinâd ediyordum. Lakin bugün hak, benim tarafımda olmaktan katülnazar; taahhüdât, adâlet ve akl-ı selîm, benim aleyhimde harb ediyorlar. Bana hiçbir vesîle-i sükûn ve istirâhat kalmadı. Şimdi ben uyuşmağa ülfet etmeyen ve serbestliğe hilekârlığı tercîh eyleyen bir kalbin ıztırâbâtından başka birşeye mâlik değilim. Emniyyet ve îmân, ebediyyen gâib oldu. Ve onlarla berâber bir hükümdârın diğerlerine karşı en sâfiyâne hûzûzâtı ve en hakîkî kuvvet ve nüfûzu dahi gâib oldu. Eflak ve Boğdan gibi sefîl bir menfaat için şân ve şöhretimizi tehlikeye koyduğumuzu görerek bütün hükûmetler ve devletler bizim hakkımızda ne düşünecekler, ne hüküm verecekler? İki eyâlet! Menfaat itibârıyla hükûmete muzırr, siyâset itibârıyla haysiyetimizi mahall olmağla berâber belki de bizi harâbîye sevk edecek... Artık ben, işleri yalnız tedvîr etmek kudretini hâiz değilim ve azâm ekdâr ile işi mecrâ-yı tabîîsini takîbe terk ederim."[180]

Onu en ziyâde mecrûh ve meyûs eden şey; Türkiye'nin taksîmine dâir olup Frederik'e teblîğ ihtiyâtsızlığında bulunulan o bedbaht proje münâsebetiyle Frederik'in yaptığı istihzâlar idi. "Kral bizim siyâhçerdeliğimizi[181] dilinden bırakmaz. Bizim tah-

180 Bu nota Almanca'dır. Viyana Sarâyı'nın bu müzâkerâta müteallik tafsîlâtı ve metni Arneth'in 8'inci cildinde görmelidir.

181 Tercümede سیاهچهره لکمز , Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.273; orijinal metinde "...Le roi ne pouvait revenir de notre noirceur..." Sorel, *a.g.e.*, s.202. Muhtemelen harf eksikliği vardır. (h.n.)

rîrâtımız, buna istihsâk hâsıl etti. İşte en ziyâde ağlanacak şey; budur." diyordu.

Maahazâ Kaunitz nihâyet metbuuna galebe çaldı. İstikbâlen dahâ muhtelif tertîbâtı teklîf etmek hakkını muhâfaza ederek, şimdilik Lehistan taksîmine iştirâk etmek ve bu memlekette Avusturya'nın hissesini taht-ı temîne almak ve her hâlde bir ivaz için Avusturya'nın sûret-i katiyyede hukûkunu tesîs eylemek, münâsib olacağına iknâ etti. Bu teklîfte mündemic olan mübhemiyet ve mûvâzene, müsâvât-ı kelimât latîfelerinin tesîrât-ı bâliğası Marie-Tehérèse'in hissiyât-ı vicdâniyyesine galebe çaldı. 19 Şubat'ta âtîde münderic beyânnâme müsveddesine imzâsını koydu ve imparator tarafından dahi imzâlandı:

"Haşmetli Rusya İmparatoriçesiyle Haşmetli Prusya Kralı Hazretleri'nin Lehistan'da bazı kıtaât ve nevâhî üzerine hukûk ve müddeiyyâtı mevzû olmasına mebnî, bu bâbda tevellüd edecek her türlü müşkilâtı izâle ve beynimizde müteyemminen mevcûd olan muhâlasat ve hüsn-i âhengi muhâfaza için hatt-ı destimizle mümzî işbu beyânnâme ile îmân ve kelâm-ı hükümdârîye yemîn ederek, yekdiğerimize bervech-i âtî mevâîdde bulunuruz:

Müddeiyyât-ı mütekâbilemizin vüsat ve hudûdu ne olursa olsun, bunun netîcesi olan müktesebât tamâmıyla müsâvî olacak. Birimizin hissesi, diğerimizin hissesinden katiyyen fazla olmayacak ve her taraf kendi müddeiyyâtını mevki-i fiile îsâl için ittihâzını münâsib gördüğü tedâbîre diğerinin mümânaat etmesi şöyle dursun, muvaffakıyyeti teshîl için ledelhâce müşteriken ve hüsn-i nîyetle yekdiğere muâvenet olunacak. Ve işbu taahhüdât-ı mütekâbile aynı zamânda en büyük esrâr-ı devletten olmak üzere hıfz ve ketm olunacaktır."

Bu beyânnâme, evvel emirde Berlin'e gönderildi. Eğer Frederik imzâ edecek olursa Swieten oradan Petersburg'a gönderecekti. Ve o vakit Avusturya kendi metâlibâtını izhâr için Rusya'nın metâlibine intizâr etmekte olduğunu ilâve eyleyecekti. 28 Şubat'ta Prusya Kralı imzâ etti. Beyânnâme derhâl Petersburg'a gönderildi. Çariçe dahi 5 Mart'ta imzâsını koydu. Avusturya artık ihdâs-ı müşkilât etmek ve taksîmdeki müşâreket-i cürmiyyeden kurtulmak için ümîd taşıyamaz idi. Prusya ve Rusya 15

Kânûnusânî'de Lehistan'ın taksîmine ve Avusturya'nın taksîme iştirâki davetine karâr vermişler idi. Henüz bu muâhededen haberdâr olmayan Avusturya, 10 Şubat'ta tamâmî-yi müsâvâta riâyet şartıyla bu taksîme muvâfakata âmâde olduğunu bildiriyordu. Binâenaleyh Galytzine, Petersburg'da imzâlanan taksîm muâhedesini Kaunitz'e teblîğ ettiği vakit, Avusturya Başvekîli işin nâkâbil-i tashîh bir sûrette karârlaştığını ve Avusturya'nın alacağı hisseyi ister istemez, Lehistan'dan almak mecbûriyetinde kaldığını anladı. 8 Mart'ta bunu imparatoriçeye arz ve îzâh etti. Ve Marie-Tehérèse dahi bu sûrete münkâd oldu. Kaunitz'e cevâben "Artık yapabilecek başka birşey bulamıyorum. Maahazâ bu mütâlaa ne iki hükûmetin tezyîd-i kudret etmelerinden ne de taksîme muvâfakate mecbûr kalışımızdan dolayı bana aslâ sükûn bahş olamıyor." dedi.

Hısas-ı mütekâbilenin tayîninde muvâfakat-ı efkâr hâsıl olmasına intizâr ile berâber artık herkes alacağı hisseyi şimdiden temîn etmeğe, taht-ı tasarrufa almağa çalışıyordu. Ruslar 1768 senesinden beri Lehistan'ın sülüsâtını işgâl ediyorlardı. Avusturya ve Prusya, 1769 ve 1770 senelerinde cumhûriyetin hudûdu boyunca bir kordon çekmiş idiler ve bu kordon her iki hükûmetin istihsâl etmek istedikleri hisselerin en iyi parçalarını ihâta etmek sûretiyle mütevâliyyen uzanıyor ve ilerliyordu. Lehistan arâzîsini bu sûretle istîlâ etmekte olan üç ordu, orada herbiri kendi tarzına göre mensûb olduğu devletin hâkimiyetini ihzâr ediyordu. Lehliler, komşularının taht-ı hâkimiyyet ve tâbiyyetine girmezden evvel onların ahlâkını, âdâtını, ananâtını öğreniyorlardı.

Lehliler hem kendi âralarında hem de Ruslar'a karşı icrâ ve idâme eyledikleri muhârebât; hûnhârâne, vahşiyâne bir harb idi. Katerina'nın askerleri ise Lehliler'in şiddet ve vahşetine rekâbet ediyordu. Ve bu şiddet ve vahşette derhâl onlardan pekçok ileri dahi gittiler. Her iki taraftan dîn nâmına yekdiğerini katl ve idâm, yağma, ihrâk, ırz ve nâmûsa tecâvüz ediliyordu. Kılıçla, dayak ile müteâkiben mütevâliyyen tebdîl-i mezheb ettiriyorlardı. Herrmann[182] der ki: "Yalnız musâdere Rus hazînesine bir

182 [Herrmann, C.5, s.496.]

milyon Duka altınından ziyâde vâridât getirdi." Saksonya Hükûmeti'nin Varşova'daki mukîm elçisi "Bugünkü Lehistan aynıyla Almanya'nın Faust-Recht'i kabûl ettiği zamân bulunduğu hâle benzer." diyordu. Ruslar ahâlîye tefrika düşürerek, yekdiğeri aleyhine tahrîs ve tahrîk ederek, nifâk ve şikâk tohümlarını saçarak, millet içine bazı adâvet ilkâ ederek, ahlâkı efsâda muvaffak olamadıklarını mahv ve harâb eyleyerek; hîlekâr ve mutaassıb oldukları için nevbet benevbet desâise ve şedâide mürâcaat ederek, orada Tatar fâtihlerinin vaz' ve tavrı vech ile hareket ediyorlardı. Varşova'daki sefîrleri Baron Saldern kendini görenlerden birinin tabîrî vech ile "Eline kılıç verilmiş bir kudurgân idi." O dâimâ yakmak, asmak, hedm ve tahrîb etmekten bahsederdi. Sâir süferâ-yı ecnebiyyeye ahmakça ve kabaca idâre-i lisân eyliyordu."[183]

Dahâ malûmatlı dahâ marifetli olan Avusturyalılar, Bizans İmparatorluğu'nun emsâliyle mülhem idiler. Kemâl-i ehemmiyyet ve dikkatle tahdîd-i hudûd ediyorlar; Kartal Bayrağı'nı dikiyorlar, söküyorlar, tekrâr dikiyorlar; hezâîn-i evrâkı karıştırıyorlar, vesîkalarından ve hukûk-ı kadimelerinden istihrâc ettikleri netâyic-i mertebeyi tasnîf ve ilân ediyorlar, zabıtnâmeler, protokoller tanzîm, pasaportlar imzâ ediyorlar; muhâkeme yapıyorlar, hüküm veriyorlar ve taht-ı işgâle alınan nevâhî-yi mülhekadan vergi istihsâline ve ana-Avusturya Devlet-i Irsiyyesinin Kavî ve Şedîd Hükûmetini Tatbîk Eylemeğe Memûr-ibâresiyle Latince uzun bir unvân ile tezeyyün eyliyorlardı.

Büyük Frederik tâmm alaprus yaygara ile hareket ediyor ve meşrûiyet zevâhirini gözetmek sûretiyle beyhûde vakit aslâ gâib etmiyordu. Silésie'nin temsiline hıdmet eden sanat ve mahâret idâriyesini Lehistan'daki memâlikinden teşkîlâtında dahi bilâhare tatbîk eylemeği tazmîm etmekle berâber, şimdilik kordonla sıkıştırılmış olan bu kıta-ı arâzîye harâcgüzâr, angaryakeş bir memleket-i meftûha nazarıyla bakıyordu. Orada erzâk anbarları vücûda getiriyor ve bunları erzâk ve mühimmat ile dolduruyor, süvârilerini techîz ediyor, askerlerini memleketin vâridâtıyla besliyor ve aldığı şeylerin bedelini kalb akçe ile tediye ederek, bu

183 Saksonya Mukîm Elçisi Essen'in raporu, 25 Mayıs 1771.

akçeyi sonra hazînesine kabûlden imtinâ eyliyordu. Filosof hükümdâr, Lehistan-ı Şimâlî'de, kezalik filosof geçinen Tatar Hânı Kırım Giray'ın vaktiyle Lehistan-ı Cenûbî'ye tatbîk ettiği harekâtın aynını vücûda getiriyordu. Bu Tatar Hânı, erkek esrâyı terk eder ve tebdîl-i mezheb ettirip, Kırım Sarâyı'nı doldurmak ve Müslüman şeceresi yapmak üzere kadın esrâyı kaldırırdı.[184] Saksonya mukîm elçisi 1771 Mart'ının 18'inde yazıyordu ki: "Prusya Kralı, Lehistan'dan 16-20 yaşlarında takrîben yedi bin kız kaldırttı. Şimdi de birkaç dönüm başına bir bâkire veyâ bir kızcağızla bir inek, bir yatak ve üç gümüş Duka teslîm olunmasını istiyor." Yatak dört yastık ile berâber kuş tüyünden olacak ve iki domuz cihâzı ikmâl edecekti.[185] Bu Lehli kızlar eşyâlarıyla berâber Prusya Poméranie'sına nakl olunuyor, orada izdivâc ettiriliyordu. Anlaşılan orada ahâlînin tezâyüdü ve ırkın bazı tezâhürâtı birşeyler ârzû ettiriyordu. Saksonya diplomatı "Bu şiddet ahâlîyi yeis ve nevmîdîye düşürmüştür." diyordu.

Frederik, kardeşine "Şimdi, azîz kardeşim, işlerimizin büyük kısmı yapılmıştır... Bu mesele Ortodoks, Katolik, Kalvinist mezâhib-i selâsesini (Yanî Rusya, Avusturya ve Prusya) cem' edecektir. Zîrâ Lehistan'dan ibâret olan mukaddes şarâblı ekmeği, birlikte tenâvül edeceğiz. Ve bu bizim rûhumuzun iyiliği için değilse de şübhesiz devletimizin hayr ve menfaati için büyük bir mevzû olacaktır."[186] Bu büyük mevzû, hadd-i zâtında alelâde bir iş olan birkaç eyâletin iğtisâbından ibâret değil, iştirâk-i menâfi, iştirâk-ı cürm-i siyâsî, şimâlin üç devleti ârasında müesses bir ittifâk-ı müselles idi ki bu ittifâkta vüsat-ı arâzîsiyle kudret-i menâbiî netîcesi olmaktan ziyâde, Avusturya ile Rusya ârasında

---

184 Kırım Giray Fransız Murahhasına diyordu ki: Dînim esrâ-yı zükûrun Hristiyanlara itâsına ve esrâ-yı nisâyı evlâd yetiştirmek için muhâfaza eylemeğe müsâade eyler.

Fransız Murahhas: Güzel kızlar dahâ ziyâde hôşunuza gittiği için böyle olmalıdır dedi.

Hân: Aslâ! Şu kadar ki bu husûsta en makûl bir kânûna inkıyâd ediyorum. Bir erkek ihtidâsı dâimâ bir mucize kabîlindendir! Nisanın ihtidâsı ise bilakis dünyânın en tabîî ve en sâde bir hâlidir. Kadınlar dâimâ sevdiklerinin dînindedir diye cevâb verdi." *Baron Tott'un Hâtırâtı*, C.1.
185 Ferrand, C.1, s.129.
186 [Prens Henri'ye, 9 Nisan 1772.]

iktisâb edebildiği mevki-i tefevvuk netîcesi olarak Prusya Hükûmeti, birinci mertebeye isâd edilmiş idi. Prens Henri demiş idi ki bütün bu şeyler üç devlet ârasında kâbil-i temâdî bir ittifâka müncir olursa bu ittifâk Avrupa'ya vaz-ı kânûn eder, yanî istediğini yaptırır. Fîlhakîka Avrupa o vakitten beri bu kânûnu kendi ziyânına öğrendi.[187]

Bu kadar az külfetle elde edilen bu kadar büyük netîce Prusya Kralı'nı memnûn etmeli ve hâtırâtında ensâl-i âtiyyeye desâis ve diplomasinin âsâr-ı nefîsesini göstermekle iktifâ ettirebilmeli idi. Lakin bu kahramânı ekseriyâ lekeleyen her şeyle istihzâ etmek tabîatı, siyâsetinin kadrini dahâ ziyâde tenzîl derecesine geldi. Avrupa târîhinin bu buhrân-ı azîmi imtidâd ettiği müddetçe bu üç hükümdâr-ı müttefikin tabîat-ı garîbelerinin alâimi meşâgıl-ı husûsiyyelerine varıncaya kadar intibâ etmekte idi. Büyük Katerina bir taraftan Alexis Orlof'un şerefine madalya hakk ettirmekte iken; diğer taraftan alelumûm nev-i insânîyi, bilhâssa Rus milletini, tenvîre mahsûs bir kânûn mecmûası vücûda getirmekte; Marie-Tehérèse bir taraftan fazîletfürûşlukla göğsünü döğmekte iken; diğer taraftan menviyâtın tahavvülüyle ıztırâbât-ı vicdâniyyesini teskîn ve tadîl eylemekte bulunduğu sırada; Büyük Frederik merhametsiz siyâsetinin kurbânlarıyla eğleniyor ve Voltaire'e hediye ettiği küçük bir hicviyyede adâyı mağlûbesi hakkında ısırıcı istihzâlar neşr ediyordu. 28 Teşrînisânî 1771'de Voltaire'e yazdığı bir mektûbda "İştigâlâtımdan size malûmât vermek için şu kadar söyleyeyim ki sağ elimin damlasından biraz istirâhata rücû eder etmez (O vakit şedîd bir damla gelmiş idi) kâğıd karalamağa niyet ettim. Bu niyet, gözleri pek ziyâde meftûh ve münevver olan Avrupa ahâlîsinin inzâr ve efkârını tenvîr ve talîm için değil, kendimi eğlendirmek için idi. Bunda Katerina'nın neşâid-i muzafferiyyâtını değil, Heyet-i İhtilâliyye'nin dâstân-ı cünûnunu tagannî eyledim." diyordu. Lehlileri soymak, ona kifâyet etmiyor; büyük musâibe dâimâ merbût olan bir nevi hâlet-i mümtâzeyi de onlardan ref' etmek; onlarla temeshur eylemek istiyordu:

---

187 Kral'a Mektûb, 5 Mart 1772.

Nifâk-ı medeniyyenin veled-i zinâları
Kendi nizâ ve cidâllerinde ne kadar yüksekten görünürlerse de
Müşkilâta zafer bulmağa kâdir olmak için yaratılmamışlardır
Ve muhârebâta yağma ve gâreti tercîh ederler.

Şiirinin mukaddimesindeki bu tasvîrî, neşîdenin altıncı parçasında sulh ve müsâlemet lisânından anlara îrâd ettiği nutk-ı garîbi muhıkk göstermek için yapıyordu:

Farkında olmayarak müddet-i medîde kutlu komşularınıza sofra örtülüğü hıdmetini gördünüz

Bu komşuların çöreği taksîm etmelerini elbette güzel ve iyi bulacaksınız

İşte sizin ahvâl-i acîbenizin meyveleri budur.

Heyet-i Müttefika-ı İhtilâliyye muhârebesindeki nazariyât-ı ahlâkıyyesi işte böyle idi. Bundan bilâhare Prusya'da bütün bir hikmet-i târîhiyye istintâc eyledi. Frederik bu eserle "Cenova Harb-i Dâhiliyyesi" nâmında kaba ve fakat iltihâmât-ı zımniyyeye müsâid bir eseri dahâ kaba bir sûrette taklîd ile tefahhur ediyordu. Kralın sünûhâtı bilakis "Dük de Choiseul, Kont Struensée ve Socrate beyninde mukâleme-i emvât" nâm eserinde bütün vüsat-ı karîhasıyla tecellî ediyordu ki Frederik bu eseri de 1772 Şubat'ında, yanî taksîm muâhedesi hâmillerinin Berlin, Viyana, Petersburg ârasında koşup gitmekte oldukları sırada, kezalik "eğlenmek için" yazmış idi. Bu istihzâların cihet-i menfûresini izhârda ısrâr beyhûdedir. Struensée,[188] 17 Kânûnusânî'de habs olunmuş idi ve idâm cezâsına mahkûm olmak üzere idi. Kral diyordu ki: "Dük Choiseul nefy ve iclâsından beri mevt-i manevîye mahkûm addedileceği gibi Sör Struensée dahi aleyhine sâdır olacak hüküm ile şimdiden idâma mahkûm olmuş demektir. Binâenaleyh az mülâhazakâr bir vakanüvis için bu adamları kadîmen meyyit gibi telakkî ve muâmele etmekte hiçbir mâni yoktur." Büyük Frederik mülâhazât-ı vicdâniyyesini keşf ve izhâr için dahâ müsâid zemînler, dahâ başka fasıllar bulabilirdi. Hakâretâmîz bir tarzda "Sör Stru-

188 Struensée, o sırada Danimarka Başvekîli olup birçok ıslâhât icrâ etmiş ecille-i ricâldendir. Rakîbleri tarafından krala ihânet ve kraliçe ile münâsebet-i nâmeşrûa isnâd edilerek tevkîf ve hükmen idâm ettirilmiştir.

ensée" diye telkîb ettiği âdamla oynamak beyhûde idi. Eser, Danimarka sû-i kasdinin kaba bir kumaşıdır. Frederik, Socrate'a karşı da bir hisse-i istihzâ çıkarıyordu. Onu ansiklopedinin kuru bir meyvesi olmak üzere gösteriyor, Wolf'ün, Puffendorf'ün râbıtadâr bir şâkirdi addediyordu ki ricâl-i alemden birinin hafîf bir tebessümü onun meslek ve kavâidini kâmilen çığrından çıkarmağa kâfîdir. Lakin Choiseul'e karşı hicviye-i kralî ekseriyâ hakârete kadar tenzîl ediyordu. Maahazâ mantıkın kuvveti, kîn ve garezine galebe çalıyor ve nihâyette müellifin eğlenmekten başka bir maksadı olmadığı görülüyordu. Eserin nazara çarpan ve aynı zamânda ders olan noktası bu idi. Hâtırâtında Lehistan taksîmini "üç devlet beyninde tanzîm olunmuş ve sûret-i müsâlemetkârânede netîcelendirilmiş bir taksîm olarak târîhin göstereceği yegâne bir misâl" olmak üzere kemâl-i gurûr ile hikâye eden bir prensin Struensée'ye "Bir dehâ-yı vâsi', teşebbüsât-ı cüretkârâne ile tezâhür eder. Dâimâ yeni bir hâl ister ve mesbûkülemsâl olmayan şeyleri icrâ eyler. Küçük mülâhâzaları ihtiyâr kadınlara terk eder ve ânı sevk eden vesâitle muztaribülhâl olmaksızın doğruca maksada doğru yürür" kâidesini söylettiği vakit kendi kendini mevzû-i bahs etmediğini kabûl etmek nasıl mümkün olur?

Perî-yi edebî taban ihânetkârdır; vicdânın büyük muhbiridir. Kendisine tevdî olunan esrârı katiyyen muhâfaza etmez. Bu eseri yakından tetebbu edenler, Socrate lisânından "çapkın" lafzıyla tavsîf ettirdiği Choiseul'e "sizin dimâğ-ı müşevveşiniz öğrenmelidir ki sû-i kasdlar aslâ cinâyet değildirler ve büyük addolunmağa kesb-i istihkâk edenler ancak nefislerini şân ve şerefe hasr edenlerdir. Filosof cenâbları bilmelisiniz ki cihânı idâre edenler için zıyyık-ı vicdân gerekmez" dedirttiği vakit, Prusya Kralı'nın kendi kendini müdâafa ettiğine kanâat etmemek mümkün olamaz.

On Yedinci Fasıl Hisselerin Taksîmi Kânûnusânî Mayıs 1772

Viyana'da 19, Berlin'de 28 Şubat'ta, Petersburg'da 5 Mart'ta imzâ olunan beyânnâme Lehistan'ın taksîmini esâs olmak üzere kabûl ediyor ve üç mukâsımın herbirine âid olacak hisse tayîn olunmaksızın, bu hisselerin yalnız, tamâmen müsâvî olacağını karârlaştırıyordu. Taksîm-i mukarrer ve hisselerin müsâvâtı da esâs olmak üzere mevzû bulunduğundan şimdi iş, hudûdları çizmeğe ve Avrupa'yı harîtanın bu garîb tahavvülâtına hâzırlamağa kalıyordu. Bundan yine evvelkisi kadar müşkil iki taraflı bir müzâkere başlıyordu.

Taksîmin icrâsı ne kadar suubetli ise, bunun Avrupa'ya îzâhı da o kadar suubetli idi. Avusturya bu îzâhatla çok meşgûl oluyordu. Rusya biraz endîşenâk idi. Prusya hiç düşünmüyordu; Frederik bilâhare hudûdlar tahdîd olunmak ve muâhede-i sûret-i tenfîzi ahz ettikten sonra Avrupa'ya malûmât verilmek üzere şimdiden süratle herkes kendi hissesine konmasını istiyordu. Rusya'nın isticâle ihtiyâcı yoktu. O zâten hissesine düşecek arâzîden pek çok ziyâde arâzî işgâl ediyordu. Ve binâenaleyh derhâl müddeiyyâtını taht-ı temîne almağa muhtâc değildi. Diğer taraftan Katerina, Viyana Sarâyı'nı şark cihetine dahi temâyül ettirerek hem Lehistan'da, hem Türkiye'de kendine müşârek-i cürm etmek istiyor ve böylece bir gün olup da Şark Meselesi'nde Avrupa-ı Türkiye'nin Rusya ve Avusturya ârasında halline mahsûs bir ittifâk-ı müselles vücûda getirmeği tehiyye etmek fikrinde bulunuyordu. Avusturya hem taksîmi haklı göstermek hem de mümkün olduğu kadar kendisine nâfi kılmak emelini taşıyor ve bunu dahâ az zâlimâne ve dahâ az gayr-ı müsâvî bir teşebbüs şekline koymak niyetinde bulunuyordu. Ve işte bunun için kendi ârzûsunun izhârında ziyâdece mütereddid görünerek, evvel emirde Rusya'nın menviyâtını bilmek metâlibesinde bulunmuş idi.

Rusya cevâbını geciktirmedi. Panine, iki sarây ârasında "bir i'tilâf planı" tertîb etti ve bunu 1772 Mart'ının son günlerinde Avusturya Sefîri'ne teblîğ etti. Panine, Lehistan'daki hisseden başka, müzâkerât-ı sulhiyye esnâsında Avusturya'nın Türkler tarafından Belgrad'ı ve Bosna'nın bir kısmıyla Sırbistan'ın bir

kısmını kendisine terk ettirebileceğini de işrâb eyledi. "Şübhesiz Avusturya bu takdîrde Prusya ve Rusya'dan dahâ ziyâde arâzîsini tevsî etmiş olacaktır. Maamâfih Viyana Sarâyına karşı hüsn-i niyetimizi isbât etmek ve bu sûretle Avusturya-Rusya-Prusya ârasında bir ittifâk-ı müselles akdine yol hâzırlamak için bu fırsatı kemâl-i ihtimâmla elden kaçırmak istemeyiz."[189] diye ilâve ediyordu.

Bu aralık Kaunitz sâdece müsâvât kâidesine istinâd etmenin mürecceh olduğunu ve bir kere bu kâide vaz' edilmiş olduğundan; artık her sûretle ânın tatbîki lâzımadan bulunduğunu ve Lehistan taksîminin icrâsı esnâsında bir de Türkiye taksîmi projesini karıştırarak Avusturya'nın gölge için şikârı gâib etmek tehlikesine marûz olacağını düşündü. Mademki Lehistan'ın zararına mazhar-ı temînât olmak mümkündür, işe oradan başlamak lâzım gelirdi. Binâenaleyh Kaunitz, Avusturya'nın taleb eylediği hisse neden ibâret olduğunu Petersburg ve Berlin'e bildirdi. Bunlar bittabi Zips Kıtasıyla Rusya-ı Ahmer'in büyük bir kısmı ve Lemberg dahi dâhil olduğu hâlde Vistule Nehrine kadar Küçük Lehistan Kıtası idi ki Weliczka memlahaları dahi bu meyânda kalıyordu. 12 Nisan 1772'de Kaunitz, Petersburg'daki sefîri Lobkowitz'e yazıyordu ki: "Viyana Sarâyı, Bâb-ı Âlî bizzât esbâb-ı muhakka ve müdellele vermedikçe, ona hiçbir fenâlık etmemek hakkındaki azminde sâbittir." Eğer Bâb-ı Âlî esbâb-ı muhakka verirse, Avusturya ânınla uyuşmak ve kendisinden muhıkk ivaz taleb etmek hakkını muhâfaza etmiş demek oluyordu. Fakat herhâlde bu, Avusturya ile Türkiye ârasında bir iş olacaktı. Lehistan taksîminin bu yeni kaziyye ile mezc edilecek bir ciheti yoktu. Bu işteki menâfi-i husûsiyye, Lehistan taksîmindeki müsâvât-ı hisse kâide-i muhakkasını aslâ haleldâr edemeyecekti. Yine bu nisan ayında İmparator Joseph dahi birâderi Léopold'e yazıyordu ki: "Rusya bizim tarafımızdan sükûn ve emniyyet hâsıl etmiştir. Artık Bâb-ı Âlî ile akd-i sulh etmeği o kadar kayd etmiyor. Kim bilir, Bâb-ı Âlî yanlış bir hareketle bizi de işe karıştıracak ve önümüzdeki sene Belgradla Bosna'nın bir

189 Lobkowitz'in Raporu, 30 Mart 1772. Arneth C.8, s.599.

kısmını, bu sene Lehistan'ın bir kısım ayâlâtını yaptığımız gibi, cebimize koyduracak bir sebeb-i muhıkk vermiş olmasın. Artık hafî birşey değildir ki bir fırka-ı askeriyyemiz haziran ayında Lehistan'a dâhil olacaktır. Lakin taksîm meselesi şimdiden her ne kadar anlaşılmağa başlamış ve Fransızlar Berlin'deki çehreden meseleyi istişmâm etmişlerse de herhâlde son derece muhâfaza-ı esrâr etmek iktizâ eder."

Prusya Kralı, Viyana Sarâyı'nın müşâreket-i cürmiyyesinden emîn olarak Fransa ile Avusturya ârasında ilkâ-yı nifâkta hiçbir fırsatı gâib etmediği için Lehistan'ın taksîmini Versay'a ifşâ etmiş ve Avusturya'nın dahi bundan hissedâr olacağını anlamış idi.[190] On Beşinci Lui, bu istıtlâatı Mercy'ye teblîğ etti ve o da hiçbir endîşe hissetmeksizin kendi metbûnun sarâyına bildirdi. 15 Nisan 1772'de imparatoriçeye yazıyordu ki: "Burada bütün efkârı entrika cereyânları ne kadar bel' ediyor. Maamâfîh karîben vukû bulacak harekât-ı müsâlemetkârânenin intâc edeceği ve ancak Lehistan'da bir sûret-i tesviyyeye bağlanacağını efâl ve harekâta Fransa'nın başka zamânlar müşkilât ihdâsından ictinâb etmeyeceğinin muhakkak olmasına mukâbil, şu sırada böyle bir teşebbüse kıyâm edeceğinden pek de kurtulamaz. Dük d'Aiguillon'un şimdiye kadar bu meseleye müteallik bana söylediği sözler, bende pek az endişeye tevlîd edebilmiştir. Bu nâzır işleri cüretsiz asabiyetsiz ve nazarsız bi sûrette rüyet etmekte ve zekâsı ancak küçük ve sâhte vesâit istimâline kendisini müsâid bulundurmaktadır. Bu tarz hareket ise katiyyen mûceb-i havf olamaz ve ancak insânı cüzî bir teyakkuz ve tecessüse mecbûr kılar."

On Altıncı Lui'nin Viyana'ya göndermekte olduğu sefîr, bu mebhasta Hâriciye Nâzırı'nın hâlinden dahâ ziyâde dûrendîş ve rûşennazar olamayacaktı. Aiguillon bu sefîre yazıyordu ki "Avrupa'nın kısm-ı şarkîsiyle Lehistan'ın tâliini Viyana Sarâyı'nın azim ve sebâtı karârlaştıracaktır. Kralın ârzû ve hissiyâtına tevâfuk eden yegâne hatt-ı hareket, bîtarafâne netîceye intizârdır."[191] Viyana Sarâyı da bunlardan fazla birşey istemiyordu. Bu beyânât, onu temîn etti ve beyânât-ı mezkûreyi îfâya memûr

190 On Beşinci Lui'den Kont Broglie'ye 12 Kânûnusânî 1772.
191 Aiguillon'dan Rohan'a, Avusturya Talîmâtı, 6 Şubat 1772, [s.447].

olan zâtın şahsı da bunlardan hâsıl olan mahzûziyyeti ikmâl eyledi. Bu zât, sarây reis-i rûhânîsi olan Strasbourg Piskoposu'nun muâvini Prens Lui Rohan idi ki debdebeli, cömerd, harîs, parlak, cevvâl, müteharrik, bütün hâliyle asîl bir hovârda olup, hadd-ı zâtında göründüğünden ziyâde nüfûz-ı nazara mâlik olmakla berâber âdî bir diplomat idi. İtimâdnâmesini 19 Kânûnusânî 1772'de imparatoriçeye takdîm etti. ilk mülâkâtta imparatoriçenin hôşuna gitmedi. Mercy'ye yazdı ki: "Bu bir fenâ âdam; mahâretsiz, basîretsiz, ahlâksız ve sefîrlik, rûhânîlik hasâîsinden berî bir âdamdır." Diğer bir mektûbunda da "Rohan yine aynı hâldedir. Lakin bütün kadınlarımız; ihtiyâr, güzel, çirkin bütün kadınlarımız bu acîbe-i hilkat ve hamâkatın kurasına tutulmaktan hâlî değildir." diyordu. Şu kadarki dîndâr Marie-Tehérèse, sefîrin çapkınlıklarıyla dûçâr-ı rezâlet olmakta iken; Avusturya'nın hükümdâr basîretkârî olmak itibârıyla teşebbüsât-ı siyâsiyyesi için onun tarafından emîn olmak memnûniyetinden hâlî değildi. 18 Mart 1772'de Mercy'ye "İmparator onunla musâhabeden fîlhakîka hôşlanıyor, lakin ona büdelâlıklar, gevezelikler, şaklabanlıklar ettirmek için hôşlanıyor. Kaunitz de ondan memnûn görünüyor. Çünkü onu izâc edecek harekette bulunmuyor ve ona her türlü itâat ve inkıyâdı gösteriyor." diye yazıyordu. On Beşinci Lui'nin müttefiki, en fenâ düşmanları derecesinde onun hükûmetinin zaafından ve memûrlarının adem-i ehliyet-i siyâsiyyesinden memnûniyet hisseyliyordu. Choiseul'ün mevt-i manevîsi üzerine birkaç damla gözyaşı dökdükten sonra, Chanteloup'un mezârı üzerine Alman belâgatının şükûfelerini avuç dolusu saçtıktan sonra, bu tabîatta bir dostun kendisini pekçok izâc edeceğini düşünerek, Marie-Tehérèse pek çabuk mütesellî olmuş idi. 1772 Nisan'ında: "Sahnenin son perdesi şübhesiz müttefiklerimizin alkışlarını celb etmeyecektir. Eğer Dük de Choiseul mevki-i iktidârda bulunmuş olsa idi; Felemenk'in bir kısmını elimizden kapmak için bu fırsattan istifâdeyi aslâ kaçırmayacak ve biz de orada en hafîf bir mukâvemette bile bulunacak hâlde olamayacaktık." diye yazıyordu.

Maamâfîh vicdân ile menâfîin mücâdelâtı imparatoriçenin rûhunda henüz kesb-i sükûn etmemiş ve Fransa düşüncesi

kendisini tehyic eden bilcümle endîşe ve ıztırâbları îkâz etmekte bulunmuş idi. Kendi kendine bir harb-i derûn içinde bulunarak bir havârî gibi lâyenkati:

Sevdiğim iyilikleri yapamıyorum
Nefret ettiğim fenâlıkları yapıyorum

Beyitini tekrâr eder dururdu.

Bu fenâlıkların esbâbını mütemâdiyyen tahlîl ve tedkîk ediyor ve fevkâlaâde bir akıl ve hikmetle onlar aleyhine hükmeyliyordu. "Bu sâhte, gayr-ı muntazam, netîcesiz, hâtırengîz, istikâmet ve nâmûsperverlikle gayr-ı kâbil-i tevfîk bu hareketler" ki hatâdan hatâya, çolpalıktan çolpalığa Avusturya'yı sürükleyerek "Prusya Kralı tarafından bile sâhtekârlık ve ikiyüzlülük ile bihakkın ithâm edildiğini görecek derecede" nokta-ı sünnethâ-yı mezellete sevk etmiş idi. Eğer Berlin'deki şerîk-i cürm, Avusturya'nın harekâtını bu vech ile tavsîf etmeğe hak kazanırsa Versay, müttefikinin muhıkk-ı meşrû olan nefret ve istikrâhı ne derecede bulunacaktı? Maahazâ ona karşı ihfâ-yı harekât dahi zarûrî idi. Geriye avdet etmek kâbil değildi ve bu netîce, imparatoriçenin imtihân-ı vicdânının garîb bir netîcesi idi.[192] "Mâdemki şimdiye kadar Fransa'ya karşı bu mertebe iltizâm-ı ihtiyât ettik, sulhün inikâdına ve Rusya, Prusya ile i'tilâfımızın netîce-i icrââtına kadar aynı sûretle harekette devâm olunmak iktizâ eder. O vakit mazeretlerimizi izhâr için hiç olmazsa sûret-i husûsiyyede esbâb ve ilelini dermiyân ederiz." diyordu.

Kaunitz, On Beşinci Lui'nin sefîrini eşkâl ve merâsim içinde iğfâl etmek vazife-i nâzikesini îfâ için, kendi kendine cehd etmeğe hiç ihtiyâcı yok idi. Rohan, onu sûallerle sıkıştırıyor; o da mübhem, mestûr, baştan savma cevâblar veriyordu.

1772 Nisan'ında, yanî Berlin ve Petersburg'a taksîm teklîfnâmesini gönderdiği sırada, ona diyordu ki: "Lehistan'a gelince; gerek Prusya Kralı ve gerek Rusya İmparatoriçesiyle beynimizde komşularımızdan hiçbirisinin muvâzeneyi ihlâl edecek ve şimâlin mîzân-ı siyâsetindeki müsâvâti sektedâr eyleyecek bir tevessü-i iktisâb eylemesine râzı olamayacağımıza karâr verdik.

192 Bu merâkengîz imtihân-ı vicdânın metni ile Arneth'in 8.ci cildinde [s.601] görülmelidir.

Katiyyen infikâk etmeyeceğimiz bu kâidenin netîcesi olarak biz de Lehistan'a bir ordu idhâline azmeyledik." Rohan aslâ derîn bir siyâsî değildi; fakat sarây reis-i rûhânîsi bulunduğu için biraz mantık ve ilm-i mübâhaseden göreneği ve Talleyrand tarafından "diplomatlığın büyük rüknü" diye tesmiye olunan ilm-i akâid ahlâkı tedkîkâtından biraz sathîce malûmâtı var idi. Bütün büdelâlığıyla berâber aslâ aldanmadı ve Avusturya-Prusya-Rusya'nın Avrupa muvâzenesi zararına Lehistan'ın komşularının tevessüüne aslâ müsâade etmeyeceklerine karâr vermek bizzât kendilerinin komşuları olan Lehistan Cumhûriyeti'nin zararına tevessü' etmiş olmağa azmeylemek demek olacağını anladı. 13 Nisan 1772'de Mösyö Aiguillon'a, kendi zannına göre taksîmin er geç olmuş bitmiş bir mesele olduğunu, bildirdi.[193]

Maahazâ Avusturya'yı evvelce taksîme irzâya bu kadar tazyîk eden Frederik, şimdi onu pek ziyâde acûl buluyor ve alacağı hisse Prusya ve Rusya'nın hissesiyle gayr-ı mütenâsib olduğunu söylüyordu. 28 Nisan'da gülerek Van Swieten'e: "Müsâadenizi ricâ ederim iştihânız pek yerinde" diyordu. Bu da Ruslar'ın tesîriyle idi ve Lobkowitz dahâ ilk kelimeyi söylediği gün Panine tesîrâtını ihfâ edemedi.[194] Lemberg ile Waliczka memlahalarının ilhâkı ona çok görünüyordu. Viyana Sarâyı'nın başka bir iddiâsı dahâ var idi ki o da, az tebrîd etmedi. Avusturya, gûyâ bu taksîme ve taksîmin netîcesi olan bu hisse-i azîmeye zarûrî ve mecbûrî iştirâk etmiş olduğunu göstermek istiyordu. Lobkowitz "Rusya ve Prusya Hükûmetleri kendi beynlerinde evvelce bir taksîm mukâvelesi akd ve imzâ etmiş olduklarına göre meselenin rûh ve mâhiyeti bile Avusturya'nın bu muâhede-i katiyyeye bir zarûret ve mecbûriyet netîcesi olarak iştirâk etmiş olduğunu tayîn eder." diyordu. Prusya Kralı gibi Panine dahi Avusturya'nın müşâreket-i cürmiyyesi zâhir ve ayân olması ve vesâit-i diplomatikiyye ile açıkça tayîn etmesi fikrinde idi. Bunu 28 Mayıs'ta vâki olan bir konferansta nezâketle ve fakat sarâhaten Lobkowitz'e söyledi. Ve Avusturya'nın planı Lehistan'ın tamâmen ortadan kalkması sûretinde olduğunu da ilâve eyledi.

---

193 Saint-Priest'in *Lehistan Taksîmi* eserinde Rohan'ın Raporları'na mürâcaat [Fasıl 5].
194 [Lobkowitz'in Raporu, 28 Nisan ve 1 Mayıs 1772.]

Çariçe ile vükelâsı Lehistan hudûdunun kemirilmesine ancak bu cumhûriyetin kalbini kendi rey ve ihtiyârları için saklamak fikir ve mülâhazasıyla muvâfakat edebiliyorlardı. İşte Panine'in bu mülâkât esnâsında Lobkowitz'e tebliğ ettiği *Dostluk ve Hulûs-ı Niyet Üzerine Müstenid Mülâhazât* sernâmeli muhtıranın esâs-ı sahîhi bu idi. Bunda Panine, üç hükûmetin menâfii ârasında her türlü iltisâkı men' için Lehistan'ın bir devlet-i mutavassıta sıfatında berdevâm kalması lâzımadan olduğunu, beyân ediyordu. Binâenaleyh ona "Böyle bir vazîfeyi îfâ edebilecek bir kuvvet ve mevcudiyet-i dâhiliye bırakmalıdır. Menfaatleri ârasında bu haklı muvâzeneyi muhâfaza etmek için üç hükümdâr, icrâ etmek niyetinde bulundukları taksîmde müsâvât kâidesini vaz' etmişlerdir. Lakin böyle bir müsâvât, her üç hükûmetin aynı vüsatı hâiz memâlik, aynı kuvve-i inbâtiyyeyi hâiz arâzî, aynı mikdâr ahâlî istihsâlıyla ve nihâyet aynı kıymet-i siyâsiyyeyi hâiz mevâki iktisâbıyla ne mükemmel ve ne katî olabilir." diye ilâve ediyordu. Aynı kıymet-i siyâsiyye tabîri oldukça mübhem görünebilirdi. Lakin Viyana Başvekâleti için öyle değildi. Herkesten ziyâde allâme-i hukûk görünmek isteyen Metternich yarım asır sonra bunun manâsını büyük bir vuzûh ile tayîn etmeği deruhde etti. 24 Kânûnuevvel 1814'te İstatistik Komisyonu'nun teşkîli projesinde "Arâzînin kıymeti, ahâlîye göre takdîr olunacaktır. Ve ahâlînin kıymeti dahi sâdece kemiyeti itibârıyla değil, cinsi ve evsâfı itibârıyla dahi takdîr olunacaktır." diye yazıyordu. Viyana Kongresi bu fikir ve nazarda idi. Ve Panine'in anlatmak istediği de bu fikir ve nazar idi. O, Prusya'nın hissesi "kumsal ve gayr-ı mezrû bir memleketten" alınmış ve "Rusya'nın hissesi dahi ormanlık, bataklık, kumsal arâzîden ibâret bulunmuş" olduğu için gerek mahsûlât ve gerek ahâlî itibârıyla "Avusturya'nın alacağı hisse ile bunlar ârasında fevkâlaâde fark ve tefâvüt bulunduğunu isbât ve îzâh ediyordu. Ve binâenaleyh tesîs-i muvâzene için kâide-i müsâvâtı muhâfaza etmek ve Lehistan'da kâfî derecede "bir mevcûdiyet-i dâhiliyye" vermek için "Lehistan Kraliyeti tahsîsâtının yegâne menba-ı sahîhi" olan Weliczka memlahalarından ve "âsâr-ı kadîmeden beri Leh Kavmi'nin merkez-i

telâkîsi olup bundan sonra da olması lâzım gelen" Lemberg şehrinden Avusturya'nın ferâgat etmesini münâsib görüyordu.

Viyana Sarâyı bu itirâzâtı evvelce keşfetmiş idi. Joseph tedâbîr-i ihtiyâtiyye ittihâz etmek ve her ihtimâle karşı elde temînât bulundurmak fikrinde bulundu. Ve 6 Mayıs'ta Kaunitz'e yazdı ki: "Lehistan'ın pek büyük veyâ pek küçük parçası üzerine vaz-ı yedd etmiş olmak bize kalacak yerler için hiçbir netîce bahş etmez ve hiçbir hukûk tesîs eylemez ve Prusya ve Rusya askerleri şimdi öyle yerde bulunuyor ki bu yerlerin muhâfazası ve zabtı hâtırlarından bile geçmiyor. Biz de bazı eyâlete vaz-ı yedd etmek için dâhil olamaz mıyız? Biz de onlar gibi dâhil olarak, alelâde bir kısım arâzîyi ve bazı mevâki-i mühimme-i askeriyyeyi ve erzâk için bazı münâsib yerleri almaklığımız ve hele memleketi tanıyıp sonra da arâzînin ve memleketin ve icâbât-ı hâl ve mevkiin müştereken tensîb olacak muktezâsı üzere hudûdlarımızı tahdîd ve işâret etmekliğimiz kâbil olamaz mı" dedi ve böyle yapılı idi. Kaunitz planı tasvîb, Marie-Tehérèse tasdîk etti. 25 Mayıs'ta Mareşal Lacy Lehistan'a dâhil olmak ve Lemberg'i ve "bilhâssa memlahaları" işgâl etmek ve memlahalarda istihsâlâta devâm olunup vâridâtı "husûsî bir sandıkta" muhâfaza etmek ve herhâlde Lehistan Kralı'nın yedine birşey geçirmemek üzere imparatorun el yazısıyla muharrer bir emirnâme aldı. İmparator bunda "Bu iki mevki (memlahalar ve Lemberg) teblîgât-ı katiyye ile men' oluncaya veyâ icrâsı kesb-i müşkilât edinceye kadar bizde kalması lâzımdır." diyordu. Asker hareket ettirildi ve vükelâdan Kont Pergen, Fevkâlâde Komiser sıfatıyla işgâl edilen Lehistan arâzîsinin hükûmetini deruhde eyledi.

On Sekizinci Fasıl Takdîs-i İttifâk: Taksîm Muâhedesi Mayıs-Ağustos 1772

1 Haziran 1772'de Marie-Tehérèse; Mercy'ye yazıyordu ki: "Lehistan'a karşı ittihâz ettiğimiz vaz' ve hareket Fransa'da bazı mertebe heyecân tevlîd edeceği şübhesizdir. Kralın hissiyâtından ne mertebe emîn olsam dahi bu meseleyi kendisine yazmağa bir türlü azmedemiyorum. Fakat münâsib bulacağınız her şeyi benim tarafımdan krala arz etmekte size hürriyet-i kâmile veriyorum." Kaunitz zâten Mercy'ye telkînât-ı lâzımada bulunmuş idi: Lehistan taksîminin önünü almak için Avusturya her şeyi yaptı. Fakat mukâvemette yalnız kalmış idi. Bütün devletler, Fransa bilhâssa İngiltere onu terk etmiş idi. Bunun üzerine teslîmiyete ve işi cereyân-ı tabîîsine terke mecbûr oldu. O vakit Prusya ile Rusya ârasında bir taksîm muâhedesi akd olunduğunu haber aldı; idâme-i muvâzenet için kendisi de Lehistan'a girmeğe ve Rusya ile Prusya'nın zabtettikleri mevâkiye nisbeten vüsat itibârıyla pek aşağı olan bazı vilâyetler üzerine hukûk-ı kadîmesini istihsâle karâr verdi. Macaristan ile Lehistan ârasında mukaddemâ 1412 târîhinde akd olunan muâhedeye istinâd etmek zarûrî oldu ve bu muâhedeye istinâden Avusturya ve Rusya-ı Ahmerle Podolie eyâletini istirdâda kıyâm etti.[195] diyordu. Zips meselesi'nin bu son kelimesi idi. Avusturya bu kıta üzerindeki vesâîkinin kıymeti hakkında ne kadar kanâat-ı zaîfeye mâlik ise bu vesîkaları baştanbaşa Galiçya Kıtasına teşmîl için kâfî derecede kavî ve muhkem görüyordu.

Bu "istintâcât-ı âlimâne"den Mösyö Aiguillon hiç de müteessir olmadı. Ve bazı mertebe cüret-i mukâvemet ve muhâlefet dahi gösterdi. Hattâ İngilizleri bile tahrîk etmeğe ve protesto ettirmeğe teşebbüs etti. Fransa Başvekîli'nin bu münâsebetsizliğinden Mercy Kaunitz'e malûmât verdiği vakit aslâ ehemmiyyet vermedi.[196] Çünkü Fransa hiçbir şey yapabilecek hâlde değil idi. Lehistan'ı kurtarmak için Prusya Kralı'na bittabi mürâcaat edemezdi. İster istemez ittifâk bahsinde Avusturya'nın kendisine münâsib gördüğü vaziyye-

---

195 Kaunitz'den Mercy'ye 29 Nisan [15 ve 31 Mayıs] 1772 târîhli Muharrerât, [Arneth, C.8, s.428-429, Mercy'nin Muhâberâtı, C.1, s.315].

196 Mercy'den Kaunitz'e 15 Mayıs, Kaunitz'den Mercy'ye 31 Mayıs 1772 târîhli Muharrerât.

te râzı olacaktı. Vioménil geri çağrıldı. 1775'de Vergennes diyordu ki: "Fransa Lehistan'ın selâmetiyle iştigâlden ferâgat etti. Hattâ Lehistan vatanperverlerine itâ-yı nesâyihten bile sarf-ı nazar etti. Sebebi onlara ne nüfûzuyla ne de silâhının kuvvetiyle müzâheret edebilecek hâlde olmaması idi.[197] "Maamâfîh On Beşinci Lui mevkiî mustahzar idi. 15 Mayıs 1772'de Mercy imaparatoriçeye yazıyordu ki: "Lehistan'da mutasavver olan sûret-i tesviyye kralda şahsen bir tesîr husûle getirmediğini vâzıhan görüyorum. Sûret-i tesviyye-i mezkûreye Zât-ı Haşmetpenâhîlerinin iştirâkten imtinânın gayr-ı kâbil olacağına ve bu keyfiyet-i ahvâl ve icâbâtın nâkâbil-i itirâz bir netîcesi olduğuna kânidir. Hükümdâr-ı müşârunileyhi mütekeddir edecek şey Zât-ı Haşmetpenâhîlerinin vedd ü musâfâtının tenâkus etmesi ihtimâlidir." "İtimâdsız, işten bîhaber müşevveşülefkâr" Mösyö Aigullion ahvâl-i hâzırayı takdîrden âciz ve idrâk ve teyakkundan gâfil bulunduğu için takbîh ve tenkîd ediyordu. Lakin metbuunun tahvîl-i efkârı için vâki olan her türlü mesâisi bizzât kendi nefsinin ziyâından başka birşeye müncir olmayacak gibi görünüyor." diyordu. Sefîr-i müşârunileyh bir ay sonra yanî 15 Haziran'da "Kral bu meseleyi bir nazar-ı hakk ve itidâl ile telakkî etmekte ve ittifâka olan istihsâsât ve merbûtiyetinin sebât ve istimrârını bana kemâliyle temîn eylemektedir... Şu hâlde Mösyö Aigullion'un izzet-i nefsinin tesîrâtını teskîn kalmaktadır ki bu adamcağız nezâretinin mübâdisinde îfâya mecbûr olduğu musîbetâmîz rolden müteessirdir. Onu kendi hâline getirmek için istimâl edecek vesâit-i katiyye mevcûd olduğunu beyân edebilirim: Gözdelerin hüsn-i vaziyyeti ihmâl olunacak birşey değildir!" diyordu.

Marie-Tehérèse taksîme müşkilâtla karâr vermiş idi. Lakin bir kere karâr verdikten sonra "oyuncaklar" ile tevakkuf etmeksizin o karârı icrâ ediyordu. Rohan ona Aigullion nezdinde iftirâ ediyordu. Marie-Tehérèse Fransa Kralı'na meveddet ve samîmiyetinin eskisinden dahâ ziyâde kavîm olduğunu isbât etmeğe ve bu sûretle utanmaz bir sefîrin talkînâtıyla tahrîk olunan idrâksız bir nâzırın muhâlefetini kısa kesmeğe lüzûm gördü. Müdâfaa için vesâit-i intihâbına mahall yok idi: Almak mevzû-i bahs ol-

197 Vergennes'den Danzig'de Mukîm Mösyö Pons'a Mektûb, [C.2, s.310], *Lehistan Talîmâtı.*

duğu vakit nasıl mesleğini fedâ ettiyse şimdi de aldığını muhâfaza etmek mevzû-i bahs olunca fazîletfürûşluğunu fedâ etmekte aslâ tereddüd etmedi. Rohan'dan Madam Barry'e, Büyük Frederik'ten kralın metresine şikâyet etti. Ve müdâfaasını kızına tahmîl eyledi. 4 Temmuz 1772'de Mercy'ye yazdı ki:

"Hükûmetle âile ârasındaki bu tatsızlığı ve hôşnûtsuzluğu men' etmek için her şeyi yapmalıdır. Vatanına ve familyasına bu hıdmeti sizin muâvenetinizle veliyyetülahd olan kızım yapabilir. Her şeyden evvel ihtimâmât ve ihtirâmâtıyla kralın hüsn-i teveccühünü kazanmağa ve efkârını keşfetmeğe çalışmalı, aslâ onu dilgîr edecek harekette bulunmamalı ve gözdelere pek ziyâde hüsn-i muâmele etmelidir. Ondan alçaklık ve hattâ gözdelerle samîmiyet dahi istemiyorum; ancak kayınpederine ve metbûna riâyetin îcâbâtına dikkat ve ihtimâm etmesini ve bundan bize her iki sarâya hâsıl olacak iyiliğin nazar-ı dikkatte tutulmasını istiyorum. Belki de ittifâkımızın devâmı buna bağlıdır. Ona bizim aleyhimizde telkîn olunabilecek efkâr-ı bâtıladan kendisini tecrîd için sizin ve muazzez kızımın ihtimâmâtına muntazırım. Buna muâdil olabilecek hiçbir iyilik tasavvur olunamaz."

Bu garîb mektûba gülmemelidir. Buna gülmek asrın ahlâkını ve eşhâsın tabâyini bilmemek demektir. Marie-Tehérèse başka yerde nasıl haktan bahsediyor idiyse burada da âileden öylece bahsediyor. Evvelce kendi cehâlet-i vicdânını yenmek için tebasına mecbûr olduğu muhabbet ve hürmeti nasıl tezkâr etmiş ise burada da aynı vakâr-ı hazîn ile kızının itikâd ve zanniyâtını ve hüsn-i fazîletini yenmek için bir ihtiyâra karşı mecbûr olduğu hürmet ve riâyeti öylece tezkâr eyliyor. Kader öyle getirdi ki Zips'in istîlâsından Madam du Barry'ye tabasbusa varıcaya kadar bütün harekâtı Prusya Kralı'nı noktası noktasına taklîdden ibâret olsun. Fakat kendisi bu hâlinden aslâ şübhe etmiyor ve bu hükümdârı kralların rüsvâyi olmak üzere telakkîde devâm eyliyordu. Hakîkat bu idi ki Frederik ikiyüzlülükle temeddüh etmekte ve hîlekârlığından fahr ve şeref duymakta iken Marie-Tehérèse bunları kabîh görüyor ve bu kabâyihin her birini irtikâbda arz ve semâdan afv diliyordu. O, Frederik'i küstâh buluyor ve kendisinin zaafına hükmediyor; Frederik de kabâ-

yihiyle mağrûr ve muzaffer bir çapkın ve kendisinde zamânın musâibi ve insânların uğursuz ihtirâsâtıyla şâyân-ı merhamet bir mağdûr görüyordu. Frederik'in entrikaları ârsızca ve bîfütûrâne idi; Marie-Tehérèse'in entrikaları ise gözyaşlarıyla ıslanmış idi. Cihânı aldatmağa mahsûs olan bu güzel ve sanatkârâne gözyaşları Frederik'in entrikalarını bastırıyordu. 1771 Kânûnusânîsi'nde taksîmden bahis başlandığı sırada "Benim mesleğim nâmûsperverlik ve safvettir; aslâ ikiyüzlülük ve diğerlerini iğfâl değildir." diyordu. Taksîm karârlaştıktan sonra Prens Saxe'a "Benim yegâne teselliyetim sadık niyâtım ve iştirâke mecbûr olduğum bir netîceyi men' için vâki olan mesâî ve gayretimdir"[198] dediği vakit şübhesiz yine kendisini hulûs-ı taviyyet sâhibi addediyordu.

Kaunitz aslâ ağlamıyor ve aslâ nefsine itâb etmiyordu. Fransa cihetinden müsterîh ve İngiltere cihetinden korkacak birşey olmadığı malûm idi. İngiliz Nuzzârı Lehistan taksîmini aslâ tasvîb etmiyorlardı. Fakat birşey yapmağa gayr-ı muktedir olmağla berâber hâhişker dahi olmadıklarından temkîn ve vakâr ile "Her ne kadar bu vaka-ı fevkâlaâde ve gayr-i muntazara Avrupa ticâretinin istikbâli için makûl endîşeler tevlîd etmekte ise de Zât-ı Haşmetpenâhî sâir hükûmât-ı tüccâriyye gibi buna doğrudan doğruya muhâlefet ve mukâvemet edecek veyâ ânı men' için ibrâz-ı faâliyet eyleyecek derecede hâl-i hâzırda bir ehemmiyyet-i mahsûsa atfetmemekte"[199] olduğunu ilân ettiler. Binâenaleyh Kaunitz işini cüretle sevk edebilecekti. Bu yalçın müzâkerâtın başlangıcından beri ilk defa olarak kendisini muvaffakıyyette buluyordu. Planı muvaffakıyyetpezîr olmakta idi.

Avusturya askeri Lehistan'da ilerliyordu. Joseph 17 Haziran 1772'de: "General d'Alton memlahaları işgâl etti ve kral ile hiçbir münâsebette bulunmayacaklarına dâir memûrlarına yemîn verdi." diye yazıyordu. Esterhazy, Lemberg üzerine yürüyordu. Avusturya istîlâ ediyor, zabtediyor; hıfzediyordu. Kaunitz istilâlât ve istintâcâtta devâm ediyor; nevâhîyi mesâha, ahâlîyi tadâd ettiriyor; hissenin kıymet-i siyâsiyyesi hakkında münâkaşât ve

---

198 Rohan'ın Raporu, 28 Mayıs 1772 Saint-Prieste, C.1, s.286.
199 İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Türkiye nezdindeki İstanbul Sefiri'ne, 24 Temmuz 1772.

müzâkerâtta bulunuyor ve Avusturya'nınki diğerlerinin hisselerinden dahâ az menfaatdâr olduğunu isbâta çalışıyordu. Diğer iki müttefikine karşı yüksekten görünüyor ve onlara ders veriyordu. 5 Temmuz'da Lobkowitz'e yazdı ki: "Rusya ve Prusya bu taksîm müzâkeresini gûyâ üç şahs-ı âdî ârasında sermâye taksîmine benzetmek istiyorlar. Hâlbuki bunda mevzû-i bahs olan eşhâs üç devlet-i muazzamadır ki bunlardan birisi diğerleri tarafından teklîf olunan sûret-i tesviyyeyi ne hırs ve tamaı ne de tevsî-yi hâkimiyyet ihtiyâcı netîcesi olarak değil, mahzâ bir harb-i müdhişin musâibinden her üç hükûmeti tahlîs için kabûl etmiştir. Ümîd ederim ki Petersburg'da ve Berlin'de hesâb-ı siyâsînin ne demek olduğunu bizim de bir parça bildiğimizi zannetmek şerefini bize bahşederler. Denilebilir ki Viyana Sarâyı için bu sûret-i tesviyyeyi kabûlde bir mecbûriyet-i maneviyye vardır. Binâenaleyh böyle büyük meselelerde azlık ve çokluk üzerine uzun uzadıya taannüd ve ısrâr ile vakit geçirmekten ise işi sûret-i umûmiyyesi itibârıyla ihâta etmek iktizâ eder." Maamâfîh Avusturya askerleri dâimâ ilerliyordu. Joseph 9 Temmuz'da "Lehistan'daki harekât-ı askeriyyemiz yolundadır Ruslar'ın çanına ot tıkadık. Bu hâl onları biraz hiddete getirecektir bakalım ne yapacaklar." diye yazıyordu.

Ruslar belki güceneceklerdi. Lakin Avusturya için bereket versin ki Büyük Frederik orada idi. "Toplarla ve süngülerle mücehhez delâil" ona mantıkî ve netâyicle mâlî görünüyordu. 18 Haziran'da Prens Henri'ye yazıyordu ki: "Rusya İmparatoriçesi Avusturyalılar'dan mukaddemâ göründüğü kadar şimdi memnûn değildir. Zîrâ Prens Kaunitz bu müzâkereye kâbiliyeti derecesinde efkâr-ı nizâcûyâne ve tezvîrkârâne karıştırmaktadır. Bu hâl beni tehevvüre getirmektedir. Zîrâ hissemize vaz-ı yeddi tehîr etmekte ve meseleyi hôşa gitmeyecek envâ mehâlike marûz kılmaktadır." Prusya Kralı kendisine âid olacak hisseyi ziyâret ettiği ve bunu fevkâlaâde mükemmel bulduğu vakit tehîr-i vâkiden dolayı dahâ ziyâde tehevvüre gelmiş idi. "İşin sürat-i intâcının ehemmiyyet-i mahsûsasına kanâat ederek ve muhtelif hisselerin takdîr-i kıymetinde bir sıhhat-i katiyyeye destres olmak hülyâsıyla ecânibin müdâhelesine meydân verilmek ve bunca mezâhimin semerâtı gâib edilmek tehlikesi nazar-ı dikkate alınarak Avusturya ultimatomu-

nun kabûlü için Rusya'ya nasîhat eyledi.[200] Ve çariçe bu mütâlaanın isâbetini teslîm etti. Kaunitz ise taleb ettiği hissenin kendisine itâsına muvâfakat olunur olunmaz işin şekli hakkında her türlü münâkaşadan ferâgat eyledi. Avusturya'nın ele geçirdiği menâfi-i hacâlet vicdânını izâle ederek taksîmde Rusya ve Prusya'nın hâiz olduğu aynı sıfatla duhûl etmiş olmağı kabûlde tereddüd etmedi. Muâhede 25 Temmuz 1772'de Petersburg'da imzâ edildi:

"Mukaddes akânîm-i selase nâmına Avusturya, Rusya ve Prusya Hükûmetleri Lehistan'da şûriş ve iğtişâşı idâme eden nifâk ve şekâvet bu cumhûriyete hemcivâr olan devletler menâfiini ihlâl ve âralarındaki hüsn-i âhenk ve vifâkı sektedâr edecek ve bir harb-i umûmîyi işgâl eyleyebilecek derecede bu hükûmetin inhilâl-i küllîsini intâc etmesinden hazer ederek ve hükûmât-ı müşârunileyhimin zâten Lehistan'da kadîm olduğu kadar meşrû hukûk ve müddeiyyâtı mevcûd olmasına mebnî bu hukûkun istirdâdına ve Lehistan dâhilinde sükûn ve intizâmın tesîsine ve bu hükûmete komşularının menâfiyle dahâ ziyâde âhenkdâr bir mevcûdiyet-i siyâsiyye itâsına karâr vermişlerdir."[201] Taksîm nazariyesi bu sûretle vaz' olunduktan sonra mukâsımlar tatbîkâta geçiyorlardı. Avusturya Zips Kıtasını ve Galiç ile berâber hemen bütün Rusya-ı Ahmer'i, Lemberg'i, Belz'i ve Podolie'nin bir kısmını ve Tarnopol ile Volhynie'yi, Weliczka, Bochnia memlahalarıyla berâber Yukarı Vistule'un sağ sâhilinde Küçük Lehistan'ın kısm-ı cenûbîsini alıyordu. Zips Kıtası Macaristan tâcına ilâve olundu. Bâkîsi Galiçya Kraliyetini teşkîl etti ki heyet-i mecmûası Avusturya için 2.600.000 tezâyüd nüfûsu tazammun ediyordu.

Prusya tamâmen Lehistan Prusya'sı'nı yanî Warmie Piskoposluğuyla Pomérellie Kontluğunu ve Culm ile Marienbourg (Thorn ile Danzig müstesnâ) ve Büyük Lehistan'ın kısmı şimâlîsiyle Cujavie ve Bromberg'i iktisâb ediyordu. Heyet-i mecmûası 600.000 nüfûsu hâvî idi. Rusya Dwina ile Dinyeper ve Drusch Nehirleri ârasındaki memâliki yanî Polsk, Witepsk, Molihef, Mcislaf Kontluklarını ve tahmînen 1.600.000 nüfûs ilhâk ediyordu.

200 Hâtırât, Frederik'in Âsârı, C.6, s.46.
201 Taksîme Müteallik Üç Muâhedenin Mukaddimesi, Angeberg, s.97 [100,103; Martens, C.2, s.24].

Avusturya artık ıztırâb-ı vicdânını teskîn ve tadîl etmiş idi. İmparatoriçe istimâl edilen vesâite karşı ağlamakta devâm ile berâber hâsıl olan netîceden mahzûz ve şâdân olmaktan kendini men' edemiyordu ve rûhunda mücâdele eden ihtisâsâtı mütenâsib sûrette mâhirâne muvâzene edilmiş tabîrât ile tercüme ediyordu. 23 Ağustos'ta Mareşal Lacy'ye "Petersburg postası bedbaht taksîmin imzâlandığı haberini getirdi. Bundan hâsıl olan fevâid-i azîmeyi size medyûnum. Hakikat-i hâlde planı siz yaptınız. Ve bu kadar şeyi isteyebilmek iktidârını siz hâsıl ettiniz ve bununla meseleye elinizi bulaştırmaksızın haklı veyâ haksız devlete bu fâide-i azîmeyi ihzâr eylediniz." diye yazıyordu.

Çariçe böyle mahdûdiyet-i fikriyyeyi tanımazdı. O, gayr-ı müteessir bir rûha mâlik olup vicdânını hikmet-i hükûmet idâre ederdi. Rulhière nâmında bir zât 1762[202] İhtilâli'nin bir hikâyesini yazmış idi. Bunda hiçbir şeyi, ne çariçenin zevcine sû-i kasdlarını, ne huda ve desîselerini, ne de aşk ve heveslerini aslâ ihfâ etmemişti. Katerina bu kitâbı görmeği çok ârzû ediyordu. Bundan bir nüsha edinmesini Diderot'tan ricâ etti. Taleb-i vâki müzic idi. Filosof ihtiyâtkârâne hareket etti. Kendisine yazdı ki: Bu kitâbın size taalluk eden cihetine gelince eğer siz münâsebet ve fazîletle büyük bir ehemmiyyet atfediyorsanız bu eser sizin aleyhinizde bir hicviyedir. Eğer azamet-i nazar ve efkâr-ı recüliye ve vatanperverâne sizi dahâ ziyâde alâkadâr ederse müellif bunda sizi büyük bir meleke olarak gösteriyor ve herhâlde size fenâlıktan ziyâde şân ve şeref verir." Katerina buna cevâben "Bu eseri okumak için bana dahâ ziyâde hâhiş verdiniz."[203] dedi. Sémiramisvârî olan bu mekâtibe ansiklopedi müelliflerini meshûr etmiş idi. Bundan anlaşılır ki taksîmden sonra hiçbir endîşe-i kalb, çariçenin huzûz ve neşâtını ihlâl etmemiştir. Lobkowitz'e: "Bu derece memnûniyetle hiçbir kâğıd imzâlamadım."[204] diyordu. Ve Marie-Tehérèse'e de 15 Eylül'de yazıyordu ki: "Lehistan taksîmindeki vifâk ve i'tilâf ile hükûmetlerimiz ârasında menâfi-i sâbite ve müstakıra tevlîd edecek yeni bir zemîn

202 [1762'de Rusya'da Vukû Bulan İhtilâl Üzerine Kıssalar.]
203 [Durand'dan Aiguillon'a, 9 Teşrînisânî 1773] Rusya Târîh Cemiyyeti'nin Neşriyâtı, C.4, s.288.
204 Lobkowitz'in Raporu, 24 Eylül 1772 [Beer, C.2, s.198].

tesîs etmiş olduğunu kemâl-i şevk ve sürûr ile görüyorum." Şimdi memnûniyet hengâmî idi. Lakin tebessüm calî ve kasrî idi. İkinci Katerina'nın bu güzel havâdisi muhibi Voltaire'e tebşîr için yazdığı mektûbun şîve-i letâifperdâzında garâbet mündemic idi. "Fransız zâbitlerinin taht-ı kumandasındaki Heyet-i İhtilâliyye'nin akıncılarına karşı hudûdumuzu temîn etmek için tevsîden başka çâre bulamadık. Bu günlerde taht-ı temlike alacağım Dwina Nehri ile Borysthène Nehrinin mecrâları bu tesîri hâsıl edecektir. Akıl ve mantıka karşı sâmialarını tıkayanlar hatâlarını kemanlarıyla tedîye ederler darb-ı meselini makûl bulmaz mısınız? Bana söylediğiniz komedyacıların celb edilmesini emrettim. Hâtırıma geldi; İsveç İhtilâli hakkındaki fikriniz nedir?"[205]

Voltaire bunu muhıkk ve işi iyi buldu. 16 Teşrînievvel 1772'de Frederik'e yazıyordu ki: "Bu sahîhen kralların hakîkî çöreğidir. Sizin mukadderâtınız dâimâ Dwina'yı müteaccib bırakmaktır. Ne vakit tevakkuf edeceksiniz bilmiyorum. Fakat bildiğim birşey var ise o da Prusya Kartalı'nın pek uzaklara doğru tayerânıdır." Bu kartalın şimdilik Lehistan Prusya'sına konması Büyük Frederik için kâfî idi. 22 Ağustos'ta Finkenstein'a "Çok şükür bu iş bitti. Tâmm vaktinde oldu, yoksa darbe boşa gidecekti." diye yazıyordu. 1 Teşrînisânî'de Voltaire'in hulûsnâmesine karşı muhâtabın letâif-i âlimânesiyle hemâhenk bir tarz ve üslûbda cevâb verdi. Ferney, Pierre l'ermite'in şebâb-ı dâimîsini sitâyiş ederek "Mesud odur ki böylece vüsat-ı tasavvurât ile akıl ve mantıkı cem' edebilsin! Bu hâl küre-i umûmiyye üzerinde mevcûdiyeti fark olunamayacak kadar ufak ve ecrâm-ı semâviyyeden bakıldığı hâlde bir kum tânesine müşâbih olan birkaç eyâletin iktisâbından çok âlîdir. İşte bu sefîl şeylerdir ki biz siyâsîler bunlarla meşgûlüz. Beni mazûr tutturacak birşey var ise o da bir cisme duhûl edildiği vakit onun rûhunu elde etmek lâzım gelmesidir. Bir Jezüit tanıyorum ki en zâlimâne fedâkârlıklara göğüs germiş olduğu hâlde bir maymunu bile ihtidâ ettirememiş. Ben bu kadar yapmayacağım. Ancak her taraftan girintili çıkıntılı kesintili bir kıta-ı mülkiyyeyi tamâmen toplu ve mecmû bir hâle getirmek için bazı yerlerin tevhîd ve ilhâkı müm-

205 12 Eylül 1772, metin Rusya Târih Cemiyeti tarafından neşredilmiştir.

kün olduğunu görüp de maalmemnûniyye bu işe çalışmayacak bir fânî mevcûd olduğunu tasavvur edemem. Bununla berâber maslahat kan dökmeksizin tesviyepezîr olduğunu dahi ilâve ediniz ki belâgatları aslâ beni müteessir etmemiş olan ansiklopedi müellifleri muvazzaf eşkıyâya karşı artık şedîd hitâbeler îrâdına veyâ dahâ güzel tabîrler serdine mahal görmeyeceklerdir. Bir kalemin muâvenetiyle biraz mürekkeb her şeyi yaptı. Avrupa hiç olmazsa iğtişâşât-ı ahîreden müsâlemetyâb olacaktır." Frederik münekkıdların önüne geçmek istiyordu; beyhûde ihtiyât! Münekkıdlar silâhlarını teslîm etmiş idiler. Voltaire 17 Teşrînisânî'de cevâben "Haşmetmeâb! Lehistan taksîmini Zât-ı Haşmetpenâhîlerinin tahayyül ve tasavvur etmiş olduğu iddiâ olunuyor ve ben de buna inânırım. Çünkü işte bir zekâ-yı hârika âsârı var ve muâhede Potsdam'da imzâ edilmiştir." diyordu. Sitâyiş ne kadar gurûru okşayacak sûrette olursa olsun Prusya Kralı bunu reddetti. "Potsdam'da veyâ Berlin'de imzâ edilmiş bir muâhede bilmiyorum. Ancak bu muâhedenin Petersburg'da yapıldığını biliyorum. Emînim ki Avrupa hemen de umûmiyetle Lehistan'ın taksîmi bana isnâd olunan desâis-i siyâsiyyenin bir netîcesi olduğuna müteakkiddir. Hâlbuki bundan dahâ yanlış birşey yoktur. Beyhûde yere muhtelif suver-i tadîliyye teklîf ettikten sonra bir muhârebe-i umûmiyyenin menine yegâne çâre olarak bu taksîme temâyül etmek iktizâ etti." diyordu. Bunun için gûyâ ne düşünülmüş bir plan, ne uzun uzadıya tertîb olunmuş tasavvurât mevcûd olmayıp sırf nâgehânî ve başka türlü bir çâre-i hall bulunamamasının netîce-i zarûrîsi idi. "Ben Capucinlik vazîfesini gördüm. Alevi söndürdüm."[206] diyordu. Bu taksîmi ihtirâ-yı liyâkatının Frederik tarafından redd olmasını şübhesiz harekâtından utandığından değil idi. Ancak Voltairele teâtî ettiği mekâtibât onun için bir nevi nîmresmî muhâberât idi ki onda bahs ettiği şeyleri gördüğü gibi değil, efkâr-ı umûmiyyeye göstermek istediği sûrette yazar idi. Efkâr-ı âmme onun için huzûrunda eğilecek bir hâkim değildi; bu bir vâsıta-ı hükûmet, bir silâh idi ki istimâli mümkün olmadığı vakit ondan tahaffuz iktizâ ederdi. "Vekâyi-i ahîre üzerine söylenmesi boşboğazlık addoluna-

206 Frederik'ten Voltaire'e Mektûb, 6 Kânûnuevvel 1772 [9 Teşrînievvel 1773, 19 Eylül 1774].

cak şeylerde sükûtu muhâfaza ederim."[207] derdi. Buna intizâren hakîkati ihtiyâcât-ı siyâsiyyesine pek mahâretle tevfîk ederdi. O ifşââtını hâtırâtı için itirâfâtını muhâverât-ı husûssiyyesi için saklıyordu. Voltaire diplomatça muâmele ediyor, fakat bunu lâübâlîkle mezc eyliyordu. Şu kadar ki Potsdam Sarâyı gecelerinin serbest muhâverâtında vekâyii hikâye eyliyor ve bunlara açıktan açığa hüküm veriyordu ki hâtırâtında dahi bunu yapmak gurûrunu mezc eyledi. Taksîmden sonra d'Alembert kendisini görmeğe geldi ve bir muâsırın rivâyetine göre[208] "Hukûk-ı düvelin ve hukûk-ı hükümrânînin bu tecâvüz-i alenîsinden dolayı kendisine serbestçe idâre-i lisân eyledi" Frederik kendisini haklı veyâ mazûr göstermek için aslâ esbâb âramadı cevâben "İmparatoriçe Katerina île ben iki haydûduz. Fakat bu dîndâr İmparatoriçe Marie-Tehérèse nasıl oldu da ihtisâsât-ı dîniyyesiyle bunu telîf edebildi?" dedi.

Prens Henri'ye gelince "Maslahatı diplomat masası üzerine kendisi vaz' etmiş" olduğunu ihtâr ederek Solms'e yazdı ki "Bunun için aslâ mükâfât istemem ancak hırs ve emelim şân ve şereftir. Bunu da Haşmetli Rusya İmparatoriçesi Hazretlerinin bizzât elinden almakla mesûd ve bahtiyâr olacağımı itirâf ederim. Eğer tenzîlen lütuf buyuracak olurlar ise şimdi bana yapacakları şey Lehistan'ın taht-ı tasarrufa alınması münâsebetiyle bu mesele-i azîmede hıdemâtımın delîli olmak üzere izhâr-ı memnûniyyeti mutazammın kâbil-i irâe bir mektûb irsâliyle beni şerefyâb etmeleridir." Katerina Solms'e "O, benim sağdıçımdır işte bu kadar." diye cevâb verdi. Ona başka sûretle izhâr-ı memnûniyyet edip etmediği mechûl ise de şurası muhakkaktır ki gizli alçaklıklarla râbıtadâr olduğu hakkında prens, tefâhurda devâm etti. Maahazâ filosoflar ona karşı bir lisân-ı şedîd istimâl etmediler ve inkılâbın müjdecileri nezdinde nasıl hâiz-i itibâr olduysa inkılâbcılar nezdinde dahi bu şeref ve itibârı tevârüs eyledi. İnkılâbın beşinci senesinde Fransa Enstitüsü Jacques le Fataliste'in bir el yazısını hediye eyledi. Directoire Hükûmeti dahi mükâfâtan ona Diderot'un âsâr-ı mücelledesiyle bir arma gönderdi.[209]

---

207 [Voltaire'e 19 Eylül 1774.]

208 [Suard Üzerine Hâtırât Denemesi, s.153.]

209 Prens Henri'nin Mektûbu, C.6, s.98. Ségur'un Hikâyesi, Hâtırât, C. I, s.145. Directoire'ın Zabıt Varakaları, İhtilâlin Beşinci Senesi.

On Dokuzuncu Fasıl Focktchany ve Bükreş Kongresi Mayıs 1772-Mart 1773

Petersburg'da netîcelenmiş olan müzâkerâtın aks-i sudeması şarkta görüldü. Lehistan taksîmi müsâvât kâide-i muhıkkası tesîs eder etmez İstanbul'daki Prusya ve Avusturya Sefîrleri ârasında da derhâl samîmî bir i'tilâf vücûda geldi. 22 Kânûnusânî'de Kaunitz, Thugut'ya Prusya Kralı'nın Rusya tarafını iltizâm etmesine binâen Avusturya'nın iki komşu hükûmete karşı birden muhârebe etmesi kâbil olamayacağını ve binâenaleyh Bâb-ı Âlî için en iyi çâre bir mütâreke akdiyle müzâkerât-ı sulhiyyeye başlamaktan ibâret olduğunu işâr etti. Prusya Sefîri Zegelin dahi aynı lisânı istimâl ediyordu. Mutavassıtlar tarafından Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki mutâlebâttan sarf-ı nazar ettiği Bâb-ı Âlî'ye haber verildiğinden şu ahvâle karşı artık Bâb-ı Âlî sulhe temâyül eyledi: Zîrâ Türkler'in tâb ve tâkatı kalmamış idi. Türkler'i sulhe azmettirmek için açıktan açığa Avusturya'nın kendilerini terk etmekte olduğunu beyân etmek kâfî idi. İşte bu çetîn meselesede Kaunitz dehâsını istimâle başlıyordu. Müddet-i medîdeden beri bir sanat-ı mahâretkârâne ile Avusturya'nın Türk ittifâkından Rus ittifâkına tahavvül ve takallübünü nâmûskârlık zevâhiri tahtında hâzırlamakta idi. 6 Temmuz 1771 Muâhedesi'ni imzâlamamak için esbâb bulmuş idi ve binâenaleyh muâhede-i mezkûreyi tasdîk etmemiş olduğu için Türkler de tahsîsâtın tediyâtını tatîl etmiş idiler; Kaunitz bunu sened ittihâz etmekte kusûr etmedi.[210] 8 Nisan 1772'de Osmanlı vükelâsıyla açıktan açığa teâtî-yi efkâr edilmesini Thugut'ya bildirdi: Avusturya Türkler'e gerek müzâkerât ile gerek muhârebât ile muâvenet etmeği vaddeylemiş idi. O, taahhüdâtında sâdıktı; ordusunu hâzırlamış, müzâkerâta girişmiş ve Rusya'yı Eflak-Boğdan Emâretlerinden sarf-ı nazar ettirmeğe iknâ eylemiş idi, Bundan ziyâdesini yapamaz idi. Fîlvâki Prusya, Rusya'nın müttefiki idi ve bu ittifâk, muâhedenin şerâitini tadîl ediyordu. Avusturya Türkler için Ruslar'a karşı müzâheret vaddetmiş, Prusyalılara karşı müzâhereti hiç de taahhüd etmemiş idi. Maahazâ Türkler mukâvelenin mündericâtı

---

210 Thugut'ya Tahrîrât, 21 Kânûnusânî 1772.

hâricinde bırakılmışlar idi. Çünkü tahsîsâtın tediyesinden ferâgat etmişler idi. Lehistan istiklâl ve hürriyetinin temîni bahsine gelince bu mâdde hâl-i hâzırın icâbâtıyla kâbil-i tatbîk değildi. 1771 Muâhedesi Avusturya'nın bu cumhûriyete karşı 1772'de bazı müddeiyyât serd etmesi ihtimâlini derpîş etmemiş idi. Bu ahvâl ve şerâit içinde Thugut Türkler'e eğer henüz 6 Temmuz Muâhedesiyle kendilerini taahhüde merbût addetmekte iseler Avusturya "kemâl-i kerem ve ulüvcenâbından" bu muâhedenin mefsûh olduğunu ilâna ve kendilerini rabt eden aleti iâdeye hâzır bulunduğunu ve ulüviyyet rûhu tahsîsât-ı müterâkimenin îfâsını talebden ferâgata kadar îsâl edebileceğini ve eğer techîzât-ı askeriyye için altı yedi milyon Filorin sarf edilmemiş olsa istîfâ edilen mebâliğin dahi redd ve iâdesine âmâde bulunacağını ve şu kadar ki techîzâtın hesâb-ı sahîhi görülse ulüvcenâb ve sehâşerefi yine Avusturya cihetinde kalacağını beyân edebilirdi.[211]

1772 Senesi Mayıs'ının sekizinci gününün gecesi Thugut Vükelâ-yı Osmâniyye ile görüştü. Bu münkirler Marie-Tehérèse'in Sefîrinin beyânât-ı makûlesini ihâta ve bu beyânâtın nezâket ve kıymetini takdîr eylemekte ibtidâen müşkilât çektiler. Fakat biraz teemmülden sonra gücenmeğe kudretleri olmadığı için en makûl şıkkı ihtiyâr eylediler ki o da Avusturya beyânâtının lâyık olduğu kıymetle kabûlü ve andan mümkün olan fevâidin istihsâlidir. Haziran'ın altıncı gününün gecesi Türkler Viyana Sarâyı'ndan artık yalnız birşey intizârında bulunduklarını ve o da derdest-i küşâd olan müzâkerede hâzır bulunarak Rusya'dan mahall-i nâmûs olmayacak bir sulh istihsâline çalışması keyfiyeti olduğunu bilbeyân eğer Avusturya buna da muvaffak olamazsa 6 Temmuz Muâhedesi'nin keenlemyekün addedileceği cevâbını verdiler. Fîlvâki Türkler müzâkereye girişmeğe karâr vermiş idiler. 18 Haziran'da bir mütâreke imzâ olunarak bir kongrenin ictimâı karârlaştırıldı. Kaunitz 7 Temmuz'da "Bu âdamlar pek âkılâne, pek dostâne, pek lâyıklı bir sûrette hareket ettiler." diyordu. Türkler Ruslar nezdinde ne dereceye kadar Avusturya'ya istinâd edebileceklerinin takdîrini yine Avusturyalılar'a tevdî

211 Arneth, C.8, s.444-448; Beer, C.2, s.259. [Tercümede yukarıdaki dipnot ile bu dipnotun yeri karıştırılmıştır.] (h.n.)

etmiş olduklarından onlar da bu müzâhereti bittabi Avusturya menâfiinin icâbâtına muvâfık yanî Lehistan taksîminde Ruslar'ı Viyana Sarâyı'nın metâlib ve müddeiyyâtını tamâmıyla kabûle azmettirecek tarzda îfâ edeceklerdi.

Kaunitz taksîm muâhedesinde Türkiye bahsinin zikrinden ictinâb etmek isterdi. Lakin Ruslar ısrâr ettiler ve o da hissesine destres olmak için azminden ferâgata mecbûr oldu. Binâenaleyh 25 Temmuz Muâhedesi (4. Mâdde) Ruslar tarafından şerâit-i sulhiyye Avusturya'ya teblîğ edilmiş ve Avusturya Hükûmeti'ne riâyeten Eflak-Boğdan Emâretleri üzerinde her türlü mutâlebâttan ferâgat kılınmış olduğundan Viyana Sarâyı "Kongrenin muvaffakıyyâtına safvetle îkâ-yı nüfûz etmekte ve tarafeyn-i muhâsımeyne karşı taahhüd eylediği hüsn-i hıdmeti îfâ eylemekte devâm edeceği" vaddini muhtevî idi. Muâhedenin "tarafeyn-i muhâsımeyne karşı taahhüd eylediği hüsn-i hıdmeti" tabîri sâdece merâsim ve eşkâl-i diplomatikiyyeye riâyetten ibâret idi; hakîkatte mukarrer olan şey Ruslar'ın mutâlebâtına müzâheret edilmesi idi. Ve Ruslar bunu Avusturya'ya gâyet açık bir lisân ile söylediler. Taksîm Muâhedesi'nin imzâ olunduğu aynı güne Panine Avusturya Sefîri Lobkowitz'e bir beyânnâme-i mahremâne tevdî etti ki bunda çariçe esile-i âtiyyeye serî ve memnûniyetbahşâ bir cevâb istiyordu: Avusturya Murahhasları sulh kongresinde Rus Murahhaslarına müzâheret edecekler mi? Ve Türkler Rus ultimatomunu reddettikleri takdîrde Avusturyalılar Türkler'i kendi hâllerine terk etmekle tehdîd eyleyecekler mi?[212] Kaunitz'in cevâbını intizâren ve bu cevâbın memnûniyetbahşâ olmaması ihtimâlini derpîş ederek Ruslar tedâbîr-i ihtiyâtiyyeyi ittihâz ettiler. Avusturya'nın Türkler'e karşı olan mevâîdinin ifâsını garîb bir sûrette teshîl edecek bir vaziyyet aldılar.

Murahhaslar 19 Nisan 1772'de Focktchany'de ictimâ ettiler. Katerina müzâkerâtı Kont Orlof'a tevdî etmek sûretiyle Türkler'e büyük bir şeref vermek zehâbında bulundu. Obreskof ânınla berâber murahhas-ı sânî idi ki Türkler birkaç ay evvel bunu tahliye etmiş idiler. Katerina, Madam Bielke'e "Benim sulh ve musâlemet meleklerim zannederim şimdi bu bedçehre Türklerle karşı

212 Martens, C.2, s.33.

karşıya bulunuyorlar. Kont Orlof ki bilâmübâlağa zamânın en güzel ve yakışıklı âdamıdır. Bunların karşısında hakîkaten bir melek gibi görünecektir." diye yazıyordu. Thugut ile Zegelin konferansta hâzır bulunmak üzere arz-ı vücûd ettiler. Lakin Ruslar bunların itimâdnâmeleri tavassuttan bâhis olmayıp hüsn-i hıdmetten bâhis olduğundan ve bu hâlde Prusya ve Avusturya Murahhaslarının konferansa kabûlü hukûk-ı düvele münâfî düşeceğinden bahisle muhâlefet eylediler. Zegelin sözünde ısrâr etmedi. Thugut'ya gelince taksîm müzâkeresinden haberdâr olduğu için şu sırada Ruslarla bir ihtilâf çıkarmak zamânı olmadığını takdîr ile son derece ihtiyâtkârâne bulundu ve talîmâta intizâr etti. Binâenaleyh Ruslarla Türkler başbaşa kaldılar. İkinci derece şerâit üzerine kolaylıkla i'tilâf edebildiler. Lakin Tatarların istiklâline muvâfakat onlar için gayr-ı kâbil idi. Ruslar bunu sûret-i mutlaka ve katiyyede istiyorlar, Türkler zât-ı şâhânenin sıfat-ı hilâfeti itibârıyla ne hukûk-ı hükümrânîlerinden ne de hân ve kâdı nasb ve tayîni hakkından ferâgat edemeyecekleri cevâbında bulunuyorlardı. Bu Türkler'in bir ultimatomu idi. Ruslar bunu fırsat ittihâz ettiler: Orlof, musâlahayı zâten ârzû etmiyordu. Karîben vukû bulacak muhârebâttan Rusya için büyük menâfi ve âilesi için büyük fevâid intizârında idi. Bundan başka imparatoriçe nezdindeki mevkiine başka birisi yerleşeceğinden çekinerek Petersburg'a bir an evvel avdete sabırsızlanıyordu. Joseph "Kongre münhâsıran Orlof'un hatâsıyla münkati oldu. İtibârı tenzîl unvân ve şerefçe bir diğerine merbût bulunur ve başka bir devletin tasdîkine muhtâc olursa o kavme hür ve müstakil nazarıyla nasıl bakılır?" diyordu. Türkler bu imtiyâzı redd için talîmât-ı katiyyeyi hâiz idiler ve binâenaleyh müzâkereden çekildiler ve kongre münkati oldu. Yirmi gün devâm etmiş idi. Thugut ihtiyâtını alkışlamakta haklı idi. Fîlvâki Kaunitz Rusya'ya bir cevâb yazmış idi ki bir Rus müverrihinin ifâdesi vech ile son derece şâyân-ı memnûniyyet idi. Avusturya bu cevâbında Rusya'ya müzâheret etmeğe kendisini mecbûr kılıyordu.[213] 1771 Avusturya-Türkiye ittifâkının müzâkerecileri için böyle bir noktaya rücû biraz çetîn

213 [Martens, C.2, s.34.]

idi; müzâkerenin inkıtâı Thugut'nun ekmeğine yağ sürdü. Yine bu külfeti Lehistan tazmîn edecekti. 25 Temmuz Muâhedesi'nin zamân-ı icrâsı gelmiş idi. Taksîmi Lehistan Diyet Meclisi'ne tasdîk ettirmek, Avrupa nazarında bunu haklı göstermek ve hudûd-ı cedîdeyi kâbil olduğu kadar en nâfi bir tarzda tahdîd etmek lâzım geliyordu. Diplomatikî, hukûkî ve coğrafî olan bu meşâgil-i müsellese Viyana Sarâyı'nın bütün dikkatini mas ediyordu. Marie-Tehérèse: "Sûret-i tesviyyemizin icrâ ve tenfîzinden sonra bizi haklı ve mazûr göstermek için hiç olmazsa nîmhusûsî delâil îrâd etmekliğimiz lâzım gelir." demiş idi. Kaunitz bütün ihtimâmâtını buna sarf etmekte idi. 12 Nisan 1772'den beri Swieten'e "Rusya ile Prusya'nın Lehistan Kraliyeti'nin taksîmi haberinden gerek Lehistan Cumhûriyeti'ne ve gerek Kralı'na malûmât vermek ve rızâen veyâ cebren bu taksîmi kabûl ettirmeğe anları irzâ için ne yolda hareket etmek niyetinde bulunduklarını ve bu husûsta bir beyânnâme neşr edip etmemek ve neşr edilecek olursa bunun istinâd edeceği hukûk ve vesâiki dahi tafsîl ve îzâh eylemek fikrinde bulunup bulunmadıklarını Prusya Kralı'ndan anlamağa çalışınız." diye yazıyordu. Prusya Kralı müddeiyyâtının bir netîcenâmesini Lehistan'a ve Avrupa'ya arz etmeğe hiç de isticâl etmiyordu. Lehistan'daki memûruna 21 Nisan'da "Hukûk çok kavî olmadığı vakit onu tafsîl ve îzâh lâzım değildir." diyordu. Fiil ve amel kendisine kifâyet ederdi. Kaunitz Rus diplomatlarını bunu idrâke dahâ ziyâde mâil buldu. Ruslar elbette Bizans doktorlarının evlâdı olmak iddiâsında haksız değildiler. Onlar dâimâ sürat-i intikâl hâssalarına mâlik idiler ve tasavvuf amîllerinde kavâid ile ifâli, adâletle muvaffakıyyâtı, hukûk ile kânûnu, ictihâd-ı ilmî ile müntekiyâtı istedikleri gibi mezc ederlerdi. Binâenaleyh bir beyânnâme tertîb ve tanzîmine karâr verildi. Ruslar bir nüshasını tanzîm ettiler, oldukça vâzıh idi. Joseph bunu fenâ ve Kaunitz ziyâde vâzıh buldu. Diğer bir nüsha tanzîm olundu ki artık bundan âlâsı olamazdı; kabûl olundu ve mutantan bir şekil ile neşr eyledi. Riyâ-yı siyâsînin bir eser-i nefîsi olan bu beyânnâme kimseyi iğfâl edemedi; onu imzâ edenler de diğerlerinden dahâ az inanmış idiler. Büyük Frederik'in hâtırâtında gösterdiği adem-i tenezzül-i müstehziyâneye cidden müstahak idi! O da imzâ etti;

fakat aslâ bundan kendini aldatmak hamâkatında bulunmadı: "Bu üç hükûmetin hukûkunu burada tafsîl etmek istemiyoruz. Efkârı bu noktaya celb etmek ve taksîmde ittihâd ettirmek için tesâdüfât-ı garîbe iktizâ ederdi." diyor.

Tesâdüfât hakîkaten garîb idi. Bunların en dilşiken-i garîbi dahi Fransa'nın zaaf-ı mutlakî ve siyâset-i âlemden zevâlî idi. Eğer Avusturya müttefikine hesâb vermek mecbûriyetinde bulunsa idi, mantıkında dahâ az cesâret gösterecek idi. Maatteessüf kendisini pek çok müstakil addediyordu. Mercy 16 Eylül 1772'de "Lehistan'a müteallik sûret-i tesviyyenin tanzîmi Fransa Başvekâleti için yeni bir darbe-i imhâdır. Fakat kralın bu sûret-i tesviyyeyi dahi makûl ve muhıkk bir nazarla telakkî ettiğini ve tarz-ı hâzır-ı siyâsî için hissiyâtında tagayyürât husûle getirmeyeceğini temîn edebilirim." diye yazıyordu. Akıl ve hakkı Mercy, Fransa Kralı'nın zevkine tevfîk ediyordu. Yalnız pazar günleri süferâ-yı ecnebiyyeyi kabûl eden Madam du Barry, Marie-Thérèse'in sefîri için husûsî mülâkâtlar bahşediyor ve hattâ kral nezdinde bile kabûl eyliyordu. Mercy "Gözdenin nezdinde kendime ihzâr edebildiğim müdhal-i hakîkat uzemâ-yı siyâsiyyeden kralı tenvîr etmeğe müsâiddir."[214] diyordu. Mercy Versay Sarâyına bu bir nevi hakîkat-i uzemâyı telkîn ediyor; Kaunitz onu Viyana'da azimet ve gurûr ile ilân eyliyordu. Avusturya Sefîri kralın gözdesi nezdinde mazhar-ı teveccühât olmakta ilerledikçe Avusturya Başvekîli Fransa Sefîri'ne karşı kibir ve nahvetini tezyîd eyliyordu. Hattâ taksîmin mesûliyetini Fransa'ya atfetmeğe kadar işi vardırdı. Bir gün Prens Rohan'a "Bu vekâyin birinci sebebi Fransa'dır. Belki biz onlardan ziyâde mükedderiz; fakat mâcerânın böyle olmasını onlar istedi."[215] dedi.

Bu vaz' ve tavra yükselen Avusturyalılar'ın artık Prusya Kralıyla her şeyi müzâkere için endîşeleri kalmamış idi. Artık bunu tamâmî hürriyetle yapıyorlardı. Meşhûr bir Alman müverrihi "Bu vaka netîcesinde Avusturya ve Prusya bir münâsebât-ı uhuvvetkârâneye giriştiler ve her şeyden evvel kendilerini bir vazîfe-i

---

214 Mercy'den Marie-Thérèse'e 16 Teşrînievvel ve 14 Teşrînisânî 1772.
215 [Saint-Priest, C.1, s.273.]

medeniyye îfâsıyla mükellef bildiler."[216] der. Vazîfe-i medeniyye Neisse mülâkâtında pek güzel bahş olunan Alman meslek-i vatanperverânesiyle bu noktada hemâhenk olarak Avusturya ve Prusya'nın Lehistan'da tahdîd edilecek hudûdları mümkün olduğu kadar temdîn edilecek çokça arâzîyi muhît olmasını ve ledelhâce bu mesâî-yi azîme Lehistan'dan başka yerlere de teşmîl ve temdîd olunmasını isterdi. Prusyalılar medeniyeti unutmuyorlardı ve Panine ittifâk-ı müsellesten tekrâr bahsetmek için zamânın münâsib olduğuna hükmetti. Bu ittifâkı güzel bir harekât ve ameliyât ile izhâr ve ilân ediyorlardı. Neden bunu hukûk-ı düvelin bir kâidesi hâline vaz' edemesinler? Bu bâbda izhâr-ı rey etmezden evvel Avusturya ve Prusya ihtirâsât-ı mütekâbilelerinin neden ibâret olduğunu bilmek istediler. Bir nokta hakkında derhâl i'tilâf ettiler ki o da her türlü tertîbâttan Fransa'nın hâric bırakılması idi. Avusturya Başvekîli "Kralın ittihâzını lâzım gördüğü tedâbîr-i ihtiyâtiyye ki bu ittifâkın dahâ uzaklara teşmîl edilmesi ve herhâlde bir ittifâk-ı murabba hâline getirilmemesidir. Bu noktada tamâmen sizinle hemfikiriz."[217] diye yazıyordu.

Bu karışık müzâkerât esnâsında idi ki İsveç İhtilâli'nin havâdisi alındı. Cüret ve süratle tertîb ve icrâ olunan bir inkılâb netîcesi olarak Üçüncü Gustave vatanının istiklâlini kurtarmış ve Lehistan'ın ihtilâl-i dâhili ve zaaf-ı idârîsi netîcesi olarak uğradığı baht ve tâliden İsveç'i tahlîs eylemiş idi. Bu çariçe için tahavvurengîz bir münâsebetsizlik ve büyük bir adem-i muvaffakıyyet idi.

Prusya Kralı için dahi ciddî bir endîşe tevlîd etti. Eğer Rusya, İsveç Kralı'na ilân-ı harb edecek olursa muâhede-i münakide mûcebince harbe iştirâke mecbûr olacaktı ki bunu hiç ârzû etmiyordu. On Beşinci Lui belki de Üçüncü Gustave lehine müdâhale edecek ve Avusturya'nın dahi Fransa tarafını iltizâm etmesi muhtemel bulunacaktı. Bu takdîrde o kadar sanat ve külfetle tertîb edilmiş olan âhenk-i i'tilâf zîr ü zeber olacaktı. Binâenaleyh Rusya'nın Türklerle meşgûl kalması ve çariçenin İsveç üzerine atılamaması için şarkta akd-i sulh edememesi lâzım idi.

216 Ranke, [C.1], s.21.
217 Baron Swieten İçin Talîmât-ı Hafiyye, [Swieten], 21 Kânûnusânî 1773.

Büyük Frederik bu müşkilâttan mahâret-i mutâdesiyle tahlîs-i nefs etti. Ruslar'ı Türkiye Meselesi'nden kurtarmağa muâvenet eder gibi görünerek onları Türkiye'de meşgûl tutmağa ve Türklerle akd-i sulhe yardım eder gibi görünmekle berâber çariçeyi İsveç Kralı'na ilân-ı harbden men' etmeğe çâreler buldu. "Eğer Türkler kendilerine kabûl ettirilmek istenilen şerâit-i sakîle ve sahîfeye kemâl-i sebât ile mukâvemet etmeselerdi tahavvur ve intikâm harekâtı Rus İmparatoriçesinin rûh ve fikrinde galebe çalacaktı." der. Prusya Kralı Türkler'e bu şerâiti müfrit, mahall-i nâmûs ve zilletengîz diye tavsîf ediyordu. Lakin bunlar Türkler'i mukâvemette teşvîk için îrâd edilmiş birer sebeb ve delîl idiler. Bu bâbda sefîri Zegelin'e talîmât-ı kat'iyye vermiş idi. O, Bâb-ı Âlî'nin bu noktadan ferâgat etmeyeceği ve Fransa'nın mukâvemete teşvîk etmekte bulunduğunu ve Ruslar'ın müddeiyyâtı ne kadar ifrâtkârâne olursa Türkler'in mukâvemeti dahi o nisbette şedîd olacağını ve binâenaleyh müzâkerât uzun uzadıya sürüncemeye düşerek çariçenin İsveç Kralı'nı unutmağa mecbûr kalacağını biliyordu. Bir kere dahâ devletini muhârebe-i umûmiyye tehlikesinden kurtarıyordu.[218]

Fîlvâki İsveç vekâyii çariçeyi tekrâr müzâkereye girişmeğe mecbûr etti. Tatîl-i muhârebât olundu ve Rus Murahhaslarıyla Türk Mürahhasları Bükreş'te ictimâ ettiler ve 21 Mart 1773'e kadar bir mütâreke akd olundu. İşe Focktchany'de bırakıldığı noktadan tekrâr başladılar, bu defa iyi kötü bazı şerâit ile Tatarların istiklâli ve bu kavmin zât-ı şâhâneye karşı muhâfaza etmeleri lâzım gelen münâsebât-ı maneviyye üzerine i'tilâf edebildiler. Lakin Türkler bu noktada teslîm olur olmaz Ruslar yeni bir iddiâ dermiyân ettiler. Bunun mesâil-i dîniyye ile aslâ alâkası yok idi. Fakat Kont Orlof'un mukaddema kemâl-i gurûr ile Ruslar'ın yeni dostları için taleb ettiği istiklâl-i mutlak ile bu talebin nasıl tevfîk edildiği anlaşılamıyor idi. Ruslar Azak Denizi'nin medhaline hâkim ve Kırım Kıtasına ayak atmak için geçit olan Kerç ve Yeni Kala mevkilerinin kendilerinde kalmasını istiyorlardı. Şimdi Türkler bilmünâvebe Tatarların istiklâli kaziyyesini öne süre-

218 *Frederik'in Âsârı*, C.6, s.49-54; [Prens Henri'den Kral'a, 14 Teşrînievvel 1772; Arneth, C.8, s.454] Thugut'nun Raporu, Teşrînisânî.

rek mukâbele ediyorlar ve bu iki mevkiin Hân'a iâde edilmesini taleb eyliyorlardı. Ruslar ısrâr ettiler. Her iki taraf yekdiğerini iknâ edemediklerinden kongre 1773 senesi Kânûnusânisi'nin ilk günü dağıldı ve şubat evâsıtına kadar tatîl olundu. Prusya Kralı için bundan dahâ muvâfık birşey olamazdı; tertîbâtı iktisâb-ı muvaffakıyyet etmiş idi, Ruslar İsveç'e karşı tasavvurlarının tehîrine mecbûr olmuşlar idi.

Avusturya bir mutâd istemeksizin bilmeksizin Frederik'in menâfiine hıdmet etmekte devâm ediyordu. 22 Kânûnuevvel 1772'de Kaunitz Thugut'ya kongre esnâsında bîtaraf kalmasını ve İstanbul'da oturarak hiçbir şeye karışmamasını yazmış idi. Rusya Türkiye'den herbirisi kendi hesâbına Avusturya'nın tavassut-ı dostânesine ve hüsn-i hıdmetine istinâd etmekte haklı oldukları için Avusturya bu iki hükûmet ârasında muhteriz bulunmağı mukteza-yı basîret addediyor ve netîcede yâ zât-ı şâhâneyi veyâhûd Rusya'yı tehevvüre getirecek bir müdâhaleye ileride birinden veyâ diğerinden ve belki de her ikisinden fevâid-i cedîde istihsâline müsâid olacak bir tecerrüd-i âkılâneyi tercîh eyliyordu. Bundan başka Viyana Sarâyı İsveç Meselesi'nden ve bilhâssa Prusya Kralı'nın Danzig hakkında idâme eylediği müddeiyyât ve metâlibden dolayı Berlin ile Petersburg ârasında bir nevi soğukluk mevcûd olduğunu dahi biliyordu. İmdi ameliyât-ı taksîmiyye sürüncemede idi. Beyânnâmede üç mukâsım sarâyın hukûku ne kadar âkılâne ve müdekkikâne istintâc edilmiş olursa olsun Lehliler bunun kıymetini takdîrden imtinâ ediyorlar ve intizârın pek çok fevkinde taannüd gösteriyorlardı. Frederik'in tavsîfi vech ile "bu beyinsiz başlar" üç müttefik beynine Şark İşleri'nin tefrika düşüreceği zehâbında idiler, bu ise bir hayâl-i beyhûde idi.

Hisseler beynindeki müsâvât esâsının tarz-ı tatbîkinde müttefikeyn-i selase istedikleri gibi münâkaşa edebiliyorlardı. Bundan ferâgat etmemeğe tamâmen ve katiyyen azmetmiş idiler ve kendi ihtilâf-ı nazarlarında ve Lehlilerin mukâvemetlerinde metâlibe ve emellerinin tahdîdi için bir sebeb bulmak şöyle dursun kendi rekâbetlerini telîf ve Lehlileri itâate icbâr için yeni bir taksîm vesâitini dahi taharrî ediyorlardı. 4 Teşrînisânî 1772 târîhiyle Frederik "Bu bâbda istimâl olunacak biraz tehdîd ve biraz

pârenin yardımıyla bu âdamları kendi merâmımıza celb etmek mümkün olacağını zannediyorum... Lakin her türlü memûlün hilâfında son tedbîrin ittihâzı ve bunları dâire-i akl ve hikmete getirmek için kuvvete mürâcaat lâzım gelir ise bundan hâsıl olacak en fenâ netîce yeni bir taksîme dahâ girişmeğe mecbûr olmak ve hısas-ı mütekâbilemizi dahâ ziyâde tevsî eylemek olacaktır."[219] diye yazıyordu. Bu, asıl Kaunitz'in fikri idi ve kanâatini öyle delâile istinâd ettiriyordu ki bunda semâvâtından aldığı dehâ-yı sanatkârânenin derinlikleri görünüyordu. "Leh Asîlzâdegânı'ndan hiçbirisi yoktur ki bir hükûmet gayr-ı muntazamanın tebasından olup da bir idâire-i muntazamaya geçen eşhâsın istihsâl edeceği fevâidi idrâk etmeyerek Lehli kalmayı üç devletten birinin tebasından olmağa tercîh etsin. Binâenaleyh muhtemeldir ki bu eşhâstan hiçbirisi menâfi-i husûsiyyesine menâfi-i vataniyyesini tercîh ederek Lehistan'ın dahâ vâsi sûrette taksîmi vâsıtasıyla başka bir hükûmetin taht-ı hâkimiyetine girdiğini görmemek için akd olunacak Diyet Meclisi'nde üç sarâyın metalibine rızâ ve ferâgati harâretle iltizâm etmesin."[220] diyordu. Binâenaleyh Lehlilere eğer 1773 Martı'na kadar üç sarâyın metâlibi isâf olunmadığı takdîrde şimdiye kadar müddeâlarının yalnız bir kısmını dermiyân etmiş olan bu hükûmetlerin metâlib vâkalarını "en meşrû hakları bulunan sâir bilcümle Lehistan eyâlâtına"[221] teşmîle azmetmiş olduklarının beyân ve teblîğini Rusya'ya teklîf etti. Ruslar katiyyen bu fikirde değil idiler. Onlar Lehistan'ın bâkî kalan kısmını kendi ârzûlarına saklamak istiyorlardı. Onlar için ne Danzig'i teslîm etmek ne de Avusturya'nın hissesini bînihâye tezyîd eylemek işlerine gelmiyor idi. Bâhusûs Şark İşleri muallakta kaldığı müddetçe Viyana Sarâyı'nı sallantıda bulundurmak onlar için pek mühim görünüyordu. Panine'in reyine tevfîken Lehlilere "O kadar şâyân-ı ârzû olan netîce-i müsâlemetkârâneyi ve kendi mülklerinin emniyyetini" tehîre bâis olan "teşvîkât ve desâis" karşısında üç devlet-i müttefikanın "hayret ve nefretini" beyân ve izhâr ile iktifâ olundu. Üç devlet "hukûk-ı

219 Lehistan'daki Elçisi Renolt'a.
220 Kaunitz'den Lobkowitz'e 16 Teşrînisânî [1772].
221 [25 Eylül 1772 Târîhli referat.]

meşrûalarını batâet-i ihânetkârâneden neşet edecek her nevi tesâdüfât-ı hâdisâta marûz bulundurmağa" müsâde edemeyeceklerdi. Binâenaleyh Lehlilerin itirâzâtıyla dahâ ziyâde teehhür etmeksizin "Bizzât ihkâk-ı hakk için dahâ serî ve dahâ müesser bulacakları vesâiti istimâl" etmeğe azmetmiş idiler.[222] Avusturya bu beyânnâmeyi 20 Kânûnusânî 1773'de[223] imzâ eyledi. Fakat tâmm memnûn olmamış idi. Bu lisân ona pek mübhem görünüyordu. Rusya tarafından kendi hırs ve âmâlına mahfî bir mukâvemet hissediyordu. Prusya Kralı Danzig'den başka Ansbach ve Beyrut Margraflığı üzerine de müddeiyyât dermiyân ediyordu ki Avusturya bunu gayr-ı kâbil-i kabûl buluyordu. Onlar da Bavyera üzerine dişlerini biliyorlar; Frederik onlara Venedik'in taksîmini[224] işrâb ediyordu ki onlar hiç olmazsa şimdilik bunu istemiyorlardı. Kaunitz "Her şeyi öyle tertîb etmelidir ki herkes yaşasın."[225] diyordu. Viyana Sarâyı erzâkı çok takdîr edilmiş ve fakat iştihâsı uzun müddet Tantale tecrübesine marûz kılınmış buluyordu.[226]

Bilhâssa işte bu perhîz günlerinde idi ki imparatoriçenin vicdânı kendisini tazîb ediyor ve bu dilâzâr tereddüdlerin taht-ı tesîrinde Mercy'ye 1 Şubat târîhiyle şu nâkâbil-i taklîd mektûbu yazıyordu: "Prusya Kralı'nın nâz ve şîvesi artık pek vâzıhtır. Danzig ile Thorn'u dişleri ârasına almaktan vâzgeçmeyecektir. Rusya bile anlaşılmaz bir tarzda onunla hemefkâr olup, buna çâre arayacak yerde bizi oyalayarak, müdâhinlik ederek bize en güzel zamânlarımızı gâib ettirmektedir. Bizi burnumuzdan iyi yakaladılar. Nâkâbil-i tesliyet bir hâldeyim. Beni tesellî edebilecek birşey varsa o da gayr-ı muhıkk ve bu mertebe gayr-ı müsâvî bir taksîme duhûle ve bu iki acîbe ile akd-ı revâbıta dâimâ marûz bulunduğumdur." Taksîmin gayr-ı muhıkk oluşundan

---

222 Martens, C.2, s.35.

223 Tercümede "22 Haziran 1773" Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.332; orijinal metinde "20 janvier 1773", Sorel, *a.g.e.*, s.247. (h.n.)

224 [Van Swieten'in Raporu.]

225 Swieten'e Talîmât, 21 Kânûnusânî 1773.

226 Tantale, Jüpiter tarafından yarı beline kadar su içinde bulunmağa mahkûm edilmiş ve başı üzerinde meyveler muallak bulunmuş olup susadıkça eğilir fakat önünden su kaçar, meyvelere uzandıkça meyveler tebâüd ederdi.

Marie-Tehérèse istediği gibi bahsediyordu. Fakat başkaları tarafından ve bilhâssa Fransızlar tarafından buna cevâb verilmesini katiyyen ârzû etmiyordu. Paris'te Avusturya ittifâkına karşı bir sayha-ı umûmiyye yükselmekte idi ki 1756 senesinden beri Fransa'nın dûçâr olduğu mezelletten ve belki dahâ az müdhiş olmakla berâber dahâ ziyâde muhakkırâne olan bu son adem-i muvaffakıyyetten dolayı umûm ahâlî bu ittifâkı ithâm ediyordu.[227] Lehistan taksîmine müteallik Paris'te bir risâle neşr olunmuş idi ki bunda taksîm keyfiyeti cebr ve şiddetle nahb ve gâret, alenî haksızlık, açıktan açığa yağmagerlik sûretinde tavsîf olunmuş idi.[228] İmparatoriçe 8 Şubat mektûbunda "Lehistan taksîminden dolayı neşr olunan risâle pek fenâ bir tesîr etti ve zamânı geldiği vakit unutulmayacaktır. Bu ufak intikâmlarıyla Fransa herkesi bıktırdı." diye yazıyordu.

Hakîkat-i hâlde bu zavâllı risâleden ziyâde Avusturya'nın sabır ve tahammülünü tüketen şey Fransa Nuzzârı'nın Türkler'i canlandırmak için vâki olan mesâî-yi gayr-ı muntazama ve beyhûdesi idi. Viyana Sarâyı pekâlâ hesâb ediyordu ki sulh takarrur etmedikçe taksîmin sûret-i tesviyyesi Lehistan'da ilerleyemeyecektir. Panine Lehlileri son dereceye getirmek için Kaunitz'in planını dahi kabûl etmemiş idi; yeni bir taksîmi tahayyül etmek şöyle dursun "Lehistan Hükûmeti'ni kavâid-i sahîhe ve hukûkiyyesi içinde" yanî anarşi içinde tekrâr tesîs etmek vesâiti üzerine bir i'tilâf teklîf ediyordu. Fetih ve istîlâ yerine ifsâd ve ihlâl ikâme etmek istiyordu ve 20 Kânûnusânî Beyânnâmesi'nde "Hemcivâr sarâylarda Lehlilerin teşvîkât ve desâisini" protesto eden aynı nâzır 26 Şubat'ta tehdîde ifsâdı ilâve etmeği ve cezb-i fikr ve kalb için bir sermâye tesîs eylemeği ve "Harekât-ı hâzıranın muvaffakıyyetini temîne masrûf olacak ve birinci defa olarak her sarâyın hissesine lâakall yüz elli iki yüz bin Duka'dan ibâret bulunacak bir sandık vücûda getirilmesini"[229] müttefiklere teklîf ediyordu. Lehistan Diyet Meclisi'ni iknâ edebilmeği

---

227 *Kral'ın Esrârı*, C.2, s.399.

228 *Viyana Sarâyı'nın Beyânâtı Hakkında Mütâlaât* nâm eser, [Londra, Kânûnusânî 1773]

229 Lehistan'da üç sefîrin sûret-i hareketi hakkında bir plan projesi, Beer, *Vesâik*, s.143.

Ruslar bundan ümîd ediyorlardı. Lakin bu iş eşhâsın celb-i efkârını arâzî almaktan dahâ az ârzû eden Avusturya'nın işi değil idi. Bu cihetten redd olunarak yüzlerini tekrâr Türkler'e çevirdiler. Kaunitz'in telkîni üzerine imparatoriçe beş altı milyon Florin vermeği taahhüd ettikleri ve 6 Temmuz Muâhedesiyle zâten mevûd olan Küçük Eflak'ı, yanî Tuna ve Aluta Nehirleri ârasında Avusturya'ya hemhudûd olan kıtayı Avusturya'ya terk etmeğe râzı oldukları takdîrde Rusya'dan dahâ iyi şerâitle istihsâl-i sulhe muâvenet etmeği Türkler'e teklîfe karâr verdi. Viyanaca tâmm kongre zamânında vâki olan bu teklîf-i muğfilânenin Türkler'i iğfâl edebileceği ümîd olunuyordu. Lakin 10 Mart'ta Thugut bu talîmâtı aldığı vakit kongre yeniden dûçâr-ı inkıtâ olmak üzere idi ve Avusturya Sefîrinin müctenib kalmaktan başka yapacak birşeyi yok idi.

Bükreş Müzâkerâtı'na 15 Şubat'ta tekrâr başlanmış idi. Ruslar müddeâlarında ısrâr ve hattâ biraz dahâ teşdîd ettiler. Karadeniz'de serbestî-yi seyr-i sefâinden mâada; Kerç'in, Yeni Kalanın, Kılburnu'nun kendilerine terkini ve Özi Kala'sının tahrîbini ve Tatarlar'ın istiklâline Rusya'nın zâmin tanınmasını ve Ortodoks mezhebinde bulunan teba-ı Osmâniyye üzerinde hakk-ı himâyelerinin kabûl edilmesini taleb ediyorlardı. Türkler her şeye râzı idiler; yalnız Rusya'ya denizi teslîm edecek bir filo tesîsiyle imparatorluğun pây-ı tahtına saldırmağa müsâid olacak Kerç ve Yeni Kalanın ferâğ ve teslîmine muvâfakat etmiyorlardı. Prusya Sefîri yazıyordu ki "Bâb-ı Âlî İstanbul'un fethi Rusya'nın menvî-yi zamîri olduğunu ve bunun icrâsını ihzâr etmek için Kerç ve Yeni Kalanın taleb edilmekte bulunduğunu pek vâzıhan görüyor." Artık son dereceye gelmedikçe bu noktadan ferâgat etmemeğe azmetmiş olduklarından, bu iki mevki ile Karadeniz'de seyr-i sefâinden vâzgeçecek olurlar ise Ruslar'a yetmiş milyon guruş vermeği teklîf ettiler. Obreskof cevâben yetmiş milyon mukâbilinde bu iki mevkiden sarf-ı nazar etmek şöyle dursun, buna destres olmak için Rusya'nın kendisi bu meblağı vermeğe âmâde bulunduğunu beyân eyledi. Bu esâslar üzerinde i'tilâf gayr-ı kâbil oldu ve kongre yeniden 22 Mart'ta inkıtâ buldu. Harb tekrâr başladı. Çariçe istihzârâtını görmüş idi. Muvaffakıy-

yete şübhesi yok idi. Fransa Sefîrinin Türkler'e beyân edegeldiği ve bu ümîd ile mukâvemetlerini tamdîd etmekte bulunduğu muâvenetin esâssızlığını bilmiyor değil idi. Voltaire'e yazıyordu ki:[230] "Eğer Türkler dost sıfatında görünenlerin nesâyih-i hayrhâhânesini takîbde devâm edecek olurlar ise bizi Bosphore üzerinde görmek yolundaki ârzûnuzun karîban vücûd bulabileceğine itimâd edebilirsiniz."

Yirminci Fasıl Kaynarca Muâhedesi Haziran 1773 Eylül 1774

Çariçe muzafferiyyetten emîn idi. Romançof'a Tuna'yı geçmesini, düşman üzerine yürümesini ve her nerede râst gelir ise vurmasını emretti. Romançof teşebbüsün tehlikesini metbûuna ifhâm etmeğe beyhûde çalıştı. Çariçe hiçbir şey dinlemek istemedi. 13 Haziran 1773'te Rus ordusu Tuna'yı geçti ve Silistre üzerine yürüdü. Türkler Ruslar'ın dümdârları üzerine hücûm ettiler ve onları mağlûb ederek bir geçidi işgâl eylediler ki Ruslar'ı arkalarından vurmağa ve hatt-ı ricatlerini kesmeğe pek müsâid idi. Frederik der ki "Eğer sadrâzam fırsattan istifâde etmeği bilse idi; Rus ordusunu külliyen mahv ve harâb edebilecekti." Hâlbûki sadrâzam ordugâhında hareketsiz kaldı; Rus Generali Weismann geçitte Türkler üzerine hücûm etti ve pek çok cehd ve mesâî ile onları yerinden kımıldatmağa muvaffak oldu. Orada general kendi hayâtını gâib etti; fakat Rus ordusu kurtulmuş idi. Binâenaleyh tekrâr Tuna'yı geri geçebildiler ve sadrâzam onları takîbe ihtimâm etmediği için gelecek mevsime yeni bir muhârebe hâzırlıklarını kemâl-i sükûn ve râhatla görmeğe başladılar.

Prusya Kralı müzâkerâtı tekrâr için bu bir nevi tatîl-i muhârebeden istifâdeye çalıştı. Fakat her iki taraf müddeâlarından yekdiğere hiçbir şey fedâ etmekten imtinâ ettiler. Çariçe kuvvetini topluyor ve Türkler'i âmâna düşürmeğe azmeyliyordu. Ruslar'ın yeni bir cehd ve azmine Türkler'in mukâvemet edemeyeceği ve orduları dûçâr-ı musâib olduğu takdîrde şimdiye kadar

---

230 [3 Mart 1773.]

mukâvemetlerini intâc eden esbâb dahi kendilerini taleb-i sulhe icbâr eyleyeceği umûm-u ricâl-i münevverenin cümle-i mülâhazâtından idi. Favier, Kont Broglie için tanzîm etmiş olduğu muhtırasında bunu işrâb ediyordu. "Alçak ve mutaassıb bir kavmin erzâk-ı yevmiyyesi tamâmen kesilmedikçe, aç bırakılmadıkça şerîat âdamlarının, sudûr-ı dînin pâdişâha bile muhâlefeti pek zahmetlidir. Fakat ne vakit ki kârbânlar durur, boğazlar muhâsara edilir, bîtaraf sefâin yâ musâdere yâ tevkîf olunur, ricata icbâr edilirse; ulemâ açlıktan, dîvân ihtilâlden, pâdişâh inkılâbdan korkar. Avâm ahâlî bile sayhalarla naralarla sarây kapısına gelerek sulh ve ekmek isterler; bununla berâber kumandanların, vüzerânın kellesini taleb ederler." diyordu. Fransız muharriri üç devlet-i şimâliyyenin Bâb-ı Âlî'ye karşı siyâseti tavsîf eylediği sırada dahâ az bir rûşennazarlık[231] göstermiyordu. "Rusya onu eziyor, Prusya ona ihânet ediyor, Avusturya parasını aldıktan sonra terekesini taksîm için pusuya yatıyor." diyordu.

19 Haziran 1773'te[232] İkinci Joseph yazıyordu ki: "İşi başladığımız gibi bitirmek için cesâret lâzımdır. Bütün bu taksîmin yegâne muharriki kısmen muvâfık ve kısmen lüzûmlu görülmekten ibârettir. Bunu böylece bitirmeli ve kendi kendine düşünmelidir ki bu kadar şeyler yapıldıktan ve alındıktan sonra diğer şeyler oyuncak mesâbesinde kalır. Lakin başlıca lâzım olan keyfiyet alınan şeylerin bir kıymet-i hakîkiyyesi olmasıdır ve yapılan şeyler yapılmağa değmelidir; yoksa bunlar bütün manâsıyla hatâlı, fakr-ı alûd, müşevveş kalır." İmparator o vakit Lehistan'daki yeni arâzîsini dolaşıyordu. Ve taksîm fiiline bir kıymet-i hakîkiyye vermek için Lehliler'in elinden çekilip alınacak oyuncaklar aramakla berâber, Avusturya'ya münâsebet edebilecek Türkiye arâzîsini dahi düşünüyordu. Mevâkii tedkîk ettikten sonra hırs ve iştihâsını Czernovitz kasabasıyla berâber Sereth ve Prut Nehirlerinin menâbiinde kâin Bukovine'a tesmiye edilen

231 Tercümede rûşenzarlık روشنظرلق ifadesi geçse de rûşennazarlık روشننظرلق olsa gerek. Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.339. (h.n.)

232 Tercümede 11, 19 Haziran (١١، ١٩ حزيران) şeklinde yazılmış. Hâlbuki ilki Joseph'in "İkinci" unvânıdır. "*...Il faut, écrivait Joseph II, le 19 juin 1773...*" Krş. Sorel, *a.g.e.*, s.253; Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.339. (h.n.)

kıtaya atfetti; "Zannederim askerlik ve siyâset nokta-ı nazarından bu hiç olmazsa Küçük Eflak'a muâdildir." diye yazıyordu.

Henüz alınmış ve fakat terk ve ferâğ ettirilememiş bir memleketteki bu seyâhat-i imparatoriye, yağmagerlik edilmekte bulunduğunu bütün âleme göstermekteki bu şitâb ve fütûhât-ı cedîdeye ihtirâs bahş olan bu harâret-i iştihâ, Marie-Tehérèse'i mahzûn ediyordu. 20 Haziran 1773'te oğluna yazıyordu ki "Siz beni herkes ne diyecek sözünde pek tevakkuf ettiğimi zannediyorsunuz. Saltanatımın ilk yirmi senesinde ben, bunun aksini izhâr ettim. Lakin siz, bunu tamâmıyla takdîr etmiyorsunuz. Siz hep kendi fikir ve merâmınızı takîb ediyorsunuz ki muhâlefete uğramadığınız ve bînihâye riyâkârlıklar ve istihzâlarla mâlî bir hâssa-ı kelâmiyye ve tahrîriyyeye mâlik olduğunuz için her vakit muvaffak olmak zannındasınız!"

Marie-Tehérèse Joseph'in ârzûlarına tekrâr teslîm olacağını şimdiden görüyor ve bundan dolayı sızlanıyordu. Lakin Potsdam müstehzî-yi bîrahmının söylediği vech ile "O dâimâ ağlıyor ve dâimâ alıyordu." O, imparatora doyma bilmez hırs ve tamaından dolayı ahlâk dersi veriyor ve fakat tesâdüflerin bâis-i memnûniyyet olacak sûrette zuhûr etmesinden dolayı kendi kendini tebrîk eyliyordu. 2 Ağustos 1773'te Mercy'ye yazıyordu ki "İşlerin hâl-i hâzırına nazaran Dük d'Aiguillon'un hiç olmazsa Rusya ile Bâb-ı Âlî ârasında sulh tesîs edinceye ve Lehistan İşleri bir sûret-i tanzîmiyye-i nihâiyyeye vâsıl oluncaya kadar mevkiinde kalması menâfimize mugâyir olmaktan ziyâde, bilakis pek ziyâde müfîddir. Kıllet-i zekâ ve mahâretle muttasıf, itibârsız ve muhâlifleri tarafından sarsılmış olan nâzır-ı mûmâileyh bize îrâs-ı müşkilât etmeğe pek az hâiz-i iktidârdır. Eğer Dük Choiseul bize tamâmıyla meyyâl olmakla berâber mevkiinde henüz bâkî bulunsa idi; işlerimiz pek ziyâde müşkil olacaktı. Dük Broglie dahi Aiguillon'a halef olursa belki Choiseul gibi yapacak ve bu ise şu sırada menâfiimize pek ziyâde muzırr olacaktır." Marie-Tehérèse istemeyerek nâzır-ı menkûbe ve On Beşinci Lui'nin rûhunda Fransa siyâsetinin teâmül-i mukaddesi hissiyâtını uyandırmağa cehd etmekte bulunan müşâvir-i mahremîyye takdîrât ve tazîmâtını gösteriyordu.[233] Fîl-

233 Yukarıda zikr olunan Hâtırât. Boutaric'in, C.1 ve 2; *Kral'ın Esrârı*, C.2.

vâki gûyâ Fransa'nın mezelletine ve müttefiklerinin harâb ve izmihlâline matûfen akd edilmiş gibi bu 1756 ittifâkından Lehistan ve Türkiye Hükûmetleri büyük musâibe uğramışlar idi.

Kont Broglie ve nâşiri Favier, Avusturya'nın menviyâtına pek ziyâde nüfûz-ı nazar göstermişler idi. Onlar, On Beşinci Lui'ye bu hissiyâtı vermekte oldukları sırada, Kaunitz tasavvurâtını muhıkk gösterecek şeylerle iştigâl etmekte idi. 20 Ağustos ve 6 Eylül 1773'te Avusturya Başvekîli İstanbul'daki sefîrine Ruslarla akd-i sulh olunduğu gibi Bukovine Kıtasının Avusturya'ya terkî sûretiyle Avusturya'nın hüsn-i hıdmetine îfâ-yı şükrân etmeğe Türkler'i şimdiden hâzırlamasını bildirdi. Türkler bu sûretle îfâ-yı şükrâna icbâr edile dursun, Viyana Sarâyı diğer taraftan Lehlilerle olan müddeiyyât ve hukûkunun istirdâdını mesele-i müşevveşesini takîb ediyordu. Avusturya, Sbrucz hattının kendi hudûdu için zarûrî olduğunu iddiâ etmekte idi. Taksîm muâhedesinde bundan aslâ bahsolunmamış idi. Bu muâhedenin birinci mâddesi şark cihetinden hudûdun Podorze tesmiye olunan küçük ırmağın mecrâsını takîben Dinyester Irmağı'na ve bu ırmağın nokta-ı insıbâbına kadar olan mevâki teşkîl edeceğini mutazammın idi. Memnûniyetle anlaşıldı ki Podorze bir ırmak değil, bir küçük kasabadır. Lakin Sereth Çayı, menbaını oraya uzâk olmayan bir yerden alarak Dinyester Nehrine döküldüğünden Avusturya, muâhedenâme ile işâret olunan hudûdun Sereth Çayı olduğunu istintâca kendini haklı addetti. Kaunitz bunu 15 Eylül 1772'de Lobkowitz'e yazdı ve Sereth ile Sbrucz ârasında arâzînin kendi hissesine ilhâkı Avusturya için pek mühim olduğunu ve Lehliler bunu vermemekte olduklarından, bu Sbrucz hattını bilmubâdele ele geçirebilmek için Avusturya'nın Lehistan'dan muâhedede kendi hissesine dâhil olmayan bir kısım nevâhîyi dahâ işgâl etmek üzere olduğunu ilâve eyledi.

Bu teklîf Rusya'nın aslâ hôşuna gitmedi. Frederik dahi Avusturya'nın bu metâlibinden haberdâr olunca kendi hissesine ikmâl etmek için Torn ile Danzig'i istemeğe dâimâ hâzır idi.[234] Katerina artık taksîm istemiyordu. Lehistan'ın bâkî kalan kısmını kendi

234 Frederik'in Çariçeliğe Muhâveresi, Ağustos 1773; Martens, C.6, s.98.

himâyesi tahtına vaz' etmek fikrinde idi. Bu cumhûriyetin muâhedede beyân olunduğu vech ile üç devlet beyninde mutavassıt olarak muhâfaza-ı mevcûdiyyet etmesini ârzû ediyordu. Panine, Lobkowitz'e, eğer Avusturya hudûdunu tevsî edecek olursa Prusya Kralı dahi aynıyla yapacağını ve Frederik zâten armasını hudûdundan pek çok ileriye rekz etmiş ve bu armanın rekz olunduğu mahalden sökülüp geri alınması pek müşkil bulunmuş olduğu hâlde nasılsa buna muvaffakıyyet hâsıl olduğunu ve fakat Avusturya müddeiyyât-ı hâzırasıyla her şeyi yeniden bahse koymağa sebebiyet vereceğini, beyân eyledi ve dedi ki: "Üç devlet-i muazzamanın her biri bir sûretle nikât-ı nazarı ve menâfi-i muhtelifesi olan bir meselede tevâfuk-ı efkâr hâsıl ederek, insâniyet ve aşk-ı müsâlemetten başka bir sebeb ve muharrik olmaksızın vücûda getirdikleri bir siyâset-i umûmiyye bütün siyâset-i husûsiyyeye galebe çalarak, kan dökülmeksizin herbirine uzun ve kanlı muhârebâtın hâsıl edeceği mertebe feyzli menâfi ve fevâid hâsıl etmesi emsâlsiz bir şeydir." Bu kadar güzel netâyici neden tehlikeye ilkâ etmeli? Eğer Podorze Çayı mevcûd değilse "Bu bir halet-i tabîyyedir ki onun tebdîli üç devletten hiçbirisinin yedd-i iktidârında değildir." Lakin Avusturyalılar'ın niyyâtı zâhir idi. Podorze'dan Dinyester Nehrine bir hatt-ı hudûd çekmek istiyorlardı. Sereth Çayı nokta-ı nazarlarına muvâfık idi. Avusturya'nın, hudûdunu dahâ uzaklara götürmeğe ve Sereth ile Sbrucz ârasındaki arâzîyi ihâta eylemeğe başka türlü hiçbir sebeb ve bahâne yok idi. Panine sözlerinin sonunda diyordu ki: "Yine bu nisbette menfaatli diğer noktalar dahi olabilir ki sarây-ı imparatorînin hâhişi buna da teveccüh edebilir ve maahazâ Rusya İmparatoriçesi bu noktalarda tamâmî-yi serbestîde bulunur." Bu beyânâtın manâ ve mealinden Avusturya'nın rencîde olmaması için Panine bu beyânnâmeye Türkler nezdinde Avusturya'nın bir teşebbüs-i dostânesi talebini dahi terfik ediyordu.[235]

Bunun sebebi çariçenin bu kadar büyük ümîdler beslediği sonbahâr muhârebâtının Ruslar için fenâ gitmiş olması idi. Romançof'un iki ordusu Tuna'yı geçmiş, Varna'ya kadar ilerlemiş idi; fakat mağlub oldular ve münhezimen Tuna'ya avdet ettiler

235 Lobkowitz'in Raporu, [30] Teşrînievvel 1773.

ki oradan pek büyük telefât ile geçebildiler. Kırım Tatarları hareket ediyorlar ve zât-ı şâhânenin tâbiiyyetine avdete hâzır gibi görünüyorlardı. Ruslar'ın bir hareket-i taarrûziyye intizârında bulundukları Mısır Memlûkleri'nin isyânı bastırılmış idi ve çariçe kendi imparatorluğu içinde bir ihtilâl kendini taht-ı tehdîdde görüyordu ki bu ihtilâl pek müdhişe benziyordu. Bu da Pougatchef'in kumandasındaki Don Kazakları'nın ihtilâli idi. Bu serserî, kendisini Üçüncü Petro olmak üzere gösteriyor ve güzergâhındaki ahâlîyi kıyâm ettirerek; Orenbourg'u zabtetmiş bulunuyordu. Moskova üzerine yürümek tehdîdinde idi. Ruslar bittabi Avusturya'nın hüsn-i hıdmetine mürâcaat ettiler ve Avusturya'dan görecekleri cemîleyi Türk İmparatorluğu'nun bir kıta-ı arâzîsiyle tediyeye âmâde göründüler.

Kaunitz bunu anladı. Sbrucz hatt-ı hudûdu iddiâsından katiyyen fâriğ olmaksızın 7 Kânûnuevvel 1773'te Thugut'ya Avusturya'nın imtidâd-ı harbi, bir nazar-ı bîkaydî ile görmeyeceğini ve Rusya'nın Bâb-ı Âlî'den talebe haklı olduğu temînât-ı siyâsiyye ve dîniyyenin Bâb-ı Âlî tarafından itâsına muntazır bulunduğunu Türkler'e beyân ve teblîğ etmesini bildirdi. Aynı zamânda ve her ihtimâle karşı, elde temînât bulundurmak yolundaki Viyana Sarâyı'nın meslek-i mutâdına tevfîken, Avusturya mühendisleri imparatorluk kartallarının Sbrucz boyuna rekz edilmesi ve Bukovine Kıtasında da hîn-i hâcet için aynı muâmele yapılmak üzere münâsib mevkilerin tedkîk olunması emrini aldılar. Bunun üzerine Prusya Kralıyla teâtî-yi efkârı Kaunitz muktezâ-yı basîret buldu.

22 Şubat 1774'te Van Swieten'e "mübâdele tarîkiyle hudûdların tasdîkini teshîl etmek üzere Avusturya'nın ittihâz ettiği istîlâyı muvakkat kâidesini krala arzeylemesini" emreyledi. Frederik bu nazariyeyi pek mâhirâne buldu ve 1774 bahârında o da kendi askerlerine Cujavie'ye kadar ilerlemeleri emrini verdi. Bu sûretle dahâ iki yüz karye zabtetti. Avusturyalılar kâide-i müsâvata temessük ettikleri cihetle hâtırâtında beyân ettiği üzere "Kral dahi onlar gibi yapmağa kendisini mezûn addetti. Ve binâenaleyh hudûdunu tevsî ve zâten zabtetmiş olduğu Pomérellie Kıtasında Eski ve Yeni Neç Kasabalarını bu hudûd dâhiline aldı."

Rusya bu manevraya aslâ muhâlefet edecek hâlde değil idi. Viyana ve Berlin müttefikleri onun müşkilâtından istifâde ediyorlardı. Onlar şimdi gayet müdehhiş idiler. Pougatchef'un isyânı münâsebetiyle kuvvetlerini taksîme mecbûr olan Ruslar bir musîbetin arefesinde bulunuyorlar gibi idi. 1774 Martı'nda Kont de Solms'e "Ordunun mikdâr-ı muayyeni hiçbir vakit ikmâl edilememiştir. Kumandanlar ekseriyetle liyâkatsiz ve âralarında pek nâdiren vifâk mevcûddur. Zâbitler ve askerler yorgun ve bîzârdırlar. Memleket askerî angaryasıyla ve asker toplamakla bitmiştir. Beş sene zarfında üç yüz bin kişi gönderilmiştir. Hükûmet bâr-ı girân altında bükülmüş kalmıştır. Bütün bu âlem âdâb hilâfında teseyyüble ve her şeyi teveccühle kazanmak i'tiyâdıyla muhtellülahlâktır. Mühim bir mağlubiyet, bu devlet için pek mühlik olabilir." diye yazıyordu. Eğer Türkler muzafferiyyetlerinden istifâde etmeği bilmiş ola idiler; yeni bir hücûm ihtiyâtsızlığını Ruslar'a pek bahâlıya çıkarabileceklerdi. Fakat inhizâmları onlara birşey öğretmedi ve muvaffakıyyetleri en sâde ihtiyâtları bile unutturdu.

Sultan Mustafa 14 Kânûnusânî 1774'te vefât etmiş idi. Halefi Abdülhamîd'in harbden başka bir ârzûsu yoktu. Romançof Tuna'yı geçti ve Türkler'in kendisine mukâbele için tefrîk edip gönderdiği bir fırkayı bozdu. Ve 16 Haziran'da Pazarcık'taki pîşdârlarını mağlûb ve Köstence'de kurdukları ordugâhı refe mecbûr etti ve Şumla'daki sadrâzamın büyük ordusunu çevirdi; muhâsara etti, aç bıraktı. Türk askeri yığın yığın kaçıyorlardı. Bu muhârebe medîd bir inhizâmdan başka bir şey olmadı. Sadrâzam Muhsinzâde[236] için gâlibin merhamet ve inâyetine mürâcaattan başka çâre kalmadı. Türk murahhasları 10 Temmuz'da Silistre'den bir kaç sâat mesâfede bulunan Romançof'un karârgâh-ı umûmîsinde arz-ı vücûd ettiler ve generalin çadırında kabûl olundular. Hemen orada akd-i meclis ederek, dört sâat zarfında sulhe karâr verdiler. Romançof'un cüret ve sebâtı, Türkler'in çolpalığı ve büdelâlığı beş seneden beri devâm eden bu harbi bir mâhdan az bir müddet zarfında Rusya'nın intifâ-ı azîm bîemsâliyle netîcelendirdi.

---

236 Muhsinzade Mehmet Paşa, 1765-1768; 1771-1774 yılları arasında sadrazamlık görevini ifa etmiştir. (h.n.)

İşte böylece 21 Temmuz 1774'te Bâb-ı Âlî ile Rusya ârasında birinci ve en meşhûr sulhnâme olan Küçük Kaynarca Muâhedenâmesi imzâ olundu. Bu muâhede bir nokta-ı hareket, kanlı eğlencelerle fâsıladâr uzun bir davânın vesîka-ı esâsiyyesi idi ki davâ tâmm bir asır mesâiden sonra çarın askerlerini İstanbul kapılarına kadar sevk edecekti. Rusya bu muâhede ile az arâzî alıyordu. İki Kabartay'dan başka bütün fütûhâtını iâde ediyordu. Kendisini Tuna Emâretleri'nin hâmîsi ve Tatarlar'ın istiklâlinin kefili kılıyordu. Azak, Kerç, Yeni Kala, Kılburun mevâkiini muhâfaza ederek serbestî-yi seyr-i sefâin hakkını istihsâl ettiği Karadeniz üzerinde hâkimiyet-i müstakbelesine yol açıyordu. Muâhedenin başlıca ve mühim olan ahkâmı taalluk eden ciheti idi. Bâb-ı Âlî ona "Hristiyânlığın ve alelumûm kiliselerin himâye-i dâimesini" ve Eflak-Boğdan Emâretleri'nde, Yunanistan ve Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'de ve Gürcistan'da ve Mingreli'de diyânet-i nasrâniyyenin serbestî-yi âyînine aslâ mümânaat ve yeni kiliseler inşâsıyla eskilerin tamîrine aslâ muhâlefet eylememeği" vaddediyordu. İstanbul, Ortodoks Kilisesiyle bu kilisenin ruhbânı lehinde Ruslar tarafından vâki olacak beyânâtı nazar-ı dikkate almağa ve Eflak-Boğdan Emâretleri lehinde Rus Sefîrleri tarafından vâki olacak teblîgât ve teşebbüsâtı, dost ve muhterem devletlere lâyık olan riâyetle kabûl ve telakkî eylemeği taahhüd ediyordu.[237]

Bu ahkâm, muâhedenin muhtelif mâddelerine öyle bir adem-i intizâr ile serpilmiş idi ki Rus diplomatlarının sanat ve mahâretine şeref verecek bir hâlde idi. Ve Rus muharrirleri bunlardan Rusya'nın şarkta îfâ edeceği vezâif-i temdîniyye ve Osmânlı İmparatorluğu'nun umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale hakk-ı kânûnîsinin istintâc ve istihrâcına esâs teşkîl ettiler. Bu hak, fîlvâki hiçbir yerde muharrer değil idi. Muâhedede yalnız Hristiyânların hukûk-ı mezhebiyyesinden bahsolunuyordu. Türkler bundan Rusya'nın îfâ-yı teblîgât salâhiyetinin amîm olduğu Eflak-Boğdan Emâretleri'nin hâricindeki imparatorluğun aksâm-ı sâiresi için bu hakkın yalnız kiliselerin istimâline ve sınıf-ı ruhbânın mahfûziyetine ve âyîn-i mezhebînin serbestî-yi icrâsına

237 Muâhedenin 7, 16, 17, 23.cü mâddeleri.

kâbil-i tatbîk olduğu netîcesini istintâc etmek istiyorlardı. Muâhede fazla birşey söylemiyordu. İş bu mevâddın manâsını tefsîre kalıyordu ki diplomasice efkâr-ı hukûkiyye denilen ve dahâ bir hüsn-i tabîr-i mâhirâne ile metni tahrîk etme sanatı telkîb olunan hasâis-i kıymetdâr ve garâbetâmûz işte burada istenildiği gibi istimâl olunabilecekti. Âlî bir Rus müverrihi: Bilhâssa bu hukûk-ı mezhebiyyenin bazı nevi temînât-ı siyâsiyye mevcûd olmaksızın cereyânını teyakkun etmek mümkün müdür? Ve bu temînâtın birincisi hürriyet ve emniyyet-i şahsiyye ve mülkiyye olmamalı mıdır? Bilhâssa şarkta ve şark akvâmının efkârında dîn ile siyâseti, hukûk ile ahlâkı tefrîk eylemek kâbil midir?" diyordu... Ve işte bu noktalardan menâfi-i nasrâniyye îcâb ettirdikçe Türkiye'nin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale Rusya için bir vazîfe olduğu manâsı çıkarılıyor idi. Ve "Ruslar Osmânlı İmparatorluğu'ndaki Slavlara nasıl revâbıt-ı kavî-yi kavmiyye ile merbût iseler, şark Ortodoks hemmezhebleri hakkında dahi o derece kavî ve fâik bir meyl ve muhâlasatlar tabiî olduğundan" Rus muharrirleri bu vaziyyetten "Eğer sahîhen Montesquieu'nün dediği gibi kânûn, tabîat-ı eşyâdan münbâis revâbıt-ı mukteziyyenin zevâhiri ise kânûn-ı ahlâk ve hukûk dahi Ruslar'a her ne vakit ki şeref ve menfaat refîası bir müdâhale-i müessire ve katiyyeyi müstelzim olursa onu yapmak vazîfesini tahmîl eder." netîcesini istidlâl ediyorlardı.[238]

Kaynarca Muâhedesi'nin manâsı Ruslarca böyle idi. Bu muâhede Tatarlar'ın Zât-ı Şâhâne ile ve Ortodoks Hristiyânları'nın Türklerle olan münâsebât-ı rûhâniyyesini tanzîm ediyor ve Rusya'yı Kırım Müslümânları'nın istiklâl-i siyâsîsinin ve Türkiye Hristiyânları'nın istiklâl-i dînîsinin hâmîsi kılıyordu. Hakîkat-i hâlde bu ahkâm, rûhâniyât ile cismâniyâtı, mukaddesât ile gayr-ı mukaddesâtı garîb bir tarzda yekdiğerine mezc ediyor ve bundan istifâdeye fırsatyâb olacak siyâsetşinâsâna acâib bir zemîn-i mücâdele ihzâr eyliyordu: Esnâ-yı sulhte bitmez tükenmez bir hazîne-i müzâkerât ve ilân-ı harb için dâimâ âmâde, dâimâ kâbil-i istifâde bir bahâne.

238 Martens, *Şark Meselesi'nde Rus Siyâsetine Dâir Tedkikât-ı Târihiyye*, [1877].

Rusya, gerek Türkiye'de ve gerek Lehistan'da aynı maksad-ı hâkimiyyeti takîb eyliyordu. Ve bunların muvaffakıyyetini dâimâ aynı vesâitle ihzâr eyliyordu. Hükmetmek için tefrika düşürmek, taht-ı esâret ve inkıyâda almak için ihdâs-ı şûriş etmek ve hükûmet içinde bir fırkayı kendine âlet ederek, bu fırka lehine müdâhale hakkını hükûmetten tefevvuz etmek; gerek Varşova'da gerek İstanbul'da takîb olunan aynı siyâset idi. Rusya için gerek Türkiye'de gerek Lehistan'da muhâlefîn meselesi mevcûd idi. O, Lehistan'da nasıl Lehistan Kavânîn-i Esâsiyyesinin ve Veto hakkının kefîl ve zâmini olmuş ise, Tatarlar istiklâlinin ve Eflak-Boğdan imtiyâzâtının aynı sûretle kefîli oluyordu. Lehistan'daki Heyet-i İhtilâliyye, Türkiye'deki asiyân ve ihtilâl ona aynı vech ile hıdmet ediyor ve onu aynı maksada sevk eyliyordu ki bu da taht-ı hâkimiyyetine almak istediği devleti feth ve istîlâ etmezden veyâ düvel-i rakîbe beyninde taksîme mecbûr olmazdan evvel onun tabîatıyla infisâh ve ihlâli idi. Ruslar'dan beri "Rusya'ya her nevi tarîzâtta bulunmak kâbildir. Fakat siyâsetinde fikr-i takîbin noksanı müstesnâdır."[239] diyor. Rusya'nın siyâset-i şarkıyyesi, siyâset-i Avrupaiyyesiyle hayretbahşâ bir tarzda merbût idi ve muâsırları bunun tamâmıyla farkında oldular. Thugut "Kaynarca Muâhedesi ahkâmının bütün esâsları Rus diplomatları tarafından gösterilen mahâretin bir modeli ve Türk murahhasları tarafından gösterilen belâhetin nâdir bir numûnesidir. Bu muâhede mevâddının mâhirâne bir tertîbi netîcesi olarak, Osmanlı İmparatorluğu bu günden itibâren bir nevi Rus eyâleti hükmüne girmektedir. Âtiyyen onu istediği şekle kalb edecek, yine Rusya Hükûmeti olduğu için sûret-i katiyyede tasarrufun zamân-ı müsâidi hulûl edinceye kadar belki de birkaç sene dahâ zât-ı şâhâne nâmına icrâ-yı hükûmetle iktifâ edecektir..." diyor ve mütâlaasını netîcelendirir iken "Sahne-i siyâsetten gaybûbete hâzırlanmış hiçbir millet, Osmânlılar'dan dahâ az akvâm-ı sâirenin rikkat ve şefkatine müstehak olmuş değildir. Maatteessüf hâl-i hâzırda bu imparatorlukta cereyân eden vekâyi âtiyyen bütün devletlerin siyâseti üzerine icrâ-yı tesîr edecek ve bînihâye seyyât ve iğtişâşât tevlîd eyleyecektir."[240] cümlelerini ilâve eyliyordu.

239 Martens.
240 [Thugut'nun Raporu, 17 Ağustos ve 3 Eylül 1774.]

Yirmi Birinci Fasıl Bukovine'nın İlhâkı
Eylül 1774-Temmuz 1776

Kaynarca Muâhedesi hemen imzâ olunur olunmaz, bütün netâyici tezâhür etti: Türklerle Ruslar ârasında yeni ihtilâf; Avrupa'da menâfi ve ihtirâsâtın yeni buhrânı baş gösterdi. Türkler sulh akdettikleri günden beri deruhde ettikleri mevad-ı ahdiyyenin bir kısmından kurtulmağı düşünmeğe başladılar. Avusturyalılarla Prusyalılar muâhedenin mündericâtını anladıkları gibi bunda yeni mükâfâta, yeni fütûhâta bahâne taharrî ettiler. Reisülküttâb Efendî, Prusya Sefîri'ne "Böyle bir taahhüdâtın lâyetegayyer olmasına hükmetmek kolaydır. Lakin ahvâl ve şerâit tagayyür edebiliyor ve etmelidir. Eğer Ruslar medîd bir sulh ve samîmî bir dostluk isterler ise şartlarını mülâyimleştirmeli ve kâbil-i tahammül bir tarza ifrâğ etmelidir."[241] diyordu. Bilhâssa Tatarlar'ın istiklâle ve Bâb-ı Âlî ile Eflak-Boğdan Emâretleri ârasındaki münâsebâtta Rusya'nın müdâhalesine âid olan ahkâm-ı ahdiyye idi ki Bâb-ı Âlî'ye mahall-i nâmûs görünüyor idi. Birkaç muhârebeyi intâc edecek olan bu ahkâm dahâ başlangıcında dûçâr-ı itirâz olmakta idi. Türkler bu ahkâmı kesr ve ibtâl için aslâ vakit gâib etmiyorlardı. Muâhedeyi tasdîk etmemişler idi; tasdîknâmeyi Petersburg'a îsâl edecek olan heyet-i fevkâlânın azîmetini tehîr ettiler ve Prusya Kralı'nın müdâhalesini taleb eylediler.

Frederik bunların beyânât ve mutâlebâtını Petersburg'a bildirdi. Fakat bunları tasvîb etmek sûretiyle Rusya dostluğunu tehlikeye ilkâdan ictinâb etti. İsveç İşleri'ndeki sûret-i hareketi ve bilhâssa Danzig'e âid mutâlebâtı bu râbıtayı hafîfçe ihlâl eylemiş idi; Avusturya'ya gelince Türkler artık anlardan birşey intizâr etmiyorlardı. Kaunitz bunlara hiç olmazsa acımak şerefini bile bahş etmedi. Lehistan taksîminin mesûliyetini Fransa'ya tevcîh etmek yolundaki aynı şîve-i küstâhâne ile Avusturya hakkındaki adem-i itimâdlarından dolayı Türkler'e atf-ı kabâhat ediyordu. İngiltere'nin Viyana Sefîrine: "Türkler, gerek esnâ-yı muhârebede gösterdikleri rehâvet ve hamâkat ve gerek kendilerini müşkilâttan kurtarmağa âmâde bulunan Avusturya gibi bir

241 3 Eylül 1774 târihli Bâb-ı Âli notası.

hükûmete karşı izhâr eyledikleri adem-i itimâd netîcesi olarak uğradıkları hâle müstehak oldular. Niçin Avusturya ve İngiltere ve Hollanda'nın tavassutunu taleb etmediler?.. Bu kavim izmihlâle mahkûmdur. Ve bir küçük muntazam ordu onları Avrupa'dan def' etmeğe kifâyet edecektir." diyordu. Türkler'in ona cevâb verecek çok şeyleri var idi. 1771 Ağustos'unda tediye ettikleri iki milyon Florin'den itibâren her iki kongre esnâsında Thugut'nun işe girişmekten sûret-i garîbede tehâşîsine kadar Avusturya'ya noksânî-yi itimâdlarını îzâh ve isbât için meydâna koyacakları pekçok delâil-i cedîdeye mâlik idiler.

Kaunitz aslâ saklamıyor, utanmıyordu. O, tamâmen Rusya ile uyuşmak meselesiyle meşgûl idi. İmparator, Lehistan'ın Podolya kısmının Sbrucz'a kadar "Avusturya'ya herhâlde lâzım olduğu" fikrinde idi.[242] Avusturya bu arâzîyi işgâl etmiş ve "Podorze Çayı mevcûd olmadığı anlaşıldığından Avusturya mühendislerinin kartal bayrağını Sbrucz boyuna rekz eyledikleri"[243] yolunda iyi kötü Petersburg'a îzâhât vermiş idi. Viyana Sarâyı çariçeyi bu noktaya iknâ için şeref meselesine âid olarak iki imparatorluk beyninde tesîs etmekte bulunan tamâmî-yi muvâfakat-ı efkâra istinâd ediyordu. Dâimâ büyük teşebbüsâta mâil olan Joseph, Rus ittifâkına temâyül eyliyor ve çariçenin şarkta takîb eylediği şân ve menfaati mebzûl mesâîye iştirâk için yüreği tutuşuyor, ona göre Avusturya'nın vazîfe-i târîhiyyesi Rusya'nın vazîfe-i temdîniyyesiyle hayretengîz bir tevâfuk vücûda getiriyordu.

Böyle vâsi tasavvurâta muâvenet etmeyecek kadar Frederik'i gâyet basîretkâr ve gâyet müteyakkız buluyordu. 1772 eyyâm-ı şitâsında sarây-ı imparatorînin en âkil başvekîli Kont Massin'in teklîfâtının tedkîkât ve münâkaşât-ı amîkeye lâyık olduğuna hükmettiğini hâtırlıyordu. İki hükûmet böylece birkaç sene sonra akdettikleri ittifâka doğru yol alıyordu. 3 Eylül 1774 târîhiyle Thugut yazıyordu ki: "Osmânlı İmparatorluğu'nun inhidâmı esnâsında Avusturya'ya hemhudûd olan eyâlâtın sarây-ı imparatorînin hissesine düşmek lâzım geleceğine intizâr etmelidir. Rus kabinesi men' edemeyeceği bu vaz-ı yedde karşı ses

---

242 Joseph'ten Léopold'e 3 Teşrînievvel 1774.
243 Lobkowitz'e Tahrîrât 16 Temmuz 1774.

çıkarmağı hâtırından geçirmeyecektir... Bâhusûs Avusturya'nın iktisâb edeceği Bosna-Hersek ve Sırbistan vesâire... Başka ahvâl ve şerâit dâhilinde ehemmiyyet-i azîmeyyi hâiz olmakla berâber o zamân Ruslar için müfîd olamayacaktır."

Bu Kaunitz'in fikri idi. Avusturya, ordusuna bir mevki-i askerî temîn etmeğe çalışıyordu ki hem bir muhârebe-i müşterekede Ruslar'a muâvenete hem de beynlerinde i'tilâf hâsıl olamadığı takdîrde Ruslar'ı tehdîde müsâid olsun. 6 Eylül 1774'te Thugut'ya Rus askeri hareket ettikten sonra imparatorluk Kartallarının Bukovine Kıtasına rekz olunacağını bildirdi ve 20 Eylül'de bu kıtanın işgâli emri verildi. Ruslar, bunu son derece bir samîmiyyet-i dostâne ile telakkî ettiler. Venedik Hükûmeti'nin Sefîri 10 Kânûnuevvel 1774'te yazıyordu ki: "Haşmetli İmparator, Rus Generali Kont Romançof'a kendi tasvîri ile gâyet murassa bir tütün tabakası ve altı bin Dukalık bir kîse gönderdi."

Bu yeni ilhâk bazı velveleyi muceb oldu. Lakin imparator yazıyordu ki: "Bu harekât aleyhine çok yaygara yapılıyor. Fakat bu ihtilâfı Bâb-ı Âlî ile sûret-i dostânede intâc ve tesviye etmeğe yalnız biz mükellef olduğumuz hâlde, gayrın bunu fenâ bulmağa çalışmalarının esbâbını bir türlü anlamıyorum."[244] Hakîkat bu idi ki hiçbir kimse Avusturya'ya muârıza etmeğe sûret-i ciddîyede hâhişker değil idi. Panine, Lobkowitz'e; Petersburg Sarâyı'nca gerek Bokovine'nın işgâline ve gerek Sereth ile Sbrucz ârasındaki arâzînin istihsâline aslâ muhâlefet edilmeyeceğini ve ancak Prusya Kralı'nın dahi mukâbilen bir ivaz talebinde bulunacağını ve elinde temînât bulundurmak için mezûniyet intizârında dahi bulunmayacağını şimdiden bilmek lâzım geleceğini, söylemiş idi.[245] Görünüyor ki çariçe ile Prusya Kralı ârasında bir dakîka dostluğu ihlâl eden soğukluklar tamâmen geçici şeyler idi. Bukovine'nın ilhâkı Prusya'ya nikât-ı hudûdiyyesinden ileride işgâl etmiş olduğu mevâkiin muhâfazasına vesîle bahş oldu ve Rusya buna ağmâz-ı ayn etti. Prusya Kralı dahi bunun şükrânesini îfâ için muâhede-i sulhiyyeyi Türkler'e tasdîk ettirmeği deruhde eyledi. Türkler bu muâhedeyi dâimâ protesto ediyorlar ve tasdîkini

244 Léopold'e Mektûb 23 Teşrînisânî 1774.
245 Lobkowitz'in Raporu 13 Kânûnuevvel [1774].

tehîr eyliyorlardı. Prusya Sefîri Zegelin, öyle mâhirâne hareket etti ki 24 Kânûnusânî 1775'te tasdîknâmeler teâtî olundu. Ve bunu Petersburg'a îsâl için 2 Şubat'ta bir sefîr izâm eyledi. Türkler artık kimseden birşey ümîd edemedikleri için Bukovine'nın dahi Avusturya'ya terk ve ferâğına teslîmiyet gösterdiler. Bunun için de 1775'de bir muâhede akd olundu.

Bu yeni muvaffakıyyetten dolayı Viyana'da sürûr ve şâdumânî azîm idi. Ne kadar uzun müddet iş sallantıda kalmış ise imparatoriçe gerek teşebbüsün adâlete tevâfuku ve gerek tâliin muvaffakıyyetine iktirânı hakkında az çok ıztırâb-ı vicdân ile müteheyyic görünmekten hâlî kalmamış idi.

5 Şubat târîhiyle Mercy'ye "Kaunitz, Breteuil[246] aleyhinde sû-i zann taşıyor görünüyor. Hele temâyüle haksız olduğumuz Boğdan İşleri'nden bahse başlandığı vakit ona karşı hırçın bir vaziyyet alıyor. İtirâf ederim ki bu müşkil işten de şerefimizle nasıl çıkacağımızı bilmiyorum. Bu hâl beni her türlü tarîfin fevkinde mükedder ediyor." diye yazıyordu. Lakin Marie-Thérèse görünür ki bu muâhedenin akdi ne mertebe müşkil olursa olsun akdindeki muvaffakıyyeti şerefli bir netîce olmak üzere telakkî ediyordu. Zîrâ Bukovine'nın Türkler tarafından ferâğına dâir olan haberi alır almaz, Kaunitz'e yazdı ki: "Memnûniyetinize hakîkaten iştirâk ederim. Size karşı hayâtımla hitâm bulacak olan ihtisâsâtıma dâimâ emîn olunuz. Size karşı tamâmıyla medyûn-ı şükrânım. Muhâlasat ve takdîrâtım dahi aynı merkezdedir." İmparatora gelince; o dâimâ galebe çalıyordu. Kendisine meslek-i siyâsîsi aleyhine yazılmış bir risâle göstermişlerdi. Kardeşine yazdı ki: "Bütün bu şeyler bana aslâ tesîr etmiyor. Ben o fikirdeyim ki biz istediğimizi yapalım da herkes râhatça istediğini söylesin."

Lehliler de Türkler gibi yaptılar: İtâat ettiler. Arâzî-yi müstevliyyenin terk ve ferâğı muâhedeleri 1775 Martı'nda imzâlandı. 1776'da üç devlet mukâseme-i Lehistan hudûd-ı cedîdelerini yekdiğerinin zamânî-yi tahtına koydular. Aynı zamânda Bukovine'nın dahi hudûdu tahdîd olundu. İmparatoriçe 16 Temmuz 1776'da "Prens Kaunitz Türklerle hudûd meselesini kemâl-i şân

246 [1774'ten beri 16. Lui'nin Sefîri ve Kardinal Rohan'ın halefi.]

ve şerefle hitâma erdirmek memnûniyetini iktisâb etmiştir." diye yazıyordu. 1768'de başlamış olan mücâdele-i azîme, netîcepezîr olmuş ve şimdilik Türklerle yapacak birşey kalmamış idi. Binâenaleyh pârelerini beyhûde yere sarf etmeği sevmeyen Frederik İstanbul'da bulundurduğu sefîri artık geri celb etti. Orada yalnız Siyör Gaffron isminde bir maslahatgüzâr[247] terk eyledi ki onu da kuvvet-i lâyemût bıraktı. Mahall-i memûriyyetine vâsıl olan bu zavâllı diplomat "Düşmanlarımın bile bulunmasını ârzû etmediğim bir memlekette ikâmet sıkıntılarından katülnazar borca girmek mecbûriyetinde dahi bulunursam şikâyet etmeyim mi?" diyordu. Ve bir sene sonra "Sûret-i maîşetimden herkes hâlimi idrâk ve tefehhüm etmekle berâber perîşânlığımın tamâmen önünü almak için Rusya Sefîri bana kîsesini verdi." diye yazıyordu.[248]

Bilakis Thugut, servetçe, vakâr ve haysiyetçe büyümekte idi. Onunla Fransa Sefîri ârasında garîb bir komedya oynanmış idi. Yekdiğerini bilmeksizin refîk-i mesâî, refîk-i meslek olmuşlar idi. Saint-Prieste "Dük Choiseul'ün bir tahrîrâtı gözlerimi açtı ve yekdiğerimizi anladık." diyordu. Saint-Prieste ibtidâen aldanmış idi. Sonra ebleh oldu. Thugut kendisini o sûretle iknâ eyledi ki kendi sâyesinde kral, hükûmet-i şimâliyye politikasını "bir aynada görür gibi" görüyor, bu aynada kralın pek açık pek vâzıh gördüğü birşey var idiyse bilhâssa bu senelerde üç devlet kendisini iğfâl etmek, kendisiyle oynamak üzere ittifâk etmekteler iken kendisinin cihâna gösterdiği acınacak çehre idi.

Thugut'nun hıdmet iddiâsında bulunduğu iki metbûadan en ziyâde dûçâr-ı ihânet olanı herhâlde Avusturya Sarâyı değil idi. Thugut, Internonce unvânını aldı ve Baronluk pâyesi tevcîh olundu. Ondan gerek Viyana gerek Versay sûret-i mütesâviyyede memnûn idiler. Lakin oyun tehlikeli idi ve On Beşinci Lui vefât edip de hafî diplomasinin bakiyyesi dahi onunla berâber mahvolduğu vakit, Internonce cenâbları titrediler. Saint-Prieste, Thugut'nun harekâtı hakkında pek sitâyişkârâne güzel bir lâyiha yazarak, onun için sarâyda bir memûriyet bulunmasını taleb etti. On Altıncı Lui buna ehemmiyyet vermedi. Onun ne böyle

247 [18 Mayıs 1774.]
248 [18 Şubat 1777.]

âdamlara ne bu yolda hıdmetlere meylî var idi. Thugut'yu kabûl etmekten imtinâ etti; fakat tahsîsâtını kat' etmedi. Avusturya da onu iyi buluyordu. Ve Fransa Nezâreti de bunca seneden beri Fransa'nın sûret-i müfîdede istifâde ettiği Thugut da "şaşaapâş olan gayret ve sadâkat ve refet-i nazardan" dolayı kendi kendini tebrîk etmekte sebât eyliyordu.[249]

Yirmi İkinci Fasıl İttifâk-ı Müselles

Şark Meselesi, târîh-i hâzırînin ilk menkıbesi, böylece nihâyet buldu. Bu mesele şimdiye kadar muhâfaza ettiği hasîsayı dahâ o zamân iktisâb etmiş idi. Hakîkatte bu bir Avrupa meselesi idi. Bunun sûret-i hallî ancak Avrupa âhenk-i düvelîsinin zîr ü zeber edilmesinde bulundu ve bu sûret-i hall ise şark için yeni buhrânın ve Avrupa âhengi için yeni inkılâbların tohumunu muhtevî idi. Kaynarca Muâhedesi Rusya için bir hatve olmaktan başka birşey değil idi. Tatarlar'ın istiklâli onların Rus İmparatorluğu'na ilhâkına bir yol açmak idi ve Hristiyanlar lehine Rusya'nın hakk-ı mürâcaatı neşriyât-ı ifsâdiyye ve hulûl-ı hâkimiyyet altından başka birşey değil idi. 1774 Muâhedesi'nin mevâddı bile çariçenin teşebbüsüne hâzırlanmakta olduğu yeni bir muhârebenin bütün esbâbını muhtevî idi. Kazâ ve kader öyle istiyordu ki Rusya'nın şarktaki vazîfe-i temdîniyyesi Avrupa medeniyetinin zararına vukû bulsun ve Rusya tarafından şarkta atılan her hatve, Avrupa mesâlihinde bir buhrân-ı umûmî vücûda getirsin ve Ruslar'ın hukûk-ı cihâdiyyelerinin teessüsü Avrupalıların hukûk-ı umûmiyye-i düveliyyesinin zîr ü zeber olması netîce-i ûlyasını hâsıl etsin ve Türkiye Hristiyanları'nın istihsâl-i hürriyetlerindeki terakkî Avrupaî nasrânînin en kıymetli akvâmından birinin taht-ı esârete alınmasıyla vücûd bulabilsin. Lehistan taksîmi Kaynarca Muâhedesi'ne merbût idi ve bu iki fiil, Avrupa âlemine bir ders-i ibret ve intibâh olmak üzere târîh-i cihânda yegâne bir vaka kalıyordu.

249 Mart 1777 Notası, Mecmûa-ı Târîhiyye, s.41-42.

Lehistan mukâsemesi hadd-ı zâtında On Sekizinci asır kabinelerinin münâsebât-ı düveliyyeyi sûret-i telakkîsince muhdes bir şey değil idi. Fikir pek eski ve bu münâsebâtın sûret-i telakkîsine muvâfık idi. Kendini korumağa ve müdâfaa etmeğe gayr-ı muktedir bir devletin taksîminde, rekâbetleriyle Avrupa âlemini sarsmak tehdîdinde bulunan ihtirâsât ve âmâl ârasında bir vâsıta-ı müsâlemet bulmak Avrupa müvâzenesi kâidesinin bir netîce-i tâme-i mantıkıyyesi idi. Lehistan'ın dostu veyâ düşmanı olsun herkes Leh kavminden intifâ etmek isterdi. Bu cumhûriyet bir nevi mezâdda idi ki bir müttefikin müşâreket-i harbiyyesi bedelini tediye etmek veyâ bir hasma cemîle göstermek için hiçbir kimse ondan bir parça kapmakta azâb-ı vicdân duymuyordu.[250]

Taksîmin ne suhûlet ve ne sukûnetle müzâkere edilmiş olması ve netîce-i katiyye hâsıl ettiği vakit, hakîkat-i hâlde pekçok menâfii ihlâl etmekte iken; neden dolayı bu kadar az itirâzât tevlîd etmiş bulunması esbâbı, bundan anlaşılır.

Lakin bu defa tarz-ı atîk-i âdât-ı diplomatikiyyesinden münbais olmakla berâber itirâf etmelidir ki bu âdât hiçbir vakit bu lâkaydî-yi mantıkî ile tefsîr olunmamış ve tatbîkâtında bu netîce-i müfriteye kadar varılmamış idi. Zamânın âdât ve teâmülât-ı siyâsiyyesinin bir tatbîk-i anîfi neticesi olmak üzere tevâfuk-ı menâfi ile talîl olunarak, hezâîn-i evrâktan çıkarılıp müretteb bir diplomasinin bilcümle eşkâl ve merâsimiyle mücehhez beyânnâmelerle îzâh olunmuş vesâîka müstenid olarak, mutantan muâhedelerle tevsîk ve takdîs olunarak, Lehistan mukâsemesi başvekâletler nokta-ı nazarınca tamâmıyla bir hâdise-i hukûkiyye idi. Bu hâdise tarz-ı atîk teâmülâtındaki adâletin aynı zamânda hem tetvîci hem de bu teâmülâtın müstenid olduğu hukûkun nâkâbil-i tamîr bir harâbîsi oldu.

Bu taksîmi imzâ etmek sûretiyle hükûmetlerinin hakk-ı ilâhîden nebean ettiğini iddiâ eden devletler, mebnâ-yı iktidâr-ı hükûmetlerini bizzât kendileri sarstılar. Asâr-ı mütekaddimenin numûneleri ve bizzât kendi harekât-ı mesbûkaları her şeyi bu netîceye hâzırlamış ve yavaş yavaş kendi kâidelerinin sû-i istimâ-

---

250 [*Avrupa ve Fransız İhtilâli*'ne mürâcaat, C. I, s.35-42, Mukâsemât]

line doğru yol açmış idi. Bu işlerden yegâne olarak biraz hicâb eden Marie-Thérèse idi ki bunun hicâbı da bir kadın hicâbından başka birşey değildi. Hakîkati söylemek lâzım gelir ise; o hiçbir vakit bir hicâb-ı hükümdârîye mâlik olmadı. Her ne şekilde olursa olsun o, başkasının mâlını gasb etmekten istikrâh ediyordu; fakat o zannetti ki çokça gasb edince mücrimiyyeti dahâ küçülecek ve ameliyâtın azamet ve cesâmeti haksızlığı setredecektir. Taksîmin mürettibleri, bilmeyerek inkılâb-ı kebîrin müjdecisi oldular. Ve bu inkılâb, onların tâc ve tahtlarını da vermek için kendi fiillerini kendi aleyhlerine çevirdi ve onların misâllerini taklîd eyledi.

Bir eser-i zulm ve bidâdî olan bu taksîm, aynı zamânda bir eser-i siyâsetnâşinâsî dahi oldu. Müverrihler de bunu filosoflar derecesinde unf ve şiddetle hükmetmelidirler. Bu hareketin, onu icrâ edenler indinde yalnız bir sebeb-i mevcûdiyyeti var idi ki o da üç büyük imparatorluk ârasında sulh ve müsâlemeti muhâfaza lüzûmu idi. Büyük Frederik hâtırâtında dermiyân ettiği bu mazeretin kofluğunu ve muzûrluğunu, hikâyenin nihâyetinde bizzât kendisi izhâr ve isbât etmiş idi. Bu desâis ve müzâkerât senelerinin târîhini netîcelendirir iken: "Bütün bu tafsîlâttan anlaşılır ki Avrupa, sâbit ve müstakır bir mevkide ve emîn bir sulh ve sükûnetten müstefîd değildi. Her yerde âteş, kül altında muhtefî idi." diyor. Çünkü Avrupa iğtişâşının ve onu tehdîd eden ihtilâlâtın esbâb-ı kadîme ve amîkesi var idi. Lehistan taksîmi bu esbâbı imhâ etmiş olmayıp, bilakis o esbâbın bir eseri idi. Esbâb, Rusya-Prusya ve Avusturya'nın âmâlindeki ihtilâftan; Rusya'yı Avrupa'ya ve Karadeniz'e doğru sevk eden, Prusya'yı tevessüe ve aynı zamânda tecemmu ve temerküze hâhişker ettiren, Avusturya'yı boğulmamak için bînihâye şişmeğe büyümeğe ilcâ eden menâfiden ibâret idi. Ruslar için vazîfe-i temdîniyye, Prusyalılar için vazîfe-i târîhiyye, Avusturyalılar için vazîfe-i siyâsiyye velhâsıl bu ihtirâsât, rakîbe ne nâm ile tevsîm edilirse edilsin üç devlet-i şimâliyyeye ilhâk ve fütûhâtı emir ü telkîn ediyordu. Türkiye'nin meyl-i inkırâzı, Lehistan'ın şûriş ve ihtilâli onlara nâmütenâhî bir meydân açıyordu. Onlar muhârebe etmekten ise uyuşmağı ve iştihâ ettikleri arâzî üzerinde nizâ etmekten ise tak-

sîm eylemeği tercîh ettiler. Beynlerindeki rekâbet, beynlerindeki ittifâkı vücûda getirdi ve fakat ittifâkları esbâb-ı rekâbetlerini aslâ izâle edemedi; onlara bilakis yeni bir gıdâ verdi ve Petersburg, Varşova Muâhedelerinin bütün tesîrâtı Şark Meselesi'ne dahâ müstacel, dahâ vahîm ve dahâ tehdîdâmîz bir mesele ilâvesinden ibâret oldu ki o da Lehistan Meselesidir.

Eğer 1772 Muâhedesi'nde tevakkuf kâbil olsa idi; taksîm meselesi yalnız kazançlı değil, sanatlı ve siyâsetperverâne dahi addolunabilirdi. Lakin târîh aslâ tevakkuf etmez. Hâdisât bir kere hayz-ı fiile konduktan sonra kâbil-i ictinâb olmayacak sûrette bütün netâyicini hâsıl eder ve kuvvete karşı hakkın ivaz-ı ebedîsi olarak, fenâ tevcîh olunan teşebbüsât ve sû-i istimâl edilen muâhede ahkâmı, nâkâbil-i tayîn-i müşkilât içinde cereyân eyler.

Hakîkatte Prusya ve Avusturya'nın takîb ettiği gâye, Almanya'ya hâkim olmaktan ibâret idi. İmparatorluğu Habsburg Hânedânıyla cidâl edebilmek için idi ki Prusya mevcûdiyyet-i mülkiyyesini tevsîye ve kuvvetini tezyîde çalışıyordu. Ve Hohenzollern Hânedânı'nın kudret-i mütezâyidesine karşı temîn-i muvâzene için idi ki Avusturya lâyenkati fütûhât-ı cedîdeye sürükleniyordu. Kasd ve gâye Almanya'dan ibâret olan bu müddeâ Prusya ve Avusturya'yı zarûrî olarak Almanya hâricine sürmüş idi. İmparatorluk dâhilinde ihrâz-ı muvaffakıyyet edemedikleri için kendilerinde noksân kalan âlet-i hâkimiyyeti başka yerlerde arıyorlar ve Almanya'da kendilerine tefavvuk ve rüchân bahşedecek olan kuvvet ve kudreti Almanya hâricinde taharrî ediyorlardı. Bu kuvvetler tezâyid ettikçe dahâ ziyâde hâl-i muvâzenete geliyordu. İki sarâyın muârızâsının hâl-i müsâvâtta bulunması yekdiğerine hâkim olabilmekteki aciz ve nâtüvânlıklarından idi. Prusya, Avusturya'yı Lehistan'da takîb ediyor; Avusturya, Prusya'yı şarkta takîb eyliyordu. Lehistan'ın yeni bir taksîmi, Türkiye İmparatorluğu fütûhâtının yeni bir planı Petersburg ve Kaynarca Muâhedelerinin netîce-i tabîiyyesi idi. İki Alman Hükûmeti, yekdiğerine verdikleri bu ihtilâcât ile Prusya, Vistule mecrâsına; Avusturya, Tuna boylarına sevk olunmakta bulunduğu sırada her ikisi Slavlar ârasında bel' edilmekte olduklarının farkında değildiler ve Almanya'yı taht-ı inkıyâdlarına almak için yüzlerini

oraya çevirmeğe hâzırlandıkları vakit, Almanya kendilerinden artık kaçıyordu. Böylece Prusya'da Büyük Frederik'in çolpahlıkları, onun zekâ-yı hârikasına vâris olmaksızın âmâl-ı vâsiasının varisleri yavaş yavaş onun eserini bozdular. Prusya'yı çığrından çıkardılar ve on seneden az bir müddet zarfında onu bir Alman Hükûmeti olmaktan ziyâde bir Slav Hükûmeti hâline getirdiler ve 1806 sükût-ı müdhişini hâzırladılar. Yine böylece Avusturya kendisine beyhûde isnâd olunan ve sahîh olması menâfiine dahâ muvâfık olan şöhret-i nâmûskârîyi gâib ederek, târîhin kendisine tevdî ettiği muhâfazakâr ve itidâlperver bir devlet rolünü zâyî eyledi. Herkesle oynamak isteyerek, herkes tarafından oynatıldı ve teşebbüsâtının kesret ve vefreti içinde kendi kendini unuttu. Aynı zamânda her tarafta takîb ettiği tasavvurât-ı vâsia ve mübheme içinde kendini gâib etti, kudret-i hükûmetinin bilcümle mesâîsini lâyenkati imparatorluğunun aksâ-yı hudûduna götürerek merkezi zaîflattı ve binâsını sarstı. Velhâsıl böylece, bir tehlike-i müştereke onları ve Almanya'yı tehdîd ettiği vakit yekdiğerini men' etmek, yekdiğerine ihânet eylemekten başka birşey yapamadı. Onlar tarafından terk olunan Almanya dahi onları terk etti. Napolyon mutî ve münkâd Almanya ârasında Viyana ve Berlin üzerine yürüdüğü vakit mağlûb ve münhezim Prusya ile Avusturya, Fransız fâtihine karşı ancak Rus ordularının bîsûd muâvenetini karşı koyabildiler.

Rusya'yı Avrupa'dan uzak tutmakta Prusya ve Avusturya müsâvî derecede menfaatdâr iken; onu Avrupa'ya davet ettiler. Ve onu Avrupa'ya davet etmekle kendilerine bir rakîb ihdâs ettiler. Siyâsetlerinin mukteziyâtı bu rakîbin kendilerine müttefik olmasını ve Prusya'nın Avrupa yolunu ve Avusturya'nın İstanbul tarîkini Ruslar'a açmasını îcâb etti. Bu işte vehle-i ûlâda yalnız Rusya her şeyi kazanmış görünüyordu. Maamâfîh Lehistan taksîminin onu dûçâr ettiği müşkilât-ı müddehişe nazar-ı dikkate alınmalıdır. Şübhesiz Avrupa'ya takarrub etti, Karadeniz'e vâsıl oldu. Lakin hudûdu üzerinde zaîf ve mutî bir hükûmet yerine yanı başındaki Almanya'da ırk, medeniyet, teâmülât ve menâfi itibârıyla kendisine rakîb olan dehşetli bir imparatorluğun uzandığı ve Türkiye ve Asya teşebbüsâtında müdhiş ve mütemâ-

dî müşkilât ihdâs ettiğini gördü. Yalnız bu kadar değil, o şarkta îfâ etmek iddiâsında bulunduğu vazîfe-i insâniyye ile tefâhur etmekte bulunurken Lehistan'da en kanlı tenâkuzlara kendisini mahkûm kılıyordu. Türkiye'de Bizans medeniyetini ihyâ için Avrupa'nın ortasında Avrupa medeniyetini esîr kılmağa mecbûr oluyordu.

Böylece şark buhrânları dahâ mebâdîsinden beri Avrupa için bir hayât ve memât buhrânı oluyor ve 1772'de Şark Meselesi'nden tevellüd eden ve Lehistan taksîmine müstenid olan ittifâk-ı müselles bir asır zarfında Avrupa siyâsetinin akide noktasını teşkîl eyliyordu. Bu ittifâk iştirâk-ı menâfiden değil, âmâl ve ihtirâsâtın muârızasından neşet ediyordu. En esâslı menâfi bunu sükûta mahkûm ediyordu. Ekseriyâ çözüldü, yine bağlandı. Kıskançlık bunu bozuyor, aç gözlülük onu yeniden tesîs ediyordu; devâm etti; çünkü ihtirâsât ve iştihâbı yapan idi ve teskîn olundukça iştihâ artıyordu. Hâriciye nezâretleri kâhinleri, dâimâ âkıbeti keşfetmekten haz duymuşlardır. Henüz farziyât dâiresinde olduğu sırada Dük Praslin temîn ediyordu ki bu ittifâk yâ vücûd bulmayacak veyâhûd derhâl inhilâl etmek üzere vücûd bulacaktır. Farziyât-ı resmiyyenin bir âbidesi hükmünde bulunan bir lâyihada bunu îzâh ve istintâc ederek diyordu ki: "Lehistan ile hemhudûd olan devletlerden her birisinin onu himâye etmekte başlıca ve esâslı menfaatleri vardır. Zîrâ onun zararına tevessü' edecek olan hükûmetten son derece korkulur. Rusya ile Prusya ârasında lâcelültevessü' vücûd bulan i'tilâf uzun müddet devâm edemez. Bizzât bu tevessü' bu hükûmetleri yekdiğerine komşu kılarak yekdiğerine karşı dahâ ziyâde müdhiş bir hâle kor. Onlar beynine rekâbet tohumu saçar ve rekâbet derhâl husûmete tahavvül eder." Mahz-ı mantık itibârıyla bundan dahâ sâlim bir fikir olamazdı. Lakin vekâyi ve hâdisât tâmm yüz sene zarfında bunun aksine vâki oldu. Bu ittifâk 1774'te başlamış idi. Meslek aslâ teşevvüş etmedi. Tabîat-ı eşyâ hakkında doğru ve yüksek bir fikri hâiz olan Mösyö Vergennes "Taksîmin adem-i kâbiliyyet icrâsını Mösyö Praslin'in iddiâ etmesine sebeb olan aynı berâhînin bilhâssa taksîmi intâc ettiğini görmekle müteselli oldu. "Lehistan'ın taksîmi Avrupa hükûmdârlarının hiss-i insâ-

niyyetini ümem ve akvâmın hukûkuna mecbûr oldukları riâyeti alâkadâr edecektir." diye yazıyordu. Lakin "Buna iştirâk eden üç devlet ârasında rekâbet ve cidâl-i zemînlerini tezyîd ederek, bu taksîmi takîb edecek netâyic onları işgâl edecek bir serîyülzevâl ittihâdlarıyla gâye-i matlûba vâsıl oldukları gibi, onları tefrikaya düşürecektir." diyordu. Bu gâyeyi Favier ilk lemha-ı nazarda ihâta eylemiş idi. Bu serserî-yi siyâsî, sâhib-i vukûf filosoflardan, müverrihlerden ve meslekten yetişmiş diplomatlardan çok ziyâde bu işin uzaklarını görmüş idi. 1773'te yazıyordu ki "Bu ittifâk-ı müsellesin ihâta edilebileceği mevzûun vüsati, müttefikleri îcâb-ı hâle göre nevbet benevbet bazen tahaffuz ve ihtiyâta ve bazen yeni kurbânlar îkâına sevk edecektir."[251]

1795'den beri artık taksîm olunacak Lehistan kalmamış idi. Fîmâbaad nevbet Türkiye'nin ve Almanya'nın idi. Bu ittifâk, etrâfındaki her şeyi bel' ederek müttefiklerin yekdiğerine teveccüh edecekleri ve kendilerini ittihâd ettiren esbâbın netâyicine nihâyete kadar tahammül ederek, bizzât ittifâkın içinde yeni taksîmler anâsırını taharrî eyleyecekleri zamânı şimdiden tahmîn etmek mümkündür. Şark Meselesi'nden meydâna çıkan Lehistan Meselesi, 1815'den beri hall ve hatm olmuş gibidir. İşte bir asır var ki Şark Meselesi'nin halline çalışılıyor; bu meselenin hall olunduğu gün, Avrupa nâkâbil-i ictinâb bir sûrette Avusturya meselesinin mevki-i bahse konulduğunu görecektir.

---

251 *Kralın Esrârı*, C.2, s.82: Breteuil Talîmâtı, [1774, s.487]; Favier'nin Mütâlaât-ı Müdellel 1773.

KAYNAKÇA

Avusturya İçin:

Arneth, *Geschichte Maria Theresias,* t. VII et VIII, Vienne, 1877.

_____, *Maria Theresia und Joseph II,* Vienne, 1867.

Arneth et Geffroy, *Correspondance entre Marie-Thérèse et le comte de Mercy-Arqenteau*, Paris, 1874.

Beer, *Die erste Theilung Polens,* Vienne, 1873.

_____, *Die orientalische Politik OEsterreichs Zeit 1774*, Vienne, 1883.

Prusya İçin:

OEuvres de Frederik le Grand. Berlin.

Dunker, *Aus der Zeit Friedrich's des Grossen*, Leipzig, 1876.

Ranke, *Die deutschen Mächte und der Fürstenbund*, Leipzig, 1872.

Correspondance de Frederik II et du comte de Solms, 1767-1772, Pétersbourg, 1883.

André Chéradame, *L'Europe et la question d'Autriche*, Paris, 1901.

Rusya İçin:

Publications de ta Société d'histoire de Russie, Pétersbourg, 1875-1888.

Martens, *Traités de la Russie*, Pétersbourg, 1875-1888.

Herrmann, *Geschichte des russischen Staates*, Gotha, 1867.

Rambaud: *Histoire de la Russie*, Paris, 1878.

Osmanlı Devleti İçin:

Comte de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie*, Paris, 1877.

Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Goiha, 1863.

Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, traduite par Hellert, Paris, 1839.

La Jonquière: *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1881.

İNDEKS

1

1756 Muâhedesi..18, 29, 41, 75, 107,148
1771 Muâhedesi 208, 209
1772 Muâhedesi 239

2

25 Temmuz Muâhedesi 210, 212

6

6 Temmuz Muâhedesi 160, 174, 209, 220

A

Actium Muhârebesi 83
Ahlâk Üzerine Tecrübe-i Kalem 83
Aiguillon 151, 152, 166, 170, 192, 195, 198, 204, 223
Akdeniz .... II, XIX, 48, 87, 94, 119, 129, 154
Akîde-i siyâsiyye 105, 108, 143
Akkerman 118
Albert de Saxe 71
Alman ....VIII, 30, 73, 74, 75, 76, 147, 167, 193, 213, 239,
Almanya 22, 28, 30, 41, 50, 56, 60, 62, 74, 75, 84, 91, 112, 114, 119, 124, 134, 154, 185, 239, 240, 242
Alp Dağları 176
Alsace-Lorraine 71, 97
Aluta 122, 149, 154, 220
Amerika 25, 51, 88, 90
Amphitryon 77
Ansbach 56, 61, 82, 173, 218
Antoine 83
Arnavutluk 154
Avâm Kamarası 90
Avignon 167
Avrupa ....I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIV, XV, XVII, XVIII, 21, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 33, 34, 37, 38, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 56, 59, 60, 66, 67, 73, 74, 76, 77, 81, 82, 87, 88, 91, 93, 95, 97, 110, 113, 119, 125, 130, 133, 136, 152, 154, 171, 174, 187, 190, 192, 195, 201, 206, 212, 231, 232, 236, 237, 238, 240, 241, 242
Avusturya ....III, IX, IX, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 34, 35, 37, 40, 41, 42, 44, 47, 49, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 95, 96, 99, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 219, 222, 224, 226, 231, 232, 233, 235, 238, 239, 240, 242, 245
Avusturya Hânedânı 83, 147, 158
Avusturyalılar 47, 63, 71, 80, 85, 89, 96, 99, 102, 108, 110, 120, 128, 129, 133, 142, 144, 145, 153, 155, 157, 161, 178, 185, 202, 209, 210, 213, 225, 226, 238
Aynoroz 33
Azak Denizi 215
Azof 67, 103, 110, 119, 121, 130, 145, 163

B

Bâb-ı Âlî 26, 37, 45, 49, 53, 54, 66, 77, 85, 86, 95, 99, 101, 107, 110, 126, 130, 133, 138, 147, 148, 149, 152, 163, 172, 174, 177, 180, 191, 208, 215, 220, 222, 223, 226, 228, 231, 233
Bahr-i Sefîd 228
Bavyera 81, 97, 218
Belgrad 33, 65, 77, 97, 122, 137, 173, 175, 177, 190
Belgrad Musâlahanâmesi 33, 65
Belz 203
Bender 118, 168
Berlin 23, 35, 42, 50, 52, 55, 58, 62, 85, 96, 112, 116, 117, 122, 124, 129, 131, 134, 137, 139,

140, 141, 150, 155, 163, 169, 182, 183, 188, 190, 191, 194, 202, 206, 216, 227, 240, 245
Besarabya 110, 119, 149, 181
Beyrut 56, 62, 82, 173, 173, 218
Bizans ....V, 31, 32, 185, 212, 241
Boğdan 77, 103, 119, 121, 130, 137, 139, 144, 168, 181, 228, 234
Bokhnia 102
Borysthène Nehri 205
Bosna-Hersek 154
Bosphore 221
Boston ....IX, XIV, 91
Bourbon Hânedânı 80
Brandebourg 38, 39, 56
Breteuil 234, 242
Breton 29
Britanya Hükûmeti 34
Broglie 28, 34, 54, 96, 101, 125, 192, 222, 223, 224
Brognard 63, 65
Bromberg 203
Bukovine 222, 224, 226, 231, 233, 234
Bulgaristan 154
Busenbaum 72
Bükreş 82, 94, 208, 215, 220
Büyük Britanya ....X, XVIII, 91

C
Cadix 88
Capucinlik 206
Cebelü't-Târık Boğazı 87
Chanteloup 193
Châteaufort 54, 55
Choiseul 28, 44, 50, 54, 55, 61, 67, 69, 85, 89, 92, 96, 101, 117, 124, 125, 126, 131, 143, 146, 148, 151, 166, 188, 189, 193, 223, 235
Courlande..........................53, 61, 69, 121
Cracovie 46, 130, 160, 162, 176
Cujavie 203, 226
Culm 203
Czernovitz 222

Ç
Çanakkale 122, 154
Çariçe 27, 33, 48, 55, 61, 99, 102, 107, 110, 111, 115, 116, 119, 127, 130, 132, 133, 140, 142, 144, 168, 203, 210, 214, 226, 233
Çeşme 99, 102
Çeşme Limanı 99

D
Danimarka................................61, 188, 189
Dantzig 59
Dėvlet-i Irsiyyesinin Kavî ve Şedîd Hükûmetini Tatbîk Eylemeğe Memûr......185
Diderot 96, 204, 207
Dinyeper 128, 203
Dinyester 60, 67, 130, 224, 225
Dinyester Nehri 67
Dîvân-ı Hümâyûn 37, 65, 95, 102, 107, 125, 148
Diyet Meclisi 37, 42, 107, 212, 219
Don Kazakları 226
Drusch 203
Dumouriez 101
Durand 165, 170, 171, 204
Dwina 128, 203, 205

E
Eflâk 67, 77, 94, 139, 144, 160, 168
Eflak ve Boğdan 110, 129, 130, 132, 144, 154, 156, 160, 180, 181, 182, 208
Eflak-Boğdan 121, 145, 180, 208, 210, 228, 230, 231
Elbing 49, 151
Elizabeth ....IX, XVII, 24, 26, 33
Elphinston 47, 89, 94

F
Faust-Recht 185
Felemenk 25, 28, 193
Ferney 68, 205
Fevkâlâde Komiser 197
Filistin 83
Finckenstein 55, 81, 143, 155
Finkenstein ....138, 139, 140, 141, 142, 165 ,167, 178, 205
Floransa 153, 154, 162
Frankfurt Meselesi 73
Fransa ....I, III, VIII, X, XI, XII, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 40, 41, 44, 50, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 65, 69, 71, 73, 75, 78, 85,

87, 88, 89, 93, 96, 97, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 116, 117, 120, 124, 125, 126, 128, 131, 141, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 164, 165, 166, 170, 171, 179, 192, 193, 194, 198, 199, 201, 207, 213, 214, 219, 221, 223, 231, 235, 236
Fransa Hâriciyye Nezâreti 147
Fransa Hükûmeti 106, 116
Fransa İnkılâbı 21
Fransa Sarâyı........100, 164, 165
Fransızlar 47, 55, 73, 84, 85, 109, 167, 192, 219
Frederik 24, 25, 26, 27, 29, 30, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 91, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 165, 166, 167, 168, 171, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 195, 200, 202, 203, 205, 206, 212, 215, 216, 221, 224, 226, 231, 232, 235, 238, 240, 245
Frederik-Guillaume 39
Frioul 154

G
Gaffron 235
Galiç 203
Galiçya 63, 198, 203
Galytzine 66, 138, 162, 163, 164, 165, 169, 174, 184
Gastein 83
General Bibikof........128
General Tottleben 118
Gepidler 56
Girid 45
Giurgewo 118
Glatz 25, 80, 173, 177
Goltz 61
Graudenz 98
Grégoire Orlof........33
Gross-Glogau 98
Gürcistan 118, 228

H
Habsburg........24, 239
Halberstadt 25
Hazîne-i Evrâk 91, 108, 141
Henri 26, 29, 38, 48, 56, 70, 83, 84, 99, 100, 103, 110, 112, 113, 115, 118, 120, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 138, 143, 150, 155, 157, 177, 186, 187, 202, 207, 215
Herrmann 131, 168, 184, 245
Hersek 154, 160, 233
Heyet-i İhtilâliyye........187, 205, 230
Heyet-i Müctemia 43, 44, 63
Heyet-i Müştereke-i Taksîmiyye 113
Heyet-i Müttefika 113, 131, 151, 152, 188
Hindistan 25, 87, 88, 91
Hohenzollern 26, 39, 83, 239
Hollanda 47, 75, 232
Hristiyân 120
Hristiyânlar 95

İ
İbrail 118
İdon 83
İkinci Auguste 39
İkinci Maximilien 38
İlm-i Akâid Ahlâkı Numûnesi 72
imparatoriçe 24, 30, 33, 34, 66, 134, 141, 144, 180, 211, 220, 234
İmparatoriçe 32, 37, 43, 51, 53, 66, 84, 91, 96, 110, 116, 118, 119, 128, 129, 150, 164, 166, 171, 180, 182, 204, 207, 219, 234
İmparatoriçe Anne 32
İmparatorluğa Merbût Nevâhî Müdürü........141
İngiliz 34, 47, 66, 87, 89, 91, 94, 101, 150, 201
İngilizler ....IX, X, XI, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 101, 111, 118
İngiltere ....VIII, IX, XII, 24, 25, 27, 28, 29, 34, 44, 50, 59, 73, 75, 80, 81, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 101, 107, 111, 116, 117, 124, 166, 179, 198, 201, 231

İspanya ....V, 24, 87, 124, 179
İstanbul ....II, IV, VI, VII, X, XI, XII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, 26, 28, 32, 33, 37, 41, 42, 49, 60, 65, 68, 75, 84, 86, 89, 95, 99, 100, 101, 107, 114, 122, 130, 137, 138, 141, 145, 146, 152, 154, 160, 161, 165, 166, 172, 201, 208, 216, 220, 224, 228, 230, 235, 240
İstatistik Komisyonu 196
İstirya 154
İsveç 25, 30, 44, 55, 61, 76, 81, 82, 100, 107, 141, 205, 214, 215, 216, 231
İtalya 28, 97, 170
İttifâk-ı Mukaddes 113
İttifâk-ı Müselles 56, 236

J

Jacques le Fataliste 207
Jezüitler 72
John Wilkes 90
Joseph ....IX, XIV, 24, 50, 53, 55, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 91, 96, 97, 103, 108, 122, 124, 126, 134, 138, 141, 144, 145, 158, 160, 172, 175, 181, 182, 191, 197, 201, 211, 222, 223, 232, 245

K

Kabartay 119, 121, 130, 154, 163, 228
Kagoul 100
Kalisch 130
Kalvinist 186
Karadağ 32, 45
Karadeniz ....X, 31, 51, 87, 88, 118, 119, 121, 154, 163, 220, 228, 238, 240
Karpat Dağları 176
Katerina ....XIII, 24, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 40, 42, 43, 44, 47, 51, 65, 66, 67, 68, 82, 83, 85, 89, 91, 94, 96, 97, 100, 119, 126, 127, 153, 165, 168, 184, 187, 190, 204, 207, 210, 224
Katolik 44, 54, 186
Kaunitz 24, 28, 49, 52, 54, 62, 63, 64, 66, 69, 70, 73, 76, 78, 85, 86, 91, 92, 95, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 126, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 191, 193, 194, 197, 198, 201, 202, 208, 209, 210, 211, 213, 216, 217, 219, 224, 225, 226, 231, 232, 233, 234
Kaynarca ....III, 221, 229, 230, 231, 236, 239
Kazak 168
Kerç 215, 220, 228
Kırım ....IX, XI, XVIII, 32, 36, 103, 110, 115, 119, 123, 130, 149, 153, 154, 156, 158, 177, 186, 215, 226, 229
Kont Czernichef 128
Kont de Broglie 88
Kont Goltz 60
Kont Guines 55
Kont Lynar 58, 59, 60, 61, 64, 77, 96, 98, 127, 132, 140
Kont Pergen 197
Kont Struensée 188
Köstence 227
Kral Stanislas 66
Kulm 130, 151
Küçük Kaynarca ....X, 228

L

Lehistan 28, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 69, 70, 75, 77, 81, 85, 87, 89, 93, 95, 98, 101, 102, 104, 105, 108, 110, 111, 113, 114, 119, 121, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 212, 213, 214, 217, 219, 222, 224, 230, 231, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242

Lehistan Cumhûriyeti 149, 178, 195, 212
Lehistan Eyâleti 132
Lehistan Hükûmeti 35, 40, 123, 219
Lehistan İşleri 11, 22, 42, 62, 89, 93, 101, 106, 111, 112, 116, 127, 132, 169, 170, 216, 217, 223, 231, 234
Lehistan Kralı 35, 50, 63, 64, 78, 86, 165, 170, 197
Lehistan Meselesi 61, 69, 77, 164, 242
Lehistan Prusya'sı 49, 133, 135, 160, 166, 171, 203
Lehliler 38, 43, 86, 112, 123, 151, 169, 178, 180, 184, 216, 222, 224, 234
Lemberg......60, 191, 195, 197, 201, 203
Léopol 59
Léopold 122, 124, 138, 141, 144, 145, 158, 191, 232, 233
Litvanya 38, 129, 155
Livonie 128
Lobkowitz 144, 145, 153, 163, 165, 171, 191, 195, 196, 202, 204, 210, 217, 224, 225, 232, 233
Londra 88, 92, 117, 219
Londra Sarâyı 89, 92
Lord Chatham 89
Lord Clive 87
Lord Stormond 150
Lui ....XII, 25, 27, 28, 29, 31, 34, 38, 40, 41, 52, 88, 96, 101, 116, 125, 126, 147, 167, 192, 194, 199, 214, 223, 224, 235
Luteryen 36
Lynar Projesi 61, 63, 64, 96, 112, 127, 131

M

Macaristan V, 24, 62, 63, 64, 100, 108, 125, 130, 177, 199, 204
Macaulay 91
Madam Barry 201
Mâdam de Bielke 82, 92
Madam du Barry 201, 214
Magdebourg 25
Makedonya 155
Mâlikâneler Vâlîsi 142
Manş Denizi 88
Mantouan 98
Mareşal Lacy 198, 205
Mareşal Traun 73
Marie-Antoinette 85, 109
Marienbourg 152, 205
Marie-Tehérèse 24, 25, 27, 104, 107, 108, 109, 110, 117, 118, 119, 122, 124, 137, 138, 157, 161, 162, 173, 180, 182, 184, 185, 188, 194, 198, 199, 201, 206, 208, 210, 213, 220, 224
Massin 154, 155, 163, 173, 234
Mcislaf 205
Mercy 69, 85, 109, 110, 113, 118, 119, 127, 171, 193, 194, 199, 200, 201, 214, 219, 224, 235, 247
Mercy'e 70, 113, 127
Merluche 30
Mesele-i Şarkıyye 101
Metropolid 45
Mısır Memlûkleri 227
Middlesex Kontluğu 90
Milan 98
Milanais 178
Moldavya 32, 94
Moldovya 67, 82, 104, 120
Molihef 205
Mora 155
Moravya 85, 103, 159
Moskof 38
Moskova 128, 227
Mösyö Pitt 87
Murray 59, 102, 167
Mustafa 90, 96
Münih 32, 33
Müslümânlar 109

N

Napolyon ....IX, XI, 23, 114, 241
Neç 228
Neisse......74, 81, 82, 85, 91, 144, 174, 215
Neustadt 103, 107, 108, 109, 111, 144, 149
Niesse 70
Nugent 50, 52, 54, 56, 97
Numa 115

O

Obreskof 46, 99, 112, 116, 120, 131, 212, 222

Octave 83
On Altıncı Lui 237
On Beşinci 28, 35, 41, 118, 126, 148, 194
Orlof 33, 48, 94, 145, 188, 212, 217
Orşova 183
Ortodoks ....V, 31, 32, 76, 94, 187, 221, 229, 230
Ortodokslar 36
Osmân Efendî 142
Osmânlı İmparatorluğu 68, 121, 136, 138, 230, 234
Otchakof 124

P

Panine 34, 59, 60, 61, 62, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 128, 129, 130, 134, 141, 142, 143, 145, 146, 154, 169, 170, 172, 175, 180, 192, 196, 197, 211, 215, 219, 220, 226, 234
Papa 168
Paris ....I, IX, X, XII, XIV, XV, XV, XVI, XVII, 26, 28, 44, 61, 69, 84, 85, 98, 101, 109, 142, 148, 167, 220, 247
Parme 25, 97
Parme Dukası 25
Pazarcık 228
Petersburg 23, 27, 31, 32, 35, 45, 48, 56, 61, 62, 63, 66, 67, 78, 80, 85, 91, 99, 101, 103, 108, 111, 113, 121, 129, 130, 131, 134, 139, 141, 143, 145, 146, 151, 158, 164, 165, 167, 168, 170, 180, 183, 184, 189, 191, 192, 196, 203, 204, 205, 207, 209, 212, 217, 232, 233, 234, 240, 241
Pierre l'ermite 206
Plaisance 98
Plutarque 115
Podolie 199, 204
Podorze 225, 226, 233
Polsk 205
Poméranie 25, 49, 82, 187
Pomérellie 131, 152, 205, 228
Poniatowski 36, 37, 43
Posen 99, 131, 156
Potsdam 97, 106, 108, 139, 182, 207, 224
Pougatchef 227, 228
Praslin 40, 242
Prens de Saxe 72, 73, 80
Protestanlar 36
Prusya ....I, III, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 95, 96, 97, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 180, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 212, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 232, 235, 240, 241, 242, 247
Prusya Hükûmeti 57, 132, 141, 178, 188
Prusya Kralı 25, 26, 27, 28, 36, 39, 42, 50, 53, 58, 61, 62, 64, 67, 69, 70, 75, 76, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 95, 96, 97, 100, 103, 104, 105, 107, 112, 119, 120, 122, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 141, 144, 145, 146, 151, 153, 154, 156, 159, 161, 162, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 180, 182, 184, 185, 187, 188, 190, 193, 195, 196, 197, 200, 202, 204, 207, 209, 213, 216, 217, 219, 220, 223, 226, 232, 235
Prusyalılar 42, 47, 146, 215, 232, 240
Prut 183, 224
Prut Nehri 183
Puffendorf 190

R

Reîs Efendi 95
Ren Vâdîsi 36

Repnine 43
Rhode 157, 159, 172
Rohan 194, 196, 201, 202, 215, 235
Romalılar 115, 116
Romançof 100, 106, 111, 112, 116, 119, 121, 222, 227, 228, 234
Romanof 27
Rubicon 116
Rulhière 34, 48, 89, 205
Rum 32, 33, 53
Rumeli 155
Rumlar 33, 37
Rus ....III, IX, XI, XVI, 31, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 45, 46, 47, 51, 53, 56, 60, 67, 76, 88, 89, 94, 96, 100, 102, 106, 111, 114, 116, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 148, 149, 154, 156, 158, 173, 175, 186, 188, 209, 211, 213, 216, 222, 229, 230, 231, 233, 234, 237, 241
Rus Donanması 88, 100, 102
Ruslar ....IX, XI, 30, 32, 41, 42, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 59, 67, 77, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 96, 99, 101, 103, 105, 106, 111, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 130, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 172, 175, 176, 179, 181, 185, 196, 203, 210, 211, 212, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 238, 240, 242
Rusya ....II, V, VI, X, XI, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 69, 74, 76, 77, 78, 83, 84, 86, 87, 88, 95, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 114, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 184, 185, 187, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 240, 241, 242, 247
Rusya Hükûmeti 33, 108, 123, 169, 172, 232
Rusya Sarâyı 99, 140, 144, 164
Rusya-ı Ahmer 192, 204

S

Sadrâzam Muhsinzâde 229
Saint Priest 114
Sainte-Hélène 147
Saint-Priest 55, 66, 148, 153, 196, 215, 247
Saint-Prieste 153, 202, 236, 237
Saksonya Hükûmeti 25, 62, 186
Saldern 114, 156, 186
Sandecz 129, 131, 133
Sandoz 167, 171, 172
Saxe 39, 70, 145, 202
Saxe Hânedânı 39
Sbrucz 225, 226, 227, 233, 234
Schelburne 89
Semigalle 122
Semlin 162
Sereth 224, 225, 226, 234
Sırbistan 68, 155, 178, 181, 192, 234
Silésie 25, 50, 53, 60, 64, 70, 71, 78, 81, 105, 131, 155, 174, 178, 186
Silistre 222, 229
Sinyor Barth 147
Sion 83
Slav 24, 53, 241
Slavlar 241
Socrate 189, 190
Solms 35, 59, 60, 61, 62, 67, 99, 112, 115, 129, 140, 143, 146, 151, 158, 168, 177, 179, 180, 208, 228, 247
Spiritof 94
Stanislas-Auguste 36, 41, 43, 87, 152
Stefano Piccolo 45
Stockholm 75, 101
Sultan Mustafa 90, 228
Sultân Mustafa 42, 44, 67, 95
Swieten 123, 125, 135, 138,

142, 143, 145, 146, 153, 156, 157, 159, 174, 175, 177, 179, 180, 182, 184, 196, 213, 21, 219, 227

Ş

Şark .....III, IV, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, 21, 22, 23, 30, 32, 33, 35, 37, 53, 57, 62, 63, 87, 90, 91, 94, 117, 119, 126, 128, 133, 154, 191, 230, 237, 240, 242, 243
Şark Meselesi ....III, IV, VIII, IX, X, XI, XII, XIV, XVI, 21, 22, 23, 30, 87, 133, 191, 230, 237, 240, 242, 243

T

Taksîm planı 122
Tameşvar 150
Tarnopol 204
Tatar Hânı 187
Tataristân 122, 130, 145, 164
Tatarlar 111, 120, 155, 181, 221, 229, 230, 231, 232, 237
Taulès 54, 55
Tekrâr ilhâk Edilen Eyâlet Müdürü ...125
Thorn 49, 99, 205, 220
'Ihugut 86, 95, 116, 138, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 167, 209, 210, 212, 216, 217, 221, 227, 231, 232, 233, 234, 236, 237
Torn 226
Toskana 98
Transilvanya 103, 122, 123, 150
Tuna 33, 35, 67, 100, 101, 104, 106, 111, 116, 119, 123, 131, 133, 140, 149, 150, 151, 154, 155, 159, 172, 177, 183, 221, 222, 227, 228, 229, 241
Tuna Emâretleri 100, 116, 154, 172, 229
Türk ....II, XVI, 32, 35, 42, 46, 52, 55, 59, 60, 67, 69, 94, 100, 101, 111, 130, 137, 152, 163, 168, 216, 227, 228, 231
Türk Hükûmeti 102
Türk İmparatorluğu 32, 35, 60, 69, 101, 227
Türk ordusu 111
Türkiye ....II, X, XI, XIV, XVIII, XIX, 26, 32, 36, 41, 45, 46, 48, 56, 57, 62, 63, 69, 115, 123, 131, 146, 147, 149, 154, 165, 167, 168, 173, 175, 176, 179, 182, 183, 191, 192, 202, 211, 213, 216, 217, 224, 225, 230, 231, 238, 240, 241, 242, 243
Türkler ....III, IX, XI, XII, 22, 32, 33, 38, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 58, 59, 60, 63, 66, 67, 76, 83, 86, 87, 89, 90, 94, 95, 99, 100, 101, 103, 104, 111, 114, 115, 116, 119, 120, 123, 125, 129, 131, 136, 137, 138, 148, 149, 150, 55, 157, 160, 161, 162, 167, 169, 172, 178, 181, 182, 183, 192, 209, 210, 211, 212, 216, 217, 220, 221, 222, 225, 227, 228, 230, 232, 233, 235, 236

Ü

Üç İmparatorlar İttifâkı 114
Üçüncü Auguste 36, 37
Üçüncü Gustave 101, 215, 216
Üçüncü Petro 26, 27, 33, 36, 42, 227

V

Varna 227
Vatanperverler Fırkası 40
Venedik 32, 48, 81, 97, 151, 155, 219, 234
Venedik Hükûmeti 32, 98, 151, 155, 234
Vergennes 26, 41, 42, 45, 46, 52, 55, 66, 200, 243
Versay 31, 61, 86, 91, 92, 96, 118, 119, 125, 127, 146, 149, 152, 166, 167, 172, 193, 195, 237
Vioménil 152, 200
Vistule 40, 49, 135, 177, 192, 204, 241
Viyana ....VIII, IX, 23, 27, 29, 35, 40, 52, 55, 58, 59, 63, 64, 66, 80, 83, 84, 85, 91, 97, 99, 103, 105, 108, 111, 112, 113, 117, 122, 124, 125, 128, 129, 131, 132, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 163, 164, 165, 166, 170, 178, 179, 180, 183, 189, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 203, 210, 211, 213, 214, 217, 219, 220, 225, 227, 228, 233, 235, 237, 241

Viyana Sarâyı 29, 35, 58, 59, 84, 86, 99, 103, 105, 111, 112, 117, 122, 124, 125, 128, 129, 131, 135, 140, 142, 143, 145, 149, 152, 154, 157, 163, 164, 166, 170, 178, 179, 180, 183, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 203, 210, 211, 213, 217, 219, 220, 225, 227, 233
Volhynie 204
Voltaire ....III, 31, 42, 43, 65, 68, 69, 83, 84, 90, 94, 96, 188, 206, 207, 208, 222

W

Warmie 59, 60, 61, 69, 98, 128, 129, 130, 132, 133, 168, 176, 181, 203
Warta 155
Weismann 221
Weliczka 102, 191, 196, 203
Witepsk 203
Wolf 189

Y

Yanin 99
Yaş 82, 94
Yedi Sene Muhârebesi 27, 29, 30, 41, 42, 44, 58, 90
Yeni Kala 215, 228
Yunan ....II, IV, V, XII, 31, 32, 48, 77, 94
Yunanistan V, 33, 45, 47, 83, 94, 228
Yunanlılar ....IV, V

Z

Zegelin 45, 49, 95, 102, 115, 148, 166, 208, 211, 215, 234
Zips 59, 60, 63, 64, 81, 112, 121, 123, 124, 127, 128, 130, 132, 160, 162, 191, 200, 203
Zips Kıtası 63, 121

ON SEKİZİNCİ ASIRDA MESELE-İ ŞARKIYYE VE KAYNARCA MUÂHEDESİ

ALBERT SOREL

Herşeyden evvel Albert Sorel'in bu çalışmasının bir Avrupa Tarihi eseri olduğunu belirtmek gerekir. Eser, Sorel'in mukaddimesinde yer alan "Türkler Avrupa'ya ayak bastığı günden beri Şark Meselesi zuhûr etti." ifadesinin dışında günümüz tarihçileri tarafından pek de anılmaz. Hâlbuki Sorel kitabında, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonrasında yaklaşık olarak bir asır boyunca Avrupa'da sürecek olan konjonktürel yapının temel sütunlarının nasıl oluşturulduğunu ve bu yapı içerisinde Şark Meselesi'nin Avrupalı büyük güçlerin çıkar-çatışma paradoksu ekseninde hangi şartlarda doğduğunu izah etmektedir. Müellif, Rusya'nın düvel-i muazzama arasındaki çıkar çatışmalarından nasıl yararlandığını, bu esnada Fransa'yı yalnızlığa mahkûm ederek ve Prusya ile Avusturya'yı kendi yanına çekerek, Kıta Avrupa'sında başat rol üstlenmeye başlamasını anlatır. Eserin en özgün taraflarından birisi, Avrupa politikasına yön veren ülke liderlerinin psikolojik analizlerine girişilmesidir. Öyle ki eser, bir yerde, Avrupalı liderlerin gayr-i ahlaki politik anlayışlarının rasyonalize edilmesinin hikâyesi olarak da görülebilir. Avrupa devletlerinin hem birbirleri hem de Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde bir taraftan resmi, diğer taraftan gayr-ı resmi ya da gizli politikalarının ikiyüzlü özelliği, bu arada Voltaire gibi ünlü filozofların siyasetin çarpık ilişkilerinde kendilerine yer edinme çabası etkili ve hayret verici bir şekilde kurgulanmıştır. Eser, Avrupa devletlerinin politik çatışma arenasında Osmanlı İmparatorluğunu nasıl algıladıklarını ve Şark Meselesi'nin Avrupa devletlerinin bir sorunu olarak nasıl ortaya çıktığını anlatır. Sorel'in kurgusu, Avrupalı aktörlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları giderme adına giriştikleri ahlaktan yoksun, faydacı olmaktan öte hırs ve ihtirasla yoğrulmuş politikalarının aslında yeni ve daha karmaşık bir takım problemleri de beraberinde getirdiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

www.idealkultur.com

ISBN 978-605-5729-51-6

